

EUROOPAN UNIONIN
TUOMIOISTUIN

Monikieliset matkakertomukset

Camille de Toledo

Stefan Tafrov

José Antonio Pascual

Tomáš Duběda

Anne Lise Kjær

Isolde Burr-Haase

Dr. Eva Vetter

Marina Kaljurand

Nikiforos Diamandouros

Christos Artemidis

Roberta Metsola

Barbara Cassin

Jean-Claude Wiwinius

Michael D. Higgins

Marin Mrčela

Prof. Dr. Barbara Pozzo

Prof. Dr. iur. Sanita Osipova

Prof. Dr. Danutė Jočienė

Réka Somssich

Tonio Borg

Prof. Dr. J. W. van de Gronden

Prof. Dr. Jan Wouters

Katarzyna Kłosińska

Ana Maria Guerra Martins

Radu Paraschivescu

Stanislav Vallo

Prof. Dr. Rajko Knez

Heikki E. S. Mattila

Stig Strömholm

Monikieliset matkakertomukset

Jos talviyönä matkamies...

Camille de Toledo..... 9

Monikielisyys oli tieni vapauteen ja Eurooppaan

Stefan Tafrov..... 25

Filologin mietteitä monikielisyydestä

José Antonio Pascual..... 35

Euroopan unionin tuomioistuimen juristi-lingvistit ja oikeuskääntäjät Tšekissä – kaksi eri maailmaa?

Tomáš Duběda..... 45

Unionin oikeuden tulkintaa tanskalaisissa tuomioistuimissa: kielierot eivät juuri herätä huomiota

Anne Lise Kjær..... 54

Virallinen monikielisyys – poliittinen kysymys alusta alkaen

Isolde Burr-Haase..... 63

Molengue tarkoittaa silmäterää sangon kielellä

Univ.-Prof. Dr. Eva Vetter..... 77

Viron kieli Euroopan unionissa Euroopan parlamentin jäsenen silmin

Marina Kaljurand..... 86

Monikielisyys: kansalaisen näkökulma

Nikiforos Diamandouros..... 92

Monikielisyyden ylistys

Christos Artemis.....101

Monikielisyyden yhtenäisyyden ilmaiseminen moninaisuudessa

Roberta Metsola.....106

”Useampi kuin yksi kieli”

Barbara Cassin.....110

Monikielisyyden Luxemburgin tuomioistuimissa

Jean-Claude Wiwinius.....120

Iirin kieli Euroopassa

Michael D. Higgins.....133

Monikielisyyden merkityksestä oikeudessa

Marin Mrčela.....139

Elämänpituinen monikielisyyden

Prof. Dr. Barbara Pozzo.....149

Latvian kieli ja monikielisyyden Latviassa

Professori, oikeustieteen tohtori Sanita Osipova.....156

Virallinen kieli ja sen asemaan liittyvien perustuslaillisten takeiden tulkinta Liettuan tasavallan perustuslakituomioistuimen oikeuskäytännössä

Professori Danutė Jočienė.....163

Monikielinen unionin lainsäädäntö Unkarin oikeuskäytännössä

Réka Somssich.....178

Monikielisyys ja pienet valtiot

Tonio Borg.....189

Eurooppaoikeus Alankomaissa: hollanti liittävänä tekijänä

Prof. Dr. J. W. van de Gronden.....195

Monikielisyyden merkitys tulevaisuuden eurooppalaiselle yliopistolle

Prof. Dr. Jan Wouters.....204

Niin monta maailmaa kuin kieliä

Katarzyna Kłosińska.....213

Monikielisyys – Erään yliopistouran tehneen tuomarin kokemus

Ana Maria Guerra Martins.....220

Interpretare humanum est

Radu Paraschivescu.....225

Kuulostaako tutulta? Monikielisyys

Stanislav Vallo.....230

Kokemuksia ja näkemyksiä Euroopan unionin toimielinten monikielisyydestä

Prof. Dr. Rajko Knez.....234

Monikielisyys ja oikeudellinen yhteistyö Pohjoismaissa

Heikki E. S. Mattila.....242

Kieli oikeustieteen avaimena

Stig Strömholm.....255

Muistiinpanot

Jos talviyönä matkamies...

— Camille de Toledo

Camille de Toledo on kirjailija, jolla on vertailevan kirjallisuuden tohtorintutkinto. Hän opettaa Brysselissä visuaalisen taiteen kansallisessa korkeakoulussa La Cambressa nykyajan kirjoittamisen kurssilla sekä Aix Marseillen yliopistossa. *Hänen teoksiaan ovat muun muassa Le Hêtre et le Bouleau, essai sur la tristesse européenne* (2009), *Vies potentielles* (2010), *L'Inquiétude d'être au monde* (2012) ja *Le livre de la faim et de la soif* (2017). Hän opiskeli historiaa, oikeustiedettä, yhteiskuntatiedettä ja kirjallisuutta. Vuonna 2004 hän sai Villa Médicin apurahan. Vuonna 2008 hän perusti Euroopan kirjailijoiden yhdistyksen edistääkseen ”kääntämistä kielenä”. Vuonna 2012 hän muutti asumaan Berliiniin veljensä, äitinsä ja isänsä kuoleman jälkeen. Hän on vannoutunut luonnonelementtien oikeudellisen tunnustamisen puolestapuhuja, ja hän koordinoi Loiren parlamentin kuulemisen järjestämistä (vuosina 2019 ja 2020) yhdessä taiteen ja kaupunkisuunnittelun yhdyskohtana olevan POLAU – Pôle Arts Urbanisme -järjestön kanssa, mistä syntyi tarina *Le fleuve qui voulait écrire*, jota hän nimittää ”lailliseksi maan kapinaksi”. Hänen viimeisin romaaninsa *Thésée, sa vie nouvelle*, jonka on kustantanut Verdier vuonna 2020, sai Académie française kirjallisen luovan toiminnan palkinnon ja Franz Hessel –palkinnon.

Jos talviyönä matkamies...

Näillä sanoilla alkaa Italo Calvinon tunnettu kirja, joka polveilee tarinasta toiseen koostuen yksinomaan uusista aluista; myös tällä tavoin näyttäytyi minulle ensimmäistä kertaa Euroopan unionin tuomioistuimien korkeine rinnakkaistorneineen – kaksi kullanväristä ja yksi musta – talviyön usvaisessa pimeydessä. Myöhemmin tuon vierailun jälkeen minulle juolahtaa mieleen, että juuri sieltä meidänkin pitäisi aloittaa uudelleen, jos me uskomme, jos me tahdomme edelleen uskoa Eurooppaan. *Jos talviyönä...* kokoontuisimme kaikki sinne tästä Luxemburgin usvaisesta maisemasta ja tästä näyttävästä rakennuksesta esille nousevan kysymyksen äärelle:

Miten voimme antaa Euroopalle yhden ainoan yhteisen lain kaikilla kielillä?

Miten voimme luoda kaikista kielistä, niiden ilmentämistä eri tunteista, yhteisen elämän Skandinavian vuoriston korkeuksista aina Välimeren kuiviin ja kivikkosiin lahdenpoukamiin saakka?

Ja jos meiltä puuttuu yhteinen näkemys, onnistummeko herättämään uudelleen *toiveen yhdentymisestä*?

*

Pari kuukautta eurovaalien jälkeen syksyllä 2019 päivänä, jona Berliini, kaupunki, josta on tullut turvapaikkani, juhlii Berliinin muurin murtumista. Ja kevästä asti olen tiennyt, että ennustettu nationalismien ja populistien tuhoisa aalto Ranskassa, Unkarissa, Italiassa,

Espanjassa, Puolassa... ei ole huuhtonut kaikkea mennessään. Eurooppa kestää. Kuitenkin näen sen, kuulen sen, kaikki eurokansanedustajista komission pääosastoihin asti tietoisina siitä, että laiva vuotaa; vanha rauhanprojekti on menettänyt puhtinsa. *Euroopan unelmoijien (European dreamers)* mieli on raskas ja kaikki ovat varmoja siitä, että vaara vaanii eikä se jätä meitä koskaan.

Tervetuloa Euroopan unionin tuomioistuimeen!

Eurooppa on vanha unelma, jonka mielellämme nuorentaisimme. Mutta miten? Sodanjälkeisten vuosien toive saada aikaan rauha ja tarve uudelleenrakentamiseen katosivat kauan sitten. Euroopan yhtenäisyyden ensimmäinen innostus kesti 1980-luvun lopulle muutaman valtionpäämiehen erinomaisten mielipiteiden ansiosta. Ne olivat ranskalais-saksalaisen tanssin hyvät vuodet. 1900-luvun lopussa uutta toivoa loi Berliinin muurin murtuminen. *Toive Euroopasta* vaikutti heränneen uudelleen vastakohtanaan huonon enteen tavoin Balkanin sodat, joissa veljet sotivat jälleen toisiaan vastaan. Muistaakseen tämän on katsottava Theo Angelopoulosin elokuva *Odyссеuksen katse*: synkkää väkivaltaa tässä maanosassa kansallisen hulluuden ottaessa jälleen vallan. Näistä toiveista huolimatta – 1989 – ja näistä varoitusmerkeistä huolimatta – entisen Jugoslavian sota – Euroopan yhtenäisyyden ensimmäinen innostus laantui. *Muistojen lyyralla* ei ole enää tänä päivänä vaikutusta. Symbolisten eleiden aika – Willy Brandt polvillaan Varsovan juutalaiskorttelissa, ylistävät sanat sovinnonteosta... –, kaikki tämä

on mennyt. On keksittävä jotakin uutta, mutta mitä?

Astun sisään suureen istuntosaliin...

Minulle tuli merkillinen tunne astuessani sisään unionin tuomioistuimen suureen istuntosaliin, sen keskellä olevan kattokruunun läpikuultavan verhon alle ja nähdessäni kunnianarvoisten tuomareiden istuvan paikoillaan, tuomareiden, jotka tulevat eri puolilta Eurooppaa ja jotka kaikki osaavat neljästä viiteen eri kieltä. Liikutuin huomatessani salin ympärillä olevat tulkkauskopit, joissa istunnot käännetään unionin eri kielistä. Minulle se merkitsi Baabeliin astumista, Baabeliin, joka pitää puolensa ja on lannistumaton... aivan kuin astuisin peilin toiselle puolen jättäen taakseni iskulauseet, väittelyt Eurooppaa *vastaan* tai sen *puolesta*; kauas alati pettymyksiä tuottavasta politiikasta. Tulkkauskopin lasin takana istuessani mieleeni tulee opiskeluaikani, se outo ilon tunne, jota tunnet, kun jätät tuttavallisen, sekavan *mielipiteiden* maailman taaksesi keskittyäksesi tuohon kuivaan, kunnialliseen oppiaineeseen: oikeustieteeseen.

Ajattelen itsekseni: "Kaikki Euroopan koululaiset tulisi kutsua tänne unionin tuomioistuimeen, kaikki tulevaisuuden lapset, jotka haluavat ymmärtää omakohtaisesti, minkälaisia ponnistuksia eurooppalainen teatterimme meiltä vaatii."

Oikeuden näyttämö

Käytän sanaa *teatteri*, sillä unionin tuomioistuin on näyttämö, jossa *yhteinen laki* eli tässä

tapauksessa yhteinen tulkinta unionin oikeussäännöistä valmistellaan teknisesti suurella työllä. Ja tällä näyttämöllä esitettävä näytelmä on näytelmä eroavuuksista ja yhteneväisyyksistä, pyrkimyksistä yhtenäisyyteen ja tarpeesta eroavaisuuksiin; se on näytelmä *käännösaukoista*, tahallista ja tahattomista väärinymmärryksistä; näytelmä keskikohtaa kohti suuntautuvasta kulttuuriylpeydestä ja sieltä poispäin suuntautuvasta hallinnon omapäisyydestä. Se on näyttämö, jolla teatterin tavoin on aitionsa: toimistot, joissa jokainen sinnikkäästi ja tunnollisesti ahkeroi luoden kaikista kielipareista *parhaan mahdollisen kokonaisuuden*.

Tiedämme Brysselin, neuvottelujen ja kompromissien poliittisen maailman, jossa *yhteistyön henki* on tukahdutettu; jossa tietty ajatus yhteisöstä on murentunut, jossa symboleista ja periaatteista luovutaan; jossa kansallinen egoismi aseistautuu uudelleen ja jossa piinallinen häpeä kukoistaa. Mietin tässä sitä pelkuruutta ja heitteillejättöä, jotka johtivat tuhansien siirtolaisten kuolemaan Välimerellä. Poliitiikka Euroopassa vaikuttaa usein haaksirikolta; brexit on sen tunnusmerkki, äärioikeiston nousu sen oire, yksityisten ja julkisten intressien sekoittuminen sen varjopuoli ja ulkopoliitiikan heikkous sen allekirjoitus. Ja kaikki tämä myötävaikuttaa tähän hävityksen mielikuvaan.

Vastakohtana on kuitenkin olemassa tuo vähemmän räikeä oikeuden näyttämö, on olemassa pyrkimys oikeudenkäytöllä varmistaa yhteisten sääntöjen noudattaminen; ja näin palaan jälleen Euroopan unionin tuomioistuimen

suoraan ylöspäin kohoaviin torneihin; kun näiden tornien huipulle pääsee, sieltä näkee talvisen usvan lävitse vanhan kaupungin muurit ja Luxemburgin suurherttuakunnan. Eikä täällä päätetä säännöistä, vaan täällä valvotaan niiden noudattamista. Tämä on sitä *lain henkeä*. Ja kun niin monia periaatteita tallotaan päivittäin, on tärkeää muistuttaa siitä.

Lain ja kielien henki

Euroopan unionin tuomioistuimen työn tuloksen ja merkittävän historian välillä on yhteys, joka liittää pyrkimyksen *saada aikaan yhtenäinen oikeus* Euroopan yhdentymishankkeen perustaan.

Vuonna 1945 liittoutuneet pohtivat natsismin voitettuaan, miten saattaa vastuussa olevat saksalaiset oikeuden eteen. Nürnbergin oikeudenkäynnit olivat heidän vastauksensa. Tuomitsemista varten oli kuitenkin ylitettävä kielelliset esteet; oli löydettävä työkalut *kielet ylittävän* oikeudenkäynnin mahdollistamiseksi. Tuomarit olivat englantilaisia, ranskalaisia, amerikkalaisia, venäläisiä; suurin osa todisteista oli saksaksi. Oli käännettävä; istuntojen aikana oli tulkattava *reaaliajassa* todistajien, asianomistajien ja syytettyjen lausumat tuomareiden kielelle. Yksikään tulkki ei ollut tätä ennen harjoittanut simultaanitulkkausta. Ensimmäisissä valmisteluistunnoissa useat asiantuntijat, joita oli pyydetty vastaamaan haasteeseen, mainitsivat inhimillisen, ylitsepääsemättömän rajan: yksi ihminen ei voi samanaikaisesti kuunnella, tulkata ja puhua. Tähän haasteeseen kuitenkin vastattiin. Nürnbergissä keksittiin *mahdollinen*

ratkaisu, *käännöstekniikka*, jotta kielet ylittävä oikeudenkäyttö voitiin varmistaa epämuodostuneessa maanosassa.

Eurooppa syntyi siis siellä, käännösten yhtymäkohdassa kielten välillä, siellä, missä rikoksen historia, kansojen hulluus ja historioitsija Ernst Nolten sanoin "Euroopan sisällissota" sekä tarve ylittää käännöskielen avulla identiteetit *oikeuden toteamiseksi* kietoutuvat toisiinsa.

Euroopan unionin tuomioistuin on ottanut vastaan tämän perinnön, kääntämisen välttämättömyyden, jotta *laki* ymmärrettäisiin *useilla kielillä*.

Usein huomiotta jätetty eurooppalainen todellisuus

Minusta on aina vaikuttanut siltä, että tämä Euroopan monikielinen todellisuus on jäänyt poliittiselta eliitiltä vaille erityistä huomiota. En sano, että se on jäänyt kokonaan huomiotta vaan ettei sitä ole koskaan otettu kunnolla huomioon. Kysymyksen kielistä, *kielten yhteisöstä*, tulisi olla Eurooppaa koskevan uuden ajattelun keskiössä: kuinka luoda julkinen foorumi yli 550 kieliyhdistelmän tuottamiseksi? Kuinka yhdistää ihmiset, joita erottavat niin monet kielet ja kielelliset koodit?

Kun peräkkäiset laajentumiset ovat johtaneet *käännösvirran* huomattavaan kasvuun – ja tässä, unionin tuomioistuimessa uusiin arkkitehtonisiin laajennuksiin –, poliittinen eliitti on vastannut tähän haasteeseen kolmella tavalla: a) vastaus, joka on yleisesti ottaen kaunokirjallinen ja

käsittää turvautumisen kirjailijoihin "poetiikan" monimuotoisuuden juhlistamiseksi; b) vastaus, joka on käytännöllinen ja *bisnesystävällinen* (*business-friendly*) ja päättyy englannin voiton ylistykseen, alistuneeseen mielialaan, jota brexit saattoi haitata aiheuttamalla *globishin* automaattisen rappion linkkikielenä eurooppalaisissa oikeusriidoissa; c) ja viimein 2000-luvun alusta lähtien ja tarkemmin sanoen nk. "neurokääntämisen" menetelmien ilmestymisestä lähtien tekninen vastaus, jonka mukaan tietyt optimistit kuvittelevat, että tekoälyn – algoritmiperusteisen kääntämisen, *koneoppimisen* ja semanttisten *pilvien* – ansiosta meidän on pian mahdollista puhua kaikkia kieliä.

Koskaan kuitenkaan ei ole *poliittisella tasolla* keskusteltu *kielten osalta* oikeudellisen ja sosiaalisen foorumin pirstoutumisesta. Kaikki, jotka ovat ylistäneet ajatusta yhtenäisestä Euroopasta Victor Hugosta tähän päivään asti, ovat vaienneet tästä haasteesta.

"Euroopan yhdysvallat", visioi suuri Victor, "mutta millä kielellä?" tekisi mieli lisätä tähän. Miten sovittaa yhteen tämä ilmaisu *unioni* kielellisen ja siten kulttuurisen, tunneperäisen ja muistoihin liittyvän hajaannuksen kanssa? Vaikuttaa siltä, ettei kukaan halua vastata tähän kysymykseen todella, sillä se pakottaisi yhtäkkiä pohtimaan Eurooppaa sen konfliktien ja sen sovittamattomien eroavaisuuksien kannalta.

Euroopan unionin tuomioistuimen malli

Vieraillessani unionin tuomioistuimessa, nähdessäni, miten sen yksiköt on organisoitu, saatoin sanoa: juuri sieltä, juuri tästä valtavasta *käännöstyöstä lain merkityksen*

ymmärtämiseksi meidän on lähdettävä pohtimaan uudelleen yhteistä näköpiiriämme. Unionin tuomioistuimessa *käännöstekniikan* alalla kehitettävistä malleista voimme laatia käsitteitä tulevaisuuden kansalaisuutta varten.

Nimittäin kääntämisen pohjalta – sanoin itselleni – voimme opettaa tulevaisuuden lapsille moninaisuuden, monimuotoisuuden ja erilaisuuden politiikkaa, jota tarvitsemme enemmän kuin koskaan: ei Toisia pyhittävän moraalien pohjalta – Levinas –, ei tavoittelemalla lähentymisen, yhtenäisyyden taikka, kuten sitä voitaisiin kutsua, yhteisen kohtalon illuusioita –symboleita heilutellen ja historiaa sekoittaen...

Unionin tuomioistuimen käytäntöön ja kokemukseen pohjautuva tietämys yhteisten sääntöjen laatimisesta eri kielillä auttaa meitä pohtimaan:

1. *käännöskansalaisuutta*, joka on aina jännitteenä useiden lojaliteettien ja alueellisten vähemmistökulttuurien sekä laajempien kansallisten ja eurooppalaisten kytkösten välissä.
2. *käännöskansalaisuutta*, joka ymmärretään pyrkimyksenä yhdistää se, mitä ei ikinä voida yhtenäistää.

Tämä on unionin tuomioistuimessa näkemäni *sykkivä sydän*; se, mitä havaitset noustessasi ylös torneihin, kulkiessasi gallerian poikki, kävellessäsi kirjaston läpi... Täällä ei ole ainoatakaan henkilöä, joka ei olisi tietoinen tästä eroavaisuuksien käsittelyn haasteesta, tai tehtävää, jossa ei oltaisi tietoisia siitä.

24 eri kieltä. Kieliparit, joita ei voida kääntää toiseen suuntaan. Sisäisenä työkielenä ranska. Linkkikielinä esimerkiksi englanti tai saksa. Oikeudenkäyntikieliä: mahdollisesti 24 erilaista. Tuomioiden kääntäminen, jotta eurooppalainen oikeuskäytäntö virtaa takaisin eri kansallisiin oikeusjärjestelmiin. Eri puolilta Eurooppaa kotoisin olevat juristi-lingvistit. He, jotka työskentelevät freelance-kääntäjinä oikeuspalatsin ulkopuolella, ja revisorit, jotka valvovat käännösten laatua. Ja kun asian käsittelyssä päästään suulliseen vaiheeseen, on tulkkien vuoro; heidän on joka kerta omaksuttava täysin uusi semanttinen kokonaisuus. Ja tämä kuvaus, joka minulle kerrotaan "DGM:n" – monikielisyyden pääosaston – kerroksessa, josta voin nähdä punaisen auringon pilkistävän usvan takaa laskeutuen rauhallisesti iltaa kohden viereisen esplanadin ylle, jota peittää hentoinen lumikerros:

"Kun jäsenvaltioiden asiamiehet saapuvat puolustamaan asiaansa eurooppalaisia sääntöjä vastaan, joskus jotkut heistä voivat puhua liian nopeasti. *Puhujat* unohtavat, että me olemme siellä, unionin tuomioistuinta ympäröivien lukuisten ikkunaruutujen takana, juoksemassa sanojen perässä, jotta ne voivat tulla ymmärretyiksi."

Kilpailu *kielten yhdistämiseksi*, konkreettisesti sosiaalisen ja oikeudellisen foorumin luomiseksi yhteisellä kielellä: kääntämistä ja tulkkaamista.

"Siellä on pieni painike", sanoo keskustelukumppanini. "Kun sitä painetaan ensimmäisen kerran, ei tapahdu mitään. Mutta

jos muut tulkit muissa kopeissa painavat myös sitä, tuomarin pöydällä alkaa vilkkua punainen valo. Tuomari tietää silloin, ettei kopeissa enää kyetä seuraamaan. Tässä tilanteessa tuomari pyytää usein puhujaa puhumaan hitaammin. Tämä järjestelmä kehitettiin Nürnbergin oikeudenkäyntejä varten.”

Tähän hätämenettelyyn sisältyy siis kaikki: aika, joka tarvitaan *yhteistä lakia kohti kulkemiseksi*. Ymmärtääksemme, todella ymmärtääksemme toisiamme. Puhumaan hitaammin, jotta kaikki korvat kaikilla kielillä voisivat tulkata asianmukaisesti.

Tämä on eurooppalainen opetus, jonka voimme oppia täällä unionin tuomioistuimessa.

Kohti kääntämisen julkista foorumia

Löytäessäni yksiköt UPT – Suunnittelu ja käännösten ulkoistaminen –, OAM – Monikielisyyden aputyökalut –, PCT – Projektit ja terminologian koordinointi – ja tutustuessani täällä käytettäviin inhimillisiin ja teknisiin resursseihin aloin unelmoida, että ne olisivat saatavilla laajemmin julkisilla foorumeilla: ei ainoastaan unionin oikeuden kääntämistä varten – joka usein on hyvin kaukana tunteidemme sykkivästä sydäimestä – vaan myös tiedotusvälineitä, kirjallisuutta ja humanististen tieteiden kirjallisuutta varten. Tämä on kuulemma kirjailijan unelma.

Etsimämme Euroopan henki on kuitenkin olemassa:

- Eurooppa tarvitsee yhden kielen, joka sitoo meidät eroavaisuuksiimme sen sijaan, että se veisi meidät eri suuntiin.
- Eurooppa tarvitsee yhden oikeuden, yhden lain, joka voidaan ymmärtää kielten välityksellä.

Kummassakin tapauksessa tämä merkitsee väsymätöntä kääntämistä toisillemme.

Se ei ole kirjailijan unelma. Se on todellisuus, jossa toimielimet toimivat. Mutta se on todellisuus, jota on vastedes pohdittava poliittisesti.

Mitä tästä Euroopan projektista tulisi, jos yli miljoona sivua vuosittain tuottavan unionin tuomioistuimen tapaan Euroopan käännöspalvelu ottaisi käännettäväkseen saman verran sivuja, jotta voitaisiin muodostaa julkinen kielten foorumi kielten välille? Mitä tapahtuisi sidonnaisuuksillemme, jos tällainen monikielinen foorumi voisi olla olemassa? Miten identiteettimme uusiutuisivat, jos koko Eurooppa tunnustaisi julkisesti ”käännöksen” yhdeksi ainoaksi viralliseksi kieleksi.

Kaikki yhteen kietoutuneet tarinamme tyyssijasta, yhteyksistä ja yhdistämisestä tunnustettaisiin tällöin.

Valtava asetinlaitejärjestelmä

Unionin tuomioistuimen työstä kertominen merkitsee luonnollisesti miljoonien

oikeuskäytäntösivujen, tuhansien vaatimusten ja kannekirjelmien, joiden aiheet voivat joskus olla hyvinkin teknisiä, tarkastelua; se merkitsee suurelta osin Euroopan unionin kilpailuideologian ytimeen astumista pyrkimyksenä saada aikaan todelliset ihanteelliset markkinat: *se merkitsee siis perussopimuksissa neuvoteltujen periaatteiden soveltamisen tarkastelua: tässä on kysymys tuotemerkeistä, tässä teknisistä normeista...*

Olen puolestani perustavanlaatuisesti eri mieltä tästä ideologisesta perustasta: olen aina ollut. Mielestäni on kehitettävä ensisijaisesti ennemminkin Euroopan sosiaalioikeuden ja ympäristöoikeuden periaatteita kuin vapaan kilpailun periaatteita.

Unionin tuomioistuin ei kuitenkaan luo oikeutta; se valvoo oikeuden yhdenmukaista tulkintaa, sen moitteetonta kääntämistä, sen asianmukaista sisällyttämistä kansalliseen lainsäädäntöön ja sen tulkintaa. Ja jos poliittisesti valtioiden ja komission tasolla annettaisiin sysäys oikeudenmukaisempaan, inhimillisempään ja kulttuurisempaan suuntaan, unionin tuomioistuimen tuomareilla olisi aihetta puolustaa toisenlaista lain henkeä.

Juuri tästä toisenlaisesta lain hengestä aloin unelmoida vierailuni lopussa.

Mikä Euroopan unionin tuomioistuimelle on tunnusomaista, mitä siellä näin, on ennen kaikkea tämä poikkeuksellinen kyky organisoida käänkösvirtaa. Tässä kohtaa on kuviteltava mielessä valtava asetinlaite, jossa rautatieasemina toimivat kielet. Ja näiden

kaikkien kielten välillä kulkee ja kiertää tuhansia sivuja. Romaniasta, latviasta, suomesta, italiasta, kroatiasta, slovakista, tšekistä, bulgariasta, tanskasta, puolasta, virosta, espanjasta, maltasta, kreikasta ja unkarista... linkkikieleen tai sisäiseen työkieleen ja tämän jälkeen takaisin näille muille kielille.

Eri kieliyksiköissä työskentelevien elämä on usein heijastus tästä unionin tuomioistuimen kieliverkostosta. Polyglotit, tämän monikielisen todellisuuden asukkaat, elävät aidosti eurooppalaista elämää. Vähän kuin Nürnbergin tulkit, jotka keksivät simultaanitulkkauksen ja joiden henkilökuvaukset luen seuraavana päivänä junassa matkalla Berliiniin. Syntynyt täällä, asuu siellä, usein eri alkuperää olevien vanhempien tyttäriä tai poikia... Tämä on se Eurooppa, jota meidän tulisi pyrkiä konkretisoimaan.

Ja jos De Gaulle olisin väärässä...

On olemassa usein siteerattu lausuma, jonka De Gaulle lausui 15.5.1962 pidetyssä lehdistötilaisuudessa:

”En usko, että Euroopalla voi olla mitään selkeää todellisuutta, jos siihen eivät kuulu Ranska ranskalaisineen, Saksa saksalaisineen, Italia italialaisineen jne. Dante, Goethe ja Chateaubriand kuuluvat koko Euroopalle juuri siitä syystä, että he olivat ensisijaisesti yksi italialainen, yksi saksalainen ja yksi ranskalainen. He eivät olisi merkinneet paljoa Euroopalle, jos he olisivat olleet kansalaisuudettomia ja jos he olisivat ajatelleet ja kirjoittaneet joksikin esperantoksi tai yhdenmetyksi volapükiksi...”

Tällainen lausuma on tehokas, mutta siinä unohdetaan todellisuus. Sillä pyritään vakuuttamaan meidät siitä, että olemme tuomittuja palaamaan takaisin kieliimme. Mutta siinä sivuutetaan se väistämätön tosiseikka, etteivät Dante, Goethe eikä Chateaubriand olisi sitä, mitä he ovat, jos kääntäjät eivät olisi auttaneet heitä ylittämään maan rajoja. Sillä myös pyyhitään pois niiden kirjailijoiden valtava panos Euroopan kirjallisuudelle, jotka ovat pakolaisia tai elävät maanpaossa taikka jotka ovat kansalaisuudettomia.

Yhteinen foorumi – ja kirjallinen fama – on olemassa ainoastaan käännösten ansiosta.

Unionin tuomioistuin osoittaa tämän päivittäin oikeuden alalla. Se antaa todellisuuden sille, mitä kutsun ”kielten turvapaikaksi”. Toivottavasti unionin tuomioistuimen esimerkin perusteella luomme tulevaisuudessa tekstuaalisen, poliittisen ja runollisen kielten foorumin sen sijaan, että palaisimme aina takaisin kansakuntiemme rajoille.

Jos talviyönä

Sitten saapui yö yli oikeuspalatsin korkeiden tornien. Pimeys ulkona antoi unionin tuomioistuimen valtavalle kompleksille, sen hyvin lukuisille lasipinnoille hämmentävän, huimaavan himmeyden; ihan kuin meitä ympäröisivät peilit, joissa monistuu toimistoelämä ja joissa valojen heijastukset kietoutuvat yhteen. Lähden oikeuspalatsista ja käänny katsomaan sen korkeaa rakennelmaa. Valtavat nostokurjet lävistävät paksun

untuvaisen talvipeitteen utelioiden jättöläisten
tavoio. Törisen, minun on kylmä.

Muutaman kuukauden kuluttua kolmannen
tornin rakennustyöt saadaan päätökseen, minkä
jälkeen on kuljettava läpi synkkien pandemian
täyttämien kuukausien, valvottava terveyden ja
eurooppalaisten vapauksien välistä tasapainoa.
Samalla kun kaikkialla maailmassa lisääntyy
taipumus eristäytyneisyyteen ja väkivaltaan,
olemme iloisia tietäessämme, että kaukana
talvisessa usvassa muuan linnake korkeine
torneineen, niin kuin lastensaduissa, jatkaa
työskentelyä oikeuden, jota ilman mikään ei
ole varmaa, kunnioittamiseksi... oikeuden, jota
ilman kaikki hajoaa.

Berlinissä 9.11.2019 ja Brysselissä 2.1.2022.

Monikielisyys oli tieni vapauteen ja Eurooppaan

— **Stefan Tafrov**

Stefan Tafrov, syntynyt Sofiassa vuonna 1958, on bulgarialainen diplomaatti, poliitikko, toimittaja ja kääntäjä. Hän oli kommunistihallinnon aikana ihmisoikeusjärjestöjen jäsen ja vastasi Demokraattisten voimien liiton (SDS) kansainvälisistä suhteista sen perustamisesta lähtien. Liitto perustettiin vuonna 1990. Tafrov toimi myös presidentti Želju Želevin ensimmäisenä ulkopoliittisena neuvonantajana. Tafrov on työskennellyt suurlähettiläänä Italiassa ja Maltalla, Yhdistyneessä kuningaskunnassa ja Irlannissa, Ranskassa ja Unescossa, kaksi kertaa pysyvänä edustajana YK:ssa New Yorkissa, kaksi kertaa varaulkoministerinä sekä parlamentin jäsenenä. Hän puhuu ranskaa, englantia, italiaa, espanjaa, puolaa ja venäjää. Tafrov on kääntänyt bulgarian kielelle teoksia monilta kirjailijoilta, joita ovat muun muassa François Mauriac, André Gide, Jean-Paul Sartre, Claude Simon, Marguerite Duras ja Umberto Eco. Hän on kunnialegioonan komentaja ja Ordine della Stella d’Italian (Italian tähden ritarikunta) upseeri.

Synnyin Bulgariassa kommunismin aikana, jolloin maa oli lähes täysin eristetty muusta Euroopasta. Rautaesiripun toiselle puolelle matkustettiin vain harvoin, ja yhteydenpitoa ulkomaalaisiin pidettiin epäilyttävänä. Parhaimmillaankin se saattoi merkitä hankaluuksia, joskus se johti vainoamiseen. Tilanne oli erityisen vaikea omani kaltaisille perheille. Hallitus ei suhtautunut perheeseeni suopeasti, mikä johtui lähinnä isästäni. Hän oli nuorena lakimiehenä puolustanut demokraattisten oppositiopuolueiden jäseniä heti sodan jälkeen, kunnes ne kiellettiin kokonaan vuonna 1947. Poliisi pidätti hänet, häntä vainottiin monin tavoin, ja hän sai 12 vuoden ammatinharjoittamiskiellon, joka kumottiin vasta vähän ennen syntymääni vuonna 1958. Matkustaminen länteen oli isältäni ja äidiltäni kiellettyä heidän loppuelämänsä ajan. Itse ylitin rautaesiripun ensimmäisen kerran 31-vuotiaana 3.10.1989, vähän ennen Berliinin muurin murtumista. Sitä ennen Bulgarian viranomaiset olivat kahden vuoden ajan evänneet minulta luvan matkustaa Ranskan valtion kutsumana Ranskaan. Olin saanut kutsun ranskalaisen kirjallisuuden asiantuntijana ja muun muassa François Mauriacin, Jean-Paul Sartren, André Giden ja Claude Simonin kääntäjänä. Minua ei ”päästetty”, kuten silloin sanottiin, eikä ainoastaan siksi, että tulin ”vääränlaisesta” perheestä. Syy oli myös se, että olin liittynyt Bulgariassa 1980-luvulla ihmisoikeuksien suojelemiseksi perustettuihin ryhmiin, jotka vastustivat kommunistihallintoa. Näissä olosuhteissa minun ja useimpien bulgariaisten kaipuu kiellettyyn Eurooppaan näkyi vieraiden kielten opiskeluna. Perheessäni ja koko sosiaalisessa ympäristössäni arvostettiin suuresti englannin, ranskan, saksan ja ylipäätään mahdollisimman monen eurooppalaisen kielen osaamista, ja kieltenopiskelu saavutti lähes kulttistatuksen. Se oli aidon oppimisen keskiössä. Roolimallejani olivat sukulaiset ja ystävät, jotka vieraiden kielten taitojensa ansiosta pääsivät satunnaisesti vierailemaan länsimaissa. Tämä etuoikeus oli varattu lähes yksinomaan kommunistijärjestelmän virkamiehille. Koulussa venäjän kieli oli pakollinen oppiaine. Myös englantia, ranskaa tai saksaa opetettiin, mutta vain kaksi tuntia viikossa ja ainoastaan lukiossa. Vieraan kielen hyvä hallinta vaati paljon lisäponnistuksia. Erilaisia vieraiden kielten kursseja oli tarjolla laajalti, mutta vain suurissa kaupungeissa.

Itse olin kuitenkin etuoikeutettu, enkä ainoastaan siksi, että asuin Sofiassa, vaan myös siksi, että perheelläni oli vahvat frankofoniset perinteet. Isoäitini oli suorittanut tutkinnon ranskankielisessä kirjallisuudessa Genevessä, ja isäni oli lapsena ja teini-ikäisenä asunut ja käynyt koulua ranskankielisessä Sveitsissä ja puhui erinomaista ranskaa. Kotona meillä oli kirjasto ja monia ranskalaisen kirjallisuuden klassikoita. Suuri tilaisuuteni koitti, kun minut valittiin ranskalaiseen lukioon. Läpäisin vaikeat pääsykokeet bulgarian kielessä ja matematiikassa kilpailtuani paikasta satojen muiden poikien kanssa. Lukio oli osa 1960-luvulla perustettujen, Bulgarian koulutusjärjestelmään kuuluneiden erikoistuneiden, erittäin valikoivien vieraskielisten lukiodien verkostoa. Siinä opetettiin tärkeimpiä

eurooppalaisia kieliä – ranskaa, saksaa, englantia, venäjää ja 1980-luvulta alkaen myös espanjaa. Opetus alkoi nopeasti valmistavalla luokalla, jossa syvennyttiin yksinomaan kyseisen vieraan kielen oppimiseen. Sen jälkeen useimpien oppiaineiden opetus järjestettiin kyseisellä vieraalla kielellä, minun tapauksessani ranskaksi. Monet vierasta kieltä erinomaisesti osaavat bulgarialaiset saavat tänä päivänä kiittää osaamisestaan vieraskielisiä lukioita, jotka ovat Bulgarian koulutusjärjestelmän merkittävä saavutus.

Rakkauteni ranskan kieleen puhkesi siten kukkaan lukioaikoina, ja se on kestänyt tähän päivään saakka. Olen tästä kiitollisuudenvelassa mahtaville opettajilleni, jotka eivät ainoastaan opettaneet meitä puhumaan ja kirjoittamaan Molièren kieltä oikein. He myös osoittivat meille, miten voimme hyödyntää kaikkia ranskan kielen kulttuurisia mahdollisuuksia ja syvällisyyttä.

Heti kun opin hallitsemaan kieltä paremmin, aloin vierailla säännöllisesti Sofiassa sijaitsevan Ranskan suurlähetystön kulttuuri-toimiston pienessä kirjastossa. Se olikin länsimaisen valtion kulttuuri-toimistona ainoa laatuaan. Pääsin tutustumaan vapaan ja demokraattisen valtion kulttuuri- ja poliittiseen elämään sen lehdistön kautta (1970- ja 1980-luvut olivat ranskalaisen journalismin todellista kukoistuskautta). Tällä oli ratkaiseva vaikutus henkilökohtaiselle kehitykselleni kansalaisena, jolle tärkeimmiksi arvoiksi nousivat vapaus, hengellisyys ja ihmisoikeudet. Ranskan kieli auttoi minua ymmärtämään itseäni eurooppalaisena ja sai minut tiedostamaan, miten luonnotonta rakkaan isänmaani, vanhan eurooppalaisen maan ja kulttuurin, eristäminen muusta Euroopasta oli. Ranskalaisen sananlaskun mukaan jokaisella vapaalla ihmisellä on kaksi kotimaata, oma kotimaansa ja Ranska. Toinen kotini vapaana ihmisenä on ranskan kieli.

Varhaislapsuudestani lähtien olen väsymättä opiskellut englantia vieraiden kielten kursseilla ja jonkin verran myös yksityisopetuksessa. Koska englannin taitoni oli jo hyvä, valitsin koulussa toiseksi vieraaksi kieleksi espanjan. Espanjan kielen opetus otti tuolloin Bulgariassa vasta ensiaskeleitaan. Lehtikioskeista löytyi suurimpien läntisten kommunistipuolueiden sanomalehtiä, kuten italialainen "L'Unità", joka oli journalistisesti laadukas ja ajatuksiltaan liberaali. Huomasin, että ranskan kielen ansiosta ymmärsin melko helposti myös italiaa. Niinpä ostin italian kieliopin ja sanakirjan, ja opin itsenäisesti lyhyessä ajassa tarpeeksi pystyäkseen lukemaan pitkäköjiä tekstejä tällä rakastamallani kielellä.

Kaikkein jännittävin tarina liittyy kuitenkin siihen, miten kiinnostuin puolan kielestä. Puola ja sen kulttuuri ovat vetäneet minua puoleensa riippumattomuuden ja vapauden hengellään. Muutamilla merkittävillä bulgarialaisilla älymystön edustajilla ja esikuvillani

on ollut perinteisesti yhteyksiä Puolaan. Siksi lähdin opiskelijana vuoden 1980 elokuussa junalla Mickiewiczin ja Chopinin kotimaahan. Puolalaiset matkakumppanini olivat hyvin kiihdyksissään ja keskustelivat kuumeisesti jostain, mutta en ymmärtänyt mistä. Myöhemmin, kun juna odotti Lublinin asemalla, näin naisen juoksevan laiturilla olevien vaunujen ohi ja huutavan iloisesti junassa oleville maanmiehilleen: "Są strajki na wybrzeżu." Eräs Krakovassa opiskellut bulgarialainen nainen käänsi sanat minulle: "Rannikolla lakkoillaan." Gdanskin työläiset olivat aloittaneet lakon. Tämän tapahtuman merkityksen voi ymmärtää vain, jos on syntynyt kommunistisessa valtiossa, sillä lakkoilu oli järjestelmässä ankarasti kielletty. Sillä hetkellä, kun ymmärsin, mitä puolalainen nainen oli huutanut Lublinin rautatieaseman laiturilla, uskoin ensimmäistä kertaa siihen, että kommunismi katoaisi myös Bulgariasta. Puolalaisen ystäväni avulla pääsin Gdanskiin ja olin paikalla, kun Lech Wałęsa ja hallitus allekirjoittivat Gdanskin sopimuksen, jolla laillistettiin Solidaarisuus-ammattiliitto. Palattuani Sofiaan ilmoittauduin heti ensimmäiseksi Sofian Puolan kulttuuri-instituutin järjestämälle puolan kielen kurssille. Puola on bulgarian tavoin slaavilainen kieli, joten sanasto ei ollut minulle vaikea, mutta kielioppi sijamuotoineen ei ole helppo analyyttisiin kieliin, kuten bulgariaan tai romaanisiin kieliin, tottuneelle.

Suoritin journalismin tutkintoni Sofian yliopistossa. Opintojeni aikana opiskelin ahkerasti englantia edistyneiden ryhmässä sekä sen ohessa espanjaa ja italiaa. Tämä oli ehkä mielekkäin osa muuten hyvin politiikkakeskeisiä yliopisto-opintojani. Nautin valtavasti siitä, kun sain syventyä kielten leksikaalisiin, kieliopillisiin ja tyylillisiin yksityiskohtiin, verrata niitä toisiinsa ja huomata, miten maailmoista, jotka minulle niiden myötä avautuivat, tuli yhä kiinnostavampia ja inspiroivampia. Monikielisyys oli pelastukseni sorrosta ja keinoni elää vapaasti eurooppalaisena jo ennen kuin pystyin liikkumaan Euroopassa vapaasti.

Valmistuttuani aloin työskennellä toimittajana kirjallisuusalan viikkolehdessä, johon kirjoitin ranskalaisesta ja italialaisesta nykykirjallisuudesta. Näin päädyin luonnollista reittiä kirjallisuuden kääntämiseen, joka on hyväksi todettu keino vieraan kielen monimutkaisten mekanismien ymmärtämiseksi. Kääntämiäni suurten kirjailijoiden tekstit opettivat minua paitsi selvittämään äidinkieleni salaisuudet myös ymmärtämään syvällisemmin vaikeaselkoisia tekstejä. Tänä päivänä tiedän, että olen oikeasti lukenut kääntämäni kirjat. Tämä pätee erityisesti Claude Simonin kokeelliseen proosaan hänen romaanissaan "Flanderin tie", joka koostuu osittain 20-sivuisista virkkeistä, jotka ovat täynnä adverbiaalisia partisiippeja. Sitä voisi kuvailla eräänlaiseksi ranskan kielellä luoduksi kubistiseksi maalaukseksi. Romaanin kääntäminen oli suurin haasteeni, ja se vei minut sekä ranskan että bulgarian kielen äärirajoille.

Bulgarian kommunistinen diktatuuri kaatui Berliinin muuri murtuessa. Ihmisoikeusjärjestöt, joiden jäsen olen ollut 1980-luvulta lähtien, yhdistivät voimansa kommunistihallinnon 1940-luvulla kieltämien mutta sittemmin uudelleen perustettujen poliittisten puolueiden kanssa suureksi koalitioksi, joka nimettiin Sayuz na demokratichnite siliksi (Demokraattisten voimien liitto, SDS). Näin he loivat monipuoluedemokratian. Kymmenet tuhannet Bulgarian kansalaiset lähtivät kaupunkien kaduille mielessään kaksi päävaatimusta: demokratia ja paluu Eurooppaan. Yhtä on mahdoton kuvitella ilman toista. Bulgarian kansallisivärien ja koalition sinisten lippujen lisäksi ihmiset heiluttivat Euroopan maiden lippuja, joita he olivat hankkineet ties mistä. Niinpä minunlaiseni ihmiset, jotka osasivat vieraita kieliä ja olivat seuranneet maailmanpolitiikkaa Euroopan lehdistöstä, olivat yhtäkkiä näiden yhteisten kansallisten ponnistelujen ytimessä. Yhtenä SDS:n ”Demokratsia”-päivälehden perustajana vastasin sen kansainvälisistä uutisista ja perustin tuolloin SDS:n kansainvälisen osaston. Kun puheenjohtajamme Želju Želev valittiin Bulgarian ensimmäiseksi ei-kommunistiseksi presidentiksi elokuussa 1990, minusta tuli hänen ensimmäinen neuvonantajansa kansainvälisessä politiikassa. Samaan aikaan Bulgaria valitsi hänen johdollaan Euroopan yhdentymisen paitsi ulkopoliitiikan myös koko kehityksensä pääperiaatteeksi.

Hyvin tärkeä osa maan eurooppalaista suuntautumista oli monikielisyyden edistäminen. Koska englannilla oli selvä maailmanlaajuinen valta-asema, meille oli tärkeää säilyttää ja edistää kansallisia kieliperinteitä, joiden juuret juonsivat Bulgarian uudelleensynnyn aikaan 1700- ja 1800-luvuille. Silloin ranska ja saksa olivat bulgarialaisen eliitin tärkeimmät vieraat kielet. Säilyttääkseen osan näistä perinteistä Bulgaria liittyi jo vuonna 1994 presidentti Želevin päätöksellä kansainväliseen frankofonisten maiden järjestöön.

Oman monikielisyysteni kehityksessä tapahtui tällöin ratkaiseva käänne. Oppimissani vieraissa kielissä puhuminen syrjäytti ensimmäistä kertaa elämässäni kirjoittamisen. Keskustelin päivittäin ulkomaisten diplomaattien, poliitikkojen ja toimittajien kanssa, ensin Bulgariassa mutta sittemmin myös yhä useammin matkoillani Euroopan pääkaupungeissa. Eurooppalaiset olivat valtavan kiinnostuneita tapahtumista entisen rautaesiripun takana. Kun olin aiemmin opiskellut vieraita kieliä, en ollut juuri lainkaan ollut tekemisissä äidinkielisten puhujien kanssa. Minun oli siten sopeuduttava nopeasti uuteen todellisuuteen, jossa suullinen viestintä oli etusijalla. Tämä oli minulle valtava haaste, sillä tapasin usein korkea-arvoisia henkilöitä, merkittäviä eurooppalaisia hallitusten jäseniä, poliitikkoja ja älymystön edustajia. En koskaan kuvitellut, että jonain päivänä puhuisin François Mitterrandin, Valéry Giscard d’Estaingin, Jacques Chiracin, Margaret Thatcherin, Lech Wałęsan tai Giulio Andreottin kanssa. Alkuvaiheen stressistä selviytymisessä minua auttoi juuri perusteellinen kielellinen valmistautuminen ja

hyvä kieliopin tuntemus. Ahkeran lukemisen myötä sanavarastoni oli laajentunut huomattavasti, joten siirtyminen puhumaan kieltä oli helpompaa kuin olin odottanut. Kävi ilmi, että perinteisestä vieraan kielen opiskelusta, huolellisesta paneutumisesta ja kielioppiin syventymisestä oli hyötyä pitkäksi ajaksi.

Olen diplomaattiurallani ollut Bulgarian suurlähettiläänä Italiassa ja Maltalla, Isossa-Britanniassa ja Irlannissa, Ranskassa ja Unescossa sekä kahdesti pysyvänä edustajana YK:ssa New Yorkissa. Silloin monikielisyys oli ja on korvaamaton työväline ja perusedellytys sille, että olen pystynyt työskentelemään tehokkaasti diplomaattina.

Diplomatiassa keskustelukumppanin kielen hyvä hallinta on todettu toimivaksi keinoksi luoda suhteita ja varmistaa tuki. Kun Karol Wojtyła, paavi Johannes Paavali II, otti minut vastaan yksityisaudienssissaan vuonna 1992 toimiessani Italian suurlähettiläänä, puhuttelin häntä hänen äidinkielellään. Hän kysyi minulta hämmästyneenä: ”Herra suurlähettiläs, miten on mahdollista, että puhutte puolaa, oletteko asunut Puolassa?” Tohkeissani kerroin hänelle totuuden: ”Teidän Pyhyyttenne, se toivo, jonka Solidaarisuusliikkeen perustaminen ja jo sitä ennen teidän valintanne paaviksi herätti meissä bulgarialaisissa, sai minut opettelemaan puolaa.” Johannes Paavali II ojensi minulle silminnähden liikuttuneena joitakin puolaksi kirjoittamiaan tekstejä, joihin oli liitetty lyhyt henkilökohtainen omistuskirjoitus. Hänen seurueensa lukuisat puolalaiset olivat myöhemmin tärkeimpiä tukijoitani Rooman-kauteni aikana, jolloin ensisijainen tehtäväni oli parantaa Bulgarian julkista kuvaa vuosikymmeniä kestäneen kommunistisen eristyksen jälkeen.

Institutionaalinen monikielisyys tuli minulle ensimmäisen kerran tutuksi toimiessani Bulgarian pysyvänä edustajana YK:ssa New Yorkissa, ensin vuosina 2001–2006 ja sitten vuosina 2012–2016, yhteensä yhdeksän vuoden ajan. Tarkoitin tällä rajoitettua monikielisyyttä, jonka perustana ovat tämän maailmanjärjestön kuusi virallista kieltä, nimittäin englanti, ranska, venäjä, espanja, arabia ja kiina, joista englanti ja ranska ovat sihteeristön työkieliä. Voimassa olevalla oikeudellisella kehyksellä varmistetaan, että YK:n toimielinten viralliset istunnot tulkataan ja että kaikki näiden elinten asiakirjat käännetään kaikille kuudelle kielelle.

YK:n erinomaisilla tulkkaus- ja käännöspalveluilla taataan turvallinen perusta diplomaattien työlle järjestössä ja helpotetaan olennaisesti poliittista viestintää. Hyvä käännös on korvaamaton väline, jolla yhtenäistetään terminologiaa ja selkeytetään tekstin tai puheen sanomaa, kun kirjoittaja tai puhuja käyttää monimutkaista retoriikkaa, jolle ovat ominaisia merkitystä hämärtävät tyylikeinot ja kulttuuriset erityispiirteet.

Tämä käännöstyön tärkeä tehtävä motivoi diplomaatteja ja poliitikkoja käyttämään virallisissa neuvotteluissa yksinkertaista ja suoraa kieltä suullisessa viestinnässään, joka tallennetaan kirjalliseen muotoon. Kokenut YK:n diplomaatti ennakoii tämän ”käännösvaikutuksen” ottamalla sen huomioon siten, että hän ikään kuin kirjoittaa kääntäjälle ja puhuu simultaanitulkille. Diplomaattinen viestintä menettää tällöin tyyllillistä monimuotoisuuttaan mutta samalla sen selkeys paranee, mikä on hyödyllistä päätöksentekoprosessin ja politiikan kannalta.

Se, miten keskeinen merkitys tulkkaus- ja käännöspalveluilla on poliittisen viestinnän parantamiselle, korostuu myös, kun otetaan huomioon näiden palvelujen eräänlainen harjaannuttava vaikutus jotakin YK:n virallista kieltä vieraana kielenä käyttäviin diplomaatteihin ja edustajiin. Diplomaatit voivat yleensä luottaa tulkkien ja kääntäjien kielelliseen tarkkuuteen. Siksi YK:n kielipalvelut määrittävät terminologian, jota valtuuskunnat pitävät käytännössä sitovana. Tällä on erityisen suuri merkitys poliittisia asiakirjoja laadittaessa, sillä näin vältetään käyttämästä epäselvää kieltä ja moniselitteisiä käsitteitä. Tällöin edustajat voivat olla varmoja siitä, että heidän käyttämänsä englanninkielinen sana käännetään tarkasti ja ennakoitavasti viidelle muulle kielelle ja päinvastoin. Vaikuttavaa on myös kielipalvelujen joustava sisäinen viestintä, sillä ne koordinoivat nopeasti uusien termien tarkat käännökset kuudella kielellä riippumatta siitä, millä näistä kielistä uusi termi on otettu käyttöön.

Edustajien valitukset käännöksistä ovat hyvin harvinaisia. Yksi valitettava esimerkki liittyy turvallisuusneuvoston Lähi-idästä vuonna 1967 antamaan historialliseen päätöslauselmaan 242, jonka englannin- ja ranskankieliset tekstit poikkesivat suuresti toisistaan. Vastaavanlaista ei ole viime vuosikymmeninä toistunut. Englanninkielisen version 1 artiklan i kohdan sanamuoto oli ”withdrawal of Israel armed forces from territories occupied in recent conflict” – ilmaisun ”THE territories – –” sijaan – kun taas ranskankielisen version sanamuoto oli ”retrait des forces armées israéliennes DES territoires occupés au cours du récent conflit”. Simultaanitulkit täsmentävät toisinaan terminologiaansa seurattaessaan äidinkielellään puhuvien diplomaattien puheita. Turvallisuusneuvostossa vuosina 2001 ja 2002 suljettujen ovien takana käytyjen keskustelujen aikana huomasin, kuinka Venäjän silloinen pysyvä edustaja Sergei Lavrov, jonka englannin kielen taito on erinomainen, piti Irakin tai Lähi-idän kriittisten poliittisten kysymysten aikana kuuloketta korvaansa vasten. Hän seurasi tarkkaavaisesti huomautustensa simultaanitulkkausta venäjän kielestä englanniksi ja korjasi tulkkausta mielestään oikealla englanninkielisellä ilmaisulla joka kerta, kun hän oli tulkkauksesta eri mieltä.

Englannin kielen valta-asema ei ole horjunut myöskään YK:ssa, varsinkaan sen päämajassa englanninkielisessä New Yorkissa. Epäviralliset neuvottelut käydään lähes yksinomaan englanniksi. Tämä vaikuttaa myös virallisiin kokouksiin, sillä jotkut edustajat puhuvat mieluummin englantia, koska tällöin he tulevat mielestään helpommin ja paremmin ymmärretyiksi.

Toimin YK:n suurlähettiläänä yhdeksän vuoden ajan ja pidin omat puheeni muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta ranskaksi. Toimin näin, koska monikielisyyden suojelu on mielestäni kulttuurisesti ja poliittisesti tärkeää ja etusijalla pelkän englannin kielen käytön tuomiin tosiasiallisiin tai väitettyihin etuihin nähden. Erinomaisen simultaanitulkkauksen ansiosta en koskaan kokenut, että viestejäni ei olisi ymmärretty tai että maani ja minä sen edustajana olisimme menettäneet jotain viestinnän tasolla. Tämä ei tietenkään ollut aina helppoa, eikä varsinkaan silloin, kun minun oli toimittava valmistautumatta turvallisuusneuvoston suljettujen ovien takana järjestettyjen kokousten monimutkaisissa ja poliittisesti arkaluonteisissa kysymyksissä, sillä vain hetkeä aiemmin saamani asiakirjat ja ohjeet oli laadittu bulgariaksi tai englanniksi.

Tärkein keinoni saada maalleni myötätuntoa YK:ssa oli oma monikielisyyteni. Siitä oli valtavasti hyötyä esimerkiksi silloin, kun minut valittiin yleiskokouksen kolmannen pääkomitean puheenjohtajaksi. Pääkomiteoita on yhteensä kuusi, ja kyseinen kolmas pääkomitea käsittelee sosiaalisia, humanitaarisia ja kulttuurisia kysymyksiä ja erityisesti ihmisoikeuskysymyksiä. Se, että puhuin puheenjohtajana toimiessani neljää YK:n virallista kieltä, paransi mielestäni kokousten ilmapiiriä ja auttoi minua selviytymään paremmin monista arkaluonteisista tilanteista.

Yksi diplomaattien tärkeimmistä tehtävistä YK:ssa on vaalikampanjoiden johtaminen eri elimissä. Se vaatii paljon aikaa ja vaivaa. Tavoitteen saavuttamiseksi ratkaiseva merkitys on sosiaalisilla ja henkilökohtaisilla kontakteilla niiden maiden edustajiin, joiden tuki kampanjoissa on saatava. Bulgaria ja Valko-Venäjä hakivat vuonna 2001 YK:n turvallisuusneuvoston vaihtuvan jäsenen paikkaa. Kilpailijani, Valko-Venäjän pysyvä edustaja, joka oli aiemmin maansa pääministeri useiden vuosien ajan, puhui ainoastaan venäjää ja johti kampanjaa nuorten diplomaattien avulla, joita hän käytti tulkkeina keskusteluissaan. Oma monikielisyyteni sen sijaan auttoi siinä, että kampanjoidessani Bulgarian jäsenyyden puolesta pystyin kommunikoimaan useiden suurlähettiläiden kanssa heidän äidinkielellään. Bulgaria voitti jo ensimmäisellä äänestyskiirroksella.

Euroopan unionin perusoikeuskirjan 22 artiklassa vahvistetaan, että ”unioni kunnioittaa kulttuurista, uskonnollista ja kielellistä monimuotoisuutta”. Sitä edeltävässä

perusoikeuskirjan 21 artiklassa kielletään nimenomaisesti syrjintä kielen perusteella. Perusoikeuskirja on Euroopan unionin institutionaalisen monikielisyyden tärkein perusta. Kyse on arvovalinnasta kielellisen monimuotoisuuden säilyttämisen puolesta, sillä se on tuhatvuotisen historiamme perintöä ja ilman sitä olisi mahdotonta saavuttaa Euroopan yhdentymisen tärkeintä päämäärää, sen ydintä. Se on rauhan luominen ja ylläpitäminen Euroopassa toisen maailmansodan jälkeen, Pax Europaea, josta suuret humanistit olivat unelmoineet sukupolvien ajan. Euroopassa rauhaa ei voida saavuttaa sovittamalla yhteen kulttuurit ja kielet, kuten amerikkalaisten ”sulatusuunissa”, vaan säilyttämällä kansalliset identiteetit ja turvaamalla niiden rinnakkaiselo ilman konflikteja. On myös saavutettava yhtenäisyys, ei tästä kulttuurisesta ja kielellisestä moninaisuudesta huolimatta vaan juuri sen vuoksi, sillä se on tuhatvuotisen historiamme perintö.

Tässä oikeudellisessa ja poliittisessa kehyksessä institutionaalisella monikielisyydellä taataan jokaisen unionin kansalaisen luovuttamaton oikeus saada tutustua unionin elinten ja laitosten laatimiin virallisiin asiakirjoihin omalla äidinkielellään. Sillä taataan kansalaisten oikeus esittää kysymyksiä ja saada niihin vastauksia valitsemallaan Euroopan unionin virallisella kielellä riippumatta siitä, osaavatko he vieraita kieliä.

Euroopan tulevaisuudesta käytävässä keskustelussa kuulemme usein, että nykyinen institutionaalisen monikielisyyden malli on kallis ja tehoton hyvän hallintotavan näkökulmasta. Ratkaisuksi on ehdotettu, että Euroopan unionin viralliseksi kieleksi valittaisiin väestörakenteellisten tai taloudellisten kriteerien perusteella yksi kieli tai enintään kaksi kieltä. Tällainen poikkeaminen perusoikeuskirjaan kirjatusta syrjimättömyyden periaatteista johtaisi epäilemättä eriarvoisuuteen Euroopan kansalaisten välillä. Se myös mahdollistaisi pohjimmiltaan oligarkkisen mallin EU:n toimielinten toiminnassa ja vahvistaisi siten EU-kriittisiä näkemyksiä monissa EU:n jäsenvaltioissa.

Oikeuslaitoksen uudistaminen on tällä hetkellä Bulgarian yhteiskunnan tärkein tehtävä. Näissä ponnisteluissa kotimaani tukeutuu unionin lainsäädäntöön ja unionin toimielimiin. Bulgarian oikeusvaltioperiaatteen lujittamiseksi onkin ensisijaisen tärkeää, että yhtäältä Bulgarian tuomioistuimet, virkamiehet, poliitikot, kansalaisjärjestöt, toimittajat ja kansalaiset sekä toisaalta EU:n elimet ja laitokset voivat käydä keskustelua oikeudellisista kysymyksistä ilman kieliesteitä. Pelkästään vuonna 2021 bulgarialaiset tuomioistuimet esittivät 60 ennakkoratkaisupyyntöä Euroopan unionin tuomioistuimelle, ja määrä kasvaa joka vuosi. Bulgarian näkökulmasta Euroopan unionin tuomioistuimen ja muiden EU:n toimielinten oikeudellisten ja kielellisten asiantuntijoiden työllä on olennainen merkitys.

Heidän työllään autetaan merkittävästi muokkaamaan Eurooppaa sellaiseksi, jota me tarvitsemme ja rakastamme: avoimeksi, monimuotoiseksi ja solidaariseksi.

Filologin mietteitä monikielisyydestä

— José Antonio Pascual

José Antonio Pascual on espanjan kielen historiaan erikoistunut filologi. Suurimman osan opetustyöstään hän on tehnyt Salamancan yliopistossa espanjan kielen professorina. Hän on Real Academia Española:n jäsen ja toimi aikanaan sen apulaisjohtajana. Hän on saanut kansallisen Menéndez Pidal -tutkimuspalkinnon. Hänet on myös nimitetty Pariisin XIII yliopiston ja Leónin yliopiston kunniatohtoriksi.

Sana osuu harhaan,
kun se syvimmiltään kiistää sen minkä lupaa.
Pedro López Lara, *Meandros*, Madrid: Vitruvio, 2021.

1. Monikielisyys Euroopan unionin oikeudellisessa ympäristössä

Monikielisyys toteutuu tässä ja nyt, silmiemme edessä, arjessa, jota elämme, ja ympäröi meitä samaan tapaan kuin luonto, joka rakentuu maasta ja ilmasta, meristä ja metsistä. Kirjoitettu kieli saa ilmiänsä puhutussa kielessä, ja puhutun kielen kautta alamme ensimmäiseksi hahmottaa todellisuutta ja luoda keskuuteemme sitä selittämätöntä ja läheistä veljeyttä, joka syntyy siitä, että olemme lapsesta asti nimittäneet samoja asioita samoilla nimillä. Myöhemmin turvaudumme kukin siihen kieleen, jonka kohtalo on meille suonut, ilmaistaksemme itseämme niin hyvinä kuin huonoinakin hetkinä, ollaksemme vuorovaikutuksessa toisten kanssa, puolustautuaksemme niiltä, jotka aiheuttavat meissä pelkoa, tai yksinkertaisesti vain elääksemme, ajatellaksemme, viihdyttääksemme itseämme ja toisinaan myös valehdellaksemme... Meillä kaikilla on oikeus maailmaan, jossa voimme ilmaista itseämme omalla kielellämme, mikä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että se olisi parempi tai huonompi kuin muut kielet.

Jos ymmärrän oikein, Euroopan unionin tuomioistuimen monikielisyyden pääosaston käyttöön ottaman ”monikielisyyteen perustuvan toimintatavan” tarkoituksena on tuoda julki, että kyseinen toimielin on edelleen sitoutunut puolustamaan kielten monimuotoisuutta, jonka eteen se on määrätietoisesti työskennellyt perustamisestaan lähtien. Tällä tavoin se todellisuudessa puolustaa puhujien vapautta valita, millä kielellä tai kielillä he haluavat itseään ilmaista.

Vaikka tarkastelen asioita ulkopuolisin silmin ja vaikka minulla on hyvin vähän kokemusta siitä, mitä tapahtuu oman kirjamereni horisontin tuolla puolen, minulla on se vaikutelma, että oikeusyhteisönä unioni on perustamisestaan lähtien pyrkinyt varmistamaan, etteivät demokratian toteutumisen kannalta keskeisenä pidetylle lainkäyttötoiminnalle asetetut tavoitteet jäisi toteutumatta, vaan niistä tulisi täyttä totta, ja asettamaan käyttöön tarvittavat henkilöstö-, tekniset ja organisatoriset resurssit unionin monikielistämiseksi niin, että jokainen unionin kansalainen voi saattaa asiansa tuomioistuimen käsiteltäväksi omalla äidinkielellään ja jokainen jäsenvaltio puolustaa etujaan omalla virallisella kielellään. Tämä kuitenkin mutkistaa asioita, koska merkittävä osa unionin virallisista asiakirjoista joudutaan käännättämään ja oikeudellisissa menettelyissä ja muissa tilanteissa joudutaan järjestämään tulkkaus kaikille unionin kielille. Tässä monitahoisessa

toimintaympäristössä ei ole suinkaan pieni saavutus, että kääntämisessä ja tulkkauksessa on onnistuttu tekemään laadukasta työtä, joka ylittää lainkäyttötoiminnan vaatimalle tasolle. Palaan tähän jäljempänä.

Unioni on kaukana paratiisista, jota kielellinen yhtenäisyys joillekin merkitsee, mutta se on alusta asti paitsi valinnut toimia monikielisesti – mikä tietysti filologille on täysin luonnollinen kielitilanne – myös pyrkinyt jatkuvasti edistämään monikielisyyttä tarkoin harkituilla toimilla, kuten avaamalla ovet jäsenvaltioidensa yliopistojen väliselle opettaja- ja opiskelijavaihdolle Erasmus-kaltaisissa ohjelmissa ja muissa erilaajuisissa koulutus- ja tutkimusalan hankkeissa, jotka ovat toimineet kannustimena vastaavien aloitteiden käynnistämiseksi Euroopan ulkopuolisten maiden kanssa unionissa ja sen ulkopuolella.

2. Kääntämisen välttämätön laadukkuus

Monikielisessä ympäristössä toimivien henkilöiden välisessä viestinnässä ei voida mitenkään välttää kielten vuorovaikutukselta. Alati vaihtelevassa arkitodellisuudessa tapahtuva spontaani ja läheinen vuorovaikutus on kuitenkin erotettava muissa, kaukaisemmissa mutta ei kuitenkaan täysin vieraissa todellisuuksissa, kuten oikeuden ja hallinnon alalla, tapahtuvasta vuorovaikutuksesta, jossa käsitteet on ilmaistava mahdollisimman täsmällisesti. Unionin toimielimissä työskentelevät joutuvat työssään päivittäin kohtaamaan unionin oikeuden, jonka vaikutus ulottuu eri puolille unionia, erityispiirteisiin liittyviä haasteita. Nämä erityispiirteet pakottavat heidät omaksumaan vieraita käsitteitä (tai ainakin suhtautumaan niihin ”vieraanvaraisesti”) ja noudattamaan siinä tarkkuutta, johon ei ole helppo ylittää, sillä oikeudellisten käsitteiden merkitys muuttuu jatkuvasti. Nämä muutokset selittävät, miksi oikeudellisten termien kääntäminen on niin hankalaa, ja oikeuskäytäntö varmasti muotoutuu juuri tässä unionin toimielimissä tehtävässä päivittäisessä työssä.

Ainakin filologille – erityisesti, jos hänellä on vähänkin leksikografian vikaa – oikeuskäytäntö on todellinen tiedon aarreaitta, joka avautuu tutkittaessa unionin toimielinten tietokantoja ja niiden laatimien asiakirjojen ja julkaisujen teknistä kielenkäyttöä. Esitän seuraavassa havainnollisia esimerkkejä joistakin vastaani tulleista termiongelmista (joista olisi ollut paikallaan laatia perusteellinen jäsentely):

1. Yksinkertaisinta on etsiä termille mahdollisimman helppotajuinen vastine. Esimerkiksi englanninkielisen termin *rule of law* espanjankielinen vastine *imperio de la ley* (lainalaisuus) on monissa tapauksissa helpompi ymmärtää kuin vastine *estado de derecho* (oikeusvaltio). Tässä voi tietysti ilmetä joitakin

ongelmia, mutta ne on helppo ratkaista, kuten tapauksissa, joissa kohdekielen ja lähtökielen termit ovat sukua toisilleen, mutta termin teknisen merkityksen välittäminen kohdekieleltä lähtökielelle on hankalaa, koska uuden merkityksen ja entisen merkityksen kielelliset rekisterit eroavat toisistaan. Tällainen on esim. englanninkielinen *oikeustermi frivolous*, jonka espanjankielinen vastine *frívolo* (merkityksetön) voi olla joissain oikeudellisissa asiayhteyksissä tarkempi kuin esimerkiksi vastine *infundado* (perusteeton), termin perinteisen merkityksen ja sen uuden merkityksen välisestä rekisterierosta huolimatta.

2. Monissa tapauksissa käännösongelma johtuu siitä, että yhdellä ja samalla termillä voi olla useita eri merkityksiä, jotka on ilmaistava käyttämällä hieman eri vastinetta. Esimerkiksi englanninkielinen termi *big data* voidaan kääntää espanjaksi vastineilla *macrodatos* (makrodata) tai *datos masivos* (massadata), mutta myös vastineilla *ciencia de los datos* (datatiede) tai *inteligencia de datos* (metadata). *Sama koskee englanninkielistä termiä remedies*, joka tavallisesti käännetään espanjaksi vastineilla *acciones* (kanteet) tai *vías de recurso* (muutoksenhakekeinot) tai yksinkertaisesti vastineella *recursos* (oikeussuojakeinot), joilla (normaalisti) viitataan keinoon hakea tietyn oikeuden tai vaatimuksen hyväksymistä. Muissa asiayhteyksissä kyseisestä termistä käytetään mieluummin vastineita *tutela* (oikeussuoja), *amparo* (suoja), *medidas de tutela* (oikeussuojatoimet) tai *medidas cautelares* (turvaamistoimet), joilla viitataan ennalta ehkäisevien toimien hakemiseen, tai vastineita *reparación* (vahingonkorvaus) tai *resarcimiento* (hyvitys), joilla viitataan korvaustoimenpiteisiin.
3. Uudissanassa voi myös käydä niin, että signifioijien (merkitsimien) läheisyys hämärtää signifioitujen (merkittyjen) välisiä eroja. Unionin Brexit-neuvotteluissa käytetty englanninkielinen termi *backstop*, joka on urheilusanastoon kuuluva termi ja tarkoittaa perälautaa, on sittemmin vakiintunut muotoon *backstop solution*. Sillä viitataan unionin tulliliitossa pysyvästi käyttöön otettuun Pohjois-Irlannin rajajärjestelyyn. Espanjan kielessä tämä termi käännettiin samaan tapaan kuin muissakin kielissä eli vastineilla (*solución del*) *mecanismo de protección* (suojamekanismi), (*solución de*) *salvaguardia* (varautumismekanismi), *solución de última instancia* (varautumisjärjestely) ja *solución de último recurso* (varajärjestely). Viimeksi mainitut kaksi vastinetta ovat näistä suositeltavampia, sillä kaksi ensin mainittua viittaavat vuoden 2008 finanssikriisissä käytettyyn taloustermiin, jolla on eri käyttöyhteys ja merkitys kuin niillä.

4. On myös tärkeää ottaa huomioon yhteiskunnassa tapahtuvat asennemuutokset ja niiden vaikutus terminologian muutoksiin. Niiden seurauksena englanninkielistä termiä *illegal* ei tietyissä yhteyksissä enää käännetä espanjaksi vastineella *illegal* (lainvastainen), vaan vastineella *irregular* (sääntöjenvastainen). Myös taloustermillä *fiscal* on kautta aikojen ollut englanniksi ja espanjaksi kaksi eri merkitystä (se voi viitata joko yleisesti valtiontalouteen tai erityisesti verotukseen); tässä tapauksessa ongelmana on termin sisältöjen monitahoisuus. Sen vuoksi olisi syytä erikseen täsmentää, mitä eri merkityksiä näillä termeillä on, kun niitä käytetään oikeudellisesti eri kielissä.

Nämä erään unionin toimielimen julkaisussa eteeni tulleet esimerkit osoittavat, että unionin lainkäyttöelimissä kiinnitetään erityistä huomiota kääntämiseen ja tulkkaukseen osana juristi-lingvistien ja tulkkien työtä. Tämä selittää, miksi unionin tuomioistuin on kääntämisen ja tulkkauksen alalla hyvä vertailukohde muille samantyyppisille elimille unionissa ja sen ulkopuolella. Viime kädessä tämä perustuu siihen, että se on alusta alkaen panostanut laatuun sillä asenteella, että kääntämiseen ei voida koskaan kiinnittää liikaa huomiota, kun kyse on oikeuden jakamisesta monikielisessä ympäristössä. Tämän laatutason se on saavuttanut lähtemällä liikkeelle kääntäjien ja tulkkien peruskoulutuksesta, järjestämällä sen jälkeen valintamenettelyn heidän ottamisekseen palvelukseen, tarjoamalla heille täydennyskoulutusta koko heidän ammattiuransa ajan ja vielä valmistelemalla heitä päivittäin työhönsä, jotta heillä olisi siihen asianmukaiset valmiudet ja myös aikaa oppia niitä.

3. Monikielisyyss ei estä kielten taustalla olevien todellisuuksien lähentymistä

Tämän välttämättömän laatuksymysten tarkastelun jälkeen palaan eri kielten välisiin suhteisiin tällä myrskyävällä merellä, jolla unionin eri jäsenmaiden erilaiset mentaliteetit ovat jatkuvassa ristiaallokossa. Joidenkin kielten puhujat ovat onnistuneet uskottelemaan itselleen, että heillä on jotakin parempaa kuin muilla, esimerkiksi parempi kieli tai uskonto. Siksi heistä on täysin oikeutettua asettaa kaikenlaisia esteitä lainasanojen tuonnille. Toiset taas ymmärtävät, että monesti ainoa passi, jonka sana tarvitsee hypätäkseen kielestä toiseen, on kielen puhujien toivomus. Tämä selittää, miksi lainasanoihin suhtaudutaan yleensä kahdella eri tavalla: joko niitä käytetään – myönteisesti ajatellen – sellaisinaan pönkittämään kielenpuhujan itsevarmuutta, kun hän ei halua hajottaa rakennustelinettä, jonka varaan hänen oma kielensä on rakennettu, tai ne pyritään repimään kotijuuriltaan muuttamalla niitä tutumman kuuloisiksi.

Jatkettuamme läpi historian tasapainoilua näiden kahden ääripään välillä meidän pitäisi luopua peloistamme, jotka niin helposti nostavat päätään tänä kiihkeänä nykyaikana, jona kieleemme näyttävät monien suureksi epätoivoksi olevan tuomittuja jäämään barbaarien (sanan etymologisessa merkityksessä) invaasion jalkoihin. Kun kuitenkin katsomme menneisyyteen, huomaamme, miten se, mikä aikanaan näytti sietämättömältä vierassanojen invaasiolta, päättyi lopulta siihen, että useimmat näistä sanoista katosivat kokonaan käytöstä, sillä kielten puhujat ovat kysyneet käyttämään kieliekologian keinoja ja kierrättämään suuren osan näistä kestävämmistä muodostumista sielujensa polttouuneihin, jotka kuluttavat tuhaksi kaiken tarpeettoman.

Lainasanat – omaksuttiinpa ne missä muodossa hyvänsä – ovat vain jäävuoren huippu, joka pintaan kohotessaan sysää meidät reitille, joka johtaa ajatusten – ja siten myös ajatusten kehtona toimivien mentaliteettien – vuorovaikutukseen, joka tapahtuu puhujien kielten kautta. Tämä on osa niin kutsuttua kulttuuria, jonka perinteet, tavat, aatteet, uskomukset, ennakkoluulot, menot, tyylit ja lait yhdessä muodostavat.

Lainasanat ovat rinnakkain elävien kielten välisiä laskusiltoja, jotka ovat osaltaan edistäneet kehitystä lingvistiikan ja filologian aloilla (kieliopit, kielten sanakirjat, käsitesanakirjat), joilla tutkijat pääsevät perehtymään syvemmin *muiden* kielten saloihin. Tietokone-lingvistit ja tietoanalyttikot ovat onnistuneet rakentamaan tilastomalleihin ja nyttemmin myös neuroverkkoihin (NMT) perustuvia menetelmiä, joita hiukan epämääräisesti nimitetään ”konekääntämiseksi”, ja monet turvautuvat niihin päivittäin. Näiden menetelmien käyttö unionin tuomioistuimessa on muuten omiaan kannustamaan myös unionin toimielinten ulkopuolisia toimijoita hakemaan tilaisuuksia, joissa niitä voitaisiin hyödyntää. On kuitenkin selvää, että niiden käyttö vaatii täydennykseen huolellista tarkastusprosessia, joten kääntäjät ovat pääosassa tässäkin toiminnassa, jossa kone on erinomainen apuväline, mutta sittenkin vain apuväline.

Nämä eivät ole ainoita mahdollisuuksia parantaa unionin kielten välistä läpäisevyyttä oikeudellisten käsitteiden käytössä. Real Academia Españolan julkaiseman Diccionario panhispánico del español jurídico kaltaiset verkkosanakirjat ovat hyviä esimerkkejä joustavasta ja täsmällisestä termien käsittelystä. Kyseessä on kattava lakikielen sanakirja, joka sisältää Espanjassa ja Latinalaisen Amerikan maissa käytetyt yleiset termit ja niiden alueelliset variantit. Sen avulla voidaan nopeasti hakea kunkin hakusanan alta, mitä termiä kunkin maan lainsäätäjät käyttävät. Nämä tiedot avaavat laajan rajapinnan kaikkien espanjankielisten maiden välille. Näen tämän ensimmäisenä askeleena kohti sellaista tietoyhteisöä, johon lähitulevaisuudessa liitetään myös unionin ja muiden Euroopan maiden tietokannat kielestä riippumatta. Sen toteuduttua Latinalaisen Amerikan ja

Euroopan kielialueilla voidaan tarkastella saman käsitteen eri variantteja yhdessä ja samassa järjestelmässä riippumatta siitä, millä kielellä ne on muotoiltu.

Tarkoitin sellaista järjestelmää, jonka rakenne soveltuisi yhteen unionin jäsenvaltioiden tuomioistu- ja hallintoverkoston lainsäädäntöjen kanssa. Edellä kuvailemani verkkosanakirja enteilee jo tätä mahdollisuutta, sillä pelkästään Espanjassa (esim. Espanjan hallinnon termi *Consejo de la Guardia Civil* (kansalliskaartin hallintoelin) tai Katalonian siviilioikeuden termi *censo vitalicio* (elinikäinen vuosivero)) ja Latinalaisen Amerikan maissa käytettyjen termien (esim. Chilen termit *casación en forma de oficio* (tuomion kumoaminen viran puolesta) tai *conducta ministerial* (tuomarin virkavelvollisuudet) ja Meksikon termi *caución de no ofender* (vapauttaminen takuita vastaan)) lisäksi siihen sisältyy myös suoraan unionin lainsäädäntöön liittyviä termejä (*comercialización transfronteriza* (rajat ylittävä markkinointi) tai *Convenio de Bruselas* (Brysselin sopimus)). Se on näin osoitus siitä, että unionin jäsenvaltioiden elinten olisi hyvinkin mahdollista tehdä yhteistyötä oikeuskielen alalla, mikä edellyttää vahvaa tukea monikielisyyden toteutumiselle lainkäytössä.

Tarkastellessani edellä eri tapoja käsitellä uudissanoja totesin, että tarvitsemme keinoja luovia entistä turvallisemmin tässä maiden ja kansojen välisessä monimutkaisessa todellisuudessa, jossa kielet ovat vain yksi osa kokonaisuutta. Tämä on välttämätöntä, jotta me eurooppalaiset voisimme sisäistää *Euroopan unionin* nimeen sisältyvän ilmauksen *unioni* syvimmän merkityksen, ottaa vaikutteita siitä, mikä muiden todellisuudessa on parempaa kuin meidän, ja liittää sen osaksi yhteiskuntaa, ”meidän” yhteiskuntaamme, jonka kukaan ei voi väittää vielä saavuttaneen täydellisyyttä.

4. Filologin eriäviä käsityksiä joistakin monikielisyyden määrittelytavoista

Totean tässä kohtaa pitäväni edelleen tiukasti kiinni monikielisyydestä esittämästäni näkemyksestä, joka perustuu siihen, että kaikki kielet ovat samanarvoisia. Ymmärrän kuitenkin myös sen, että nykytilanteessa niillä, jotka jakavat oikeutta, ja niillä, jotka avustavat heitä tässä tehtävässä – eli virkamiehillä, kääntäjillä ja tulkeilla – on oltava jokin yhteinen neuvottelukieli, joka toimii välikielenä keskusteluissa ja jolla asiakirjoista laaditaan ”alkuperäiseksi” kutsuttu versio. Tähän ratkaisuun ei ole suinkaan päädytty filologian periaatteiden vuoksi, vaan siksi, että kyseinen toimielin tarvitsi käyttöönsä kielen, jolla helpotettaisiin erikielisten henkilöiden työtä tehtävissä, joita he olivat siihen asti joutuneet hoitamaan ilman mitään välikieliä.

Joissakin toimielimissä on mielestäni järkevästi päädytty käyttämään kolmea työkieltä. Tämä on ollut poliittisten neuvottelujen tulos, johon ovat oletettavasti vaikuttaneet monet kielenulkoiset tekijät. Aavistelen jo, kuinka Brexitin seurauksena aletaan tuoda esiin, että englannin kielen on aika väistyä sivuun unionissa, mitä kenties vielä perustellaan englannin kielen vakavalla rappiolla, *heikkolaatuisuudella*, josta se kärsii nimenomaan kansainvälistymisensä vuoksi. Mikäli ilmassa todella on tällaista keskustelua, rohkenen ensinnäkin kysyä, oliko Yhdistynyt kuningaskunta ainoa unionin jäsenvaltio, jonka virallinen kieli on englanti, ja onko asianmukaista sivuuttaa englannin kielen merkittävä asema nimenomaan kansainvälisenä kielenä. Toiseksi kysyisin, eikö sama *heikkolaatuisuus* vaivaa kaikkia muitakin kieliä, joita käytetään näissä samoissa – ja muissakin – olosuhteissa: ei liene sattumaa, että omaa äidinkieltäni on nimitetty *angloñoliksi*, eikä ranskan kieltä varmastikaan imartele se, että sitä kutsutaan *franglais'ksi*.

Filologin olisi paitsi suositeltavaa myös järkevää pysyä kokonaan erossa tästä keskustelusta etenkin, jos hänestä näyttää siltä, että monikielisyyden edistämiseksi toteutetuilla unionin toimilla saatetaan pikemminkin pyrkiä vahvistamaan kaksikielisyyttä kuin tukemaan monikielisyyttä, eli jatkamaan perinteistä asetelmaa, jossa kielet kilpailevat keskeisestä asemasta vedoten siihen, että ne soveltuvat ilmaisemaan abstraktiota tai ironiaa tai ilmentämään erilaisia mielentiloja tai, kuten äskettäin luin, ylläpitämään korkeaa etiikan tasoa paremmin kuin muut kielet. Tämä on saanut meidät myös ajattelemaan, että tässä rinnakkain elävien kielten maailmassa joillakin kielillä on aivan erityinen kutsumus, jonka takia ne joutuvat vääjäämättä täyttämään kohtaloaan ja kantamaan sitä harteillaan kuin raskasta taakkaa, ikään kuin luonnonlait liittoutuneina historian lakien kanssa ajaisivat niitä tähän. Näin asian ilmaisee eräs tunnettu ranskalainen filologi, jonka työtä arvostan suuresti: "Chacune des trois grandes langues à vocation fédératrice de l'Europe a un rôle à jouer, que lui fixe un certain destin. Le développement des exigences culturelles, en réaction de lassitude face à l'insolent frénésie du profit, donne toutes ses chances au français. Et il peut, dans divers domaines où l'anglais et l'allemand sont moins présents, devenir par une heureuse complémentarité, un facteur d'équilibre trilingue en fédérant les aspirations." Eikö tämä ole yksi niistä tilanteista, joissa "le plaisir qu'il y a à comprendre certains raisonnements délicats dispose l'esprit en faveur de leurs conclusions"?

Mielestäni on varsin ymmärrettävää, että unionin tuomioistuimen työkielenä on nykyään ranska. Tästä syystä sitä ei tarvitse yrittää istuttaa siihen paratiisiin, jonne jotkut meistä toivovat jonain päivänä pääsevänsä, sillä siellä ei ole sijaa kielille. Ranskan kieli on yksinkertaisesti siinä asemassa, johon se historian saatossa oli ajautunut silloin, kun unionin perustat laskettiin ja kun ranskan ja saksan kieliä alettiin käyttää

vaihtoehtoisina kielinä sittemmin perimämme englannin kielen kanssa. Tämän aseman ranskan kieli saavutti poliittisissa neuvotteluissa, joiden tulokseen vaikuttivat monet kielenulkoiset ansiot, kuten Ranskassa tarjotun koulutuksen laatu, tunnettu diskursiivinen perinne, joka siellä vallitsi jo ennen valistuksen aikaa, sen tieteen ja kulttuurin paino, sen diplomaattinen valta ja sen lainsäädännön merkitys. Kaikki nämä seikat puolsivat ranskan kielen käyttöä tilanteessa, jossa oli järkevää käyttää vain muutamia työkieliä, koska täydellisen monikielisyyden ylläpitäminen oli mahdotonta.

Unionin sisältä käsin katsottuna asiat näyttäytyvät kenties hieman toisessa valossa, jolloin pystytään myös hahmottamaan, mitä monikielisyyden edistämiseksi ja parantamiseksi voitaisiin tehdä. Filologina minulla ei ole tästä juurikaan sanottavaa, vaan poliitikkojen tehtävä on neuvotella tästä kysymyksestä tietyn todellisuuden – kielten todellisuuden – kannalta. Espanjan kielellä, kuten muillakin kielillä, on kullakin oma arvonsa tässä todellisuudessa, ja tähän on tunnetusti painavat perusteet.

Lyhyesti: soisin – ja sanon tämän pikemminkin luottavaisena kuin toiveikkaana –, että tämä tilaisuus, joka meille on annettu monikielisyyden edistämiseen unionissa, kannustaisi osaltaan kaikkien unionin kielten yhtäläiseen käyttämiseen eikä tiettyjen unionin kielten käytön rajoittamiseen.

LÄHDEVIITTEITÄ

Mielestäni on tarpeetonta perustella, miksi kielet ovat pohjimmiltaan yhdenvertaisia, kuten tekstissäni useaan kertaan totean. Enemmittä selityksittä viittaan ainoastaan teokseen *Enciclopedia del lenguaje* (toim. J. C. Moreno Cabrera, Madrid: Taurus, 1994, s. 6 ja 7), joka on erinomainen espanjankielinen käännös David Crystalin englanninkielisestä alkuperäisteoksesta *The Cambridge encyclopedia of language* vuodelta 1987.

Alun perin Carlos Fuentesin ilmaisema ajatus veljeydestä, joka syntyy siitä, että lapsesta saakka nimitämme samoja asioita samoilla nimillä, on peräisin Juan Cruzin artikkelista, joka ilmestyi *El País* -lehdessä 26.11.1984.

Halusin käyttää perinteisten ilmausten *préstamo* (lainasana) ja *prestar* (lainata) sijasta ilmauksia *huésped* (vierassana) ja *hospedar* (suhtautua vieraanvaraisesti), joilla viittaan Paul Ricoeurin kehittämään hyvää tarkoittavaan käsitteeseen *hospitalité langagière* (kielellinen vieraanvaraisuus), tosin tällä filosofilla on varsin vähän annettavaa nyt käsiteltävästä aiheesta, vaikka hän kyseisen käsitteen kehittäessään tarkoittikin parantaa maailmaa.

Viittaukseni englanninkielisten termien *rule of law*, *frivolous*, *remedies*, *backstop* ja *illegal* eri käännöstapoihin, tapoihin valottaa termin *big data* eri merkityksiä ja englannin ja espanjan kielissä aikojen kuluessa termille *fiscal annettuihin merkityksiin ovat peräisin* *puntoycoma* – *Boletín de los traductores españoles* -lehden eri numeroista.

Mielikuvan sanojen kierrättämisestä sielujen polttouuneissa olen lainannut J. J. Millásin artikkelista, joka ilmestyi *El País* -lehdessä 3.12.2021.

Real Academia Españolan julkaisema *Diccionario panhispánico del español jurídico* (toim. Santiago Muñoz Machado, Madrid: Santillana, 2017) on saatavana internetosoitteessa <https://dpej.rae.es>.

Uudissanan *angloñol* olen lainannut Francisco Javier Muñoz Martínin artikkelista, joka on saatavana internetosoitteessa https://ec.europa.eu/translation/spanish/magazine/documents/pyc_172_es.pdf.

René Etiemble julkaisi teoksensa *Parlez-vous franglais?* (Pariisi: Gallimard, 1964) jo yli puoli vuosisataa sitten.

Lingvisti, jonka kanssa olen eri mieltä, vaikka häntä kovasti ihailenkin, on Claude Hagège, joka on kirjoittanut teoksen *Le souffle de la langue* (Pariisi: Odile Jacob, 2000).

Ajatus varovaisuutta vaativan päättelyn ja siinä tehtävien johtopäätösten välisestä suhteesta on peräisin Paul Valéryn teoksesta *Oeuvres*, II, "Autres rhumbs" (toim. J. Hytier, Pariisi: Gallimard (Bibliothèque de la Pléiade), 1960, s. 693).

Välihuomautuksellani "pikemminkin luottavaisena kuin toiveikkaana" viittaan Ángel Gonzálezin teoksen *Sin esperanza, con convencimiento* (Barcelona: Literaturas, 1961) otsikkoon.

Euroopan unionin tuomioistuimen juristi-lingvistit ja oikeuskääntäjät Tšekissä – kaksi eri maailmaa?

— **Tomáš Duběda**

Tomáš Duběda työskentelee Prahan Kaarlen yliopiston filosofisen tiedekunnan käännöstieteen laitoksella, jossa hän opettaa kääntämistä ja kielitieteellisiä oppiaineita. Hän keskittyy tutkimuksessaan erityisesti juridiseen kääntämiseen, kääntämiseen vieraalle kielelle, fonetiikkaan ja kontaktilingvistiikkaan. Hän toimii kääntäjänä ja osallistuu tšekkiläisten oikeustulkkien ja -kääntäjien koulutukseen.

Johdanto

Oikeusjärjestys ja sitä ilmentävä kieli ovat kaksi läheisesti toisiinsa liittyvää konkreettisen ihmisyyteen ominaisuutta. Oikeusjärjestys kehittyy käsi kädessä kielen kanssa, omaksuu ja muokkaa sitä tarpeisiinsa sopivaksi. G. Cornun¹ mukaan tätä ”oikeuden ja kielen erottamatonta yhteyttä” vahvistaa se, että molemmat ovat perinteisiä, historiallisesti määräytyviä, ajan myötä kehittyviä ja kulttuurin piiriin kuuluvia ilmiöitä.

Juridisen tekstin kääntäminen, joka on M. Chromán² mukaan ”prosessi, jossa yksittäinen kaksoissemioottinen järjestelmä (lähdeympäristön oikeusjärjestys ja lähdekieli) siirretään toiseen kaksoissemioottiseen järjestelmään (kohdeympäristön oikeusjärjestys ja kohdekieli)”, voidaan ymmärtää oikeuden ja kielen luonnollisen yhteyden katkeamisena: Tšekin lainsäädännön mukaisesti laadittu sopimus voidaan kääntää tšekistä ranskaksi (ja tällaista tapahtuukin päivittäin), mutta ranskalainen juristi tunnistaa varmasti jo muutaman rivin lukemisen jälkeen, että teksti kuuluu johonkin muuhun oikeusjärjestykseen kuin siihen, johon hän on itse tottunut. Monikielisillä lainkäyttöalueilla käännösprosessia helpottaa se, että käännös tehdään kahden kielen välillä, mutta yhden oikeusjärjestyksen sisällä, ja tällöin molemmat kielet ovat todistusvoimaisia; esimerkkinä Sveitsin liittovaltion laki. Kolmas mahdollinen tilanne on, että sama kieli palvelee kahta tai useampaa oikeusjärjestystä, kuten esimerkiksi saksan kieli. Sateenvarjokäsite ”oikeussaksa” kattaa siten useita osittain erillisiä muunnelmia (saksalainen, itävaltalainen, sveitsiläinen ja muut).

Miten EU:n lainsäädännön käyttöönotto on muuttanut oikeusjärjestysten ja oikeuskielten välistä suhdetta? Ensinnäkin on todettava, että kaikki EU:n viralliset kielet ovat saaneet yhden uuden muunnelman, nimittäin EU:n oikeuskielen. Kielet, jotka ovat aiemmin liittyneet kiinteästi yhteen oikeusjärjestelmään, kuten tšekki, voivat nyt ylpeillä olevansa kahden oikeusjärjestyksen, kotimaisen ja eurooppalaisen, autenttisia kieliä. Vakiintuneen terminologian ja tekstinlaadintakäytäntöjen myötä nämä oikeuskielten muunnelmien liittyvät laajenevaan eurooppalaiseen oikeusjärjestykseen ja sitä kautta toisiinsa. Koska unionin lainsäädäntö on kuitenkin osa jäsenvaltioiden kansallista lainsäädäntöä, nämä eurooppalaiset muunnelmien palaavat kiertotietä takaisin kansallisiin oikeusjärjestyksiin ja tulevat vähitellen osaksi niitä.

1 | *L'union intime du droit et de la langue*, Cornu, G. (2005), *Linguistique juridique*, Pariisi: Montchrestien, s. 4.

2 | Chromá, M. (2014), *Právní překlad v teorii a praxi, Nový občanský zákoník*, Praha: Karolinum, s. 22.

EU:n lainsäädännön laatiminen ja soveltaminen olisi mahdotonta ilman juridista kääntämistä. Yksikielisetkään kansalliset järjestykset eivät pärjää ilman kääntämistä. Oikeudellisilla kääntäjillä on korvaamaton rooli virallisten asiakirjojen, poliisin toimiin liittyvien asiakirjojen ja tuomioistuinasiakirjojen kääntämisessä. Ensisilmäyksellä saattaa vaikuttaa siltä, että EU:n tuomioistuimen tekstejä kääntävät juristi-lingvistit ja kansallisille tuomioistuimille työskentelevät oikeudelliset kääntäjät tekevät pääosin samaa työtä. Jos kuitenkin vertailemme niiden työskentelyä tarkemmin, havaitsemme useita eroja, jotka johtuvat käännöstyyppistä ja -tarkoituksesta, kääntäjien pätevyydestä ja heidän työolosuhteistaan. Juuri näitä eroja pohditaan jäljempänä.

Käännöstyyppi – ei kahta samanlaista käännöstä

Juridisessa kääntämisessä on monia muotoja, jotka voidaan erottaa toisistaan useiden kriteerien perusteella. Näitä ovat erityisesti tekstilaji (säädös, tuomio, väestörekisteriasiakirja, sopimus jne.), tekstin laatija ja kohderyhmä (valtion viranomainen, oikeudenkäynnin osapuoli, liikeyritys, oikeusteoreetikko, yleisö jne.), käännöksen sitovuus (sitova v. informatiivinen käännös), käännössuunta (äidinkieli v. vieras kieli) ja kääntäjän sosio-ammattillinen profiili (erityisesti pätevyys ja työolot).

Euroopan unionin tuomioistuimen juristi-lingvistit kääntävät kaikenlaisia asiakirjoja, jotka liittyvät unionin tuomioistuimessa käytäviin menettelyihin, erityisesti ratkaisuehdotuksia, kanteita, lausuntoja ja oikeuden ratkaisuja, mutta myös kansallista lainsäädäntöä, jos se otetaan huomioon päätöksentekoprosessissa. Valtaosa käännöksistä on tarkoitettu julkaistavaksi EUR-Lex-tietokannassa olevassa oikeustapauskoelmassa. Vaikka tuomioiden osalta ainoastaan oikeudenkäyntikielinen versio on ratkaiseva, asiakirjat on käännettävä siten, että ne ovat täysin käyttökelpoisia eli niiden on oltava tulkittavissa samalla tavalla kuin alkuperäinen asiakirja. Kääntämistä tapahtuu sekä EU:n oikeusjärjestyksen sisällä että sen ja kansallisten järjestöjen välillä. Kääntäjillä on tätä varten käytössään laaja IATE-tietokanta, joka sisältää EU:n oikeuden terminologiaan ja jossain määrin myös jäsenvaltioiden kansalliseen lainsäädäntöön liittyviä termejä. Useimmiten käännös tehdään äidinkielelle.

Tšekissä oikeudellisten kääntäjien toimeksiannot muodostuvat laajasta valikoimasta asiakirjoja (oikeudenkäyntiasiakirjat ja ratkaisut, syytteet, poliisiasiakirjat, ohjeet, väestörekisteriasiakirjat, henkilöasiakirjat, todistukset jne.). Oikeudellisena viitejärjestelmänä on Tšekin laki. Käännösten on oltava toimivia, koska toimivaltaiset henkilöt ja viranomaiset perustavat oikeutetusti päätöksensä niihin, mutta niitä ei

juuri koskaan julkisteta. Sitovaa terminologiaa ei ole, ja kääntäjät käyttävät erilaisia lähteitä (sanakirjoja, tietokantoja, korpuksia jne.) tai luovat itse terminologisia vastineita. Kääntäminen vieraalle kielelle on hyvin usein tarpeen.

Terminologia – neulan etsiminen heinäsuovasta

Terminologia ei ole ainoa juridisen kielen osatekijä, mutta M. Chromán³ mukaan se on niistä näkyvin, ja siksi se on myös kääntäjien kannalta olennainen. Eurooppalaisen lainsäädännön terminologia on sitovaa ja löytyy helposti IATE-tietokannasta; ainoastaan kansallisia tekstejä käännettäessä kääntäjien on löydettävä omat terminologiset ratkaisunsa, sillä IATE tarjoaa tässä suhteessa vain osittaista apua. Tšekissä oikeuskäännöksissä ei sitä vastoin tarvita sitovaa terminologista vastaavuutta tšekin kielen ja vieraiden kielten välillä. Kääntäjät käyttävät siis harkintansa mukaan eritasoisia painettuja tai sähköisiä lähteitä, pyytävät neuvoa kollegoiltaan tai lakiasiantuntijoilta ja soveltavat omia terminologisia ratkaisujaan. Vaikka kääntäminen on lähtökohtaisesti luovaa toimintaa, ja yleisesti ollaan yksimielisiä siitä, että jokainen teksti voidaan kääntää monella eri tavalla, joista kukin voidaan katsoa oikeaksi, terminologisten järjestelmien tapauksessa on ilmeistä, että luovuus, joka johtaa erilaisten, keskenään kilpailevien ratkaisujen rinnakkaiseen olemassaoloon, on melko haitallista, vaikka otettaisiinkin huomioon, että juridisilla käännöksillä on vain vähäinen merkitys Tšekin oikeuskäytännössä.

Vuonna 2020 neljälletoista ranskan kielen oikeudelliselle kääntäjälle järjestetystä kyselystä⁴ ilmeni, että järjestelmäkohtainen terminologinen kirjavuus Tšekin lainsäädäntöön liittyvässä sanastossa (esim. *dohoda o provedení práce* (toimeksiantosopimus), *soudní exekutor* (ulosottomies), *výpis z katastru nemovitostí* (kiinteistörekisteri), *IČO* (yritystunnus), *rodné číslo* (henkilötunnus) ja *Městský soud v Praze* (Prahan kaupunkioikeus)) on huomattavaa: erilaisia vastineita/käännösvastineita oli keskimäärin kahdeksan, vähimmillään kaksi ja enimmillään 14 (tämä luku vastaa vastaajien määrää, mikä tarkoittaa yksinkertaisesti sitä, että jokainen on lisännyt oman ”alkuperäisen” vastineensa). Vastineiden vaihtelevuus on luonnollisesti suuri, koska kyseessä oli käännös vieraalle kielelle ja koska testattavaksi oli tarkoituksellisesti valittu vaikeasti käännettäviä termejä.

3 | Chromá, M. (2016), Traps of English as a Target Language in Legal Translation, *Comparative Legilinguistics*, 26, s. 71–97.

4 | Duběda, T. (2020), Soudní překladatelé a terminologické nástrahy, Průzkum k překladu právních termínů z češtiny do francouzštiny (1 ja 2 osa), *Soudní tlumočník 2/2020*, s. 25–28; *Soudní tlumočník 1/2021*, s. 30–32.

Tutkimus paljastaa kuitenkin täysin juridisen kääntämisen todellisuuden alana, jolla terminologista johdonmukaisuutta on vaikea saavuttaa. On sanomattakin selvää, että tällainen tilanne olisi Euroopan unionin tuomioistuimen käännöskäytännön kannalta kohtalokas.

Voidaanko terminologista johdonmukaisuutta parantaa juridisissa käännöksissä? Todennäköisesti kyllä, mutta vain rajoitetusti, sillä monikielisistä oikeusjärjestyksistä tuttu tilanne olisi mahdollinen vain viranomaisten puuttuessa asiaan. Osittainen menestys eli ainakin käännösvastineiden pysyvien erojen vähentäminen voidaan saavuttaa lakisanakirjojen tekijöiden, ammatillisten järjestöjen, ammatillisten kurssien luennoitsijoiden ja monikielisesti toimivien valtion laitosten luontaisen auktoriteetin ansiosta. Samalla on tärkeää, että oikeuskääntäjät itse suhtautuvat asiaan vastuullisesti ja itsekriittisesti ja että he pystyvät kommunikoimaan keskenään.

Yksi tapa yhtenäistää Tšekin lainsäädännön terminologiaa on laatia laadukkaita ja mahdollisuuksien mukaan julkisesti saatavilla olevia käännöksiä Tšekin lainsäädännöstä. Jotkin julkiset laitokset ovat jo lähteneet tälle tielle ja teettäneet tietyistä laeista vieraskielisiä (lähinnä englanninkielisiä) versioita. Erityismaininnan ansaitsee kolmen tärkeän yksityisoikeudellisen säädöksen – uuden siviililain, yhtiöoikeuskoodeksin ja kansainvälistä yksityisoikeutta koskevan lain – kääntäminen hiljattain neljälle vieraalle kielelle (englanniksi, saksaksi, ranskaksi ja venäjäksi). Englannin- ja ranskankieliset käännökset on osittain arvioitu vertaisarvioinneissa;⁵ on todettava, että ranskankielinen käännös on niin ongelmallinen, että sen kohdalla ei voida puhua terminologisesta arvovallasta.

Käännöksen suunta – välttämättömyydestä hyve

Brittiläinen käännösteoreetikko P. Newmark totesi osuvasti muulle kuin äidinkielelle tehdyn käännöstyön laatua pohtiessaan, että se *edistää hyvin monien ihmisten hilpeyttä*.⁶ Näin hän asettuu niiden puolelle, jotka suosittelevat käännöksen antamista kohdekieltä äidinkielenään puhuvan kääntäjän tehtäväksi, jotta voidaan varmistaa käännöksen

5 | Duběda, T. (2015), Francouzský překlad nového občanského zákoníku, *Soudní tlumočník*, 2015, s. 39–42.
Klbal, O. (2015). Anglický překlad zákona o obchodních korporacích, *Soudní tlumočník*, 2015, s. 35–39.

6 | ... *contribute greatly to many people's hilarity*. Newmark, P. (1988), *A Textbook of Translation*, Lontoo: Prentice Hall, s. 3.

moitteeton kielellinen ja tyylillinen laatu. Käsitteiden ”äidinkieli” tai ”äidinkielenään puhuva kääntäjä” rajat eivät ole nykymaailmassa yksiselitteisiä, ja siksi on sopivaa sisällyttää niihin tapaukset, joissa kääntäjä on omaksunut vieraan kielen äidinkielen puhujiin verrattavalla tasolla. Lisäksi useat käännöstieteilijät ovat viime aikoina tuoneet esille, että käännösalan todellisuus ei mahdollista äidinkielisyyden periaatteen ehdotonta noudattamista. IAPTIn⁷ raportin mukaan muulle kuin äidinkielelleen kääntävien osuus vaihtelee Euroopan markkinoilla huomattavasti: kun englantia äidinkielenään puhuvien keskuudessa vain 18 prosenttia kääntäjistä kääntää vieraille kielille, slaavilaisia kieliä äidinkielenään puhuvien keskuudessa luku on jopa 85 prosenttia. Tšekin markkinoilla muiden kuin äidinkielisten kääntäjien käyttöä vahvistavat tšekin kielen vähäinen kansainvälinen levinneisyys, äidinkielisten kääntäjien vähäinen saatavuus tärkeimmissä länsimaisissa kielissä sekä Tšekin ja Länsi-Euroopan käännösmarkkinoiden täysin erilaiset taloudelliset olosuhteet.

Euroopan unionin tuomioistuin välttää termiä ”äidinkieli” juristi-lingvistejä rekrytoidessaan. Sen sijaan se edellyttää kohdekielen ”erinomaista taitoa” ja kyseisellä kielellä suoritettua oikeustieteellistä tutkintoa; lisäksi edellytetään kahden lähdekielen taitoa. Oikeustulkkeja ja -kääntäjiä koskevassa Tšekin laissa käytetään termiä ”äidinkieli”, mutta edellytetään implisiittisesti, että oikeudellinen kääntäjä kääntää molempiin suuntiin riittävän laadukkaasti. Käytännössä on paljon todisteita siitä, ettei näin ole.

Vuonna 2021 toteutettu kyselytutkimus⁸, johon osallistui 44 juridisten tekstien kääntäjää (joista valtaosa oli oikeudellisia kääntäjiä), osoitti, että 41 prosentilla vastaajista yli puolet työstä on kääntämistä vieraalle kielelle. Hieman alle puolet kyselyyn osallistuneista kääntäjistä piti kääntämistä muulle kuin äidinkielelle väistämättömänä ja periaatteessa hyväksyttävänä, täsmälleen puolet piti sitä väistämättömänä, mutta mahdollisesti riskialttiina, ja vain 5 prosenttia oli sitä mieltä, että oikeudellisten kääntäjien pitäisi kääntää vain äidinkielelleen.

7 | IAPTI (2015), *Translation into a non-native language* (https://www.iapti.org/files/surveys/2/IAPTI_non-native_report.pdf).

8 | Duběda, T. (valmisteilla), Risk perception and risk management in legal translation.

Pätevyys ja työolot – yksilökohtaista vaihtelua

Juridisten tekstien kääntäminen ei tapahdu pelkästään kielellisellä tasolla, vaan kuten J.-C. Gémard⁹ esittää, *luonteeltaan tai soveltamisalaltaan juridisten tekstien kääntäminen on oikeusvertailua, johon liittyy käännösprosessi*. Tämä näkyy myös EU:n henkilöstöpolitiikassa, jonka mukaan juristi-lingvistiksi otetaan vain hakijoita, joilla on juridinen pätevyys. Sen sijaan Tšekin oikeudelliset kääntäjät rekrytoidaan valtaosin kieltenopiskelijoiden joukosta, ja oikeustieteellinen koulutus on tällöin ennemminkin poikkeus. Oikeustulkkeja ja oikeudellisia kääntäjiä koskevan lain täytäntöönpanoasetuksessa edellytetään ainoastaan, että he suorittavat kääntäjien ja tulkkien täydentävän oikeudellisen opintokokonaisuuden yleisen osan (70 tuntia) ja kielikohtaisen osan (niin ikään 70 tuntia), jos sitä tarjotaan kyseisen kielen osalta. Nimittämisen jälkeen kääntäjä ei ole velvollinen hankkimaan jatkokoulutusta.

Euroopan unionin tuomioistuimen kääntäjillä on mahdollisuus pyytää neuvoa käännösratkaisuihinsa ja käännökset myös revisoidaan, kun taas tšekkiläiset oikeudelliset kääntäjät tekevät käännöksensä pääosin omatoimisesti ja kantavat niistä henkilökohtaisen vastuun viranomaisten edessä. Palaute on vähäistä, varsinkin silloin, kun kyseessä on käännös vieraille kielelle. Tällöin käännöksen vastaanottaja on hyvin usein Tšekin poliisi- tai oikeusviranomaisen menettelyn ulkomaalainen osapuoli, jolla ei ole oikeudellista koulutusta ja joka hyväksyy kielellisesti ongelmallisenkin käännöksen, jos se auttaa häntä vaikeassa tilanteessa.

Kolme neljäsosaa edellä mainittuun kyselyyn osallistuneista juridisten tekstien kääntäjistä pitää juridista kääntämistä muiden tekstilajien kääntämistä riskialttiimpana. Samaan aikaan vaikuttaa kuitenkin siltä, että jos tämä riski todella johtaa huonompilaatuisiin käännöksiin, vastaanottaja joko ei havaitse puutteita tai hyväksyy ne. Tätä tosiasiaa vahvistavat vastaukset kysymykseen: ”Onko asiakas (joko yksityisasiakas tai viranomainen) koskaan reklamoinut laatimaasi juridista käännöstä?” Haastatelluista vain neljännes oli saanut käännöstoiminnassaan reklamaatioita (yleensä yhden, ainoastaan kolmessa tapauksessa kaksi tai useampia). Suullisissa kommenteissa vastaajat ilmoittivat, että puutteet korjattiin useimmiten helposti ja nopeasti; he eivät maininneet yhtään tapausta, jossa olisi määrätty seuraamuksia tai vaadittu korvauksia. Näin ollen juridisen

9 | ... traduire des textes de nature ou de portée juridique revient à accomplir un acte de droit comparé, mais couplé à une opération traduisante, Gémard, J.-C. (2015), De la traduction juridique à la jurilinguistique: la quête de l'équivalence, *Meta* 60/3, s. 476–493.

kääntämisen mahdollisista riskeistä huolimatta tapaukset, joissa kääntäjä joutuu vastuuseen huonolaatuisesta työstä, näyttävät olevan hyvin harvinaisia; Byrnen mukaan tämä oletus pätee myös muihin ammattikäntämisen aloihin.¹⁰

Juridisten käännösten laatuun vaikuttaa myös kääntäjälle maksettava korvaus. Unionin tuomioistuimessa aloittavan juristi-lingvistin bruttopalkka on hieman korkeampi kuin Luxemburgin keskipalkka. Säännöllisen työtarjonnan ansiosta tšekin kielen oikeudellinen kääntäjä voi ansaita reilusti keskimääräistä korkeampaa palkkaa, mutta tällainen tilanne on melko poikkeuksellinen etenkin harvinaisempien kielten kohdalla. Vertailussa on tietenkin otettava huomioon myös keskipalkan ostovoima, joka vaihtelee huomattavasti näiden kahden maan välillä.

Lopuksi

Jos yritämme tarkastella kattavasti näiden kahden tutkittavan sosio-ammattillisen yhteisön yhtäläisyyksiä ja eroja, voimme päätellä, että vaikka ne harjoittavat samaa suppeasti määriteltyä ammatillista toimintaa, nimittäin juridista kääntämistä, on työn konkreettisessa toteutumisessa merkittäviä eroja. Tämän artikkelin otsikossa esitettyyn kysymykseen voisimme siis vastata, että Euroopan unionin tuomioistuimen juristi-lingvistit ja tšekkiläiset oikeudelliset kääntäjät edustavat kahta maailmaa, joita yhdistää sama tehtävä eli oikeuslaitoksen monikielisen toiminnan varmistaminen, mutta jotka ovat samalla arkitodellisuuden näkökulmasta varsin erilaisia.

Vertailu on suurelta osin epäedullinen tšekkiläisille oikeudellisille kääntäjille, joilla ei yleensä ole juridista taustaa, joilla ei ole käytössään sitovaa terminologiaa, jotka työskentelevät omatoimisesti, jotka eivät saa työstään palautetta, jotka joutuvat kääntämään kumpaankin suuntaan ja joille ei ole taattu säännöllistä työvirtaa. Vaikka unionin tuomioistuimen tapauksessa kääntäjillä on luultavasti parhaat mahdolliset työolot (ehkä kielikoulutusta on painotettu vähemmän), oikeudelliseksi kääntäjäksi nimittäminen Tšekissä merkitsee erittäin vastuullista ja järjestelmällistä työtä puutteellisissa olosuhteissa.

Miten nykytilannetta voidaan muuttaa paremmaksi? Oikeudellisten kääntäjien työtä koskevan lainsäädännön osalta voidaan todeta, että hiljattain hyväksytty laki

10 | Byrne, J. (2007), Caveat translator: Understanding the legal consequences of errors in professional translation, *Journal of Specialised Translation* 7, s. 2–24.

oikeustulkeista ja oikeudellisista kääntäjistä on tuonut joitakin parannuksia muun muassa äskettäin perustetun, ammattikunnan edustajista koostuvan työryhmän ansiosta. Työryhmä on myös aloittanut yhteistyön oikeusministeriön kanssa, mikä lupaa lisää muutoksia tulevaisuudessa. Oikeustieteen tutkintoa koskeva vaatimus on epärealistinen, samoin kuin yleinen vaatimus kielikohtaisesta oikeuskielikurssista (vastaavaa kurssia on vaikea toteuttaa joitakin suurimpia maailmankieliä lukuun ottamatta). Näin harvinaisemmat tai marginaaliset kielet ovat edelleen epäedullisessa asemassa, koska nimitettyjen kääntäjien määrä on vähäinen, mahdollisuudet ammatilliseen kehittymiseen ovat rajallisemmat ja sanakirjalähteitä on vähemmän saatavilla. Työryhmän kannattamaa täydennyskoulutusvelvoitetta ei ole sisällytetty lainsäädäntöön muun muassa siksi, että se edellyttäisi raportointijärjestelmän käyttöönottoa. Vaikeasti toteutettavissa on myös ehdotus järjestelmällisestä laadunvalvonnasta, joka antaisi tietoa juridisesta käännösprosessista ja osoittaisi siihen epäilemättä liittyvät heikkoudet.

Tšekkiläisille oikeudellisille kääntäjille ominaisen suuren itseohjautuvuuden vastapainona on laadun säilyttämisen vuoksi oltava tunnollisuus, johon ammattiyhdistykset ja viranomaiset kannustavat. Vaikka Euroopan unionin tuomioistuimen työolot eivät ehkä olekaan realistinen tavoite tšekkiläisille oikeudellisille kääntäjille, ne voivat ainakin toimia heille inspiraation lähteenä.

Unionin oikeuden tulkintaa tanskalaisissa tuomioistuimissa: kielierot eivät juuri herätä huomiota

— Anne Lise Kjær

Anne Lise Kjær on cand. ling. merc. ja PhD, joka toimii lehtorina Kööpenhaminan yliopiston oikeustieteellisessä tiedekunnassa. Hän käsittelee juridista käsitteenmuodostusta yli kieli- ja oikeuskulttuurirajojen ja kehittää kieli- ja oikeustieteiden metodologiaa yhdisteleviä monitieteisiä menetelmiä Euroopan oikeudellisen integraation tutkimusta varten. Kjær toimii puheenjohtajana RELINE-nimisessä oikeuslingvistiikan kansainvälisessä tutkimusverkostossa, joka edistää oikeuden ja kielen välisen vuorovaikutuksen monitieteistä tutkimusta. Verkostoon kuuluu eri aihealueita ja sidosryhmiä edustavia tutkijoita kaikkialta maailmasta: oikeus- ja kielitieteilijöitä, retoriikan ja viestinnän tutkijoita, filosofiä, politiikantutkijoita ja antropologeja.

Johdanto

Tanskalaiset tuomioistuimet eivät vaikuta olevan erityisen kiinnostuneita Euroopan unionin kielijärjestyksestä ja erityisongelmista, joita unionin oikeuslähteiden tulkintaan liittyy 24 virallisen kielen yhdenvertaisen aseman vuoksi. Tilanne on sama kaikissa tuomioistuimissa – myös niissä, joilla on erityinen velvollisuus vertailla kieliversioita silloin, kun asiaa käsiteltäessä ilmenee epäselvyyksiä unionin oikeuden oikeasta tulkinnasta.

Vuonna 1982 antamassaan tunnetussa tuomiossa Cilfit¹ Euroopan yhteisöjen tuomioistuin (nykyinen Euroopan unionin tuomioistuin) määrittä yhteisön/unionin oikeuden tulkintaa koskevat erityisehdot. Vaikka tuomiosta on jo neljä vuosikymmentä, niin sanotut Cilfit-kriteerit toimivat edelleen unionin oikeuslähteiden tulkinnan ohjenuorana. Tässä yhteydessä erityisen kiinnostava on tuomion 18 kohta, jossa todetaan, että ”yhteisön oikeuden säännöksen tai määräyksen tulkinta edellyttää – – kieliversioiden vertailua”, koska ”yhteisön oikeuden säädökset laaditaan usealla kielellä” ja ”kaikki kieliversiot ovat todistusvoimaisia”.

Tästä huolimatta tanskalaiset tuomioistuimet vertailevat kieliversioita unionin oikeuden säännöksiä tai määräyksiä tulkitessaan vain erittäin harvoin. Unionin tuomioistuimen oikeuskäytännön sisältävästä InfoCuria-tietokannasta² tehdyn haun perusteella tanskalaiset tuomioistuimet olivat jättäneet tuomioistuimelle ainoastaan 21 ennakkoratkaisupyyntöä, joihin sisältyi kieliversioiden analysointia. Ainoastaan kahdeksassa tapauksessa ennakkoratkaisua pyytänyt tanskalainen tuomioistuin oli itse viitannut kieliversioiden välisiin eroihin.

Ei ole tiedossa, kuinka usein asian osapuolet ovat tanskalaisissa tuomioistuimissa käsitellyissä asioissa pyrkineet vetoamaan siihen, että virallisten kieliversioiden väliset erot aiheuttavat epäselvyyttä unionin oikeuden tulkinnasta ja että unionin tuomioistuimelta olisi sen vuoksi pyydettävä ennakkoratkaisua. Julkisuudessa tällaisesta puhutaan vain harvoin.

1 | Tuomio 6.10.1982, Srl CILFIT ja Lanificio di Gavardo SpA v. Ministero della Sanità (283/81, [EU:C:1982:335](#)).

2 | InfoCuria sisältää kaikki julkiset tiedot unionin tuomioistuimen, unionin yleisen tuomioistuimen ja virkamiestuomioistuimen käsittelemistä asioista. Tietokannassa on saatavana Euroopan unionin virallisessa lehdessä julkaistuja tuomioita, ratkaisuehdotuksia, päätöksiä ja ilmoituksia unionin kaikilla virallisilla kielillä. Siitä voi hakea tietoa eri hakuehdoilla, kuten ennakkoratkaisupyyntöjen alkuperävaltion perusteella.

Tässä artikkelissa kerron eräästä poikkeustapauksesta, jossa niin on tehty. Tanskan ylimmän oikeusasteen tuomioistuimen, Højesteretin, käsittelemässä asiassa syytetyn asianajaja huomautti, että kahden kieliversion sanamuodot poikkesivat toisistaan EU-direktiivissä, johon asiassa viitattiin. Kyseinen asianajaja otti yhteyttä minuun, sillä hän toivoi minulta asiantuntijana kannanottoa siihen, miten unionin oikeuslähteiden tulkinnassa on asianmukaista menetellä silloin, kun kieliversioiden välillä on eroja.

Kiinnostavaa asiassa oli ensinnäkin syyttäväviranomaisen käsitys monikielisyystulkinnan olemuksesta ja toisekseen Højesteretin perustelu sille, ettei se halunnut jättää asiasta ennakkoratkaisupyyntöä unionin tuomioistuimelle.

Kuvaan aluksi lyhyesti asian kohdetta ja käsittelyä.

Syyttäjä v. Toyota Danmark A/S³

Asiassa Toyota Danmarkia syytettiin markkinointilain (markedsføringslov) luottosopimuksia koskevien sääntöjen rikkomisesta. Markkinointilain 18 §:n 2 momentin mukaan kuluttajaluoton kustannuksista on kerrottava siten, että esimerkiksi tietyt korkoprosenttia koskevat vakiotiedot ja muut ehdot ilmoitetaan ”lyhyesti, selvästi ja näkyvästi”, ja niistä on esitettävä ilmoituksessa myös edustava esimerkki. Näin ollen sekä ilmoitettaville vakiotiedoille että niiden ilmoittamistavalle asetetaan vaatimuksia.

Toyota Danmark mainosti Metroexpress-lehdessä tammi- ja maaliskuussa 2015 julkaistussa ilmoituksessaan Toyota Aygo X Play -ajoneuvon ostopäätöstä. Ilmoituksen otsikossa luki suurilla kirjaimilla ”995 kruunua/kk”, ja rahoitusta koskevat lakisääteiset vakiotiedot mainittiin ilmoituksessa pienimmällä kirjasinkoolla sivun alareunassa erotusviivan sekä ajoneuvon polttoaineen kulutusta ja hiilidioksidipäästöjä koskevien tietojen jälkeen.

Asian kohteena oli markkinointilain 18 §:n 2 momentin mukaisen, perustietojen ilmoittamista ”näkyvästi” koskevan vaatimuksen tulkinta.

Kanne nostettiin Glostrupin alioikeudessa, joka 15.3.2017 antamassaan tuomiossa määräsi Toyota Danmarkille 140 000 Tanskan kruunun suuruisen sakon. Toyota Danmark valitti alioikeuden tuomiosta seuraavaan oikeusasteeseen, Østre Landsrettiin, vaatien

3 | Højesteretin tuomio 9.1.2019 asiassa 85/2018.

vapauttamista syytteestä, rangaistuksen lieventämistä tai rangaistukseen tuomitsematta jättämistä. Syyttäväviranomaisen vaati rangaistuksen koventamista korottamalla sakko 190 000 kruunuun. Østre Landsret alensi tuomiossaan 2.11.2017 sakkorangaistuksen 50 000 kruunuun huomauttaen kuitenkin samalla, ettei asiassa sen näkemyksen mukaan ollut ilmennyt lieventäviä asianhaaroja, joilla voitaisiin perustella rangaistuksen kumoamista.

Toyota Danmark haki valituslautakunnalta eli Procesbevillingsnævnetiltä lupaa valittaa tuomiosta Højesteretiin, ja valituslupa myönnettiin. Højesteret kovensi tuomiossaan 9.1.2019 edellisessä oikeusasteessa määrättyä rangaistusta ja tuomitsi Toyota Danmarkin maksamaan sakkoa 190 000 kruunua.

Huomioni kiinnittyi asiaan sen vuoksi, että markkinointilain 18 §:llä pannaan täytäntöön kuluttajaluottosopimuksista annetun Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivin 2008/48/EY 4 artiklan 2 kohtaan sisältyvä unionin oikeuden säännös. Näin ollen markkinointilain 18 §:n 2 momentin sanamuotoa koskeva kiista liittyy sen perustana olevaan unionin säännökseen kaikkine virallisine kieliversioineen.

Kieliversioiden väliset erot

Asian valmisteluistunnossa Højesteretissä Toyotan asianajaja totesi, etteivät direktiivin 4 artiklan 2 kohdan sanamuodot eri kieliversioissa ole yhteneväisiä.

Säännöksen tanskankielinen versio kuuluu seuraavasti: *”Standardoplysningerne skal klart, koncist og på en fremtrædende måde ved hjælp af et repræsentativt eksempel angive følgende:”* (korostukset kirjoittajan; suomenkielinen versio vastaavin korostuksin kuuluu seuraavasti: *”Vakiotiedoissa on viitattava seuraaviin seikkoihin selkeästi, tiiviisti ja näkyvästi* edustavan esimerkin avulla:”). Monissa muissa kieliversioissa käytetään kuitenkin toisenlaisia muotoiluja, kuten ranskan *”visible”*.

Tässä kohden asianajaja tiedusteli minulta monikielisyystulkintaa koskevista säännöistä unionin oikeudessa, sillä olen kirjoittanut aiheesta useissa julkaisuissa, muun muassa *Juristen*-ammattilehdessä vuonna 2003⁴ ja viimeksi *Skriftlig Jura -antologiassa* vuonna 2020⁵. Kerroin unionin kieliasetukseen⁶ *perustuvasta kieliversioiden samanarvoisuudesta, Cilfit-kriteereistä ja tuomioistuimen vakiintuneesta oikeuskäytännöstä unionin oikeuden tulkinnassa. Korostin erityisesti sitä periaatetta, ettei mitään kieliversiota voida pitää muita merkityksellisempänä, vaan säännöksiä on tulkittava kaikkien kieliversioiden perusteella. Periaate on ollut osa unionin tuomioistuimen oikeuskäytäntöä 5.12.1967 annetusta tuomiosta van der Vecht (C-19/67) lähtien*⁷. Tuomion 1 kohdassa todetaan seuraavaa:

”Tarve tulkita yhteisöjen asetuksia yhtenäisellä tavalla estää säännöksen sanamuodon tarkastelemisen irrallisena, ja epäselvissä tilanteissa sen tulkinnassa ja soveltamisessa on otettava huomioon kolme muuta kieliversiota.”

Sittemmin unionin tuomioistuin on vahvistanut tämän periaatteen useissa tuomioissa aivan viime päiviin asti.

Toyotan asianajaja päätti tiedot saatuaan pyytää auktorisoiduilta kääntäjiltä tanskankieliset käännökset kaikista kieliversioista, jotta hän pystyisi vertailemaan erikielisiä muotoiluja keskenään. Tehtävä oli vaativa, sillä kääntäjille piti teroittaa hyvin sanatarkkojen käännösten tuottamisen tarpeellisuutta – heidän piti siis kääntää tavalla, joka toisi esiin lähdetekstin täsmällisen alkuperäisen sanamuodon.

Kääntäjien kahdestakymmenestä kieliversiosta tekemien vahvistettujen käännösten perusteella asianajaja jakoi tanskan ”på en fremtrædende måde” -muotoilua vastaavat erikieliset versiot kuuteen merkitysluokkaan: *synlig, fremtrædende, tydelig, iøjnefaldende*,

4 | ”EU’s flersprogsordning i praksis: Ret, sprog og virkelighed for de danske fjerkræavlere ved udbrud af Newcastle disease” (EU:n monikielisyysjärjestely käytännössä: oikeus, kieli ja todellisuus tanskalaisten siipikarjan kasvattajien kannalta Newcastlen taudin puhjetessa), *Juristen*, vuosikerta 85 (2003), nr°2, s. 45–59.

5 | ”Internationale retstekster: sprog, oversættelse og fortolkning” (Kansainväliset oikeustekstit: kieli, kääntäminen ja tulkinta), teoksessa Thomas Riis & Jan Trzaskowski (toim.), *Skriftlig jura den juridiske fremstilling*, 2. painos 2020, s. 803–832.

6 | Euroopan talousyhteisössä käytettäviä kieliä koskevista järjestelyistä 15.4.1958 annettu neuvoston asetus N:o 1, VL nro 17, 6.10.1958, s. 385–386 (suomenkielinen erikoispainos alue 1, nide 1, s. 14).

7 | Yhteisöjen tuomioistuimen tuomio 5.12.1967, Soziale Verzekeringsbank v. van der Vecht, (C-19/67, [EU:C:1967:49](#)).

letforståelig ja *grafisk illustreret* (näkyvä, havaittava, selkeä, silmiinpistävä, helposti ymmärrettävä ja graafisesti esitetty). Muotoilujen hajanaisuuden perusteella asianajaja totesi direktiivin oikean tulkinnan olevan siinä määrin epäselvä, että hän pyysi Højesteretiä lykkäämään asian käsittelyä ja esittämään unionin tuomioistuimelle muun muassa seuraavan ennakkoratkaisukysymyksen:

2) Voidaanko kuluttajaluottodirektiivin 4 artiklan 2 kohdan mukainen tavoite saavuttaa ilmoittamalla vakiotiedot ainoastaan ”näkyvästi” ja ”selkeästi”, korostamatta niitä ”havaittavalla” tavalla?

Vertailin kaikkien 24 virallisen kielen kieliversioita keskenään ja totesin niiden jakautuvan Toyotan asianajajan ennakkoratkaisukysymystä koskevassa pyynnössään määrittämiin merkitysluokkiin seuraavasti, ja havaitsin vielä muitakin merkitysvaihtoehtoja:

- ”en synlig måde” (näkyvästi) esiintyy viidessä kieliversiossa (ranska, suomi, portugali, puola, romanian)
- ”en fremtrædende måde” (havaittavasti) esiintyy viidessä kieliversiossa (tanska, englanti, ruotsi, espanja, kroatia)
- ”en tydelig måde” (selkeästi) esiintyy kolmessa kieliversiossa (tšekki, liettua, malta)
- ”en iøjnefaldende måde” (silmiinpistävästi) esiintyy viidessä kieliversiossa (saksa, hollanti, kreikka, unkari, bulgaria)
- ”en klart identificerbar måde” (selvästi tunnistettavalla tavalla) esiintyy vironkielisessä versiossa
- ”en transparent måde” (avoimesti/läpinäkyvästi) esiintyy sloveniankielisessä versiossa
- ”en entydig måde” (yksiselitteisesti) slovakinkielisessä versiossa
- ”en letforståelig måde” (ymmärrettävästi) esiintyy liettuankielisessä versiossa
- ”en grafisk fremhævet måde” (graafisesti esitettynä) esiintyy italiankielisessä versiossa.

Højesteretin presidentti Thomas Rørdam päätti käsitellä kysymyksen ennakkoratkaisupyyntöön esittämisestä unionin tuomioistuimelle asian pääkäsittelyn yhteydessä, ja hän pyysi syyttäjäviranomaista ottamaan lyhyesti kantaa tähän kysymykseen täydentävällä oikeudenkäyntiasiakirjalla.

Syyttäjäviranomaisen tulkinta

Syyttäjäviranomaisen näkemyksen mukaan kuluttajaluottodirektiivin 4 artiklan 2 kohdan todistusvoimaiset kieliversiot eivät aiheuttaneet tulkintaepäselvyyksiä. Syyttäjäviranomainen viittasi englannin-, ranskan- ja saksankielisiin versioihin eli niin sanottuihin menettelykieliin ("*procedural languages*"), joissa käytetyt sanat ovat "prominent", "visible" ja "auffallend". Ne kaikki voidaan syyttäjäviranomaisen näkemyksen mukaan kääntää sanoilla "fremtrædende" (havaittava) tai "iøjnefaldende" (silmiinpistävä), jotka vastaavat tanskankielisen version ilmaisua "på en fremtrædende måde" (havaittavasti). Tämän analyysin perusteella syyttäjäviranomainen päätteli säännöksen oikean tulkinnan olevan se, että vakiotietoja on "korostettava tai tehtävä näkyviksi vastaanottajalle".

Syyttäjäviranomaisen tulkinta sanamuodoista on virheellinen kahdesta syystä. Ei ensinnäkään pidä paikkaansa, että sanojen "prominent", "visible" ja "auffallend" merkitys olisi sama. Niiden perusteella ei synny samanlaista käsitystä siitä, miten vakiotiedot olisi muotoiltava, jotta ne täyttäisivät kuluttajaluottodirektiivin mukaiset vaatimukset. Varsinkin "visible" (synlig; näkyvä) erottuu joukosta. Toisekseen syyttäjäviranomainen erehtyi siinä, että komission työkielillä olisi etusija unionin oikeuden säännösten tulkinnassa. Monikielisyystulkintaa koskevat säännöt ja kaikkien kielten yhdenvertaisuuden periaate lienevät syyttäjäviranomaiselle tuntemattomia.

Højesteretin tulkinta

Myös Højesteretin tulkinnassa on viitteitä siitä, ettei direktiivin riidanalaisen säännöksen eri kieliversioiden vertailun merkitystä täysin tiedosteta. Erityisen merkillepantava on Højesteretin perustelu, jolla se hylkäsi asianajajan pyynnön ennakkoratkaisukysymysten esittämisestä unionin tuomioistuimelle. Perustelun mukaan "en fremtrædende måde" -ilmaisun käyttö tanskalaisessa säädöksessä nimittäin osoittaa, että kuluttajaluottodirektiivin 4 artiklan 2 kohta on pantu täytäntöön asianmukaisesti.

Højesteret vaikuttaa täten sekoittavan toisiinsa kaksi oikeudellista pulmaa: kysymyksen direktiivin asianmukaisesta täytäntöönpanosta ja kysymyksen direktiivin tulkinnasta. Jos unionin direktiivin osaksi kansallista lainsäädäntöä saattavan kansallisen oikeuslähteen

(asiassa Toyota siis markkinointilain 18 §:n 2 momentin) tulkinnasta on epäselvyyksiä, tulkinnan on perustuttava direktiivin kaikkien todistusvoimaisten kieliversioiden sanamuotoon. Kieliversioiden vertailua koskeva vaatimus pätee myös silloin, jos direktiivin täytäntöönpanon asianmukaisuudesta vallitsee epäselvyyksiä.

Siten Højesteretin perustelu on harhaanjohtava.

Loppuhuomiot

Useat julkisasiamiehet ovat aikojen saatossa esittäneet ratkaisuehdotuksissaan Cilfit-kriteerien uudelleen tarkastelemista viitaten siihen, että on kohtuutonta vaatia säännösten kansallisilta tulkitsijoilta kaikkien kieliversioiden vertailemista. Tätä ovat esittäneet F. G. Jacobs asiassa C-338/95 (*Wiener*)⁸, A. Tizzano asiassa C-99/00 (*Lyckeskog*)⁹, D. Ruiz-Jarabo Colomer asiassa C-461/03 (*Gaston Schul*)¹⁰, C. Stix-Hackl asiassa C-495/03 (*Intermodal Transports*)¹¹, N. Wahl asioissa C-72/14 ja C-197/14 (*van Dijk*)¹² ja viimeisimpänä M. Bobek asiassa C-561/19¹³.

Sen jälkeen, kun Højesteret antoi ratkaisunsa asiassa Toyota, unionin tuomioistuin on ottanut uudelleen kantaa Cilfit-kriteereihin. Suuren jaoston 6.10.2021 asiassa C-561/19 antamassa tuomiossa todetaan, että vuoden 1982 tuomioon Cilfit juontavat tulkintaperiaatteet pätevät edelleen.

Tuomion 44 kohdassa unionin tuomioistuin viittaa suoraan kielelliseen haasteeseen, jonka kansalliset tuomioistuimet kohtaavat unionin oikeutta tulkitessaan. On paikallaan korostaa sitä, että unionin tuomioistuin vaatii kansallisia tuomioistuimia ottamaan huomioon niiden tiedossa olevat kieliversioiden väliset erot varsinkin, jos osapuolet ovat tuoneet niitä esiin:

8 | Ratkaisuehdotus asiassa C-338/95, *Wiener v. Hauptzollamt Emmerich*, [EU:C:1997:352](#).

9 | Ratkaisuehdotus asiassa C-99/00, *Lyckeskog*, [EU:C:2002:108](#).

10 | Ratkaisuehdotus asiassa C-461/03, *Gaston Schul Douane-expediteur*, [EU:C:2005:415](#).

11 | Ratkaisuehdotus asiassa C-495/03, *Intermodal Transports*, [EU:C:2005:552](#).

12 | Ratkaisuehdotus yhdistetyissä asioissa C-72/14 ja C-197/14, X, [EU:C:2015:319](#).

13 | Ratkaisuehdotus asiassa C-561/19, *Conorzio Italian Management ja Catania Multiservizi*, [EU:C:2021:291](#).

44 Vaikka asiaa ylimpänä oikeusasteena käsittelevän kansallisen tuomioistuimen ei tosin voida tältä osin katsoa olevan velvollinen tutkimaan kyseessä olevan unionin säännöksen kutakin kieliversiota, sen on kuitenkin otettava huomioon tiedossaan olevat kyseisen säännöksen eri kieliversioiden väliset erot erityisesti silloin, kun asianosaiset ovat tuoneet esiin nämä erot ja ne ovat todella olemassa.

Tämän kieliversioiden yhdenvertaisuuden periaatetta ja kieliversioiden vertailun tarpeellisuutta koskevan vahvistuksen valossa Højesteretin tulkinta kulutusluottodirektiivin 4 artiklan 2 kohdasta jättää toivomisen varaa. Toyotan asianajaja oli tuonut esiin ja todennut, että kieliversioiden välillä oli merkittäviä eroja. Siitä huolimatta Højesteret ei ottanut niitä huomioon säännöstä tulkitessaan, ja se hylkäsi pyynnön ennakkoratkaisukysymysten esittämisestä unionin tuomioistuimelle viitaten väärin perusteluin direktiivin ”asianmukaiseen täytäntöönpanoon”.

Asia Toyota osoittaa, etteivät kaikki kansalliset tuomarit ja asianajajat tunne unionin monikielisyysjärjestelyä riittävän hyvin. Siksi on tärkeää, että unionin tuomioistuin edelleen korostaa vuodesta 1958 eli neuvoston aivan ensimmäisen asetuksen hyväksymisestä lähtien voimassa olleen, monikielisyyttä ja kielten yhdenvertaisuutta koskevan periaatteellisen valinnan merkitystä. Monikielisyys on unionin oikeuden kulmakiviä, ja sillä on ratkaiseva merkitys unionin oikeuden tärkeimpien piirteiden – välittömän sovellettavuuden ja jäsenvaltioiden kansallisiin oikeusjärjestelmiin kohdistuvan välittömän oikeusvaikutuksen – kannalta. Oikeusvarmuuden näkökulmasta on välttämätöntä, että kansalaisia ja yrityksiä suoraan velvoittavat säännöt ovat saatavilla kunkin omalla kielellä todistusvoimaisina versioina. Lisäksi unionin oikeuden välitön soveltaminen kaikissa jäsenvaltioissa edellyttää, että noudatetaan periaatetta, jonka mukaan kaikki kieliversiot ovat yhdenvertaisia. Jos siitä tingittäisiin, jäsenvaltiot voisivat perustaa unionin oikeuden tulkintansa omiin kieliversioihinsa ja vaarantaa siten sen yhdenmukaisen soveltamisen.

Olennainen edellytys unionin tuomioistuimen legitiimin aseman säilymiselle on kaikkien kielten samanarvoisuuden tunnustaminen. Sen vuoksi jäsenvaltioiden on varmistettava, että juristeille tarjotaan kansallista koulutusta ja täydennyskoulutusta unionin monikielisyysjärjestelystä ja monikielisyystulkinnan periaatteista.

Virallinen monikielisyys – poliittinen kysymys alusta alkaen

Keskustelut kielikysymyksestä EHTY:n perustamissopimuksen yhteydessä

— Isolde Burr-Haase

Isolde Burr-Haase on oikeuslingvisti ja romaanisten kielten tutkija Kölnin yliopistossa. Hän osallistuu siellä kahden eurooppalaisen oikeuslingvistiikan koulutusohjelman (BA/MA) toteuttamiseen, joten hänellä on tiivis yhteys tutkimukseen, opetukseen ja käytäntöön. Unionin oikeuden virallisen monikielisyyden näkökulma on etusijalla sähköisessä ZERL-julkaisussa – *Zeitschrift der Europäischen Rechtslinguistik* (eurooppalaisen oikeuslingvistiikan julkaisu), jonka julkaisemisesta hän on ollut päävastuussa yli kymmenen vuoden ajan. Nykyisin erityisen suosittu on eurooppalaisen oikeuslingvistiikan tutkijakurssi Cologne Summer School der Europäischen Rechtslinguistik (CSS-ERL), jossa keskitytään etenkin unionin lainsäädäntöön.

1. EHTY:n perustamissopimuksen ranskankielinen versio saksalaisesta näkökulmasta katsottuna

Saksan liittopäivät hyväksyi 11.1.1952 lakiehdotuksen Euroopan hiili- ja teräsyhteisön (EHTY) perustamissopimuksen ratifioimiseksi 378 äänellä puolesta ja 143 äänellä, joiden joukossa olivat kommunistien ja sosiaalidemokraattien äänet, vastaan. Päivää aikaisemmin liittopäivillä käytiin vielä vilkkaita keskusteluja,¹ jotka koskivat muun muassa monikielisyyteen liittyviä oikeuslingvistisiä argumentteja, erityisesti käännöskysymyksiä.

Parlamentin jäsenen Gerhard Kreyssigin (SPD, Sozialdemokratische Partei Deutschlands (Saksan sosialidemokraattinen puolue)) ja Walter Hallsteinin, joka oli ulkoministeriön valtiosihteeri ja Schuman-suunnitelman Saksan valtuuskunnan johtaja Pariisissa käytävissä neuvotteluissa, välisessä pidemmässä sananvaihdossa tarkasteltiin EHTY:n perustamissopimuksen (18.4.1951) saksankielistä käännöstä. Se oli jo johtanut 12-sivuiseen, käännöksen oikaisuihin perustuvaan selvitykseen, jonka oli laatinut miehityssäädöksestä (Besatzungsstatut) ja ulkoasioista vastaava liittopäivien komitea vuoden 1951 joulukuussa ja jonka esittelijä Victor-Emanuel Preusker (FDP, Freie Demokratische Partei (Vapaa demokraattinen puolue)) lopuksi totesi Kreyssigille: ”Komitea olisi toivonut, että Schuman-suunnitelman saksankielinen käännös olisi joissakin kohdin ollut tarkempi niin, että komitean ei olisi pitänyt tarkastella sopimuksen todellista sisältöä ensisijaisesti ranskankielisen tekstin perusteella.” Vielä jäljellä olevien vakaviin seurauksiin johtavien käännösvirheiden joukosta Kreyssig mainitsi 21 artiklan (sitaatti), 33 artiklan, 83 artiklan ja 61 artiklan. EHTY:n perustamissopimuksen 33 artiklassa on kyse ilmaisun ”*détournement de pouvoir*” (valtuuksien ylittäminen, toimivallan puuttuminen) käännöksestä, koska siihen valittiin ilmaisu ”*Ermessensmissbrauch*” (harkintavallan väärinkäyttö), joka asettaa vireilletulokynnyksen unionin tuomioistuimessa huomattavasti matalammaksi. Sopimuksen 37 ja 61 artiklassa käytetty termi ”*saisir*” (toimielimeen vetoaminen tietyin oikeudellisin edellytyksin) ei ole oikeudelliselta merkitykseltään sama kuin ”saattaa käsiteltäväksi” tai ”esittää”. Tältä osin on syytä korostaa Hallsteinin huomautusta, joka koski väitettä ilmaisun ”*détournement de pouvoir*” virheellisestä käännöksestä:

”Ainoa seikka, jonka osalta minun on myönnettävä, että käännös oli ongelmallinen ja josta voin kertoa, että käännös tuotti meille poikkeuksellisia vaikeuksia, on ilmaisu

1. | Saksan liittopäivien 183. istunnon pöytäkirja – Täysistunnon pöytäkirja, torstai 10.1.1952, s. 7744–7747.

‘détournement de pouvoir’ käänös. En kuitenkaan yhdy edustajan näkemykseen siitä, että ‘détournement de pouvoir’ tarkoittaa ilmaisua ‘Amtsanmaßung’ (virkavallan anastus). Minun on kuitenkin myönnettävä, että Saksan juridisessa kielenkäytössä ei ole sellaista oikeudellista termiä, joka vastaisi täsmälleen ilmaisun ‘détournement’ merkitystä. Ranskan hallinto-oikeudellisessa ja hallintotuomioistuinten kielessä käytettävän ilmaisun ‘détournement de pouvoir’ ja Saksan hallinto-oikeusjuristien käyttämän ilmaisun ‘Ermessensmissbrauch’ välinen ero on kuitenkin niin pieni, että katsoimme, että kyseisen ilmaisun kuvaaminen toisella ilmaisulla oli perusteltua. Ero johtuu ainoastaan siitä, että ‘détournement de pouvoir’ -tilanteessa on kyse toimesta, jonka yhteydessä määrättyjen tavoitteiden toteuttamiseksi viranomaiselle siirrettyä toimivaltaa käytetään tavalla, joka ei palvele juuri niitä tavoitteita, jotka on laissa asetettu, kun taas sanalla ‘Ermessensmissbrauch’ on Saksan oikeuskielessä tietty erilainen vivahde siinä mielessä, että siinä on kyseessä hallintoviranomaisen toimi, joka perustuu epäasiallisiin syihin, joista ei säädetä laissa.” (s. 7746b)

Tämä unionin oikeuden käsitteen tietoinen muotoilu on voimassa edelleen: SEUT 263 artiklan toisen kohdan ranskankielisessä versiossa esiintyy *détournement de pouvoir* ja saksankielisessä versiossa *Ermessensmissbrauch*.

SPD:n edustajat korostivat erityisenä puutteena sitä, että kyseinen sopimus on todistusvoimainen vain ranskan kielellä. Tällainen toteamus liittyy ehdottomasti poliittiseen kontekstiin, joka viittaa yksipuoliseen ja vähemmän ylikansalliseen näkökulmaan:

”Se, että tämä on tapahtunut sellaisen sopimuksen yhteydessä, joka liittopäiviä pyydetään ratifioimaan ja joka sitoo Saksaa yli viidenkymmenen vuoden ajan, eli saksalaiset edustajat äänestävät tässä r a n s k a n k i e l i s e t ä tekstistä, on käsitykseni mukaan ainutlaatuista historiassa.”

Hallstein kiisti tämän moitteen viittaamalla käytettävissä olevaan lyhyeen aikaan, jonka kuluessa saksankielisen tekstin lisäksi olisi pitänyt laatia viralliset rinnakkaistekstit italiaksi ja hollanniksi. Tämä olisi johtanut mahdollisia ristiriitaongelmia koskevaan lisäkeskusteluun. Lisäksi hän torjui päättäväisesti Ranskan parlamentin toisessa kamarissa käydyssä keskustelussa esitetyn ja edellä jo mainitun näkemys, jonka mukaan yksinomaan ranskankielisen tekstin piti olla todistusvoimainen myös – erityisesti yhteisöjen tuomioistuimen suorittaman – tulkinnan kannalta.

Jo viisi kuukautta aikaisemmin vuonna 1951 Carl Bilfinger oli asiantuntijalausunnossaan puhunut ”EHTY:n perustamissopimuksen monikielisen toisinnon” puolesta:

”Koska hiili- ja teräsyhteisön toimielinten on toiminnassaan aina otettava huomioon EHTY:n perussopimuksen teksti ja koska niiden käytettävissä on tällä hetkellä vain ranskankielinen teksti silloinkin, kun ne käyttävät muita virallisia kieliä, näiden muiden virallisten kielten täydellistä yhdenvertaisuutta ei voida saavuttaa. Tämän vuoksi olisi suotavaa, että EHTY:n perustamissopimuksesta laaditaan monikielinen toisinto ja että jäsenvaltioiden välisellä sopimuksella vahvistetaan, että kaikkia tekstejä pidetään todistusvoimaisina ja yhdenvertaisina ilman, että jokin teksti olisi ensisijainen muihin nähden.”²

2. Tie allekirjoittamiseen 18.4.1951

EHTY:n perustamissopimuksen ranskankielisen version vahvistaminen ainoaksi todistusvoimaiseksi tekstiksi 18.4.1951 tapahtuneella juhlallisella allekirjoituksella perustui sen syntyhistoriaan ja myös siihen, että ranskan kieli oli vallitseva sopimuksen laatimisen ja siitä käytyjen keskustelujen yhteydessä. Ranskan ulkoministeri esitti 9.5.1950 antamassaan hallituksen tiedonannossa suunnitelman yhteisestä ylikansallisesta hiili- ja teräsviranomaisesta. Pariisissa aloitettiin 20.6.1950 hallitustenväliset hiili- ja teräsyhteisön muodostamista koskevat neuvottelut, joihin Ranskan ja Saksan valtuuskuntien – Walter Hallsteinin toimiessa Saksan valtuuskunnan johtajana – lisäksi osallistuivat myös Benelux-maiden ja Italian edustajat. Jean Monnet, joka toimi EHTY:n pääneuvottelijana Ranskan puolelta, oli jo 24.6.1950 esittänyt 40 artiklaa koskevan sopimusluonnoksen, joka kuvasti Ranskan käsityksiä, ja toimittanut sen muille valtuuskuntien jäsenille lausunnon antamista varten. Vaikeiden neuvottelujen, joihin myös käännöspalvelut osallistuivat, jälkeen Hallstein ilmoitti tavoitteeksi ”saksankielisen sopimustekstin lopullisen laatimisen” vuoden 1950 joulukuun alkupuolella Pariisissa.³ Parafoinnin, joka tapahtui 19.3.1951, valmistelemiseksi laadittiin yhdessä Ranskan valtuuskunnan kanssa ”ei-virallisen” saksankielisen käännöksen luonnoksia, joiden useampaan versioon sisältyi

2 | Asiantuntijalausunnossa, jonka Prof. Dr. Bilfinger, Heidelbergin ulkomaisen julkisoikeuden ja kansainvälisen oikeuden Max Planck -instituutin johtaja, antoi 9.8.1951 Schuman-suunnitelman kysymyksistä vastaavan sihteeristön 11.7.1951 esittämästä pyynnöstä, PAA AA_B015_135_003-0035, *ibid.* 0035.

3 | Ks. Walter Hallsteinin 22.11.1950 päivätty kirje, joka koskee toisen kielten alan työntekijän lähettämistä Pariisiin toimituksellista käännöstyötä varten. PAA AA_B015_001_117.

kieliartikla.⁴ Sopimuksen 85 artiklan alkuperäinen ranskankielinen teksti kuului 6.2.1951 seuraavasti: *“Le Traité est fait en langue allemande, française, italienne et néerlandaise, le texte français étant le texte original. Les mêmes langues peuvent être utilisées pour les travaux de la Communauté. Les publications officielles de la Communauté seront faites en français et en allemand.”* Keskusteluja kielikysymyksestä kuitenkin jatkettiin, ja niissä puollettiin ainakin italian ja hollannin yhdenvertaisuuden lisäämistä. Koska yhteisymmärrystä ei saavutettu, päätös tästä kieliartiklasta, jolle oli sittemmin parafoidussa luonnoksessa ainoastaan annettu numero 89, annettiin ministerikokouksen tehtäväksi. Tehtävänanto kuului ilman muuta sisältöä lyhyesti: *[Kieli: ministerikokouksen ratkaistava] [Langue: question réservée à la Conférence des Ministres]*. Ministerikokouksessa, joka pidettiin 12.–15.4.1951, ei kuitenkaan päästy yksimieliseen ratkaisuun kielikysymyksestä. EHTY:n perustamissopimus tuli allekirjoitettavaksi 18.4.1951 ilman kieliartiklaa. Ainoastaan EHTY:n perustamissopimuksen 100 artiklassa viitataan ranskaan ainoana sopimuskielenä: *“Le présent Traité, rédigé en un seul exemplaire, sera déposé dans les archives du gouvernement de la République Française qui en remettra une copie conforme à chacun des gouvernements des États signataires.”*

3. Kielijärjestelyt toisella tasolla: väliaikaisen komission ja lakimieskomitean rooli

Kieliä koskevan järjestelyn tarve säilyi ylikansallisessa organisaatiossa, joka eroaa kansainvälisestä organisaatiosta. Vaikka kyse oli jäsenvaltioiden hallituksille annetuista suosituksista ja ehdotuksista, samassa ministerikokouksessa kuitenkin päätettiin 18.4.1951 perustaa väliaikainen komissio,⁵ joka kokoontui yhteensä neljä kertaa.⁶ Jo ensimmäisessä istunnossa kielikysymyksen käsittely luovutettiin uudelle lakimieskomitealle, joka

4| *Délégation Allemande concernant le projet de Traité* teki 28.1.1951 seuraavan 85 artiklaa koskevan ehdotuksen: *“Article 85. Question de langue: a) Le Traité est fait en langues allemande, française, italienne et néerlandaise; b) Langues officielles de la Communauté: allemande et français. Langues pour les travaux de la Communauté: allemande, française.”* PA AA_B015_292_016.

5| Ote 18.4.1951 pidetyn ministerikokouksen pöytäkirjasta: *“Valtuuskunnat, jotka osallistuivat sopimuksen laatimiseen, kokoontuvat allekirjoituksen ja yhteisön toimielinten tehtävien alkamisen välisenä aikana säännöllisesti väliaikaisen komission muodossa. – – Ne tarkastelevat erityisesti toimielinten toimipaikkakysymystä sekä kysymyksiä, jotka liittyvät yhteisöä koskeviin kielellisiin sääntöihin, ja tekevät hallituksille perusteltuja ehdotuksia.”* Ranskankielinen versio: Hemblenne 1992, s. 112.

6| 17.–19.5.1951 Unkelissa (Bonn), 25.–28.6.1951 Roomassa, 12.–14.6.1952 Haagissa ja 4.–5.7.1952 Brysselissä; Hemblenne 1992, s. 112; Van der Jeught 2015, s. 56.

kokoontui Pariisissa 30.–31.5.1951. Tästä laaditun mietinnön⁷ alussa esitettiin periaatteellisia pohdintoja, jotka perustuivat ”kansainvälisten ennakkotapausten” (YK, kansainvälinen tuomioistuin, Euroopan taloudellinen yhteistyöjärjestö, Euroopan neuvosto ja Nato) kielijärjestelyjen tarkasteluun. Niitä voitaisiin noudattaa tietyssä määrin, mutta ”toisaalta olisi tarpeen löytää osittain uusia ratkaisuja, jotka vastaisivat Schuman-suunnitelman mukaisten toimielinten organisaatiota.” Tässä yhteydessä on korostettava erityistä kohderyhmälähtöisyyttä:

”Kohtaamme yksilöitä emmekä pelkästään valtioiden edustajia. Olemme yhteisössä emmekä tavanomaisessa kansainvälisessä organisaatiossa. On välttämätöntä, että yksilöitä, joihin toimielinten työ vaikuttaa, ei millään tavalla estetä käyttämästä kieliä; heidän on tunnettava olevansa ’kotonaan’ tässä yhteisössä.”⁸

Kieliä koskevien järjestelyjen yleiseksi ohjeeksi annettiin tietty joustavuus:

”– että on suositeltavaa jättää sopivien ratkaisujen löytäminen jossain määrin eri toimielinten työjärjestysten ja käytännön varaan.”

Lakimieskomitea oli yksimielinen ranskan, saksan, italian ja hollannin yleisestä yhdenvertaisuudesta ”virallisina kielinä.” Ranskan ja Saksan valtuuskuntien välillä oli kuitenkin selvä erimielisyys kysymyksistä, jotka koskivat ”täytäntöönpanosäännöksiä ja yleisluonteisia päätöksiä” sekä ”yhteisöjen tuomioistuimen päätöksiä”. Ranskan edustajat päättelivät siitä, että sopimus oli laadittu ranskaksi, että ”on väistämätöntä laatia myös sopimuksen täytäntöönpanoa koskevat määräykset ja sen tulkintaa koskevat päätökset tällä kielellä ainakin siltä osin kuin on kyse merkityksellisestä alkuperäisestä versiosta”. Belgian, Italian, Luxemburgin ja Alankomaiden edustajat yhtyivät tähän näkemykseen. Toista mieltä oli Saksan edustaja, ”jonka mukaan yleiset määräykset ja yhteisöjen tuomioistuimen päätökset on laadittava kaikilla virallisilla kielillä, eikä millään versiolla ole ratkaisevaa merkitystä muihin versioihin nähden”.⁹

7| Ks. väliaikainen komitea: Lakimieskomitean mietintö yhteisön kieliä koskevista järjestelyistä. 1.6.1951, PA AA_B015_236_011-018; Hemblenne 1992, s. 112–114; Pfeil 1996a, s. 12 ja 13.

8| PA AA_B015_236_015-016.

9| | PA AA_B015_236_016.

Eriävät näkemykset pysyivät ennallaan myös väliaikaisen komitean toisessa istunnossa, joka pidettiin 25.–28.6.1951. Ranskan puolelta painotettiin oikeuskäytännön jatkuvuutta, joka voitaisiin varmistaa vain silloin, kun ranska on ainoa todistusvoimainen tuomiokieli.¹⁰ Sitä vastoin Saksan edustaja vastasi tähän argumenttiin viittaamalla yhteisön omaan terminologiaan, jota ei voida sitoa yksinomaan jäsenvaltion oikeuskieleen:

”Yhteisöjen tuomioistuimen oikeuskäytännön ei pitäisi perustua yksinomaan jäsenvaltioiden oikeudellisiin käsitteisiin. Sillä, että sopimus on todistusvoimainen vain ranskankielisenä, ei ole merkitystä tuomioiden kieltä koskevan kysymyksen kannalta. Yhteisöjen tuomioistuin joutuu käyttämään lukuisia oikeudellisia käsitteitä, joita ei säännellä sopimuksissa (esim. syy-yhteyden käsite).”¹¹

Sillä välin oli alkanut kivinen ratifiointitie, ja vasta vuoden 1952 kesä-/heinäkuussa hiili- ja teräsyhteisön kieliä koskevia järjestelyjä käsiteltiin jälleen väliaikaisessa komiteassa. Kolmannessa istunnossa, joka pidettiin 12.–14.6.1952, kielikysymyksestä päästiin yhteisymmärrykseen ottamalla huomioon Saksan ehdotukset sekä Belgian ja Italian valtuuskuntien vastalauseet, joiden mukaan myös hollanti ja italia olisi tunnustettava työkieliksi. Kuuden jäsenvaltion neljästä virallisesta kielestä tuli yhteisön yhdenvertaisia virallisia kieliä ja työkieliä. Jokaisen kansalliskielen tuli toimia myös yhteisöjen tuomioistuimessa oikeudenkäyntikielenä. Jos tulkinnasta olisi epäselvyyksiä, olisi voitava vedota säädöstekstien kaikkiin neljään kieliversioon.¹² Viimeisten kysymysten selvittämisen jälkeen kutsuttiin koolle lakimieskomitean neljäs istunto pöytäkirjaluonnoksen laatimista varten. Tämä pöytäkirja vahvistettiin jäsenvaltioiden ulkoministerikokouksessa, joka pidettiin 23.–25.7.1952 Pariisissa (ks. jäljempänä).

10 | Pfeil 1996a, s. 12.

11 | Pfeil 1996a, s. 12.

12 | Hemblenne 1992, s. 114; Van der Jeught 2015, s. 57.

4. Kaksi asiantuntijalausuntoa Heidelbergista ja Tübingenistä tukemaan Saksan neuvotteluasemaa

Saksan valtuuskunnan aseman vahvistamiseksi yhteisöjen tuomioistuimen kieliongelman ja yleisesti ylikansallisessa organisaatiossa sovellettavan kielellisen tasa-arvoperiaatteen osalta Schuman-suunnitelman kysymyksistä vastaava Saksan sihteeristö¹³ tilasi vuoden 1951 heinä- ja elokuussa kaksi asiantuntijalausuntoa. Molemmat saapuivat 18.8.1951 Bonniin.¹⁴

Karl Heinz Neumayer Tübingenin ulkomaisen ja kansainvälisen yksityisoikeuden Max Planck -instituutista esittelee asiantuntijalausunnossaan ”tutkimuksen kieliä koskevista järjestelyistä monikielisissä maissa”. Siinä tarkastellaan kielijärjestelyjä Belgiassa, Sveitsissä, Kanadassa (Quebecin provinssi), Suomessa, Tšekkoslovakian tasavallassa 1918–1938, Etelä-Tirolissa, Irlannissa, vanhassa Liivinmaan, Viron ja Kuurinmaan yksityisoikeudessa ja Versaillesin sopimuksessa. Kirjoittaja tekee seuraavan päätelmän virallisten kielten yhdenvertaisuudesta:

”Tästä kokoelmasta käy ilmi, että aina kun poliittiselta ja kulttuuriselta merkitykseltään samanarvoiset kielet ovat vastakkain jonkin valtion alueella, on luotu järjestelmä, jonka mukaan nämä kielet ovat ehdottomasti yhdenvertaisia, ja yhden kielen ensisijaisuus toiseen nähden on suljettu pois. – Sitä vastoin maissa, joissa on yksi ainoa valtiokieli, yleinen valtiokieli on syrjäyttänyt vähemmistöjen alueilla virallisesti hyväksytyt vähemmistökielet.”¹⁵

Tasa-arvoinen kieliperiaate yhdistetään ylikansalliseen oikeuteen ilman sen nimenomaista toteamista.

Toisin on laita Heidelbergin ulkomaisen julkisoikeuden ja kansainvälisen oikeuden Max Planck -instituutin johtajan Carl Bilfingerin antamassa asiantuntijalausunnossa ”kieliä koskevista järjestelyistä Euroopan hiili- ja teräsyhteisössä”. Vaikka vertailussa käytetään monikielisten valtioiden (Sveitsi, Belgia, Kanada ja Etelä-Afrikka) kansallisia käytäntöjä

13| Tämä sihteeristö perustettiin 7.7.1950 ulkoasiainyksikköön kaikkien Schuman-suunnitelmaan liittyvien kysymysten käsittelyä varten. PAA AA_B015_339_030.

14| Molemmat asiantuntijalausunnot ovat ulkoministeriön poliittisessa arkistossa. PAA AA_B015_135_001–052. Ks. Pfeil 1996a, s. 12 ja 13.

15| | PAA AA_B015_135_051.

lainsäädännössä, hallinnossa ja lainkäytössä sekä monikielisiä kansainvälisiä käytäntöjä (YK), etusijalla on ylikansallisen sääntelyn perusajatus:

”Järjestelyissä on otettava huomioon se, että organisaation toiminnalla pyritään luomaan uusi yhteinen ja ’ylikansallinen’ oikeus hiili- ja teräsalalla kaikille sopimusvaltioille ja että oikeussäännön sitova vaikutus riippuu olennaisesti siitä, että se on ilmaistu asianomaisten kannalta ymmärrettävässä muodossa eli kielellä, jolla he ovat tottuneet ajattelemaan ja toimimaan.”¹⁶

Asiantuntija esitti ”ehdotuksissa hiili- ja teräsyhteisön sääntelemiseksi”¹⁷ tärkeän perusteluketjun Saksan valtuuskuntaa varten. Jokaisen neljän kielen eli saksan, ranskan, hollannin ja italian olisi oltava sallittuja käsittelykieliä kaikissa toimielimissä. Virallisten kielten yhdenvertaisuutta olisi sovellettava myös yhteisöjen tuomioistuimessa.

”Ratkaisevana periaatteena on tältä osin oltava se, että jokaista osapuolena olevaa valtiota ja erityisesti jokaista osapuolena olevaa yritystä kuullaan tuomioistuimessa sillä kielellä, jota se on tottunut käyttämään, koska vain tällä tavoin voidaan saavuttaa kaikkien hiili- ja teräsyhteisön osapuolten todellinen yhdenvertaisuus.”¹⁸

Molemmat asiantuntijalausunnot ovat nykyään historiallisia todisteita, jotka ilmentävät erityisen virallisen monikielisyyden perusajatusta, joka on tänäkin päivänä Euroopan unionin ominaispiirre.

16 | PAA AA_B015_135_01-06.

17 | PAA AA_B015_135_01-031-34.

18 | *Ibid.*

5. Väliaikaisen komission 24.7.1952 laatima pöytäkirjaluonnos hiili- ja teräsyhteisön kielikysymyksestä: perusta poliittisille jatkotoimille sekä vahvistaminen yhteisöjen tuomioistuimen työjärjestyksessä ja yleiskokouksen perussäännössä

Vaikka allekirjoittajavaltiot eivät 18.4.1951 voineet järjestää kielikysymystä sopimusoikeudellisesti EHTY:n perustamissopimuksessa, tehtävä kieliä koskevasta tulevasta järjestelystä jatkui. Tätä tarkoitusta palveli uudelleen muodostetun väliaikaisen komitean¹⁹ laatima pöytäkirjaluonnos, joka syntyi eri vaiheissa ja joka hyväksyttiin 23.–25.7.1952 pidetyssä Pariisin ulkoministerikokouksessa. Tämä ”kielipöytäkirja”, jonka tekstiä ei koskaan julkaistu virallisesti, ei voinut kuulua EHTY:n perustamissopimukseen – kuten esimerkiksi perustamissopimuksen määräyksiin ja liitteisiin, joissa on lisäpöytäkirjat ja sopimus siirtymämääräyksistä –, eikä se myöskään ollut seikka, josta oli tarkoitus määrätä myöhemmällä lisäpöytäkirjalla – kuten yhteisön toimielinten ja Euroopan neuvoston välinen suhde EHTY:n perussopimuksen 94 artiklan mukaan –, joten sen oikeudellinen luokittelu on epäselvä. Kyseinen 24.7.1952 päivätty pöytäkirja otettiin kuitenkin jäsenvaltioiden hallitusten asiakirja-aineistoihin,²⁰ ja sitä käytettiin perustana muille poliittisoikeudellisille ja hallinnollisille lähestymistavoille.

Kuuden jäsenvaltion neljän virallisen kielen olisi oltava sekä yhteisön virallisia kieliä että työkieliä (1 artikla: *“Les langues officielles et les langues de travail de la Communauté sont: français, allemand, italien et néerlandais”*). Yksittäisissä päätöksissä ja muussa viestinnässä virallinen kieli valittiin osapuolten, mukaan lukien yritykset, mukaan. Lisäksi kirjeenvaihtoon osallistuvan osapuolen oli valittava jokin virallisista kielestä toimielimille osoitetun kirjeenvaihdon kieleksi (2 ja 3 artikla), ja vastaus oli annettava samalla kielellä. Yleisesti sovellettavat säädökset (6 artikla: *“Les règlements, décisions générales et autres délibérations générales des institutions de la Communauté”*) on julkaistava yhteisön virallisessa lehdessä kaikilla neljällä kielellä. *Tosiasiassa* virallisen lehden ensimmäinen julkaisu ilmestyi vuonna 1952 kaikilla yhteisön neljällä virallisella kielellä. Niiden jäsenvaltioiden osalta, joissa on virallinen monikielisyys, kielivalinta määräytyy kyseisen valtion lainsäädännön vaatimusten mukaan (7 artikla: *“– – l’usage de la langue sera, à la demande de l’Etat intéressé, déterminé suivant les règles générales découlant de la législation de cet État.”*). Yleiskokouksen, joka oli Euroopan parlamentin edeltäjä,

19 | PA AA_B015_235_038–039.

20 | PA AA_B015_235_038–039.

kielijärjestelyn osalta viitattiin itsesääntelyyn, jonka mukaan jokainen edustaja voi käyttää jotakin virallisista kielistä (4 artikla). Tämä johti välittömään täytäntöönpanoon yleiskokouksen työjärjestyksessä, josta keskusteltiin ja joka hyväksyttiin 10.–12.9.1952 pidetyssä avajaisistunnossa. Työjärjestyksen 15 artiklassa neljä virallista kieltä eli saksa, ranska, italia ja hollanti määrättiin yleiskokouksen virallisiksi kieliksi, joilla on laadittava kaikki viralliset asiakirjat. Sen 16 artiklassa määrättiin simultaanitulkkauksesta neljästä virallisesta kielestä ja neljälle viralliselle kielelle, joita voitiin tarvittaessa vähentää yhteisellä sopimuksella (17 artikla).²¹ Yksityiskohtaisemmin pöytäkirja koskee (5 artiklan a–e kohta) muun muassa yhteisöjen tuomioistuimessa käytettäviä kieliä koskevia järjestelyjä, erityisesti mahdollisia oikeudenkäyntikieliä neljän virallisen kielen joukosta, niiden käyttöä kirjoitetussa ja puhutussa muodossa sekä julkaisukäytäntöä. Ne sisällytettiin vuoden 1952 joulukuussa perustetun yhteisöjen tuomioistuimen 7.3.1953 päivättyyn työjärjestykseen, ja ne muodostavat perustan unionin tuomioistuimelle, jolle on nykyisin ominaista monikielisyys.²²

6. Virallisen monikielisyyden seuraavan vaiheen näkymät Euroopan yhdentymisessä

EHTY:n perustamisen jälkeen Euroopan yhdentymisen oli määrä vauhdittua entisestään ja keskittyä talouden alaan. Kesäkuussa 1955 pidetyssä Messinan kokouksessa keskusteltiin yhteismarkkinoita ja atomienergiayhteisöä koskevista suunnitelmista ja perustettiin komitea, jonka tehtävänä oli valmistella luonnokset Euroopan talousyhteisön (ETY) ja Euroopan atomienergiayhteisön (Euratom) perustamissopimuksiksi. Kielikysymys tuli tarkastelun kohteeksi vasta vuodesta 1956 alkaen, ja se herätti kiivasta keskustelua toimituskunnissa.²³ Sopimustekstejä laadittaessa ei työskennelty yksinomaan ranskalaisen tekstin pohjalta vaan eri toimituskunnat käyttivät tekstinlaadinnassa myös yhteistoiminnallisia elementtejä²⁴ eli lähestymistapaa, joka varmasti vaikutti kaikkien neljän kieliversion rakenteeseen. EHTY:n perustamissopimuksesta poiketen

21 | Euroopan hiili- ja teräsyhteisö: yleiskokouksen työjärjestys; ei paikkatietoja, maaliskuu 1953; Hemblenne 1992, s. 127 ja 128; Gaedke 1954, s. 289 ja sitä seuraavat sivut.

22 | Yhteisöjen tuomioistuimen työjärjestys 4.3.1953, EYVL 1953, N:o 3, s. 37 ja sitä seuraavat sivut.

23 | Hemblenne 1992, s. 130; Schübel-Pfister 2004, s. 55 ja 56; Van der Jeught 2015, s. 60 ja 61.

24 | Burr 2013, 19 ja 20 kohta.

ETY:n ja Euratomin perustamissopimuksissa sovellettiin yhdenvertaisuusperiaatetta sopimuskielten osalta. Kaikki jäsenvaltioiden viralliset kielet – useamman virallisen kielen tapauksessa vähintään yksi – saivat tämän aseman myös yhteisön oikeuden tasolla niin, että niiden todistusvoimaisuus vahvistettiin nimenomaisesti. ”Tämä sopimus on laadittu saksan-, ranskan-, italian- ja hollanninkielisenä alkuperäiskappaleena, jonka kaikki tekstit ovat yhtä todistusvoimaisia.” (ETY:n perustamissopimuksen 248 artikla / Euratomin perustamissopimuksen 225 artikla. Toisin kuin kansainvälisessä oikeudessa yleensä, sopimuskielten määrää ei ole rajoitettu. Tämä eurooppalaisen ylikansallisen oikeuden ominaispiirre on johtanut siihen, että nykyisin on 24 sopimuskieltä, jotka mainitaan nimenomaisesti SEU 55 artiklan 1 kohdassa ja viitteellisesti SEUT 358 artiklassa. Rooman sopimusten tavoin kaikki sopimuskielet ovat edelleen rajoittamattomasti todistusvoimaisia.²⁵

Rooman sopimusten valmistelutöiden aikana ei kansallisten ristiriitojen vuoksi saavutettu yksimielistä ratkaisua virallisia kieliä ja työkieliä koskevista järjestelyistä. Vasta vähän ennen allekirjoittamista eli 23.3.1957 tämä kysymys päätettiin jättää ETY:n perustamissopimuksen 217 artiklalla johdetun oikeuden piiriin. Tässä artiklassa määrätään, että neuvosto vahvistaa yksimielisesti yhteisön toimielinten kieliä koskevan sääntelyn, sanotun kuitenkaan rajoittamatta unionin tuomioistuinta koskevia järjestelyjä. Tällainen primaarioikeudellinen pidättyväisyys säilyi myös Lissabonin sopimuksessa, jonka osalta SEUT 342 artiklassa määrätään seuraavaa: ”Neuvosto vahvistaa asetuksilla yksimielisesti unionin toimielimissä käytettäviä kieliä koskevan sääntelyn, sanotun kuitenkaan rajoittamatta Euroopan unionin tuomioistuimen perussäännön määräysten soveltamista.”

Tämän vuonna 1957 vahvistetun perussäännön täytäntöönpanemisen yhteydessä neuvosto antoi kieliä koskevista järjestelyistä 15.4.1958 ensimmäisen asetuksensa,²⁶ joka perustuu olennaisilta osin vuoden 1952 EHTY-pöytäkirjaan ja joka on edelleen voimassa. Kielellinen yhdenvertaisuusperiaate on edelleen ydinajatus. Virallisten kielten ja työkielten rinnastaminen (asetuksen N:o 1/1958 1 artikla) saattaa olla luonteeltaan

25| Aiheen jatkuva arkaluonteisuutta ei kuitenkaan voida kiistää. Sir John Kerr, perustuslakia käsittelevän valmistelukunnan pääsihteeri, ei syyttä sulkenut pois keskustelua sopimuskielistä, kun valmistelukuntaa koskevat neuvottelut aloitettiin vuonna 2002/2003; Burr 2013, 21 kohta.

26| Euroopan talousyhteisössä käytettäviä kieliä koskevista järjestelyistä 15.4.1958 annettu neuvoston asetus N:o 1, EYVL 1958, N:o 17, s. 385. Analogisesti Euroopan atomienergiayhteisön osalta EYVL 1958, N:o 17, s. 401.

symbolinen; se tarjoaa mahdollisuuden käyttää virallisia kieliä työkielinä, mutta ei velvoita siihen.²⁷ Yleisluonteiset asetukset ja asiakirjat laaditaan virallisilla kielillä ja julkaistaan virallisessa lehdessä, joka ilmestyy virallisilla kielillä (asetuksen N:°1/1958 4 ja 5 artikla). Toisin kuin EHTY:n kielipöytäkirjassa, joka sisälsi yksityiskohtaisempia tietoja yhteisöjen tuomioistuimen kielikysymyksestä, asetuksen N:o 1/1958 7 artiklassa tyydyttiin viittaamaan kyseisen tuomioistuimen työjärjestyksen määräyksiin. Tällainen toimielinten kielioikeudellisten valtuuksien siirtäminen yleisesti työjärjestysten tasolle (asetuksen N:o 1/1958 6 artikla) mainitaan oikeuskirjallisuudessa uutena asiana EHTY-pöytäkirjaan nähden,²⁸ mutta jo vuonna 1951 perustetun Schuman-suunnitelman lakimieskomitean huomautuksissa (ks. edellä 3 kohta) suositeltiin kieliä koskevan sääntelyn jättämistä ”eri toimielinten työjärjestysten ja käytännön” varaan.

Julkisuudessa ei juurikaan reagoitu vuonna 1952 tehtyyn julkaisemattomaan EHTY-pöytäkirjaan, mutta sitä käytetään nykyisin toistuvasti asetuksen N:o 1/1958 tulkinnassa. Lyhyt toteamus siitä, että EHTY:n perustamissopimus on saatavilla vain ranskankielisenä versiona, jättää huomiotta tärkeät argumentit, joilla oli merkitystä EHTY:n perustamissopimusta koskevissa keskusteluissa ja väittelyissä. On mielenkiintoista tutustua aineistoon, jossa dokumentoidaan eri tavoin poliittisoikeudellista lähestymistapaa ylikansallisen sopimuksen syntymisen yhteydessä. Kuitenkin myös tänään, vuonna 2022, ne ilmentävät meille sellaisen ylikansallisen organisaation erityispiirteet ja sitoutumisen, jonka merkitys ulottuu paljon taloudellisia tekijöitä pidemmälle.

27 | Ringe 2022, s. 86; Schübel-Pfister 2004, s. 58 ja sitä seuraavat sivut.

28 | Van der Jeught 2015, s. 62 ja 63.

Lähteet

PA AA (Ulkoministeriön poliittinen arkisto), PA AA_B 015 Schuman-suunnitelman kysymyksistä vastaava sihteeristö

1. Saksan liittopäivien 183. istunnon pöytäkirja – Täysistunnon pöytäkirja
<https://dip.bundestag.de/plenarprotokoll/protokoll-der-183-sitzung-des-1-deutschen-bundestages/4602?term=Schumanplan&f.wahlperiode=1&f.wahlperiode=20&rows=25&pos=5>

Viitteet

Burr, Isolde 2013. "55 artikla", teoksessa Blanke, Hermann-Josef ja Mangiameli, Stelio (toim.): *The Treaty on European Union (TEU) – A Commentary*. Berliini/Heidelberg: Springer.

Gaedke, Jürgen 1954. *Das Recht der Europäischen Gemeinschaft für Kohle und Stahl – Textsammlung mit Anmerkungen und Sachverzeichnis*. München: C.H. Beck.

Hemblenne, Bernard 1992. "Les problèmes du siège et du régime linguistique des Communautés européennes (1950–1967)", teoksessa Heyen, Erk Volkmar (toim.): *Die Anfänge der Verwaltung der Europäischen Gemeinschaft*. Baden-Baden: Nomos, 107–143.

Pfeil, Werner 1996a. "Der Aspekt der Mehrsprachigkeit in der Union und sein Einfluss auf die Rechtsfortbildung des Europäischen Gemeinschaftsrechts", *Zeitschrift für Rechtsvergleichung* 37, 11–20.

Ringe, Nils 2022. *The Language(s) of Politics: Multilingual Policy-Making in the European Union*. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.

Schübel-Pfister, Isabel 2004. *Sprache und Gemeinschaftsrecht. Die Auslegung der mehrsprachig verbindlichen Rechtstexte durch den Europäischen Gerichtshof*. Berliini: Duncker & Humblot.

Van der Jeught, Stefaan 2015. *EU Language Law*. Groningen: Europa Law Publishing.

Molengue tarkoittaa silmäterää sangon kielellä

Pyrkimyksestä hyödyntää kielten rikkautta opetuksessa

— Univ.-Prof. Dr. Eva Vetter

Eva Vetter on toiminut vuodesta 2011 lähtien ainedidaktiikan/kielten opetuksen ja oppimisen tutkimuksen professorina Wienin yliopistossa (Zentrum für Lehrer*innenbildung und Institut für Sprachwissenschaft; opettajainkoulutuslaitos ja kielitieteen instituutti). Hän toimi opettajainkoulutuslaitoksen varajohtajana vuosina 2013–2018 ja vuodesta 2012 lähtien hän on ollut toinen International Journal of Multilingualism -lehden toimittajista. Hänen tutkimusaiheitaan ovat monikielisyys, opetuksen tutkimus, diskurssianalyysi, kieltenopetuksen ja -oppimisen tutkimus, kielikontaktin- ja -konfliktitutkimus sekä frankofonia.

Johdannoksi kielten riemusta

”Molengue” sekä ”molengué” tai ”molenge” on Keski-Afrikan tasavallan kansalliskielen sangon substantiivi. Sanakirjoissa se on käännetty lapseksi. Lapsi on myös se merkitys, joka tälle sanalle annetaan sangon kieltä puhuvien välisessä viestinnässä. Helmut Buchegger, joka toimi pitkään lähetystyöntekijänä Keski-Afrikassa, on pohtinut, mikä on tämän sanan nykyisen merkityksen taustalla (Buchegger 2021). Hän tulkitsee sanaa ”molenge” muiden yhdyssanojen tavoin analysoimalla sen osia: ”mo” on toisen persoonan puhuttelumuoto, ”le” tarkoittaa silmää, mutta myös helmeä, ja lopuksi kolmas osa ”nge” tarkoittaa pientä, laihaa. Lasta merkitsevät ilmaisut eivät ole kaikissa kielissä johdettavissa näistä taikka samankaltaisista osatekijöistä. Ranskankielinen ilmaisu ”enfant” alkaa kieltosanalla, joka on peräisin latinan infans-sanasta (Brachet 1874, s. 205). Negaation kohteena on latinankielinen verbi fari, joka tulee kreikan kielen sanasta ”phaô”. Vaikka kielelliselle merkille ”enfant” yleisesti annettu merkitys ”lapsi” ei enää viittaa kyseiseen kieltosanaan, ranskankielisen sanan osat viittaavat edelleen henkilöön, joka ei (vielä) osaa puhua.

Kieli tarjoaa tavan tarkastella maailmaa. Sen perustana on luokitusjärjestelmä, joka voi erota muista kielistä merkittävästi. Tapa, jolla kieli koodittaa maailmaa, liittyy läheisesti sen puhujien elinolosuhteisiin. Jos tietyn kohteen tehtävä on yhteisön kannalta merkittävä, yhteisön käytössä on sille eriytyneempiä nimityksiä kuin kohteelle, jolla ei ole juuri merkitystä. Pohjois-Euroopan porotilallisille lumiolosuhteiden tarkkailu ja tuntemus oli erittäin tärkeää. Lauman selviytyminen saattoi riippua siitä. Niinpä pohjoisessa saamen kielessä on yli 20 ilmaisua erilaisille lumityypeille (Haarmann 2021, s. 73).

Vaikka kieli kuvastaa tiettyä tapaa tarkastella maailmaa, tällainen näkökulma ei välttämättä rajoita meitä ihmisiä. Mikään kieli ei ole suljettu ja muuttumaton järjestelmä, joka olisi aina selkeästi rajattavissa ulkopuolisille. Kielet kehittyvät, samoin kuin niitä käyttävien ihmisten tarpeet. Lisäksi jokaisella on kyky oppia ja käyttää useita kieliä. Näin voimme melko nopeasti sukeltaa kielelliseen moninaisuuteen. Tämä alkaa jo laskemisesta. Niiden, jotka tuntevat desimaalijärjestelmän, ei useinkaan tarvitse etsiä kaukaa törmätäkseen siitä poikkeavaan vigesimaaliseen eli 20-kantaiseen järjestelmään: iirin kieli perustuu vigesimaalijärjestelmään ja bretonin kieli desimaalijärjestelmään. Nämä kaksi kelttiläistä kieltä eivät ole maantieteellisesti kaukana toisistaan. Kehittyikö laskemisjärjestelmä tuloksena siitä, että varpaat laskettiin jostain syystä sormien lisäksi mukaan, vai käännettiinkö kädet yksinkertaisesti ympäri, ja siten päädyttiin sormien lukuun 20, jäänee pimentoon vielä pitkäksi aikaa (Haarmann 2021, s. 99).

Ihmisiä, jotka oppivat täydellisesti kieliä ja käyttivät erityisen monia kieliä erittäin sujuvasti, kutsutaan polygloteiksi. Heistä tunnetuin on luultavasti kardinaali Mezzofanti (1774–1849), jonka kerrotaan tunteneen 72 kieltä ja puhuneen niistä 39:ää sujuvasti (Hudson 2008, s. 90). Polyglotit jakavat epäilemättä rakkauden kieliin. Jopa vähemmän poikkeuksellisten kielenkäyttäjien keskuudessa iloa voi tuottaa kiinnostus niihin moninaisiin mahdollisuuksiin, joilla maailmaa voi rikastuttaa kielellisin keinoin.

Himmentynyt ilo

Kielelliseen moninaisuuteen (jolla tarkoitetaan sekä yksilöiden että yhteiskuntien monikielisyttä) ei aina suhtauduta pelkästään myönteisesti. Näin on myös opetuslalla, jolle tämä kirjoitus on omistettu. Joskus nuorten monikielisydellä katsotaan olevan jopa epäedullinen vaikutus, jos ajattelemme PISA-tulosten tulkintaa. Oppilaat, jotka käyttävät kotona muita kieliä kuin opetuskieltä, suoriutuvat monissa eurooppalaisissa koulujärjestelmissä huonommin kuin niin sanotut yksikieliset oppilaat. Näin ollen monikielisyys tulkitaan haitaksi. Myös Yhdysvalloissa monikielisyttä on pidetty esteenä. Esimerkki tästä on New Yorkin kaupungin opetuslautakunnan virallinen nimitys, joka muuttui New Yorkin kaupungin opetuslautakunnan kaksikielisen koulutuksen virastosta (Office of Bilingual Education of the New York City Board of Education) englannin kielen oppijoiden virastoksi (2002: Office of English Language Learners of the New York City Department of Education) ja lopuksi vammaisten henkilöiden ja englannin kielen opiskelijoiden virastoksi (2009: Chief Achievement Office: Students with Disabilities and English Language Learners) (García 2011, s. 140).

Euroopassa on erityisesti viimeisten 15 vuoden aikana ollut havaittavissa lisääntyvä suuntautuminen opetus- ja enemmistökieleen. Se on kaiken huomion keskipisteenä, ja melkein tuntuu siltä, että monikielisyden ilo on kadonnut julkisesta keskustelusta. Opetuskielen puutteelliseen osaamiseen yhdistetään haitat ja viivästyksset oppimisen polulla. Joissain päin kieliin liittyvistä kielloista ja vaatimuksista keskustellaan kiivaasti ja joskus jopa poliittisin sävyin (Netzwerk Sprachenrechte 2021). Tämä voidaan tulkita Gogolinin vuonna 1994 kuvaaman yksikielisen habituksen jatkumoksi huolimatta siitä, että samanaikaisesti oppilaat ovat monikielisiä.

Tällaisissa kiistoissa sivuutetaan usein se, että monikielisyys on aihe, jonka kanssa opetusjärjestelmät ovat painineet jo pitkään. Menestyksekkäitä institutionaalisia toteuttamismalleja on kehitelty läpi historian ja kehitellään edelleen. Tätä käsitellään jäljempänä. Mukaan valittiin mallit, jotka eivät liity ensisijaisesti (esim. vanhempien)

taloudellisiin resursseihin tai joita ei ole jo mainittu innovatiivisia monikielisyyksille Euroopassa käsittelevässä raportissa (Le Pichon-Vorstman et al. 2020, s. 42–95). Jäljempänä käsitellään näin ollen Itävalta-Unkarin keisarikunnan utrakistisia kouluja, vähemmistökouluja Euroopassa ja kaupunkialueiden monikielisiä kouluja.

Katsaus historiaan: utrakistiset koulut¹ Itävalta-Unkarin keisarikunnassa

Myös menneisyydessä maantieteelliset alueet olivat harvoin todella yksikielisiä. Poikkeuksena ovat yhteisöt, joihin ei ole saatu yhteyttä ja yhteisöt, jotka eri syistä torjuvat yhteyden ulkomaailmaan. Paljon tavallisemmassa tapauksessa eri kieliä käyttävät ihmiset eivät ainoastaan kohtaa toisiaan, vaan myös elävät yhdessä ja jakavat sekä maantieteelliset että poliittiset alueet. Euroopassa syntyi monikielisillä alueilla annettavaa opetusta varten niin sanottuja utrakistisia kouluja. Näin oli myös Itävalta-Unkarin monikansallisessa keisarikunnassa: sekakielisellä alueella kaksi- ja monikieliset koulut olivat 1800-luvulla laajalle levinneitä, ja saksan kieli oli yksi opetuskielistä. Monet ei-saksalaiset vanhemmat pitivät niitä parempina kuin yksikielisiä kouluja lastensa myöhempää ammatillista etenemistä silmällä pitäen (Urbanitsch 1980, s. 81). Utrakistisissa kouluissa oppiaineita opetettiin eri kielillä. Samassa koulussa oli myös mahdollista opettaa samaa oppiainetta eri kielillä. Opetuskieli vaihteli siis oppiaineen (ja olosuhteiden, kuten opettajien kielitaidon) mukaan.

Hieno esimerkki tällaisen utrakistisen mallin toimivuudesta on Plzeňin (Pilsen) kaupunki 1800-luvun Böömissä. Böömin toiseksi suurin kaupunki oli suuren ja merkittävän teollisuusalueen pääkaupunki, ja sen läntinen osa oli suurimmaksi osaksi saksankielisen ja itäinen osa suurimmaksi osaksi tšekinkielisen väestön asuttama. Tämä kaupunki oli näin ollen kielellisten kontaktien keskus ja tärkeä koulutuspaikka tšekin- ja saksankielisille. Itse kaupungissa käytettiin myös 1800-luvulla tšekin kieltä enemmistökielenä. Nämä päätelmät perustuvat virallisiin tilastoihin (Newerkla 2003).

Kaupungin väestö oli kuitenkin 1800-luvulla tosiasiallisesti kaksikielistä: tšekin kielen puhujille hyvään saksan kielen taitoon liittyi sosiaalisia ja taloudellisia etuja. Saksankieliset tarvitsivat jokapäiväisessä kanssakäymisessä tšekinkielisen enemmistön kanssa

1 | Utrakistinen koulu vakiintui Itävalta-Unkarin keisarikunnassa nimitykseksi kaksikielisille kouluille, joissa lasten eri kieliä käytettiin opetuskielinä, minkä jälkeen ne korvattiin toisella kansallisella kielellä, eli esimerkiksi saksalla tai italialla (Strourzh 1980, 1136).

vastaavan kielitaidon. Kaupungin vanhimpien lukioden tarkastelu antaa käsityksen utrakistisen järjestelmän toiminnasta: niinpä lukiossa, jota vuodesta 1883 lähtien kutsuttiin tšekkiläiseksi lukioksi, matematiikkaa, fysiikkaa, kemiaa ja mekaniikkaa opetettiin saksaksi ja kirjallisuutta, historiaa, maantietoa ja luonnontieteitä (alemmilla luokilla myös aritmetiikkaa) tšekiksi. Muita oppiaineita opetettiin molemmilla kielillä. Koulussa, jota vuodesta 1890 lähtien kutsuttiin saksankieliseksi, oli 1800-luvun puolivälissä myös kaksikielinen haara, jossa osaa oppiaineista opetettiin yhdellä ja osaa toisella kielellä. On huomionarvoista, että tämä kielijärjestely oli kaupungin ponnistelujen tulos. Kansalaiset pyrkivät antamaan seuraavalle sukupolvelle rauhanomaista rinnakkaiseloa varten tarvittavan kielitaidon. Voimistuva nationalismi (Vetter 2003) ja perustuslain (1867) 19 §:n 3 momentin niin sanottu pakollisten kielten kieltö johtivat koulujen kielelliseen ja kansalliseen erotteluun (Stourzh 1980). Utrakistinen järjestelmä joutui unohduksiin.

Vähemmistökoulut nykyaikaisen monikielisyiden malleina

Eurooppalaisilla kansallisvaltioilla on tunnetusti ongelmia kielellisen moninaisuuden kanssa. Kansallisvaltioiden omakuva liittyy Ranskan vallankumoukseen, ja ne pitävät itseään yksikielisenä. Opetuskieli on näin ollen kansalliskieli. Oikeudellisen ja taloudellisen tuen puute johtaa kaikkien muiden kielten tukahduttamiseen. Tämä vaikuttaa myös koulujärjestelmään. 1970-luvulla useissa Euroopan maissa syntyi ruohonjuuritason liikkeitä, jotka verkostoituivat keskenään ja puolustivat koulujärjestelmistä syrjäytettyjä kieliä. Sitten nämä koulut eivät ole ainoastaan kasvattaneet oppilasmääräänsä, vaan ne nauttivat nyt myös suurta arvostusta. Bretoninkielisten DIWAN-vähemmistökoulujen historia on esimerkki tästä kehityksestä (Vetter 2013).

DIWANien perustamistarinaan kuuluu tunnettu kuva ensimmäisestä opettajasta, bretagnealaisesta muusikosta, viiden lapsen kanssa. Hänet oli palkattu vasta edellisenä päivänä, ja hän aloitti oppitunnin huoneessa, jota ei ollut suunniteltu sitä varten. DIWAN-kouluissa opiskelee nykyään 4 030 lasta (Office de la langue bretonne, lukuvuosi 2021/22). Voittoa tavoittelematon yhdistys ylläpitää 48 koulua (écoles), kuutta keskikoulua (collèges) ja kahta lukiota (lycées). Opetus on perustunut Kanadasta tuotuun immerssiiviseen malliin vuodesta 1977 lähtien. Lastentarhasta lähtien opettajat käyttävät bretonia. Lapset oppivat lukemaan ja kirjoittamaan bretoniksi. Nämä valmiudet siirretään ranskan kieleen. Koulun kieli on bretoni, ja tämän ”kielikylvyn” tarkoituksena on luoda tasapaino ranskan kielen kanssa. Yhteiskunnassa vallitsee ranskan kieli, eivätkä monet vanhemmat osaa itse bretonia tai eivät vielä osaa bretonia, kun he ilmoittavat lapsensa DIWANIin. Immersiivisen mallin tavoitteena on saavuttaa mahdollisimman tasapainoinen osaaminen molemmissa kielissä (Osterkorn, Vetter 2015).

Yli neljän olemassaolonsa vuosikymmenen aikana DIWAN on pysynyt ruohonjuuritason liikkeenä, joka on jatkuvasti ammattimaistunut. Opettajien koulutusohjelmia on kehitetty, opetusmateriaalia on laadittu ja verkostoituminen muiden vähemmistökoulujen kanssa on saanut virallisen muodon. Uusien koulujen avaaminen perustuu kuitenkin edelleen vanhempien aloitteeseen.

DIWANin menestys voidaan ilmaista myös lukuina: DIWAN-koululaiset menestyvät ylioppilaskokeissa paremmin kuin koululaiset keskimäärin Ranskassa sekä Finistèren departementissa. Vuonna 2020 kuten jo joinakin aikaisempinakin vuosina Carhaix'n lukion kaikki oppilaat läpäisivät ylioppilaskokeet (L'internaute). DIWAN ei tarjoa vain menestyksekkäintä mallia bretonin vähemmistökielen oppimiseen. Immersiivinen malli on myös esimerkki siitä, että kahden kielen osaaminen on hyvä perusta myöhemmälle kieltenopiskelulle, kuten englannin ja myöhemmin saksan tai espanjan kielen sekä muiden vähemmistökielten opiskelulle.

Supermoninaisuus: urbaani monikielisyys

Kaupunkilaisuudessa on erityistä se, että rajatussa tilassa on äärimmäisen paljon monimuotoisuutta ja moninaisuutta. Wienissä tämä moninaisuus perustuu kaupungin historiaan monikielisen keisarikunnan pääkaupunkina, jonka asukkaat toivat vuosisatoja kielensä mukanaan kaupunkiin. Nykyisen yhteiskunnan monikielisyyttä on muokannut 1960-luvun työperäinen maahanmuutto. Saksan ohella bosnia, kroatia, serbia, turkki, albania, puola ja romanian ovat vahvasti edustettuja kieliä. Syyrian sota laukaisi vuonna 2015 pakolaisten maahanmuuton, joka toi Wieniin lähinnä arabian ja persian kielen kaltaiset kielet. Yli puolet koululaisista käyttää koulun ulkopuolella myös toista kieltä, usein yhdessä saksan kanssa. Kouluissa kielellinen moninaisuus vaihtelee tosin koulutyypin mukaan, mutta jokapäiväinen monikielisyys on kuitenkin vakiintunut tärkeäksi piirteeksi nykyisten oppilaiden elämänpiirissä.

Monikielisyystä kaiken hyödyntämiseksi on kehitetty erityisiä strategioita. Monet niistä näkyvät koulun kielimaisemassa, niin sanotussa Linguistic Landscapeissa, kirjoituksina, kyltteinä tai julisteina. Niinpä erään koulun portilla on sana "tervetuloa" kaikilla lasten puhumilla kielillä, ja toisen koulun portilla on teksti "40 kieltä – yksi koulu". Erään koulurakennuksen koko alueelle on sijoitettu kylttejä, joissa lukee "rauha" kirjoitettuna usealla eri kielellä. Monikielisissä oppimisjulisteissa muistutetaan, että saksa ei ole ainoa opetuskieli (Vetter 2021).

Joissakin kouluissa mennään tällaisia arvostuksen osoituksia pidemmälle kehittämällä strategioita, joilla monikielisyys sisällytetään koulun kielitoimintoihin. Tällaisia ovat esimerkiksi runot sydämen kielellä, joka voi olla eri jokaiselle oppilaalle, tai tutkimustyö, joka tehdään eri kielillä ja joka tarjoaa näin uusia näkökulmia. Opettajien usein pelkäämän kontrollin puutteen vastapainona on oppilaiden itseohjautuvuuden ja myönteisten tunteiden lisääntyminen. Lisäksi harjoitellaan eri kielillä tutkitun tiedon siirtämistä yhteiselle kielelle.

Monikielinen opetus sotii opetuksen yksikielistä suuntautumista vastaan. Monikielisyyttä ei vain tehdä näkyväksi, vaan siitä tehdään lähtökohta tai osa oppimiskokemuksia. Vaikka monikielisyys ymmärretäänkin monin paikoin vielä pikemminkin haasteena, aineiston kasvava lukumäärä viittaa siihen, että käännekohta on saavutettu. Myös Mercator Institut für Sprachförderung und Deutsch als Zweitsprache on julkaissut opettajille oppaan otsikolla ”Merhsprachige Unterrichtselemente” (”Monikielisiä opetuksen osatekijöitä”) ja Euroopan unioni on sitoutunut kieltenopetuksen tulevaisuuteen monikielisyyden tunnuksella (Le Pichon-Vorstman 2020).

Johtopäätös

Jim Cummins analysoi vuonna 2021 viime vuosikymmenten tutkimuksia monikielisten oppilaiden koulumenestyksestä. Hän arvostelee jyrkästi PISA-tulosten tulkintaa: kotona muuta kuin enemmistökieltä käyttävien lasten heikompi suoriutuminen selitetään sillä, että näillä lapsilla on ollut liian vähän mahdollisuuksia oppia enemmistökieltä. Cummins korostaa jälleen kerran, että PISA-tulokset eivät tarjoa näyttöä kotona tapahtuvan kielenkäytön, enemmistökielen oppimismahdollisuuksien ja keskimääräistä huonompien testitulosten välisestä syy-yhteydestä (Cummins 2021, s. 96). Sitä vastoin hän osoittaa laajoihin tutkimuksiin viitaten, että oppilaiden kielellisten resurssien hyödyntäminen tukee tekstien tuottamista ja ymmärtämistä opittavalla kielellä, mahdollistaa olemassa olevan tiedon sisäistämisen ja edistää tietoisuutta kielten välisistä eroista. Cummins korostaa lisäksi voimaannuttavien strategioiden vaikutusta siihen, että oppijat voivat kehittää myönteisen akateemisen minä-käsityksen.

Kolmessa esitellyssä mallissa oppimisen voimaannuttava vaikutus toteutuu eri tavoin. Yhteistä niille on se, ettei niissä pidetä kieltä vain oppimisvälineenä vaan myös oppimisen itsenäisenä osatekijänä. Yhteistä niille on myös se, että niitä edistävät sitoutuneet ihmiset. Mallit eroavat toisistaan siinä, että ne sukeltavat kielten maailmassa eri syvyyksiin.

Ehkäpä "silmäterä" löytyy jonain päivänä koulun julisteesta, ehkäpä DIWANin entiset oppilaat laajentavat ainakin neljän kielen repertuaariaan edelleen. Oli miten oli, kaikissa malleissa on havaittavissa kielten tuoma ilo ja monimuotoisuuden rikkaus.

Viittaukset

Brachet, Auguste, n. 1874. Dictionnaire Etymologique de la langue Française, 6. painos.

Buchegger, Helmut 2021. Wenn der Fisch im Wasser weint... Begegnungen, Reisen, Abenteuer nach Tagebuchaufzeichnungen. Bibliothek der Provinz.

Cummins, Jim 2021. Rethinking the Education of Multilingual Learners : A Critical Analysis of Theoretical Concepts. Multilingual Matters.

García, Ofelia 2011. Pedagogies and Practices in Multilingual Classrooms : Singularities in Pluralities. The Modern Language Journal 95, s. 385–400.

Gogolin, Ingrid 1994. Der monolinguale Habitus der multilingualen Schule. Waxmann.

Haarmann, Harald 2021 . Die seltsamsten Sprachen der Welt. Von Klicklauten und hundert Arten, ich zu sagen. C.H. Beck.

Hudson, Richard 2008. Word Grammar, Cognitive Linguistics, and Second Language Learning and Teaching. Teoksessa Robinson, Peter ja Ellis, Nick (toim.), *Handbook of Cognitive Linguistics and Second Language Acquisition*, s. 89–113. New York : Routledge.

Le Pichon-Vorstman, Emmanuelle, Siarova, Hanna, Szőnyi, Eszter 2020. "The future of language education in Europe : case studies of innovative practices", NESET report. Luxemburg : Publications Office of the European Union. doi : 10.2766/81169.

Linternaute. Lycée Diwan (enseignement breton) (Carhaix-Plouguer) : classement 2021 et taux de réussite au bac. <https://www.linternaute.com/ville/lycee/lycee-diwan-enseignement-breton/lycee-0292137R>

Netzwerk Sprachenrechte. Wird Sprachen-Unrecht in Oberösterreich Regierungsprogramm ? OTS 0035 APA:n lehdistötiedote 8.11.2021.

Newerkla, Stefan 1999. Intendierte und tatsächliche Sprachwirklichkeit in Böhmen. Diglossie im Schulwesen der Böhmisches Kronländer 1740–1918. Wien : WUV University Press.

Newerkla, Stefan 2003. The seamy side of the Habsburgs' liberal language policy : Intended and factual reality of language use in Plzeň's educational system. Teoksessa Rindler Schjerve, Rosita (toim.) : Diglossia and Power. Language Policies and Practice in the 19th Century Habsburg Empire. Mouton De Gruyter, s. 167–195.

Office de la langue bretonne, chiffres-clés. <https://www.fr.brezhoneg.bzh/5-chiffres-cles.htm>

Osterkorn, Patrick K., Vetter, Eva 2015. "Le multilinguisme en question ?" – The case of minority language education in Brittany (France). Teoksessa Kramsch, Claire ja Jessner, Ulrike (toim.) : The multilingual challenge : Cross-disciplinary perspectives. Berliini, New York : Mouton de Gruyter, s. 115–139.

Stourzh, Gerald 1980 . Die Gleichberechtigung der Volksstämme als Verfassungsprinzip 1848–1918. Teoksessa Wandruska, Adam/Urbanitsch, Peter (toim.) : Die Habsburgermonarchie 1848–1918. Band III Die Völker des Reiches. Wien : Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften, s. 975–1206.

Urbanitsch, Peter 1980. Die Deutschen. Teoksessa Die Habsburgermonarchie 1848–1918. Band III Die Völker des Reiches, 1. Teil, Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, s. 33–410.

Vetter, Eva 2003. Hegemonic discourse in the Habsburg Empire : The case of education. A critical discourse analysis of two mid 19th century government documents. Teoksessa Rindler Schjerve, Rosita (toim.) : Diglossia and Power. Language Policies and Practice in the 19th Century Habsburg Empire. Mouton De Gruyter, s. 271–307.

Vetter, Eva 2013. Teaching languages for a multilingual Europe – minority schools as examples of best practice? The Breton experience of *Diwan*. Teoksessa International Journal of the Sociology of Language 223(2013), s. 153–170.

Vetter, Eva 2021. Language Education Policy Through a DLC Lens : The Case of Urban Multilingualism. Teoksessa [Aronin, Larissa ja Vetter, Eva \(toim.\) : Dominant Language Constellations Approach in Education and Language Acquisition. Educational Linguistics Vol. 51](#), s. 43–59.

Viron kieli Euroopan unionissa Euroopan parlamentin jäsenen silmin

— **Marina Kaljurand**

Marina Kaljurand on ollut Euroopan parlamentin jäsen vuodesta 2019 lähtien. Vuosina 1991–2015 hän työskenteli useissa tehtävissä Viron ulkoasiainhallinnossa, mm. Venäjän federaatiossa, Yhdysvalloissa ja Israelissa. Vuosina 2015–2016 Kaljurand oli Viron ulkoministeri ja vuonna 2019 hänet valittiin Viron parlamenttiin. Hän on osallistunut asiantuntijana useiden kansainvälisten järjestöjen toimintaan, toiminut diplomatian lehtorina Tarton yliopistossa ja Viron diplomaattikoulussa sekä julkaissut useita artikkeleita kyberturvallisuudesta, kansainvälisestä oikeudesta ja politiikasta.

Viro liittyi Euroopan unioniin vuonna 2004. Tätä edelsivät pitkä ja perusteellinen selvitystyö sekä liittymisestä järjestetty kansanäänestys vuonna 2003. Viro oli itsenäistynyt uudelleen vain 12 vuotta aikaisemmin ja osassa yhteiskuntaa pelättiin ”uuteen liittoon” liittymistä. Pelättiin, että käskyjä alkaa Moskovan sijaan jakaa Bryssel, ja pelättiin, että Euroopan unioni tukahduttaa viron kielen, jota vaalittiin ja suojeltiin läpi koko neuvostokauden. Muistan, että ihmisiä tavatessamme toimme esikuvaksi Irlannin, joka liittyi Euroopan unioniin (tuolloiseen Euroopan talousyhteisöön) vuonna 1973 ja oli parin vuosikymmenen aikana Euroopan unionin tuella paitsi kehittänyt talouttaan, myös lisännyt olennaisesti tietoutta irlantilaisesta kulttuurista sekä iirin kielen taitoa. Hieman liioitellen voidaan todeta, että Euroopan unioni oli iirin kielen uudelleensyntymän kummivanhempi. Tuolloin emme vielä tienneet, että iirin kielestä tulee vuonna 2007 yksi Euroopan unionin virallisista kielistä.

Virolaisten huoli kielen säilymisestä oli kaikin tavoin ymmärrettävä, väittiväthän eräät tutkijatkin, että alle miljoonan puhujan kielet on tuomittu kuolemaan sukupuuttoon. Kun tähän lisätään neuvostoajan sovjetisointikokemukset, on ymmärrettävää, miksi Euroopan unioni nähtiin uhkana viron kielelle ja virolaiselle kulttuurille. Viron kielellä meni kuitenkin iiristä poiketen hyvin heti liittymisestä lähtien: virosta tuli yksi Euroopan unionin virallisista kielistä samalla kertaa, kun Virosta tuli Euroopan unionin jäsen.

On kiinnostavaa havaita, että nykyään virolaiset mieltävät Euroopan unionin, mukaan lukien Euroopan parlamentin, virolaisen kulttuurin (ja viron kielen) suojelijaksi. Alkuvuodesta 2022 julkaistun Eurobarometri-tutkimuksen¹ mukaan virolaiset vastaajat pitivät ensiarvoisen tärkeänä sitä, että Euroopan parlamentti puolustaisi liikkumisvapautta (29 %) ja kansallisia perinteitä sekä kulttuuria (26 %). Näkemys poikkeaa merkittävästi Euroopan unionin keskimääräisistä tuloksista, joiden mukaan Euroopan parlamentin merkittävimpinä tehtävinä pidetään demokratian puolustamista (32 %), sanan- ja ajatuksenvapauden puolustamista (27 %) sekä ihmisoikeuksien suojelua (25 %). Tämä tarkoittaa, että 18 vuoden Euroopan unionin jäsenenä olon aikana virolaisten ajattelussa on tapahtunut täyskäännös: Euroopan unionin toimielimet nähdään virolaisen kulttuurin ja viron kielen suojelijana, ei uhkaajana.

1 | <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2612>

Kielellistä monimuotoisuutta pidetään Euroopassa rikkautena ja Euroopan unionin toimielinten monikielisyys on erityislaatuista. Sillä on luonnollisesti hintansa sanan varsinaisessa merkityksessä.

Monikielisyysden kritisoijat nostavat usein esiin tulkkauksen taloudellisen puolen: liian kallista, liian paljon tulkkeja, turhaa tuhlausta, asiat voitaisiin hoitaa EU:ssa paljon halvemmalla ja helpommalla, jos virallisia kieliä olisi yksi tai äärimmäisessä tapauksessa pari kolme. Olen samaa mieltä siitä, että monikielinen Euroopan unioni ei ole halpa. Mutta kaikki ei voikaan olla eikä kaiken edes pidä olla halpaa. On olemassa symboleita ja arvoja, jotka ovat arvokkaampia kuin raha.

Olen urani aikana osallistunut hyvin monenlaisiin tapaamisiin Euroopan unionin toimielimissä, muun muassa ulkoministerin ominaisuudessa ulkoasiainneuvostossa ja nyt Euroopan parlamentin jäsenenä. Olen käyttänyt tulkkausta ja olen puhunut englantia, olen ollut erittäin tyytyväinen tulkkauksen laatuun, joskaan en aina varauksetta. Aina olen kuitenkin arvostanut ja kunnioittanut mahdollisuutta puhua Euroopan unionin toimielimissä viroa. Seuraavista syistä pidän tätä mahdollisuutta olennaisempana asiana kuin tulkkauspalveluista aiheutuvia kuluja tai toisinaan horjuvaa tulkkauksen laatua.

Ensinnäkin mahdollisuus käyttää oman maansa kieltä on tärkeää ihmisten itsetunnolle, itsevarmuudelle ja arvokkuudelle. Se tosiasia, että Euroopan unioni pitää viron kieltä samantarvoisena suurvaltioiden kielten kanssa, on varmasti omiaan lisäämään ylpeyttä viron kielestä.

Tässä mielessä Euroopan unioni on esikuva viron kielen käytössä ja arvostamisessa. Kuvaannollisesti sanoen: jos Brysselissä voi puhua viroa, sen täytyy käydä päinsä myös jokaisessa virolaisessa yrityksessä, laitoksessa, yliopistossa jne. Vaatimus ei luonnollisestikaan ole ehdoton eikä helposti toteutettavissa, esimerkiksi kansainvälisissä yrityksissä, mutta siihen pitäisi pyrkiä.

29.6.2016 puhuin ulkoministerinä konferenssissa, jonka aiheena oli Viron kieli ja kulttuuri maailmassa.² Sain tuolloin: "Maailmassa lasketaan olevan yli 6 000 kieltä, mutta vain noin 200 niistä on niin kehittyneitä, että niillä voi opiskella yliopistossa, tehdä tieteellisiä tutkimuksia, lukea kaunokirjallisuutta, käyttää tietokoneohjelmia jne.

2 | <https://vm.ee/et/uudised/valisminister-marina-kaljuranna-kone-konverentsil-eesti-keel-ja-kultuur-maailmas>

Yhtä paljon on kieliä, joilla on yli miljoona puhujaa. Vuodesta 2004 alkaen viro on ollut yksi Euroopan unionin virallisista kielistä. Tässä mielessä viron kielen asema on varsin hyvä. Kielemme on meille niin tärkeä, että sen asema on kirjattu perustuslakiin: 6 § – Viron virallinen kieli on viro.

Valtion velvollisuus on turvata Viron kansan, kielen ja kulttuurin säilyminen aikojen taakse. Kielen tulevaisuus riippuu pitkälti siitä, miten siihen suhtautuvat ihmiset, jotka sitä puhuvat ja käyttävät. Meidän yhteinen velvollisuutemme on pitää viron kieli kauniina ja puhtaana. Kieli ei ole vain perintöä, vaan se on päivittäistä laaja-alaista käyttöä ja kehittämistä varten. Kieli välittää eteenpäin identiteettiä ja käyttäytymismalleja ja kuvastaa arvojamme.”

Kaiken tämän taustalla kannattaa muistaa, että kielen säilyminen on paljon laaja-alaisempi kysymys kuin kielen käyttö EU:n toimielimissä. Pienen valtion kannalta on elintärkeää kehittää omakielistä tieteen kieltä ja pysyä ajan tasalla uusista aiheista ja elämänaloista, jottei kieli jäisi ”keittiökielen” tasolle. Tämä tarkoittaa tasapainon löytämistä viron ja vieraiden kielten käytön kesken yliopistoissa, tiedelaitoksissa, digitaalisessa maailmassa. Tämä tarkoittaa äidinkielen säilyttämistä globalisoituvassa maailmassa, jossa toisella puolella on kova kansainvälistymisen paine ja toisella puolella itseensä käpertymisen uhka.

Toiseksi, mahdollisuus käyttää Euroopan toimielimissä omaa äidinkieltä, mukaan lukien mahdollisuus puhua äidinkielellä Euroopan parlamentissa, tekee yhteydenpidosta ihmisten kannalta helpompaa ja tuo Brysselin (Strasbourg ja Luxemburgin) lähemmäksi virolaisia.

Tavallisen ihmisen näkökulmasta Euroopan unioni on pääsääntöisesti etäinen ja byrokraattinen. Tätä taustaa vasten mahdollisuus kommunikoida äidinkielellä ja lukea säädöksiä viroksi on suuri etu. Juridinen teksti ei suinkaan aina ole helposti ymmärrettävää, kun se on saatavissa äidinkielellä. Ei sinne päinkään. Juristina minun täytyy myöntää, että joitain vironkielisiä lakitekstejä on hankalampi lukea kuin englanninkielisiä. Näin on esimerkiksi siinä tapauksessa, että erikoisalalle ei ole muodostunut vakiintunutta vironkielistä sanastoa tai kehitetyt käsitteet ovat liian keinotekoisia. Kyberturvallisuus on yksi esimerkki aloista, joilla vironkielinen sanavarasto alkoi kehittyä vasta kymmenkunta vuotta sitten. Euroopan unionilla on varmasti oma roolinsa ajan- ja asianmukaisen viron kielen kehityksessä. Onhan kaikki Euroopan unionin oikeudelliset tekstit käännettävä viroksi, ja tämä tarkoittaa panostamista uusien vironkielisten sanojen ja käsitteiden kehittämiseen ja juurruttamiseen.

Rohkenen väittää, että Euroopan parlamentti poikkeaa muista Euroopan unionin toimielimistä siinä, että sen veloitteena on varmistaa mahdollisimman laaja monikielisyys. Kaikilla Euroopan unionin kansalaisilla on oikeus asettua ehdolle Euroopan parlamentin vaaleissa. Olisi kohtuutonta edellyttää, että Euroopan parlamentin jäsenet osaavat täydellisesti jotakin yleisimmin käytetyistä kielistä, kuten ranskaa tai englantia. Euroopan parlamentin työjärjestyksessä tunnustetaan erikseen kunkin jäsenen oikeus lukea ja laatia parlamentin asiakirjoja, seurata keskusteluja ja käyttää puheenvuoroja omalla äidinkielellään.

Euroopan parlamentin toimintaa ohjaa periaate, että kaikkien Euroopan unionin kansalaisten on voitava tutustua heihin vaikuttavaan lainsäädäntöön oman maansa kielellä. Euroopan parlamentilla toisena lainsäätäjänä on velvollisuus varmistaa, että kaikki sen hyväksymät säädökset ovat kielelliseltä laadultaan moitteettomia kaikilla virallisilla kielillä. Euroopan unionin kansalaisilla on unionin lainsäädännön mukaisesti oikeus seurata Euroopan parlamentin työskentelyä, esittää parlamentille kysymyksiä ja saada kysymyksiin vastauksia omalla kielellään.³

Euroopan parlamentin käännöspalvelun tietojen mukaan Euroopan parlamentissa on lähes 700 kääntäjää ja heidän lisäksi noin 500 hallintoavustajaa ja teknistä työntekijää.⁴ Koska käytössä on 24 virallista kieltä, tämä merkitsee 552 kieliyhdistelmää, sillä jokaista kieltä käännetään 23 kieleen. Ottaen huomioon Euroopan unionin väkiluku, lähes 450 miljoonaa, ei Euroopan unionin 700 kääntäjää ole erityisen suuri luku eikä kustannuserä. Varsinkaan, kun otamme huomioon myönteiset seikat, jotka monikielisyys tuo tullessaan. Uskon, että sama pätee kaikkiin Euroopan unionin toimielimiin.

Covid-19-pandemia osoitti, miten tulkkauksen puute halvaannuttaa Euroopan parlamentin työn. Pandemian alkuvaiheessa Euroopan parlamentti työskenteli parin kuukauden ajan pelkästään etänä ja ilman minkäänlaista tulkkausta eli ainoastaan englannin kielellä. Esteeksi muodostuivat tekniset valmiudet tai pikemminkin niiden puuttuminen, minkä vuoksi jatkuvaa tulkkausta kaikkiin kieliin ei voitu taata edes täysistunnoissa. Jossain vaiheessa tilanne alkoi parantua ja vähitellen tulkkauspalvelut palautuivat täysistuntoihin, valiokuntiin ja poliittisiin ryhmiin.

3 | https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/lastrules/RULE-167_FI.html?redirect

4 | <https://www.europarl.europa.eu/translation/fi/translation-at-the-european-parliament/organisation>

Tämä ei kuitenkaan poista sitä tosiseikkaa, että pariin kuukauteen Euroopan parlamentti ei voinut tehdä työtään sillä tavalla kuin siltä edellytetään ja niin kuin sen pitää tehdä. Erityisen huonossa tilanteessa olivat parlamentin jäsenet, jotka eivät osaa vieraita kieliä ja jotka olivat ennen pandemiaa työskennelleet vain omalla kielellään (mihin heillä on täysi oikeus). Yhtäältä heitä oli murheellista katsoa, koska heidät oli eristetty keskusteluista tai he joutuivat käyttämään niissä omaa henkilökohtaista tulkiaan, joka ei välttämättä ollut ammattilainen eikä tuntenut kaikkia aihealueita, joista keskusteltiin. Toisaalta kyse oli hyvin periaatteellisesta kysymyksestä, sillä parlamentin jäsenet olivat joutuneet tilanteeseen, jossa he eivät voineet tehdä työtään normaalisti. On ymmärrettävää, että kyseessä oli kriisi, johon ei oltu valmiina yhdessäkään maassa eikä toimielimessä. Nyt asiasta on otettu opiksi ja tehty tarvittavat johtopäätökset. Euroopan parlamentti jatkaa ja sen täytyy jatkaa monikielisenä: parlamentin jäsenillä täytyy olla mahdollisuus työskennellä omalla kielellään ja kansalaisilla täytyy olla mahdollisuus yhteydenpitoon Euroopan parlamentin kanssa samaten omalla kielellään.

Minulle henkilökohtaisesti on erittäin sympaattista myös se, että Euroopan parlamentin täysistuntoja johdetaan puhemiehen tai varapuhemiehen valtion kielellä. Tämä ilmentää kunnioitusta kaikkia Euroopan unionin virallisia kieliä kohtaan ja on erinomainen esikuva niin Euroopan unionin muille toimielimille kuin myös jäsenvaltioille ja kansalaisille.

Kuuluisan eurooppalaisen keisarin Kaarle V:n, jota pidetään 1500-luvun alkupuoliskon suurimpana eurooppalaisena valtiomiehenä, kerrotaan joskus sanoneen, että hän puhuu Jumalalle espanjaa (vai latinaa?), naisille italiaa, miehille ranskaa ja hevosilleen saksaa. Puolileikillään voi sanoa, että tämä saattoi olla Kaarle V:n käsitys monikielisyydestä. Hän olisi varmasti ollut ihmeissään, jos olisi tiennyt, millaiseksi monikielisyys muuttuu viisi vuosisataa myöhemmin, ja miten tärkeäksi muodostuu juuri Euroopan rooli sen ylläpitämisessä. Ja ilmeisesti hän olisi ylpeä Euroopan (lue: Euroopan unionin) monikielisyydestä.

Monikielisyys: kansalaisen näkökulma

— Nikiforos Diamandouros

Nikiforos Diamandouros (Ph.D. Columbia University, 1972) on Ateenan yliopiston valtio-opin emeritusprofessori ja Ateenan akatemian varsinainen jäsen vuodesta 2014. Hän on toiminut Euroopan oikeusasiamiehenä (2003–2013), ensimmäisenä Kreikan oikeusasiamiehenä (1998–2003) ja Kansallisen yhteiskuntatieteellisen tutkimuskeskuksen johtajana ja hallituksen puheenjohtajana (1998–2003). Vuosina 2012–2022 hän toimi vierailevana professorina College of Europessa (Brugge). Hän on Panteionin yliopiston (2015) ja American College of Grecen (2011) kunniatohtori. Hänet on palkittu seuraavin palkinnoin: Kunnialegioona (Ranskan presidentti 2014), kultainen ansioristi (Puolan presidentti 2010) ja Feeniksin ritarikunta (Kreikan presidentti 2004). Julkaisuissaan hän on käsitellyt demokratiaa, oikeusvaltiota, oikeusasiamiesinstituutiota, julkishallintoa sekä politiikan ja kulttuurin välistä suhdetta.

Kun aloitin Euroopan oikeusasiamiehenä huhtikuussa 2003, jouduin heti tekemisiin monien monikielisyyteen liittyvien teoreettisten ja käytännön näkökohtien kanssa.¹ Tuolloin perustamissopimuksen virallisia kieliä oli kaksitoista.² Uudessa tehtävässäni olin siis paitsi Euroopan oikeusasiamies myös Médiateur européen, Europäischer Bürgerbeauftragter, Defensor del Pueblo Europeo, Provedor de Justiça Europeu ja Europeiska ombudsmannen – muutamia mainitakseni. Unionin laajentuminen toi vuonna 2004 mukanaan yhdeksän ja vuonna 2007 kolme uutta kieltä, joten minusta tuli myös, vain yhden esimerkin mainitakseni, Europejski Rzecznik Praw Obywatelskich. Oikeusasiamiehen ominaisuudessa kansalaisilta saamieni kanteluiden perusteella oli selvää, että toimielimen nimen 24 eri versiota heijastivat paitsi kielellistä monimuotoisuutta myös laajaa käsitteiden kirjoa. Osa niistä oli hyvin muotoiltuja, osa taas enemmän tai vähemmän alkeellisia käsityksiä siitä, mitä oikeusasiamiehen toimiston luonteeseen ja tehtäviin kuuluu. Ollakseen tehokas Euroopan oikeusasiamiehen on työskenneltävä monilla kielillä ja havainnoitava työssään käsiteltävän asian kulttuurisia ja sosiaalisia ulottuvuuksia sekä kunkin yksittäisen kantelijan odotuksia siitä, millaista apua oikeusasiamies voi tarjota.

Oli myös tärkeää, että oikeusasiamies pystyi kommunikoimaan mahdollisten kantelijoiden kanssa ja lisäämään tietoisuutta oikeusasiamiehen erityisroolista ja toimivaltuuksista, jotka kaikissa tapauksissa eroavat enemmän tai vähemmän kansallisten instituutioiden toimivaltuuksista, jotka kansalaiset saattavat tuntea paremmin.

Onneksi edeltäjäni, ensimmäinen nimitetty Euroopan oikeusasiamies, oli yhteistyössä budjettivallan käyttäjien ja komission kanssa laatinut toimivan kielijärjestelyn toimielintä varten. Toimielimen hallinnolliset yksiköt (talousarvio, henkilöstö, tietotekniikka jne.) käyttivät sekä ranskaa että englantia. Kanteluita käsittelivät suurimmaksi osaksi juristit, jotka työskentelivät joko omalla äidinkielellään tai vastaavalla tasolla hallitsemallaan kielellä. Kaikissa kantelijalle osoitetuissa asiakirjoissa, myös päätöksessä asian käsittelyn päättämisestä, käytettiin kieltä, jolla kantelu oli tehty. Jotta oikeusasiamies voisi ohjata, korjata ja hyväksyä juristien suunnitelmat, nämä laativat kustakin kantelusta yhteenvedon

1 | Kirjoittaja haluaa tässä yhteydessä kiittää Sheffieldin yliopiston emeritusprofessoria Ian Hardenia ja Euroopan komission petostentorjuntaviraston (OLAF) valvontakomitean sihteeristön johtajaa Lambros Papadiasia heidän arvokkaasta panoksestaan tämän artikkelin valmistelussa.

2 | Vaikka iiri ei tuolloin ollutkaan virallinen kieli, se oli kuitenkin perustamissopimuksen kieli. Näin ollen kansalaisilla oli oikeus tehdä kantelu Euroopan oikeusasiamiehelle iirin kielellä.

sekä ratkaisuehdotukset, suositukset ja päätökset kielellä, jota oikeusasiamies ymmärsi. Edeltäjäni oli valinnut kieleksi englannin, ja jatkoin käytännön syistä samaa toimintatapaa. Komissio lähetti vastauksensa oikeusasiamiehelle englanniksi ja käänsi ne kielelle, jolla kantelu oli tehty, jos se oli eri kieli, ja muut EU:n toimielimet ja elimet ryhtyivät seuraamaan tätä hyvää esimerkkiä. Näin toimielimet, elimet ja virastot ovat kaikki osaltaan auttaneet välttämään väärinkäsityksiä, joita voisi syntyä, jos oikeusasiamiehen yksiköt olisivat itse vastuussa vastaustensa kääntämisestä kantelun kielelle.

Kanteluiden käsittelyn lisäksi asiakirjojen kääntäminen yhdelle tai useammalle kielelle oli usein tarpeen esimerkiksi silloin, kun tein tiedonkeruumatkan johonkin jäsenvaltioon tai raportoin EU:n budjettivallan käyttäjille. Näistä käännöksistä vastasivat yleensä kollegani toimiston sisällä. Oikeusasiamiehen vuosikertomuksen laatiminen kaikilla 24 kielellä oli kuitenkin liian suuri tehtävä, jotta se olisi voitu hoitaa tällä tavoin. Aluksi turvauduimme Euroopan parlamentin käännöspalvelun ja myöhemmin Euroopan unionin elinten käännöskeskukseen apuun. Olipa kyseessä sisäisesti tai ulkoisesti teetetty käännös, sitä seurasi usein keskustelu, jonka myötä alkuperäisen tekstin tyyliä ja jopa sisältöä tarkistettiin. Filosofi John Rawlsia mukaillen ajattelen mielelläni tämän tarkastelun lopputulosta ”reflektiivisenä tasapainona”, jossa käännösprosessi ei ainoastaan varmistanut, että kaikki kieliversiot olivat mahdollisimman korkeatasoisia vaan paransi myös alkuperäistekstin laatua.

Osa minulle oikeusasiamiehenä osoitetuista kanteluista liittyi erimielisyyksiin alueellisten kielten tai vähemmistökielten asemasta tai sen puutteesta. Mikäli kantelu kohdistui kansallisten viranomaisten toimintaan, se ei kuulunut toimivaltaani. Jos kantelu oli pohjimmiltaan Euroopan unionin toimielimelle tai elimelle taikka kansalliselle elimelle esitetty pyyntö puuttua tiettyyn asiaan tai pyyntö viestiä kantelijan kanssa muulla kuin perussopimusten kielillä, katsoin, että asian tutkimiselle ei ollut perusteita, edellyttäen tietenkin, että asianomainen toimielin tai elin oli asianmukaisesti selvittänyt unionin rajalliset toimivaltuudet ja vastuualueet kyseisessä asiassa. Lisäksi allekirjoitin Espanjan viranomaisten pyynnöstä heidän kanssaan sopimuksen, jolla toimistoni käytäntö saatettiin vastaamaan kesäkuussa 2005 annettuja Euroopan unionin neuvoston päätelmiä, joissa määrätään katalaanin/valencian, galician ja baskin kielten käytöstä Espanjan kansalaisten ja EU:n toimielinten välisen viestinnän helpottamiseksi. Tämän sopimuksen mukaisesti Espanjan viranomaiset rahoittivat ja perustivat elimen, jonka tehtävänä oli kääntää näillä kielillä toimitetut kantelut sekä espanjan (kastilian) kielellä laadittuja kanteluja koskevat oikeusasiamiehen päätökset.

Edellä esitetyn toimistoni organisaatio- ja päätöksentekokehyksen pohjalta olen toteuttanut kolme tutkimusta, jotka liittyivät eri kielijärjestelmiä koskeviin kanteluihin. Ensimmäinen, vuonna 2006 toimitettu kantelu koski Euroopan keskuspankkia ja erityisesti sen verkkosivuston rajallista kielivalikoimaa.³ Vuosina 2011 ja 2012 toimitetut kantelut koskivat kielivalikoimaa, jolla komissio järjesti julkisen kuulemisen, ja Euroopan pankkiviranomaisen verkkosivuston rajallista kielivalikoimaa.⁴

Arvioidessani kantajien ja toimielinten väitteitä näissä asioissa olen pitänyt hyödyllisenä tunnistaa Euroopan unionin tärkeimmät kehitysvaiheet kielipolitiikan osalta. Ensimmäisessä vaiheessa – yhteismarkkinoiden ja Euroopan yhteisöjen aikakaudella vuoden 1957 Rooman sopimuksesta vuosien 1992 ja 1993 Maastrichtin sopimukseen – keskeisiä tekijöitä oli kolme. Ensimmäinen oli Euroopan yhdentymishankkeen kansainvälinen luonne ja jäsenvaltioiden (aluksi kuuden, peräkkäisten laajentumisten jälkeen kahdentoista) välisen tasa-arvon periaate, mikä merkitsi sitä, että jokaisella valtiolla oli mahdollisuus pyytää omalle kielelleen perustamissopimuksen tasolla sama asema kuin muilla kielillä. Toinen tekijä oli oikeusvaltioperiaate. Perussopimuksissa määrätään oikeudellisista toimenpiteistä, jotka sitovat jäsenvaltioiden lisäksi myös yksityishenkilöitä. Oikeusvaltioperiaatteen mukaisesti henkilöillä, joita tällaiset toimenpiteet koskevat, on oltava mahdollisuus tietää niistä etukäteen. Tämä tarkoittaa, että toimenpiteistä on tiedotettava kielellä, jota henkilöt ymmärtävät. Kolmas tekijä on käytännön tarve varmistaa, että EU:n toimielinten sisäinen toiminta on tehokasta ja tuloksellista.

On tärkeää tehdä selväksi, että tehokkuus- ja tuloksellisuusnäkökohdat eivät aina tarkoita sitä, että käytettävien kielten määrää vähennettäisiin tai rajoitettaisiin. Jos esimerkiksi asianosaisilla ei ole yhteistä kieltä, neuvottelu-, päätöksenteko- ja täytäntöönpanoprosessit ovat todennäköisesti hitaita ja tehottomia, jos riittäviä käännös- ja tulkkauspalveluja ei ole saatavilla. Toisaalta on myös niin, että kääntäminen ja tulkkaus edellyttävät sekä ajallista että rahallista panosta. Tästä seuraa, että on pyrittävä tasapainoon, ja sopiva tasapaino taas riippuu usein paljolti asiayhteydestä. Oli siis tarkoituksenmukaista,

3 | Kanteluasia 1008/2006/MHZ <https://www.ombudsman.europa.eu/fi/decision/en/3135>.

4 | Kanteluasia 640/2011/AN <https://www.ombudsman.europa.eu/fi/decision/fi/12009>, 1363/2012/BEH <https://www.ombudsman.europa.eu/en/decision/fi/49358>.

että EU:n toimielinrakenteen suunnittelijat eivät säännelleet tätä asiaa liian tiukasti laatiessaan vuoden 1958 asetusta, jossa määritellään kielten käyttö.⁵

Euroopan yhteisöjen tuomioistuimen tapauksessa tehokkuus edellytti, että työkieliä on käytössä vain yksi. Kieleksi valittiin ranska. Luultavasti samoista tehokkuuteen liittyvistä syistä tuomioistuin on perustamisestaan lähtien joka vuosi päättänyt työskennellä sisäisesti vain ranskaksi. Unionin tuomioistuimelle ennakkoratkaisupyyntöjä esittävillä kansallisilla tuomioistuimilla sekä kumoamista tai vahingonkorvausta hakevilla on kuitenkin oikeus käyttää mitä tahansa EU:n virallista kieltä, josta tulee siten unionin tuomioistuimessa käytettävä oikeudenkäyntikieli. Jotta unionin tuomioistuin voi hoitaa tehtävänsä unionin perustuslakituomioistuimena, sen tuomiot ovat yleisesti saatavilla kaikilla kielillä, jotta kansalliset tuomioistuimet ja juristit kaikissa jäsenvaltioissa voivat ottaa ne huomioon oikeuskäytännön ”ennakkotapauksena”.

Toisessa vaiheessa, suunnilleen Maastrichtin sopimuksesta Lissabonin sopimukseen (2009), Euroopan unioni vahvisti asteittain luonnollisten henkilöiden oikeudellisia ja poliittisia oikeuksia toimielimiin nähden. Maastrichtin sopimuksella perustettiin unionin kansalaisuus sekä Euroopan oikeusasiamies -instituutio, johon kansalaiset voivat kannella EU:n toimielimiin ja elimiin liittyvistä hallinnollisista epäkohdista. Kun yksilöt tunnustettiin kansalaisiksi, kysymys monikielisyydestä muodostui tärkeäksi uudella tavalla, joka kytkeytyy kansalaisuuden, avoimuuden ja osallistumisen käsitteisiin. Edeltäjälläni oli oikeusasiamiehenä tärkeä rooli näiden tavoitteiden toteuttamisessa, etenkin asiakirjojen julkisuuden ja Euroopan unionin perusoikeuskirjan, erityisesti hyvää hallintoa koskevan 41 artiklan, laatimisessa.⁶

Ottaessani vastaan oikeusasiamiehen tehtävän Euroopan kansalaisten oikeuksien ja etujen puolustajana ja edistäjänä katsoin tarpeelliseksi ja hyödylliseksi korostaa toimielimille sitä, mitä kutsuin mielelläni ”elämäksi lain tuolla puolen”. Tästä näkökulmasta hyvän hallinnon periaate edellyttää, että EU:n toimielinten on paitsi vältettävä lainvastaisuuksia myös käytettävä harkintavaltaansa (riippumatta siitä, onko se nimenomaisesti tunnustettu laissa vai johtuuko se lain puutteista) siten, että

5 | Asetus N:o 1 Euroopan talousyhteisössä käytettäviä kieliä koskevista järjestelyistä, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/PDF/?uri=CELEX:01958R0001-19810101&from=EN>.

6 | Perustamissopimuksen 41 artiklan 4 kohdan mukaan ”jokainen voi ottaa yhteyttä unionin toimielimiin jollakin perussopimusten kielistä, ja hänen on saatava vastaus samalla kielellä”.

tunnustetaan monikielisen viestinnän arvo sekä kansalaisille että Euroopan unionille itselleen. Tämä ei tarkoita sitä, että näin toimittaessa jätettäisiin usein hyvin perustellut tehokkuus- ja tuloksellisuusnäkökohdat huomiotta. Unioni käyttää vuosittain yli miljardi euroa 24 kielen käännös- ja tulkkauspalveluihin ylläpitääkseen monikielisyyttä.⁷ Näihin kysymyksiin liittyviä kanteluita käsiteltäessä on otettava huomioon paitsi monikielisyyden taloudelliset kustannukset myös sen tuomat hyödyt, jotka saavutetaan, kun unionin tavoitteista ja sitoumuksista viestitään tehokkaasti, erityisesti – mutta ei yksinomaan – kansalaisten osallistumisen ja tiedonsaannin osalta.

Yksi teemoista, joita oikeusasiamiehenä korostin sekä sisäisesti toimistossani että muiden toimielinten ja virastojen kanssa toimiessani, oli mahdollisimman selkeän, täsmällisen ja ytimekkään kielen – selkokielen – käyttämisen merkitys. Kuten Pascal tunnetusti totesi, vie aikaa kirjoittaa siten.⁸ Tekstien laatiminen selkokielellä vähentää kääntämiseen kuluvaa aikaa ja sen kustannuksia. Tästä seuraa, että oikein toteutettu monikielisyys edistää selkokielen käyttöä, mistä kansalaiset saavat kaksinkertaisen hyödyn. Tutkiessani kanteluita, jotka koskivat EU:n toimielinten ja erityisesti komission verkkosivuilla ja julkisissa kuulemisissa käytettäviä kieliä, olin täysin tietoinen unionin tuomioistuimen oikeuskäytännöstä, jonka mukaan perussopimuksessa ei ole vahvistettu kielten tasa-arvoa unionin oikeuden ehdottomana periaatteena, samoin kuin siitä, että ylipäätään kaikkea sellaista, mikä voisi vaikuttaa kantelijan etuihin unionin kansalaisena, ei edellytetä kirjoitettavan tämän osaamalla kielellä.⁹ Samalla katsoin oikeusasiamiehenä, että toimielinten olisi käytettävä asiassa harkintavaltaansa ja otettava asianmukaisesti huomioon, että on tärkeää viestiä kansalaisten kanssa ja varmistaa, että he pystyvät ymmärtämään unionin toimintaa ja osallistumaan siihen täysimääräisesti. Yleisesti ottaen lähestymistapani oli seuraava: "Olen täysin tietoinen siitä, että monikielisyys on rasite EU:n hallinnolle ja sen rajallisille resursseille. Jos EU:n toimielimet kuitenkin haluavat, että

7 | "Brexit and multilingualism in the European Union", Victor Ginsburgh, Juan D. Moreno-Ternero, *Metroeconomica*, osa 73, nr°2, toukokuu 2022, s. 708–731.

8 | "... mes Lettres n'avaient pas accoutumé de se suivre de si près, ni d'être si étendues. ... Je n'ai fait celle-ci plus longue que parce que je n'ai pas eu le loisir de la faire plus courte."

9 | Viittasin erityisesti yhteisöjen tuomioistuimen 9.9.2003 antamaan tuomioon Kik v. SMHV, C-361/01 P, [EU:C:2003:434](#), 82 kohta.

niiden nähdään käyvän todellista vuoropuhelua kansalaisten ja kansalaisyhteiskunnan kanssa, niiden on löydettävä keinot tavoittaa kansalaiset heidän omalla kielellään.”¹⁰

Tapauksissa, jotka koskivat kieliä, joilla EU:n toimielimet tiedottavat verkkosivuillaan, katsoin hyväksi hallintotavaksi sen, että EU:n toimielimet ja elimet julkaisisivat vapaaehtoisesti, omasta aloitteestaan, tärkeät tiedot toiminnastaan ja lainsäädännöstä sekä keskeiset poliittiset asiakirjat – kaikilla kielillä. Samalla tein myös selväksi, että monikielisyyttä ei voi käyttää perusteena sille, että yleisön oikeutta tutustua asiakirjoihin, jotka ovat saatavilla vain yhdellä kielellä tai rajallisella kielivalikoimalla, rajoitetaan.

Komission vain muutamalla kielellä järjestämää julkista kuulemista koskevassa kantelussa¹¹ minun ei ollut lainkaan vaikea hyväksyä kantajan väitettä, jonka mukaan kansalaisten ei voida odottaa osallistuvan ”julkiseen” kuulemiseen, jos he eivät ymmärrä, mitä heiltä pyydetään. Kuten myös muut ovat todenneet, sosiaalinen yhteenkuuluvuus ja yhteinen (Euroopan) kansalaisuus edellyttävät yhteisiä viestinnän ja ymmärtämisen muotoja, eivät yksikielisyyttä.¹² Näin ollen katsoin, että monikielisyys on välttämätöntä, jotta kansalaiset voivat käyttää oikeuttaan osallistua EU:n demokratian toteuttamiseen, ja että komission rajoittava kielipolitiikka oli hallinnollinen epäkohta. Tämän perusteella olen pyytänyt komissiota aina, kun julkisten kuulemisten tarkoituksena on kerätä ja tarkentaa kansalaisten näkemyksiä uusista toimintapolitiikoista tai mahdollisista lainsäädäntöehdotuksista, julkaisemaan julkiset kuulemisasiakirjat kaikilla virallisilla kielillä, tai jos julkinen kuuleminen koskee ainoastaan teknisiä kysymyksiä tai kysymyksiä, jotka vaikuttavat pikemminkin teollisuuteen kuin kansalaisiin, toimittamaan pyynnöstä vähintäänkin käännöksiä.

Panen mielenkiinnolla merkille, että myös seuraajani Euroopan oikeusasiamiehenä pitää monikielisyyttä elintärkeänä asiana. Vuonna 2020 laadituissa suuntaviivoissa korostetaan,

10 | Puheeni Brysselissä 24.4.2012 pidetyssä konferenssissa ”Europe in crisis: the challenge of winning citizens’ trust”, <https://www.ombudsman.europa.eu/en/speech/en/11504>.

11 | Kanteluasia 640/2011/AN, ks. alaviite³.

12 | ”The importance of language policies and multilingualism for cultural diversity”, Joseph Lo Bianco, *International Social Science Journal*, 2010, nide 61, s. 37.

että kansalaisten kannalta on tärkeää, että he voivat seurata EU:n toimielinten työtä omalla kielellään, mutta tunnustetaan samalla tarve ottaa huomioon käytännön vaikeudet.¹³

Jälkiviisaana olen vakuuttunut siitä, että Euroopan oikeusasiamiehen toimikauteni loppupuolella alkoi kolmas vaihe, joka on syytä mainita kahden aiemmin kuvaamani päävaiheen lisäksi. Tehtävästä luovuttuani minun ei enää tarvitse tasapainoilla kielijärjestelmiin ja niihin liittyviin julkisiin politiikkoihin liittyvien eri oikeuksien ja etujen välillä. Euroopan unionin kansalaisena ja akateemikkona uskon kuitenkin, että tässä kolmannessa vaiheessa Euroopan unionin tarve monikielisyyteen on kasvanut entisestään.

Yhteiskunnallisia, poliittisia ja taloudellisia muutoksia voi vain harvoin kuvata tiettyinä päivämäärinä, vaikka yhteiskuntatieteilijät pyrkivätkin usein korostamaan tiettyjä tapahtumia merkkipaaluina siirtymävaiheissa yhdestä ajanjaksosta toiseen. Tällä varauksella voidaan kolmannen vaiheen katsoa alkaneen suunnilleen Lissabonin sopimuksen tekemisen myötä. Kolmannen vaiheen merkitys monikielisyyden kannalta ei kuitenkaan liity sopimuksen sisältöön vaan tarpeeseen syventää demokratiaa Euroopan unionin tasolla johtuen seuraavista tapahtumista, jotka ovat vaikuttaneet kaikkiin jäsenvaltioihin: finanssikriisi, muuttoliikekriisi, SARS-CoV-2-pandemia ja tätä kirjoitettaessa sodan paluu Eurooppaan Venäjän hyökättyä Ukrainaan.

Institutionaalinen ja poliittinen kehitys on ollut nopeaa (esimerkiksi pankkivalvonnassa, EKP:n joukkovelkakirjojen osto-ohjelmissa, Frontexin uudistamisessa ja yhteisessä velanotossa). Tämän analyysin kannalta olennaisempaa on se, että Eurooppa-neuvosto on ryhtynyt aktiivisemmin hoitamaan tehtävänsä unionin poliittisena johtajana. Katson, että – ja korostan vielä, että esitän näkemykseni nyt kansalaisena ja akateemikkona – Eurooppa-neuvoston vahvistunut rooli on monikielisyyden kannalta uusi haaste. Eurooppalaista demokratiaa on syvennettävä entisestään ja on varmistettava, että Eurooppa-neuvoston jäsenet käyvät vuoropuhelua eri kansallisten yleisöjen lisäksi myös yleiseurooppalaisen yleisön kanssa. Tällainen sitoutuminen ja viestintä on tehokasta vain, jos se on monikielistä.

On todennäköistä, ettei näkemykseni saavuta suosiota etenkään kahta tiettyä ajattelutapaa edustavien keskuudessa. Niistä ensimmäisessä jäsenvaltioiden hallitusten ja Euroopan

13 | <https://www.ombudsman.europa.eu/fi/doc/correspondence/fi/129519>. Suuntaviivat julkaistiin osana strategista aloitetta (strategic initiative SI/98/2018/DDJ).

unionin toimielinten välinen suhde ymmärretään edelleen nollasummapelinä legitimiteetin osalta. Tässä kirjoituksessa en tilanpuutteen vuoksi pysty kyseenalaistamaan tätä näkemystä perusteellisesti. Tyydyn toteamaan, että mielestäni tällaisessa katsantotavassa jätetään huomiotta unionin historiallisen kehityksen todellisuus ja sen vaatimukset viimeisen neljännesvuosisadan aikana.

Toinen ajattelutapa, jonka edustajat mahdollisesti suhtautuvat ehdotukseeni epäilevästi, sai alkunsa, kun äänestäjät vuonna 2005 hylkäsivät ehdotuksen Euroopan perustuslaiksi. Näin ajattelevat katsovat, että avoimuus, osallistava demokratia ja muut kansalaisten Euroopan periaatteet ovat epäonnistuneet, koska ne eivät ole lisänneet luottamusta unioniin ja sen toimielimiin. Tämänkään näkemyksen perusteellinen kyseenalaistaminen ei onnistu tässä. Totean vain, että tämä saattaa luoda noidankehän, jossa eliitin turhautuminen ajatukseen kansalaisten Euroopasta edistää entisestään kansalaisten vieraantumista Eurooppa-hankkeesta.

Sen sijaan, että lainsäädäntöön vahvistetaan taas uusia tai tarkistettuja velvoitteita tai kehitetään niitä osana hyvää hallintotapaa, kehottaisin Eurooppa-neuvoston jäseniä tekemään järjestelmällisesti poliittisen valinnan ottaa kansalaiset mukaan ja sitouttaa heidät mahdollisimman monessa jäsenvaltiossa. Käytännön tasolla tämä voitaisiin toteuttaa hyödyntämällä tiedotusvälineitä ja sosiaalista mediaa sekä laatimalla sanomalehtiartikkeleita jäsenvaltion kielellä. Tarvitaan vain halua yrittää. Jos lopputulos on epäonnistunut, kokeilu päättyy itsestään. Voi kuitenkin olla, että se juurtuu ja alkaa orgaanisesti kasvaa, varsinkin jos kansalliset johtajat välttävät latteuksia ja esittävät aitoja poliittisia argumentteja.

Yhteenvetona totean, että olen keskittynyt tässä lyhyessä esseessä monikielisyyteen osana hyvää hallintotapaa ja erityisesti poliittisena välttämättömyytenä demokratian tulevan kehityksen kannalta Euroopan tasolla. Monikielisyyden kulttuurista merkitystä ja siihen liittyviä erityisiä laillisia oikeuksia ja velvollisuuksia käsittelevät epäilemättä muutkin tämän teoksen kirjoittajat. Tärkein viestini on seuraava: Euroopan unionin ainutlaatuisessa kontekstissa ja sen nykyisessä kehitysvaiheessa monikielisyys ei ole tehokkuuden ja tuloksellisuuden este, vaan päinvastoin edellytys niiden saavuttamiselle. Hieman toisin ilmaistuna: monikielisyys on yksi Euroopan ominaispiirteistä, ja sen pitäisi säilyä sellaisena sen poliittisen rakenteen jatkuvasti kehittyvässä mallissa. Näin ollen tavoitteena ei pitäisi olla ainoastaan monikielisyyden puolustaminen siellä, missä se jo toimii, vaan sen laajentaminen uusille aloille, jotta eurooppalaista demokratiaa voidaan lujittaa ja syventää.

Aamen.

Monikielisyyden ylistys

— Christos Artemis

Christos Artemis syntyi Nikosiassa Kyproksella. Hän opiskeli oikeustiedettä Lontoossa. Hän toimi lakimiehenä Kyproksella noin viiden vuoden ajan, minkä jälkeen hänet nimitettiin alioikeuden tuomariksi vuonna 1972. Hänet ylennettiin ylioikeuden tuomariksi ja presidentiksi ja nimitettiin korkeimman oikeuden jäseneksi vuonna 1988. Vuonna 2004 hänet nimitettiin korkeimman oikeuden presidentiksi ja hän toimi tässä virassa vuoteen 2008 asti, jolloin hän täytti 68 vuotta ja jäi eläkkeelle perustuslain mukaisesti. Eläkkeelle jäätyään hän ei ole harjoittanut enää mitään oikeustieteeseen liittyvää ammattia. Hän on kuitenkin aktiivinen muilla aloilla, jotka ovat aina kiinnostaneet häntä, ja hän harrastaa runoutta, kuvataidetta ja musiikkia, joita hän on rakastanut varhaisesta iästä lähtien. Hän on järjestänyt kuusi taidenäyttelyä ja julkaissut 12 runokokoelmaa ja kaksi novellia.

Kieli, tuo ihmisten upea ja ainutlaatuinen keksintö. Vain ihmisillä kaikista maapallon elollisista olioista on tämä etuoikeus. Samoin maailmankaikkeus ja siinä olevat asiat ovat kielen ja ajan ilmentymiä. Alussa oli ääni, jonka ihminen tuotti äänihuulillaan. Ääni muuttui foneemeiksi, joissa oli muunnelmia, kunnes sanat syntyivät foneemeja yhdistämällä. Sanat antavat asioille nimet, mutta ne välittävät myös ihmisen korkeimpia ajatuksia, tunteita ja ymmärrystä.

Kaikki maailman kansat eivät kuitenkaan puhu samaa kieltä. Jokaisella kansalla on oma kielensä. Useilla heimokansoilla on jopa omat murteensa tai idiominsa, jotka eivät kuulu sanan "kieli" tavanomaiseen ja suppeaan merkitykseen. Euroopan unioni, joka on demokraattisten valtioiden muodostaman länsimaisen sivilisaation keskeinen elin, koostuu 27 jäsenvaltiosta. Kullakin niistä on oma kielensä lukuun ottamatta Kyprosta ja Kreikkaa, joiden yhteinen kieli on kreikka, sekä Saksaa ja Itävaltaa, joiden yhteinen kieli on saksa.

Me kreikkalaiset olemme äärimmäisen ylpeitä historiastamme ja kielestämme erityisesti siksi, että kuten on tunnettua, länsimaisen sivilisaation kehto perustuu antiikin kreikkalaisten saavutuksiin erityisesti Perikleen kultakautena tunnetulla ajanjaksolla 400- ja 300-luvulla eaa. Homeroksen teokset Ilias ja Odysseia, Platonin dialogit, Aristoteleen teokset, Aiskhyloksen, Sofokleen ja Euripideen tragediat, merkittävien kreikkalaisten taiteilijoiden, tiedemiesten ja filosofien saavutukset sekä antiikin Kreikan kirjallisuus yleensäkin ovat osa niiden kansojen henkistä perintöä, jotka omaksuivat antiikin Kreikassa syntyneet ajatukset ja periaatteet.

Totesin juuri, että me kreikkalaiset olemme "äärimmäisen" ylpeitä esi-isiemme saavutuksista. Sallikaa minun selittää tätä ajattelutapaani hieman. Jokaisella kansakunnalla ja jokaisella kansalla on oma aikojen kuluessa kehittynyt kulttuurinsa ja historiansa. Jos säilytämme vain ne hyvät asiat, joita meille tapahtuu, kaikkien kansojen keskinäinen kunnioitus, rinnakkaiselo ja yhteisymmärrys auttavat meitä saavuttamaan rauhaa ja edistystä planeetallemme.

Pyydän anteeksi, jos olen pitkäväteinen ja poikkean aiheesta. Mutta vakuutan, että edellä esittämäni nöyrät ajatukset johtavat minut suoraan tämän esitelmän aiheeseen. Kreikkalaisten ja kaikkien muiden kansojen ja etnisen ryhmien kulttuuriset ja tieteelliset saavutukset olisivat jääneet tuntemattomiksi ilman kääntäjien toteuttamaa Herkuleen työtä. Jos kääntäjiä ei olisi, kirjoitettuja ja puhuttuja kieliä voisivat käyttää vain ne, jotka ymmärtäisivät niitä, eikä vuorovaikutus taikka älyllinen tai kulttuurinen ajatustenvaihto muiden eri kieltä puhuvien kanssa olisi mahdollista. Ei olisi minkäänlaista vuorovaikutusta.

Mielestäni kääntäjien suorittamalle valtaisalle työlle olisi annettava sen ansaitsema arvostus. Vaikka kääntäjistä puhutaan yleensä ikään kuin kyseessä olisi ammatillinen erikoistuminen tai ammatti muiden joukossa, olisi kääntäjien työ kuitenkin nähtävä sen todellisessa ulottuvuudessa. Kääntäjät toimivat siltana eri kielten välisessä vuorovaikutuksessa ja välittävät sekä kirjoitettua että puhuttua kieltä.

Meidän kreikkalaisten ja kaikkien muidenkin kansallisuuksien olisi ymmärrettävä, että ilman kääntäjiä emme tietäisi toisistamme mitään. Ihmisten pitäisi osata useita eri kieliä voidakseen kommunikoida keskenään. Nykyään näin onkin monen osalta. Kielitaito on arvokas taito.

Kotimaassani kreikka on vallitseva kieli. Se on Kyproksen väestön enemmistön kieli, jonka Kyprokselle asettautuneet kreikkalaiset toivat mukanaan noin vuonna 1200 eaa. Ottomaanien valtakunta valloitti saaren vuonna 1571. Miehityksen aikana saarella olleet ottomaanien soturit jäivät sinne myös miehityksen jälkeen. Vuonna 1878 saari luovutettiin Ison-Britannian yhdistyneelle kuningaskunnalle. Turkkiilaisten miehityksen aikana sinne saapui myös turkkilaisia Vähä-Aasiasta ja muilta ottomaanien valtakunnan valloittamilta alueilta.

Vuonna 1955 Kyproksen kreikkalaiset aloittivat aseellisen taistelun Isoa-Britanniaa vastaan, joka lopulta suostui vetäytymään maasta. Yhdistynyt kuningaskunta, Kreikka, Turkki ja Kyproksen kahden yhteisön johtajat allekirjoittivat Zürichin ja Lontoon sopimukset. Näiden sopimusten perusteella laadittiin vuonna 1960 Kyproksen tasavallan perustuslaki, jossa vahvistettiin kreikka ja turkki Kyproksen tasavallan virallisiksi kieliksi.

Lyhyen aikaa vuoteen 1963 asti valtion toimielimet toimivat normaalisti. Erityisesti tuomioistuimissa käytettiin kreikkaa ja turkkia osapuolten kansallisuudesta riippuen. Yleisesti ja hiljaisella suostumuksella menettelyjen helpottamiseksi käytettiin kuitenkin ensisijaisesti englantia, joka on kaikkien kyproslaisten laajalti tuntema kieli.

Vuonna 1963 kyproksenturkkilaiset jättivät virkansa julkisella sektorilla ja tuomioistuimissa. Kyproksen tasavalta on jatkanut toimintaansa ja se on tunnustettu kansainvälisellä tasolla myös Turkin vuoden 1974 hyökkäyksen jälkeen. Toteuttaakseen saaren jakamisen Turkki siirsi kaikki Kyproksen eri osissa asuvat kyproksenturkkilaiset saaren miehitettyyn pohjoisosaan. Lisäksi tuhansia turkkilaisia muutti Turkista Kyproksen pohjoisosaan, mikä on muuttanut maan väestörakennetta.

Olen pahoillani, jos vaikuttaa siltä, että olen viipynyt liian pitkään näissä aiheissa, mutta nämä traagiset tapahtumat liittyvät esitelmäni aiheeseen. Euroopan unionissa ja muualla

maailmassa vallitsevan monikielisyyden pitäisi kannustaa ihmisiä vuorovaikutukseen joko vieraiden kielten oppimisen tai käännösten avulla, jotta voidaan saavuttaa keskinäinen kunnioitus ja rauhanomainen rinnakkaiselo. Näin tapahtui aluksi kotimaassani. Lähes kaikki kyproksenturkkilaiset puhuivat kreikkaa ja monet kyproksenkreikkalaiset turkkia. He asuivat samoissa kylissä ja kaupungeissa toistensa naapureina. Tuomioistuimissa käytettiin harvoin tulkkeja.

Nykyään asiat ovat toisin. Kyproksesta on ajan mittaan ja erityisesti Euroopan unioniin liittyttyään tullut houkutteleva kohde. Saarelle laillisesti asettautuvien ihmisten lisäksi Kyprokselle on kuitenkin saapunut myös kymmeniä tuhansia maahanmuuttajia ja turvapaikanhakijoita, joista monet oleskelevat saarella laittomasti.

Valtion virastot ja oikeusviranomaiset toimivat tiukasti yhdenvertaisuusperiaatteen ja yksilön perusoikeuksien turvaamisen puitteissa, jotka on taattu perustuslaissa ja Euroopan unionin oikeudessa, jolle on perustuslaissa annettu ensisijainen asema. Monikielisyyteen Kyproksella kuuluu Euroopan unionin jäsenvaltioiden kielten lisäksi myös Afrikan, Lähi- ja Kaukoidän ja Aasian kieliä ja murteita. Kieliin liittyy ilmeinen rajoitus muihin kulttuuritoimintoihin ja -saavutuksiin verrattuna. Kieli on tärkein kulttuurinen elementti ja osoitus kansan identiteetistä. Musiikki, kuvataiteet ja muut taiteenalat eivät, toisin kuin kieli, edellytä käännöspalveluja. Tästä syystä sanotaankin, että musiikki on universaali kieli. Länsimaista musiikkia, etenkin klassista musiikkia, kuunnellaankin kaikkialla maailmassa, mutta maailmankuulut muusikot ja esiintyjät ovat peräisin kaikista maailman maista, ja itämaista ja Aasian maiden musiikkia voi usein kuulla Euroopan konserttisaleissa. Uuden-Seelannin maori-heimon moniääniset ja melodiset laulut liikuttavat meitä kaikkia kauneudellaan.

Koska kieli on mielen luomus, meille tuntematonta kieltä ei ole mahdollista ymmärtää ilman kääntäjän apua. Kuten edellä totesin, kieliin liittyy ilmeinen rajoitus. Jokaisen kansan oma kieli on sen identiteetin tärkein osa, sen alkuperän ja kulttuurin viitekohta, ja sellaisena se ansaitsee täyden kunnioituksen.

Euroopan unioni ja erityisesti Euroopan unionin tuomioistuin suhtautuvat myönteisesti monikielisyyteen, ja unionin tuomioistuin ottaa vastaan jäsenvaltioiden tuomioistuinten oikeudelliset kysymykset ja kanteet, jotka on laadittu jäsenvaltioiden omalla kielellä. Tämä menettely ei perustu unionin tuomioistuimen menettelyä koskevien sääntöjen formalistiseen soveltamiseen. Se on tietoinen tunnustus jäsenvaltioiden ja niiden kansalaisten täydellisestä yhdenvertaisuudesta keskenään, mutta ilmentää myös vakaumuksen siitä, että Euroopan unionin jäsenvaltioiden eri kielten kunnioittaminen johtaa kansojen rauhanomaiseen rinnakkaiseloon ja vaurauteen.

Tuomareille on haastavaa toimia tilanteissa, erityisesti rikosoikeudenkäynneissä, joissa on mukana vieraskielisiä asianosaisia Euroopan unionin ulkopuolisista maista kuten Lähi- ja Kaukoidästä sekä Aasiasta, sillä ammattimaisia kääntäjiä ei usein ole saatavilla vaan käännöstyön toteuttavat yleensä henkilöt, jotka ovat lähtöisin samasta maasta kuin asianosaiset. Tuomioistuimet haluavat olla varmoja siitä, että niillä on tiedossaan asian todelliset tosiseikat, jotka ilmenevät käännöksestä, erityisesti, kun ne perustuvat todistajanlausuntoihin. Vaikka tämä prosessi on mutkikas ja aikaa vievä, se osoittaa tuomioistuinten tärkeän tehtävän tehdä kielestä yksilön perusoikeus, jota kunnioitetaan kaikissa ihmisoikeuksia noudattavissa valtioissa.

Vaikka kaiken aikaa ponnistellaan sen takaamiseksi, että kaikki asiat, joissa on vieraskielisiä asianosaisia, voidaan käsitellä asianmukaisesti, ammattimaisia kääntäjiä ei yksinkertaisesti ole kaikkien näiden kielten ja idiomien osalta.

Sallikaa minun esittää eräs havainto. Kielten yhteistyötä edistävää tehtävää helpottaisi, jos sekä puhuttu että kirjoitettu kieli olisi mahdollisimman lyhyttä ja ytimekästä. Uskon, että tähän voidaan päästä lukemalla suurten kirjailijoiden teoksia. He luovat kieltä, joka on kaunista, täsmällistä ja yksinkertaista. Tämä helpottaisi myös kääntäjien työtä ja edesauttaisi yhteisymmärrystä ja rinnakkaiseloja.

Haluan vielä tuoda esiin erään kuvitteellisen tilanteen. Jos Mozart olisi kuullut maori-heimon lauluja, hänen suurenmoinen lahjakkuutensa ja neroutensa olisivat välittömästi johdattaneet hänet pianon ääreen säveltämään niistä hienostunutta melodis-rytmistä musiikkia, jossa olisi täydellinen kontrapunktisuus. Ja vaikka tämä musiikki olisikin abstraktia, liikuttaisi se kaikkia maailman kansoja, vaikka kukaan ei ymmärtäisi laulujen sanoja. Kieli on mielen luomus, mutta sen sisältämät käsitteet voidaan ymmärtää, kun ne käännetään. Jos maori-heimon jäsen saapuu perusoikeuksia soveltavaan tuomioistuimeen, hän voi puhua oman heimonsa kieltä. Näin voidaan kirkastaa Mozartin musiikin tavoin oikeudenmukaisuuden ajatus, vaikkakin pienemmässä maantieteellisessä ja etnisessä mittakaavassa.

Euroopan unionin tuomioistuin, jossa käytetään Euroopan unionin 27 jäsenvaltion 24:ää kieltä, toteuttaa edelläkävijänä tätä ylevää ajatusta, jonka mukaan monikielisyttä voidaan käyttää vuorovaikutusta ja kulttuurien keskinäistä kunnioitusta koskevana yksilöllisenä ihmisoikeutena. Tämä ylevä ajatus ilmaistaan Euroopan unionin perusoikeuskirjan 22 artiklassa. Lisäksi Euroopan unionin tuomioistuimella on maailman suurin käännösosasto, joka on arvokas väline, jonka avulla Euroopan unionin tuomioistuin voi onnistua ainutlaatuisessa työssään.

Monikielisyys: yhtenäisyyden ilmaiseminen moninaisuudessa

— Roberta Metsola

Roberta Metsola syntyi vuonna 1979, valmistui Maltan yliopistosta juristiksi ja suoritti maisterin tutkinnon College of Europessa, Bruggessa, missä hän erikoistui eurooppaoikeuteen ja Euroopan unionin politiikkaan. Ennen Euroopan parlamentin jäseneksi valintaansa hän työskenteli Maltan pysyvässä edustustossa EU:ssa ja EU:n ulkoasioiden ja turvallisuuspolitiikan korkean edustajan oikeudellisena neuvonantajana. Hänet valittiin Euroopan parlamenttiin ensimmäistä kertaa vuonna 2013, ja hänet on valittu tämän jälkeen uudelleen. Euroopan parlamentin jäsenenä hän toimi raporttina Euroopan raja- ja merivartiostoasetusta käsiteltäessä. Hän osallistui parlamentin omasta aloitteestaan laatiman tarvetta suojella journalistia Euroopan unionissa strategisilta kanteilta julkista osallistumista vastaan (SLAPP-kanteet) koskevan raportin kirjoittamiseen. Vuonna 2020 hänet valittiin Euroopan parlamentin ensimmäiseksi varapuhemieheksi. Hän on toiminut Euroopan parlamentin puhemiehenä tammikuusta 2022 alkaen.

Kieli on olennainen kommunikaation väline. Sillä ilmaistaan ajatuksia, tunteita, tekemisiä, toiveita, strategioita ja ihmisyyden monenkirjavia realiteetteja. Kieli muodostaa sillan ihmisten välille, ja se on tekijä, jonka ansiosta yhteisön jäsenet tuntevat olevansa lähempänä toisiaan, koska he jakavat yhteisen tunnistettavissa olevan välineen, jolla käydä keskusteluja. Kansallinen kieli, alueellinen murre ja paikallinen kielenkäyttö ovat tunnistamisen väline, yhteyden lähde ja vahva yhtenäisyyttä edistävä voima. Kielten kehittymistä voidaan pitää jopa yhtenä ihmiskunnan suurimmista saavutuksista. Juuri tämän vuoksi kielten asema säilyy olennaisen tärkeänä, kun ihmiskunta jatkuvasti muuttuu, kehittyy ja siirtyy eteenpäin tavoitellessaan entistä tyydyttävämpää elämää ja parempaa maailmaa.

Euroopan unioni on kielten yhteisö. Sen 24 virallista kieltä edustavat Euroopan unionin moniulotteista kokoonpanoa tai tarkemmin sanoen niitä miljoonia ihmisiä, joista unioni koostuu. On kiistatonta, että kielitaidolla edistetään osallistavuutta, laajempaa tietämystä, läheisempää tuttavuutta sekä tunnetta lähentymisestä ihmisten, kansojen ja valtioiden välillä. Tämän vuoksi Euroopan unionin toimielinten, virastojen ja elinten tehtävissä, toiminnassa, tilaisuuksissa, viestinnässä ja operaatiossa edellytetään monikielisyyttä. Euroopan unionin omaksuma motto ”moninaisuudessaan yhtenäinen” ilmentää unionin monikielisyyspolitiikkaa.

Euroopan unioni tunnustaa ja vahvistaa sen, että kielet yhdistävät sen muodostavia yhteisöjä, ja se pitää kieltä olennaisena välineenä, kun kyse on kulttuuriin tutustumisesta ja kulttuurien välisen yhteisymmärryksen edistämisestä. On epäilemättä niin, että muiden kielten oppiminen ja niiden puhuminen tarjoaa yksityisille ihmisille paremmat mahdollisuudet työllistyä, laajemmat mahdollisuudet liikkua EU:n jäsenvaltioiden välillä, mahdollisuuden oleskella turvallisemmin eri maissa ja yhteyden erilaisiin yhteiskuntiin. Tämän vuoksi jäsenvaltiot ovat sitoutuneet lisäämään yhteistyötä monikielisyyden alalla, kieltenopetusohjelmien edistäminen kouluissa mukaan lukien. Euroopan unioni työskentelee läheisessä yhteistyössä niiden kansallisten hallitusten kanssa, jotka ovat sitoutuneet antamaan kaikille Euroopan kansalaisille mahdollisuuden alkaa opiskella vähintään kahta vierasta kieltä jo hyvin nuoresta pitäen. Euroopan unioni pyrkii laatimaan tehokkaampaa lainsäädäntöä aloilla, jotka vahvistavat monikielisen yhteiskunnan koheesiota.

Jotta monikulttuurinen yhteisö toimisi tehokkaasti, koko sen väestön – jokaisen kansalaisen – on voitava hyötyä siitä, että kulttuurinen monimuotoisuus hyväksytään selkeästi. Tämä on ainoa tapa saada aikaan EU:ta rikastuttavien monien eri kulttuurien sopusointuinen rinnakkaiselo: moninaisuudessa yhtenäinen käytännön tasolla. Monikielisyys on siten

olennaisen tärkeä keino, jolla tällaista koheesiota ja kaikkien kunnioittamista voidaan edistää.

Euroopan parlamentissa kaikilla virallisilla kielillä on sama painoarvo ja merkitys. Jokainen parlamentin asiakirja on saatavilla millä EU-kielillä tahansa, ja kaikki Euroopan parlamentin jäsenet voivat puhua ja kirjoittaa mitä tahansa yhtä (tai useampaa) EU:n virallista kieltä. Tällainen rikas kielten moninaisuus tarjoaa mahdollisuuden osallistua laajemmin ja täysipainoisemmin Euroopan parlamentin työskentelyyn. Asema virallisena kielenä ei ole sidottu valtion kokoon tai siinä asuvien ihmisten määrään. Jokaisella valtiolla on sama yhdenvertainen asema, samat yhdenvertaiset oikeudet ja samat mahdollisuudet. Aikana, jolloin Euroopan unionin edeltäjä perustettiin, käytössä oli vain neljä kieltä. Nykyisin Euroopan parlamentin eloisissa väittelyissä, keskusteluissa ja neuvotteluissa kuullaan 24:ää EU:n virallista kieltä. Tämä on osoitus siitä, miten pitkälle olemme päässeet.

Näiden kaikkien kielten käyttäminen yhtä aikaa voi luonnollisesti tuoda mukanaan kielellisiä haasteita. Mahdollisten esteiden poistamiseksi onkin perustettu tehokas käännöspalvelu, ja sitä vahvistetaan jatkuvasti, jotta voidaan varmistaa, että kirjallisella ja sähköisellä monikielisellä kommunikaatiolla edistetään Euroopan unionin työskentelyä asianmukaisesti. Koska Euroopan unionin lainsäädännöllä on vaikutusta yli 447 miljoonaan kansalaiseen, Euroopan parlamentti pitää yllä käännöksiä koskevaa korkeaa vaatimustasoa varmistaakseen sen, että käännökset kaikille virallisille kielille ovat luotettavia ja selkeitä. Euroopan parlamentin juristi-lingvistit tutkivat tätä varten tarkasti oikeudellisten tekstien kielellisen ja juridisen laadun.

Euroopan unionilla on käytettävissään myös ammattitaitoinen tulkkien joukko, jonka tehtävänä on lievittää EU:n päivittäisen työskentelyn monikielisestä todellisuudesta mahdollisesti aiheutuvia ongelmia. Tällä edistetään Euroopan parlamentin ja EU:n muiden elinten sujuvampia keskusteluja ja neuvotteluja siten, että Euroopan parlamentin jäsenet ja muut virkamiehet kykenevät hoitamaan tehtäviään ilman huolta kielimuurista.

Monikielinen järjestelmämme varmistaa siten läpinäkyvyyden ja luo Euroopan unionin kaikkien kansalaisten ja Euroopan unionin eri yksiköiden välille todellisen yhteyden. Tällä pyritään edistämään keskuksen ja reuna-alueiden välistä tiiviimpää suhdetta unionimme kaikilla tasoilla.

Ne henkilöt, jotka eivät suhtaudu monikielisyyteen kunnioituksella ja kärsivällisyydellä, saattavat pitää sitä kommunikaation esteenä, josta voi aiheutua sekaannusta ja jolla

keskeytetään käsittelyn kitkaton kulku. Jos monikielisyyttä pidetään kuitenkin etuna, monikielinen ympäristö muodostaa houkuttelevan ja positiivisella tavalla haastavan toimintaympäristön. Kulttuurien saattaminen yhteen siten, että niitä kunnioitetaan ja ymmärretään paremmin, tekee maailmasta paremman paikan. Ihmiskunnan pitäisi pyrkiä löytämään tapoja tulla yhteen tiiviimmin, ja toisten ymmärtäminen kielen välityksellä on ensimmäinen askel tähän suuntaan. Monikielinen yhteisö on kuin tuote, joka on valmistettu monista komponenteista – erilaisista komponenteista, joista jokainen on kuitenkin välttämätön, jotta kokonaisuus olisi onnistunut. Meidän olisi suhtauduttava kielten moninaisuuteen tällä tavoin. Tämä muistuttaa sanonnasta ”vaihtelu on elämän suola”. Vaihtelu synnyttää makua, saa aikaan elinvoimaisuutta ja tuo esiin värejä. Monikielinen yhteiskunta on eri värisävyjen ja tunteiden kyllästämä taidemaalarin kangas – silti se muodostaa loppujen lopuksi yhden kuvan.

”Useampi kuin yksi kieli”

— Barbara Cassin

Barbara Cassin on filologi ja filosofi, joka on palkittu Centre national de la recherche scientifique (CNRS, Ranskan kansallinen tieteellisen tutkimuksen keskus) kultamitalilla ja valittu Ranskan akatemian jäseneksi. Cassin on erikoistunut antiikin Kreikkaan ja hänen työnsä koskee kysymyksiä siitä, mitä sanoilla voidaan tehdä. Hän on muun muassa toimittanut teoksen *Vocabulaire européen des philosophies – Dictionnaire des intraduisibles* (Seuil-Le Robert, 2004), joka puolestaan on käännetty eli keksitty uudelleen kymmenellä kielellä. Hän on kuratoinut näyttelyn *Après Babel, traduire* (Mucem, 2016–2017), joka sekin keksittäneen uudelleen eri paikoissa (Fondation Bodmer, 2017–2018; Buenos Airesin maahanmuuttomuseo, 2022) ja vuonna 2022 Vieille Charité de Marseillessa on hänen kuratoimansa näyttely *Les Objets migrants* (Siirtolaisineet).

Viimeisimmät julkaisut:

Le bonheur, sa dent douce à la mort, Fayard, 2020

Les Maisons de la sagesse-Traduire, une nouvelle aventure, yhdessä Danièle Woznyn kanssa, Bayard, 2021

Kerron paradoksista, joka on niin sanotusti henkilökohtainen. Paradoksi liittyy omaan kokemukseeni monikielisyydestä instituutiossa, jonka jäsen olen ennen kaikkea kotimaassani: Académie française, eli Ranskan akatemia.

Kardinaali Richelieu perusti tämän ikivanhan ja kunnioitusta herättävän seurueen, jonka jäseniä kutsutaan kuolemattomiksi, vuonna 1635, ja sen tehtävänä on "tehdä mahdollisimman huolellista ja tarkkaa työtä kieleemme sääntöjen määrittämiseksi selvästi ja sen varmistamiseksi, että kieli on puhdas ja ilmaisuvoimainen ja että sitä voidaan käyttää niin taiteessa kuin tieteessäkin" (Ranskan akatemian sääntöjen 24 kohta). Sanalla "kieleemme" tarkoitetaan tässä ranskaa. Ranskan akatemia on siis aivan erityisesti yksikielisyyden instituutio. Akatemian toiminnassa on nähtävissä, että kotimaassani Ranskassa vallan ja kielen suhde on hyvin tiedostetusti poliittinen. Kaikki alkoi kuningas Frans I:n elokuussa 1539 antamasta Villers-Cotterêts'n asetuksesta ja sen 111 §:stä, jossa säädetään seuraavaa: "Haluamme, että tästä lähtien kaikki tuomiot ja kaikki muutkin toimet – julistetaan, kirjataan ja toimitetaan asianosaisille äidinkielellä eli ranskaksi eikä muulla kielellä". Villers-Cotterêts'n asetuksen kaikua on myös Ranskan tasavallan 25.6.1992 tarkistetun perustuslain 2 §:ssä: "Tasavallan kieli on ranska". Nämä ovat kaksi keskeistä virkettä, joiden välissä on lähes viisi vuosisataa. Molemmissa virkkeissä todetaan painokkaasti ja selvästi, että ranskan kieli on Ranskan valtion ytimessä. Kuten tavallista, heti kun puhutaan kielestä ja siis politiikasta, eletään veitsenterällä. Varmistaessaan, että kaikki kansalaiset kykenivät ymmärtämään, mitä heille ilmoitetaan, Frans I perusti kansallisvaltion, joka ei enää ollut pappien ja oppineiden latinan varassa. Mutta mitä sitten tapahtui heille, jotka eivät puhuneet latinaa vaan niin sanottuja murteita, joista Ranskan vallankumouksessa haluttiin luopua? Niin kutsutussa Toubonin laissa (Loi Toubon), joka säädettiin Ranskan perustuslain tarkistuksen jälkimainingeissa, puolestaan edellytetään ranskan kielen käyttöä, mutta liian usein kuvitellaan, että siinä ainoastaan edellytetään ranskan kielen käyttöä muiden sijasta, ymmärtämättä, että sillä edistetään sanaston rikastamista ja käännöstyötä. Vaikka tosiasiassa kaikilla kansallisvaltioilla on yksi tai useampia kansalliskieliä, ymmärrän liiankin hyvin, kuinka epäilevästi ihmiset unionin toimielimissä, jotka ovat määritelmällisesti ja ytimeltään monikielisiä, suhtautuvat valtioon, joka – lainatakseni ilmaisua, jota Arnaldo Momiglianolla oli tapana käyttää puhuessaan antiikin Kreikasta – väittää olevansa "ylpeästi yksikielinen".

Seuraavaksi sitten siitä paradoksista.

Jokaisella Ranskan akatemian jäsenellä on oltava miekka – se, että naisia valitaan akatemian jäseniksi, mitä ei voitu edes kuvitella ennen Marguerite Yourcenarin valintaa vuonna 1980, on tietenkin mutkistanut asioita, ja esimerkiksi Jacqueline de Romilly päätti

korvata miekan käsilaukulla – ja kunkin jäsenen on merkittävä miekkaansa tunnuslause. Minun miekkani, joka on hartsia ja nahkaa, on tarkoituksella vaaraton, ja sen väistimenä on älykellon kaltainen minitietokone, jonka avulla voin virtuaalisesti tutkia kaikkia maailman tekstejä. Miekan pontena ja kouraimena on jäljennös pienestä ihmishahmoa esittävästä patsaasta, jonka tarkalla esikuvalla ei ole merkitystä. Kyseessä on barbaaria kuvaava pienoispatsas kolmannelta vuosituhannelta ennen ajanlaskun alkua, ja se esittää kauniin kurvikasta naista, äitiä tai jumalatarta, jolla on rinnat, korvakorut ja kultaiset saappaat. Patsas löydettiin haudasta Alaca Höyükistä, eli juuri sieltä, minne Schliemann sijoitti Troijan. Tämä naishahmo on barbaarin prototyyppi. Ei pidä unohtaa, että sana ”barbaari” on Baabelin ja *blablablan* tavoin onomatopoeettinen sana, jota antiikin kreikkalaiset käyttivät kaikista niistä, jotka eivät puhuneet kreikkaa. Lisäksi päätin, että miekassani loistaa kirkkaana ja hyvin näkyvästi valokuidulla kirjoitettuna filosofi Jacques Derridan fraasi, jota käytän tunnuslauseenani: ”Plus d’une langue” (”Useampi kuin yksi kieli”).

Niin, ”kieleemme”, mutta kuitenkin ”useampi kuin yksi kieli”. Yksikielisyys ja monikielisyys, tai *ei* yksikielisyyttä ilman monikielisyyttä. Juuri tämä kokemus, joka on äärimmäisen tavallinen, kiinnostaa minua. Kutsumme sitä kääntämiseksi. Minusta on tärkeää pitää aina mielessä Umberto Econ hyvin pelkistetty ohje ja toteamus: ”Euroopan kieli on kääntäminen”.¹

Ranskan akatemiassa puhutaan ranskaa ja Ranskan akatemia julkaisee myös ranskan sanakirjaa, mutta siihen kuuluu jäseniä, jotka ovat kotoisin Georgiasta, Venäjältä, Libanonista, Kiinasta, Englannista, Haitista ja Italiasta, puhumattakaan siitä, että jotkut jäsenistä osaavat espanjaa, baskia, korsikaa, kreolia, standardiarabiaa, latinaa ja kreikkaa. Kaikki akatemian jäsenet käyttävät useita kieliä – suuria tai pieniä, kuolleita tai eläviä –, ja lähes jokainen akatemian jäsen on myös kääntäjä. Mitä haen tällä takaa? Yksinkertaisesti sitä, että yksikään kieli ei ole olemassa yksin eikä kehity yksin – muihin kieliin tukeutumatta. Ja että tämä on seikka, jonka kaikki tietävät, myös ne harvat ranskan puhujat, joiden tehtävänä on havainnollistaa tai parantaa ranskan kielen käyttöä.

1 | Umberto Econ sanotaan sanoneen näin puhuessaan Assises de la traduction littérairessa (joka on kirjallisuuden kääntämisseminaari) Arlesissa sunnuntaina 14.11.1993, ja lausahdus on hänen Collège de France -nimisessä korkeimman asteen tutkimuslaitoksessa 2.10.1992 pitämästään juhlaluennosta.

Uskon, että Ranskan akatemia hyväksyi minut jäsenekseen ainakin osittain siksi, että olin teoksen *Vocabulaire européen de philosophies – Dictionnaire des intraduisibles*² ("Euroopan filosofioiden sanasto – Sanakirja ilmaisuille, joita ei voida kääntää") toimittaja. Mainittu teos oli hieman hullukin projekti, sillä sen laatimiseen osallistui 150 kirjoittajaa kymmenen vuoden aikana ja siinä on hakusanoja, jotka sisältävät ilmaisuja viidestätoista eri Euroopassa puhutusta tai Euroopan muodostumiseen vaikuttaneesta kielestä. Kutsun "ilmaisuksi, jota ei voida kääntää" kielten välisistä semanttisista tai syntaktisista eroista johtuvaa oiretta: mahdottomana kääntää en pidä sitä, mikä jätetään kääntämättä, vaan sitä, mikä on käännettävä (tai jätettävä kääntämättä) koko ajan uudelleen. Kyse ei ole ainoastaan homonyymeistä, moniselitteisistä sanoista tai epämääräisistä sanoista, joiden merkitys ilmenee asiayhteydestä, vaan siitä, mitä sanoilla tarkoitetaan eri kielillä. Milloin, miksi ja miten sanoille ja verkostoille, joihin ne kuuluvat, ei löydy vastinetta? Miten tapamme ilmaista ja mieltää "totuus", "oikeudenmukaisuus" tai "vapaus" vaikuttaa yhtäältä siihen, mitä tunnemme ja miten toimimme, ja toisaalta vaikeuksiin kommunikoinnissa ja laajemmin kykyymme sovittaa yhteen erilaisia kulttuureja ja politiikkaa? Käytän esimerkkinä ranskan sanaa *dette* (velka) ja taustalla vaikuttavaa latinan sanaa *debitum*: kun velka maksetaan, velka on suoritettu – mutta kyseisen sanan vastine saksaksi, *Schuld*, tarkoittaa sekä velkaa että syyllisyyttä, velka on taakka, joka on kannettava, kuten Weber ja Luther häntä ennen ovat huomauttaneet. Ei ole poissuljettua, etteikö Euroopassa olisi tärkeää havaita tämä ero. Vastaavasti ei ole suinkaan merkityksetöntä ymmärtää, että englannin sanojen *law* ja *right* (laki tai oikeus ja oikeus) välinen erottelu vastaa vain pieneltä osin ranskan sanojen *loi* ja *droit* välistä erottelua. Näiden vääristymien opettaminen merkitsee väärinkäsitysten oikomista, ja väärinkäsitykset ovat vaarallisia, kun niitä ei huomata. Ihmisten ei ole niin helppo ymmärtää, että he eivät ymmärrä toisiaan.

Vastaväitteenä esitetään, että tämän vaaran välttämiseksi on olemassa maailmankieli. Mutta maailmankieleen liittyy toinen vaara, joka ei mielestäni ole yhtään vähäpätöisempi. *Globishia*³ tai *global Englishiä* ei voida erottaa yhteydestään englanttiin imperiumin kielenä,

2 | Seuil-Le Robert, 2004, 2. painos, johon on lisätty uusia hakusanoja ranskan sanakirjan käännösten perusteella, 2019.

3 | Jean-Paul Nerrière, joka oli tuolloin Yhdysvaltain IBM:n varatoimitusjohtaja, keksi kyseisen sanan *Globish*, jolla hän viittaa kielellisesti hyvin köyhään mutta hyvin tehokkaaseen englannin muotoon, jota *non-native speakers* käyttävät kansainvälisessä *businessissa*, jossa he ovat osoittautuneet paremmiksi neuvottelijoiksi erityisesti kiinalaisten ja intialaisten kanssa kuin *native speakers* (ks. esimerkiksi *Don't speak English, parlez Globish*, Paris, Eyrolles, 2004–2006).

Yhdysvaltain diplomatian ja talouden kielenä. *Globish* on käytännöllinen aikamme esperanto, jota käytetään – halusimmepa sitä tai emme – ”tarjousten tekemiseen” paitsi Brysselissä myös Pariisissa ja ranskalaisille. Meidän kaikkien on esitettävä *case-studies, issues* ja *deliverables* oman *knowledge-based society*me asiantuntijoille, jotka useimmiten eivät ymmärrä *Oxfordin englantia* – jokaisella meistä on epäilemättä kokemusta tällaisista tapaamisista. Kun voidaan käyttää *Globishia*, kaikki kulttuurikielet, joista Eurooppa muodostuu, ovat enää vain *parochial* murteita, joita puhutaan kotona ja joita on suojeltava kuin uhanalaisia lajeja kulttuuriperintöpolitiikan yhteydessä – kielistä on tullut toisen ajan reliikkejä *Digital Humanitiesin* tutkittavaksi. Yksi Eurooppaa uhkaavista katastrofiskenaarioista onkin mielestäni ”*Globish ja alueelliset murteet*”.

Itse asiassa *Dictionnaire des intraduisibles*’ia ryhdyttiin alusta alkaen tekemään tarkoituksessa luoda paitsi filosofinen myös oikeasti poliittinen ase, jolla torjutaan kahta potentiaalista katastrofiskenaariota: yhtäältä *Globishia* ja toisaalta kielellistä nationalismia. Tämä toinen katastrofiskenaario, joka on symmetrisesti *Globishiin* liittyvän skenaarion vastakohta, liittyy ”kielten hengen” hankalaan ongelmaan, jonka perusteella pyhitetään kansankieliä – joitain enemmän kuin toisia – ja sijoitetaan ne tarkasti pienten ja suurten kielten hierarkiaan. Tämä vaara on hyvin tuttu filosofeille, sillä siinä kaikuu antiikin kreikan *logos*, sana, joka oli niin yleismaailmallinen tai yleismaailmallistava (latinaksi se käännettiin *ratio et oratio*), että se merkitsi yhtä aikaa merkitystä, ajattelua, puhetta ja kieltä omimmillaan, eli kreikkaa. Näin myös Antoine de Rivarol sekoitti ranskan kielen ”luonnolliseen logiikkaan” ja maalaisjärkeen: ”Kyse ei ole enää ranskan kielestä vaan ihmisyyden kielestä”.⁴ Vastaavasti saksan kieli oli Heideggerille – kreikkalaisempana kuin kreikka – kaikkein ”autenttisin kieli”, jonka autenttisuuden aste ”mitataan sen mukaan, kuinka syvää ja voimakasta on sen kansan ja rodun olemassaolo, joka kieltä puhuu ja siinä elää”.⁵ Näissä lainauksissa näkyy, kuinka huomattavia vaaroja liittyy siihen, että ihmiset sekoittavat toisiinsa kielen, rodun ja kansan käsitteet ja julistavat oman kielensä yleismaailmalliseksi.

Sanotaan siis ei *Globishille* ja ei kielelliselle nationalismille, tai Heideggeria lainatakseni ontologiselle nationalismille, mutta mille sanomme sitten kyllä? Nimenomaan kääntämiselle, jota pidän erilaisuuden arvostamisena ja kykynä toimia erilaisuuden

4 | ”Discours sur l’universalité de la langue française”, teoksessa *Pensées diverses*, Desjonquères, 1998, s. 134.

5 | Martin Heidegger, *De l’essence de la liberté humaine – Introduction à la philosophie* [1930], käänttänyt ranskaksi Emmanuel Martineau, Gallimard, 1987, s. 57.

kanssa. Tässä voimme kääntyä Wilhelm von Humboldtin puoleen, joka oli 1800-luvun suuri saksalainen kielitieteilijä ja diplomaatti. Hänen mukaansa emme koskaan kohtaa kieltä vaan useita kieliä: "Kieli ilmenee todellisuudessa vain monimuotoisuutena"⁶ ja kielet muodostavat Pantheonin eivätkä kirkkoa. Humboldt viittasi mielellään ajatukseen siitä, että kieliä voi olla yhtä monta kuin ihmisiä maapallolla: "Kielten monimuotoisuus on välitön edellytys sille, että maailmasta tulee meille rikkaampi –; samalla ihmisen elinpiiri laajenee ja ihmisille tarjoutuu uusia ajattelun ja tuntemisen tapoja tiettyjen määrättyjen ja todellisten piirteiden muodossa".⁷ Meillä on siis vallan ilahduttava ja radikaali Baabelin hypertorni, jota rakennamme kääntämisen, tietynlaisen helluntain välityksellä. Kun rakensin *Après Babel, traduire*⁸ (Baabelin jälkeen, kääntäminen) -nimistä näyttelyä, ymmärsin uskoakseni, mitä pienet tuliset kielet merkitsivät uskonnollisissa kuvissa, joita lapsena pidin hyvin kiehtovina. Ne eivät merkitse, että apostoleilla olisi ollut kielten lahja eli että he olisivat puhuneet kaikkia kieliä, vaan pikemminkin sitä, että kaikki läsnäolijat ymmärsivät apostoleja, koska jokainen kuuli heidän puhuvan omalla kielellään, riippumatta siitä, millä kielellä apostolit heille puhuivat. Toisin sanoen Jumala eli Pyhä Henki oli ensimmäinen kääntäjä.

Palatkaamme aikamme Eurooppaan ja Euroopan unionin tuomioistuimeen. Vierailuni Euroopan unionin tuomioistuimeen ovat tehneet minuun pysyvän vaikutuksen. Ne ovat vaikuttaneet minuun erityisesti luottamustehtävässäni, jona on ollut edustaa Ranskan akatemiaa Villers-Cotterêts'hen perustetun Cité internationale de la langue française (kansainvälinen ranskan kielen kampus) tieteellisessä toimikunnassa – kyseinen projekti symbolisoi Ranskan tasavallan ja sen presidentin kiinnostusta ranskan kieleen. Euroopan unionin tuomioistuimessa monikielisyys on sekä oikeudellisesti että tosiasiallisesti osa elämää. Asia voidaan saattaa sen käsiteltäväksi millä tahansa unionin 24 virallisesta kielestä. Päätösharkinnan ja tuomareiden neuvottelujen on oltava salaisia, kuten ne ovat kaikissa demokraattisten valtioiden tuomioistuimissa, ja tästä syystä niissä ei voida käyttää tulkkeja. Toisen maailmansodan päättyttyä tuomarit päättivät käyttää ranskan kieltä, koska se oli yhteinen kieli kolmelle kuudesta perustajajäsenvaltiosta ja koska he halusivat ottaa huomioon roomalaisen oikeuden

6 | Wilhelm von Humboldt, "Über die Verschiedenheiten des menschlichen Sprachbaues", teoksessa *Gesammelte Schriften*, toim. A Leitzmann, Berlin, Behr, 1907, nide VI, 1. osa, s. 240.

7 | Wilhelm von Humboldt, "Fragment de monographie sur les Basques", teoksessa Pierre Caussat, Darius Adamski ja Marc Crépon, *La langue comme source de la nation*, Mardaga, 1999, s. 433.

8 | Musée des Civilisations de l'Europe et de la Méditerranée (MUCEM), ja Actes Sud-Mucemin katalogi, 2016.

aseman. Varsinainen tuomio kuitenkin annetaan oikeudenkäyntikielellä ja kyseinen kieliversio on tuomion todistusvoimainen versio. Tuomio siis käännetään 23 muulle unionin kielelle, yleensä sen julistamispäivään mennessä. Oikeuskäytäntö on siten olemassa samanlaisena kaikilla unionin kielillä, millä varmistetaan yhdenvertaisuus lain edessä. Minusta vaikuttaa siltä, että tällä tavalla Villers-Cotterêts'n asetuksessa esitetty vaatimus täyttyy Euroopan unionin tuomioistuimessa parhaalla mahdollisella tavalla: jokaiselle asianosaiselle annetaan tuomio hänen omalla kielellään ja tällä kielellä laadittu versio on aina ainoa todistusvoimainen versio. Euroopan unionin tuomioistuimessa ei käy kuten YK:n päätöslauselmassa nro 242, jossa esitetään ilmaisujen "le retrait des territoires occupés" ja "withdrawal from occupied territories" (vetäytyminen vallatuilta alueilta) yhteydessä kaksi maantieteellisesti hyvin erilaista karttaa. Esiin nousevaan kysymykseen siitä, mikä on Villers-Cotterêts'n asetuksen vastine nykyään ja muualla, Euroopassa tai muilla mantereilla, yksi vastauksista näyttää minusta olevan: Euroopan unionin tuomioistuin, tuo mahtava kone, joka toimii unionin alueella eletyn elämän ytimessä hintaan, joka – ellen erehdy – vastaa suurin piirtein yhtä sokeripalaa päivässä kunkin unionin kansalaisen kahvikupposessa. Tuomioistuimen toiminnassa on kyse koko Euroopan unionin merkityksestä, sillä unioni on tunnuslauseensa mukaan moninaisuudessaan yhtenäinen.

Koska tämän tekstin tarkoituksena on kertoa omista kokemuksistani, haluan lopuksi vielä mainita kaksi meneillään olevaa hanketta.

Ensimmäinen hanke liittyy arjen käytäntöihin. Siinä on kyse vasta saapuneista maahanmuuttajista ja ajasta heti heidän saavuttuaan. Työskentelen Maisons de la sagesse-Traduire -nimisessä yhdistyksessä, joka Ranskan sisä- ja kulttuuriministeriöiden tuella laatii uudenlaisia *Glossaires bilingues de l'administration française* -sanastoja (Ranskan hallinnon kaksikieliset sanastot). Minun osaltani projekti sai alkunsa siitä, kun huomasin *Après Babel, traduire* -näyttelyn yhteydessä, että kaikkein yksinkertaisimmatkin kysymykset kymmenissä eri sähköisissä tai fyysisissä kyselylomakkeissa, jotka vasta saapuneiden maahanmuuttajien on täytettävä heti astuttuaan Ranskan maaperälle, ovat vaikeita, koska ne ovat kehittyneet Ranskan vuosisatoja vanhassa hallintokulttuurissa. Sukunimi, etunimi, syntymäaika, väestörekisteritiedot tai siviilisääty; mikään näistä ei ole itsestäänselvyys vasta saapuneelle maahanmuuttajalle: se, miten ihminen nimetään, miten sukulaissuhteet hahmotetaan, miten merkitään syntymäpäivä ja -vuosi, kaikki nämä seikat ovat erilaisia eri kulttuureissa ja ajoittain on keksittävä uusia sanoja yhdellä tai toisella kielellä, jotta voidaan puhua näistä tosiseikoista, jotka ovat itsestäänselvyyskiä meille mutta eivät kaikille. Jälleen huomaamme, miten ihmisten ei ole niin helppoa

ymmärtää, että he eivät ymmärrä toisiaan. Tästä syystä yhdet turhautuvat, kun taas toiset vaikenivat hämmentyneinä, eikä kukaan tiedä, miten toimia.

Yhdistyksemme laatimien sanastojen tarkoituksena on auttaa ihmisiä oppimaan perustavanlaatuista vastavuoroisuutta. Tämä tapahtuu erityisesti niin sanottujen "kulttuuripistosten" avulla, jotka merkitsevät taukoa, jonka aikana voidaan selittää seikat, jotka saattavat haitata yhteisymmärrystä tai aiheuttaa hämmennystä, koska käytännöt, tavat, oikeudet ja voimassa olevat säännöt poikkeavat toisistaan Ranskassa ja muualla. Kaikissa näissä kyselylomakkeissa on pieniä tekstejä, jotka ovat täynnä kaikkein arkoimpia sanoja, mutta joissa käytetään yhtäkkiä myös osin hyvin abstrakteja tai päinvastoin hyvin konkreettisia, teknisiä tai erikoisalojen sanoja, jotka liittyvät lakiin, terveyteen, työhön, asumiseen, tukiin ja veroihin ja joita ei sellaisenaan ole olemassa toisella kielellä, tai sanoja, jotka eivät viittaa mihinkään tai joille ei ole tarkkaa vastinetta. Mitä tarkoitat sanoessasi "eronnut" tai "rekisteröidyssä parisuhteessa"? Kun sanot "perhe", tarkoitatko "sukua" vai "ydinperhettä"? Mikä ihme on "veroilmoitus" soninkelle tai syyrialaiselle? Miten voidaan ilmaista se, että Venäjällä kansallisuus ja kansalaisuus eivät merkitse samaa kuin Ranskassa? Nämä kyselylomakkeet on tietenkin käännetty eri kielille, useimmiten erittäin taidokkaasti, ja tietenkin kohtaamisissa voidaan käyttää tulkkeja, mutta ajoittain on vaikea ymmärtää puolin ja toisin asiasisältöä, kun siirrytään yhdestä kulttuurista toiseen tai yhdestä kielestä toiseen. Tarvittaessa on luotava uusia sanoja näihin muihin kieliin vaistonvaraisesti ja kyseisen kielen puhujien kielellisen lahjakkuuden avulla, kuten me ranskanpuhujatkin olemme lainanneet ja keksineet uusia sanoja ranskan kieleen ajan mittaan ja kuten teemme edelleenkin. Kääntäminen ei ole pelkkä taito- tai taiteenlaji, kääntäminen on elinikäistä.

Toisessa, erittäin kunnianhimoisessa hankkeessa lähestymme asioita ylhäältä päin. Miten voimme varmistaa, että Euroopan unionin kieliympäristö pysyy aina rikkaana? Mitä voimme tehdä, jotta kykenemme edistämään kielten monimuotoisuutta, joka on määritelmällisesti osa unionia? Nämä ovat kysymyksiä, joiden ääressä työskentelemme yhteishankkeessa nimeltä – kunnia sille, jolle kunnia kuuluu – Projet ECO.

Nähdäksemme unionin 24 virallista kieltä – jotka voivat vaikuttaa olevan ongelma – sen sijaan voimavarana on ensin muistettava, että monet näistä kielistä ovat levinneet kaikkialle maailmaan. Englanti, espanja, ranska ja portugali kuuluvat maailman puhutuimpiin kieliin – unohtamatta kieliä, joita puhutaan kansalliskielten rinnalla, kuten arabiaa, joka on Ranskan toinen kieli. Euroopassa puhutut kielet ovat sen rauhanomaisin valloittamisen ase.

Projet ECO on viimeisimpien huolenaiheiden ja suositusten ytimessä. Hankkeessa jäsennellään aidosti digitaalisten ihmistieteiden aineistoja. Siinä ei ainoastaan tuoteta uusia digitaalisia korpuksia, vaikka tällaiset korpuukset ovatkin hyvin mielenkiintoisia, vaan jäsennellään ne yhdeksi käytettävissä olevaksi kokonaisuudeksi, joka perustuu ajatukseen ilmaisut, joita ei voida kääntää, yhteen kokoavan eurooppalaisen tiedostopankin ja käännöskoneen luomisesta.

Projet ECO on tulevaisuuden viestinnän ytimessä, sillä se koskee neuraalista konekääntämistä. Tiedostopankin tiedot, jotka perustuvat unionin toimielinten palveluksessa työskentelevien tulkkien, kääntäjien ja juristi-lingvistien huomattavaan kielelliseen ja terminologiseen osaamiseen, on tarkoitettu syötettäväksi näytteinä oppiviin koneisiin niiden syväoppimisen perustaksi. Hankkeen tarkoituksena on käyttää 552:ta kieliyhdistelmää ja olla avoin kansalaisten panokselle ja kokemuksille. Hanke on suunnannäyttävä, koska sen yhteydessä esiin nousee haastavia kysymyksiä. Oppiiko kone kuin lapsi? Mikä on määrän ja laadun suhde ja yhteisvaikutus? Miten uusia yhteyksiä syntyy? Mikä merkitys näillä pakottavasti mieleen tulevilla metaforilla on?

Hankkeelta odotettu kehitys ei liity ainoastaan korpusten laatuun ja moninaisuuteen. Se liittyy myös algoritmin kehittämiseen. ECO-käännöskoneen kehittämisessä halutaan hyödyntää neuraalisen tekniikan huomattavia mahdollisuuksia ja huolehtia samalla siitä, että virheitä ei synny kyseisen prosessin perusteella ja että koulutetut mallit voivat ilmaista epävarmuutensa oikeasta käännöksestä, jotta loppukäyttäjä voi hallita käännösprosessia ja luottaa tähän innovatiiviseen käännösvälineeseen. Neuraalikäännös siis varoittaa käännösongelmista ja ongelmallisista painotuksista ehdotetuissa käännöksissä.

Otin edellä lähtökohdakseni Jacques Derridan fraasin "Plus d'une langue", useampi kuin yksi kieli.

Derridalle tämä fraasi on dekonstruktion määritelmä, ja dekonstruktiossa tuodaan uudelleen pohdittavaksi kielen yhteydessä filosofia ja sen historia, sellaisena kuin filosofian historia on kerrottu perinteisesti eli traditionaalisesti (latinan sanasta *tradere*, "välittää") – vaikka kyseisen sanan suhteen puhaltavatkin uudet, erityisesti mitä feminiinisimmät tuulet. Derrida kirjoittaa teoksessaan *Mémoires pour Paul de Man*⁹ seuraavaa: "Jos, Herra paratkoon, uskaltais yrittää määritellä dekonstruktion vain yhdellä ilmaisulla,

9 | Galilée, 1988, s. 38.

joka olisi lyhyt, tiivistetty ja ytimekäs kuin tunnuslause, sanoisin yksinkertaisesti: 'plus d'une langue', useampi kuin yksi kieli."

Minä puolestani viittaan tällä fraasilla liikehdintään, joka on ominaista Euroopan unionin rakentamiselle ja Euroopan unionin kansalaisuudelle. Fraasi kuvaa liikkeeseen laittamisen ja uudelleen harkitsemisen energiaa, joka on välttämätön osa kaikkia kestäviä instituutioita.

Monikielisyys Luxemburgin tuomioistuimissa

— Jean-Claude Wiwinius

Jean-Claude Wiwinius oli Cour supérieure de justicen (ylin tuomioistuin, Luxemburg) ja Cour constitutionnellen (perustuslakituomioistuin, Luxemburg) presidentti vuosina 2016–2021. Vuosina 2019–2021 hän oli Euroopan unionin korkeimpien tuomioistuinten presidenttien verkoston (Network of the Presidents of the Supreme Judicial Courts of the European Union) puheenjohtaja. Hän on toiminut useissa Luxemburgin oikeuslaitoksen vastuutehtävissä muun muassa Cour de cassationissa (ylin kassaatio tuomioistuin, Luxemburg), Cour d’appelissa (ylioikeus, Luxemburg), Parquet généralissa (valtionasiamies, Luxemburg) ja tribunal d’arrondissement de Luxembourgissa (Luxemburgin piirituomioistuin, Luxemburg). Hän on opettanut kansainvälistä yksityisoikeutta ja siviiliprosessioikeutta Centre universitaire de Luxembourgissa (Luxemburgin yliopistokeskus) 25 vuoden ajan. Hän on kirjoittanut hakuteoksen *Le droit international privé au Grand-Duché de Luxembourg* (Luxemburgin suurherttuakunnan kansainvälinen yksityisoikeus).

Luxemburg on **kaikenlaisille kulttuureille ja monille eri kansallisuuksille avoin maa. Harvassa yhteiskunnassa** osataan ottaa tämä monikulttuurisuus osaksi maan kulttuuria yhtä hyvin kuin Luxemburgissa.

Monikielisyys ja kulttuurinen monimuotoisuus ovat erottamaton osa monien maiden historiaa ja identiteettiä. Luxemburg on tästä elävä esimerkki. Luxemburg on monikielinen maa, jonka moni asukas on muuttanut sinne muualta, jossa työskentelee rajatyöntekijöitä ja jonka rajanaapureita ovat Saksa, Belgia ja Ranska. Elämää Luxemburgin suurherttuakunnassa elävöittää huomattava määrä kansainvälisiä asukkaita, jotka tuovat Luxemburgiin monenlaisia kulttuureja, uskontoja ja sosiaalisia yhteisöjä.

KOLMIKIELISYYS LUXEMBURGISSA

Luxemburgissa annettiin 24.2.1984 laki kielijärjestelmästä. Kyseisessä laissa säädetään seuraavaa:

”1 § – Kansalliskieli

Luxemburgilaisten kansalliskieli on luxemburg.

2 § – Lainsäädännön kieli

Lait ja niiden täytäntöönpanoasetukset laaditaan ranskan kielellä. Kun lakeihin ja asetuksiin on liitetty käänös, ainoastaan ranskankielinen teksti on todistusvoimainen.

3 § – Hallinnon ja tuomioistuinten kieli

Hallinnossa, sekä riita-asiassa että muussa asiassa, ja tuomioistuimessa voidaan käyttää ranskan, saksan tai luxemburgin kieltä, ellei erikseen tiettyjen asioiden osalta toisin säädetä.

4 § – Hallinnolliset hakemukset

Kun hakemus on laadittu luxemburgiksi, ranskaksi tai saksaksi, hallinnon on käytettävä vastauksessaan mahdollisuuksien mukaan hakijan valitsemaa kieltä.”

Vuonna 1984 annetulla lailla vahvistettiin siis Luxemburgin ”kolmikielisyys”, sillä ranska ja saksa ovat historiallisesti olleet Luxemburgin hallintokieliä ja ranska on tällä hetkellä ainoa lainsäädännön kieli. Vuonna 1984 hallintokieleksi otettiin lisäksi paikallinen kieli eli luxemburg, ja siitä tuli maan ainoa kansalliskieli. Luxemburgin suurherttuakunnassa

monikielisyys on todellinen osa elämää, sillä maan väestö käyttää päivittäin kolmea kieltä, vaikka kotoutumiskielen asema on edelleenkin luxemburgilla. Luxemburgin väestö on pitänyt kiinni luxemburgin puhumisesta osin myös seikkana, joka tukee heidän kansallista identiteettiään (*eis Sprooch*, "meidän kieli").

Tämä erityispiirre johtuu maan pienuudesta ja Luxemburgin suurherttuakunnan historiasta, sillä se sijaitsee ranskan- ja saksankielisten alueiden risteyskohdassa. Luxemburgin ja sen naapurimaiden tiiviit yhteydet ja erityisesti 1970-luvulla alkanut työperäinen muuttoliike Luxemburgiin ovat johtaneet siihen, että Luxemburgissa puhutaan nykyään paljon näitä kahta naapurimaiden kieltä.

Toisin kuin eräissä muissa monikielisissä maissa – kuten Sveitsissä, Kanadassa tai Belgiassa – joissa eri kielten käyttö on maantieteellisesti jakautunutta, Luxemburgissa eri kielten käyttö määräytyy funktionaalisesti eli se, mitä kieltä milloinkin käytetään, riippuu tilanteesta. Yleensä maassa hyväksytään kolmen kielen yhtäaikaista käyttöä. Kukin voi puhua omaa kieltään, mutta hänen on ymmärrettävä kahta muuta kieltä käännöstä pyytämättä.

Koulussa on opiskeltava kolmea kieltä. Kaikkien oppilaiden on opiskeltava saksaa 6-vuotiaasta, ranskaa 7-vuotiaasta ja englantia 14-vuotiaasta alkaen.

Koulun perusopetuksessa (opetus 3–11-vuotiaille) opetus on saksaksi ja selityksiä annetaan usein luxemburgiksi. Toisen asteen opetuksessa (12-vuotiaasta alkaen) klassinen opetus on saksaksi alemmilla luokilla ja ranskaksi ylemmillä luokilla. Yleisopetus (joka on toinen opetussuunnitelma) annetaan alemmalla tasolla kaikissa aineissa – paitsi matematiikassa – saksaksi, ja ylemmällä tasolla kurssit järjestetään pääosin ranskaksi, mutta oppilaille annetaan usein edelleenkin selityksiä luxemburgiksi.

MONIKIELISYYS LUXEMBURGISSA

Luxemburgissa puhutaan nykyään yli 200 kieltä. Kun väestöstä vähän yli 55 prosenttia puhuu luxemburgia, se on maan puhutuin kieli, ja tämän jälkeen tulevat portugali (16 prosenttia) ja ranska (12 prosenttia).

Vuonna 2012 luxemburgilaisista 72 prosenttia piti ranskaa, 47 prosenttia saksaa ja 40 prosenttia englantia **hyödyllisimpinä kielinä** henkilökohtaisen kehityksensä kannalta, kun luxemburgia ei otettu huomioon. Voi kuitenkin olla, että ennemmin tai myöhemmin nämä suhdeluvut muuttuvat. Anekdoottina voin kertoa, että kun ehdotin 11-vuotiaalle

lapsenlapselleni refleksiiviverbien kertaamista, nuori mies vastasi minulle (luxemburgiksi): ”Mutta Bopa, niiden kertaaminenhan on täysin turhaa, koska myöhemmin työelämässä en tarvitse enää ranskaa, koska englannin osaaminen riittää enemmän kuin hyvin.” Se siitä ranskankielisyydestä, jolla Luxemburgissa niin usein ylpeillään.

Luxemburg on myös monikielisempi, koska siellä työskentelee paljon ranskan- (75 %) tai saksankielisiä (25 %) **rajatyöntekijöitä**. Lähes puolet maan työntekijöistä on tällaisia rajatyöntekijöitä. Kolmen virallisen kielen lisäksi on mainittava myös, että maassa puhutaan portugalia ja englantia: lähes 18 prosenttia Luxemburgin väestöstä on portugalilaisia, eli maassa on iso vähemmistö, joka puhuu edelleenkin pääosin portugalia, vaikka toinen sukupolvi puhuukin luxemburgia. Pankkialan erittäin vahva kehitys on johtanut siihen, että englannin kieltä käytetään usein työkielenä.

Luxemburgissa **lehtiartikkelit** laaditaan pääosin saksaksi ja osin ranskaksi, eikä artikkeleita käännetä toiselle kielelle. Lehdissä esiintyy myös luxemburgia: lukijoiden kirjeet, yksityiselämään liittyvät henkilökohtaiset ilmoitukset (nekrologit, erilaiset ilmoitukset jne.). Luxemburgissa on julkaistu viime vuosina myös englannin- ja portugalinkielisiä viikkolehtiä.

Chambre des Députésissa (Luxemburgin parlamentti) puhutaan luxemburgia siten, että välillä lakitekstejä siteerataan ranskaksi. **Conseil d'État'n** (lainsäädäntöasioissa neuvoa-antava elin, Luxemburg) täysistunnoissa sen sijaan puhutaan ranskaa.

Miten tämä monikielisyys ilmenee Luxemburgin suurherttuakunnan **arjessa**? Annan muutaman satunnaisen esimerkin omasta elämästäni tämän tekstiosuuden viimeistelyä edeltäneen kahden viikon ajalta. Esch-sur-Alzetten kaupunki, joka on yksi Euroopan kulttuuripääkaupungeista vuonna 2022 ja jossa puhutaan luxemburgin, ranskan ja saksan lisäksi myös italiaa ja portugalia useissa teräsalan työntekijöiden maahanmuuttajataustaisissa perheissä, on tuottanut projektin – polyglottinäytelmän, jonka näyttelijät käyttävät kukin omaa äidinkieltään –, jossa keskitytään ongelmiin, mutta myös komiikkaan, erilaisissa tilanteissa, joita voi syntyä tässä kielten sulatusuunissa (”linguistic melting-pot”). Asuinkuntani hallinnon *flaijerissa* ilmoitettiin kuudella kielellä seuraavasta suuren roskatavaran keräyskerrasta. Luxemburgilaisen päivälehdessä lukijan kirjeessä kirjoittaja valitti siitä, että raitiovaunuissa ilmoitukset annetaan vain ranskaksi ja englanniksi eikä myös saksaksi ja luxemburgiksi. Vaimoni tuli kuoroharjoituksista ja totesi, että hänen oli puhuttava viittä eri kieltä kuorokavereidensa kanssa. Ja vielä yhtenä esimerkkinä mainitsen, että kadotin kävelyretkellä puhelimeni ja kun palasin samaa reittiä takaisin, jouduin tiedustelemaan kolmella eri kielellä kolmelta eri kävelijältä, olivatko he

löytäneet puhelimeni. Esimerkkien luetteloa voisi jatkaa loputtomiin. Luxemburgissa asuvia tämä ei yllätä eikä ennen kaikkea haittaa.

LUXEMBURGIN KIELI

Tämä monikielinen ympäristö on vaikuttanut luxemburgin kieleen.

Mainitsen lyhyesti, että luxemburg (*Lëtzebuergesch*), joka on luxemburgilaisten ainoa kansalliskieli, on indoeurooppalainen kieli, joka kuuluu germaaniseen kieliryhmään (moselfrankki) ja jota puhutaan lähinnä Luxemburgissa ja eräissä Belgian, Ranskan ja Saksan rajakunnissa. Kielellä on arviolta noin 600 000 puhujaa maailmanlaajuisesti.

Luxemburgille annettu Luxemburgin **kansalliskielen** asema on osoitus tosiseikasta: luxemburg ei ole murre. Luxemburgilaiset puhuvat keskenään kaikilla tasoilla ja kaikissa tilanteissa vain luxemburgia. He puhuvat siis ”omaa kieltään”.

Luxemburgissa on useiden vuosien ajan valmisteltu **perustuslain muutosta**. Tässä ollaan juuri päästy loppusuoralle. Uuden perustuslain I luvussa, jonka otsikko on ”Valtio, sen alue ja asukkaat”, ja erityisesti sen I jaksossa, jonka otsikko on ”Valtio, poliittinen muoto ja suvereniteetti”, on 4 §, jonka 1 momentissa säädetään seuraavaa: ”Luxemburgin kieli on luxemburg. Laissa säädetään luxemburgin, ranskan ja saksan kielten käytöstä.”

Tämän säännöksen selityksessä todetaan, että muiden eurooppalaisten perustuslakien tapaan 4 §:ssä säädetään **valtion symboleista**, joita ovat kieli, lippu, vaakuna ja kansallislaulu. Kielijärjestelmän osalta säännöksen sanamuodolla, jossa mainitaan luxemburg, pyritään säilyttämään tietty joustavuus siltä osin kuin lainsäädännössä säädetään luxemburgin, ranskan ja saksan kielten käytöstä. Kun Chambre des Députés, jonka istunnossa käsiteltiin perustuslain säätämistä, keskusteli pykälästä, puhujat katsoivat, että paitsi luxemburgin kielen aseman myös maan monikielisyyden kirjaaminen perustuslakiin on osoitus maan sitoutumisesta monikielisyyteen, joka on maalle resurssi ja jonka avulla Luxemburgin merkitystä voidaan puolustaa koko maailmassa.

MONIKIELISYYS JA TUOMIOISTUIMINTA

TUOMARIT JA MUUT OIKEUSLAITOKSEN JURISTIVIRKAMIEHET

Tuomareiksi koulutettavista 7.6.2012 annetun muutetun lain (loi modifiée du 7 juin 2012 sur les attachés de justice) 2 §:ssä säädetään kokeeseen perustuvan kilpailun perusteella palvelukseen otettavien tuomarikoulutettavien osalta, että kokeeseen osallistuminen edellyttää, että ehdokas täyttää eri edellytykset, joita ovat muun muassa Luxemburgin kansalaisuus mutta ennen kaikkea – nyt käsiteltävän aiheen näkökulmasta – **riittävän hyvä osaaminen kolmessa hallinnon ja tuomioistuinten kielessä**, jotka määrittellään kielijärjestelmästä 24.2.1984 annetun lain 3 §:ssä.

Tuomareiksi koulutettavien palvelukseen ottamisesta ja koulutuksesta 25.6.2021 annetun suurherttuan asetuksen (règlement grand-ducal du 25 juin 2021 sur le recrutement et la formation des attachés de justice) 3 ja 4 §:ssä säädetään **kielitaidon tarkistamisesta**. Lähtökohtaisesti kaikki hakijat, jotka ovat suorittaneet toisen asteen opintonsa lukiossa, jossa noudatetaan Luxemburgin virallisia opetussuunnitelmia, on vapautettu kielikokeesta. Jos hakija ei ole käynyt tällaista lukiota, edellytetään, että hän suorittaa luxemburgin ja tarvittaessa ranskan ja/tai saksan kielikokeen. Vaikka 2 §:ssä säädetään edellytykseksi kielten ”riittävä” osaaminen, Luxemburgin oikeuslaitoksen juristivirkamiehen odotetaan hallitsevan nämä kolme kieltä ”täydellisesti”. Kolmen viime vuoden aikana Commission de recrutement et de formation des attachés de justice (tuomarikoulutettavien palvelukseen ottamis- ja koulutuslautakunta) on hylännyt kuusi hakijaa (kolme vuonna 2019, yhden vuonna 2020 ja kaksi vuonna 2021) riittämättömän kielitaidon perusteella. Joskus hylätty hakija ilmoittautuu uudelleen seuraavana vuonna suoritettuaan menestyksekkäästi luxemburgin tai saksan kielen intensiivikurssin.

ASIANAJAJAT

Euroopan unionin tuomioistuimen tämänhetkinen luxemburgilainen tuomari François Biltgen tarkastelee noin kymmenen vuotta sitten julkaistussa tekstissään, jonka otsikko on ”La libre circulation des avocats au Luxembourg” (Asianajajien vapaa liikkuvuus Luxemburgissa), yksityiskohtaisesti ongelmia, joita on tullut esiin Luxemburgin kahdessa asianajajayhteisössä, joiden jäseniksi on liittynyt **erittäin suuri määrä asianajajia, jotka eivät ole kotoisin Luxemburgista**, siltä osin kuin on kyse näiden ulkomaisten asianajajien kielitaidosta ja kyseisen kielitaidon tarkistamisesta unionin oikeuden merkityksellisten säännösten kannalta. Tekstissään Biltgen esittelee asianajajan ammatista 10.8.1991

annetun lain muuttamisesta 13.6.2013 annetun lain taustaa ja viittaa lyhyesti Euroopan komission vuonna 2011 SEUT 258 artiklan nojalla aloittamaan rikkomusmenettelyyn, joka koski edellytyksiä, joita sovelletaan unionin alueen asianajajiin, jotka on merkitty asianajajien luettelon IV osaan ja jotka pyytävät tulla merkityksi kyseisen luettelon I osaan ("rinnastuslauseke").

Nykyään edellä mainitun **asianajajan ammatista annetun lain 31-1 §:n** mukaan "yksilöinä asianajajaluetteloon merkittyjen asianajajien on hallittava kielijärjestelmästä 24.2.1984 annetussa laissa tarkoitettu lainsäädännön kieli sekä kaikki muut heidän ammattitehtäviensä edellyttämät kielet, sanotun kuitenkin rajoittamatta edellä 6 §:n 1 momentin d kohdassa säädettyä. Luettelon II osaan merkittyjen asianajajien on lisäksi hallittava Luxemburgin suurherttuakunnan hallinnon ja tuomioistuinten kielet, jotka ovat tarpeen heidän harjoitteluunsa liittyvien velvollisuuksien täyttämiseksi. Asianajajalla, joka ottaa asian hoidettavakseen, on oltava tarvittava ammatti- ja kielitaito, sillä muuten hänelle voidaan määrätä kurinpitoseuraamus."

Hakija voidaan merkitä asianajajien **luettelon II osaan** (harjoittelija-asianajajat) ainoastaan, jos hän voi todistaa hallitsevansa luxemburgin, ranskan ja saksan kielet. **Siirtymisestä luettelon IV osasta I osaan** (asianajaja, joka voi esiintyä tuomioistuimessa) asianajajayhteisön puheenjohtajan ohjeessa (circulaire du bâtonnier nro 1, 2013/2014) määrätään, että asianajajan on annettava vakuutus siitä, että hän harjoittaa ammattiaan ainoastaan kielillä, joita hän osaa, ja vakuutuksessa on mainittava hänen hallitsemansa kielet. Asianajajayhteisön johtokunta on antanut 8.6.2016 määräyksen, jossa täsmennetään tiettyjä asioita. Siinä todetaan ensinnäkin, että asianajajan on saavutettava laissa säädetty kielitaitotaso. Määräyksessä todetaan seuraavaksi, että Luxemburgin oikeusjärjestystä koskevien täydentävien kurssien menestyksekkäs suorittaminen luo oletettaman siitä, että hakija osaa ranskaa laissa tarkoitetulla tavalla. Hakijoiden, jotka ovat suorittaneet perus- tai toisen asteen koulutuksen Luxemburgin tai Saksan koulutusjärjestelmässä ja joille on tässä järjestelmässä myönnetty tutkintotodistus, jonka perusteella he voivat opiskella korkeakoulussa, katsotaan osaavan luxemburgia tai saksaa laissa tarkoitetulla tavalla, jos tähän tutkintotodistukseen johtanut opetus on annettu luxemburgin tai saksan kielellä. Muiden hakijoiden on esitettävä hyväksytyn ammattihenkilön antama todistus siitä, että he osaavat luxemburgia tai saksaa laissa edellytetyn tasoisesti.

Näitä suhteellisen tuoreita tekstejä ei kuitenkaan aina noudateta käytännössä.

Vaikka – kuten juuri edellä esitin – Luxemburgin asianajajayhteisö on viime vuosien aikana alkanut soveltaa melko tiukkoja edellytyksiä jäsentensä kielitaidon tarkistamisessa ja tehnyt kielitaidosta perustellusti ammattieettisen kysymyksen, näin ei aina ole ollut.

Muistelen sitä, kun työskentelin vuosina 1984–1989 **Esch-sur-Alzetten rauhantuomarina** ja kohtasin työssäni välillä melkein pä hullunkurisia tilanteita. Justice de paix:ssä eli rauhantuomioistuimessa, jossa käsitellään paitsi vuokrasopimuksia ja työoikeutta koskevia asioita ensimmäisenä oikeusasteena myös arvoltaan vähäisempiä riitoja (nykyisin alle 15 000 euroa) koskevia asioita, yksityishenkilö voi osallistua asian käsittelyyn ilman asianajajaa. Useammin kuin kerran kävi niin, että jouduin toimimaan paitsi tuomarina myös tulkkina ja selittämään luxemburgilaiselle, millaisia oikeudellisia väitteitä vastapuolen ranskaa puhuva asianajaja, joka ei osannut puhua luxemburgia, oli juuri esittänyt. Vielä hullumpaa oli, kun jouduin selittämään asianajajalle, mitä hänen vastapuolensa oli juuri väittänyt luxemburgiksi. Tämä ei tietenkään ole tuomarin tehtävä. Kun kuitenkin toimin ”lähituomarina” ja kun lain mukaan tehtävänäni oli sovittaa riitoja, kuten kollegani myös minä halusin toimia näin, jotta vältyttiin yhtäältä asian käsittelyn lykkäämiseltä, jotta toinen osapuoli voisi löytää luxemburgia puhuvan asianajajan, ja toisaalta mahdollisilta turhilta tulkkauksuilta, joiden määrä olisi voinut olla suurempi kuin maksuna vaadittu määrä. Toinen ratkaisu olisi tietysti ollut sanoa asianajajalle: ”Ikävä juttu sinulle – ja asiakkaallesi – jos sinä et ymmärrä, mitä tuomioistuimessa esitetään.”

Vaikuttaa siltä, että edellä esitetyistä uusista säännöistä huolimatta kielten käyttötilanne ei ole muuttunut – ainakaan rauhantuomioistuimissa – kaikkialla, sillä muutoin ei olisi ollut tarpeen antaa aivan äskettäin, 22.3.2022 allekirjoitettua **Luxemburgin rauhantuomioistuimen ja Luxemburgin asianajajayhteisön yhteisohjetta** (circulaire commune de la justice de paix de Luxembourg et du barreau de Luxembourg). Ohjeessa on kohta ”Kielten käyttö”, jossa ensin lainataan asianajajan ammatista annetun muutetun lain 31-1 §:ää ja tämän jälkeen todetaan seuraavaa: ”Istunnoissa oletetaan, että asianajajat osaavat luxemburgia, ranskaa ja saksaa – riittävän hyvin ymmärtääkseen, puhuakseen ja esittääkseen oikeudellisia argumentteja näillä kielillä. Kääntäminen ei kuulu rauhantuomarien, asessorien tai kirjaajan tehtäviin. Asianajajan on hallittava keskustelukumppaninsa puhuma kieli, olipa kyseessä asianajaja tai yksityishenkilö. Muussa tapauksessa hänen on hankittava avukseen kollega, jolla on tarvittava kielitaito.”

ISTUNNOT

Kuten tämän tekstiosuuden johdannossa mainittiin, edellä mainitun 24.2.1984 annetun lain 3 §:ssä sallitaan laaja-alaisesti ranskan, saksan ja luxemburgin kielten käyttö tuomioistuimissa. Lähtökohtana on, että **kolmikielisyttä kunnioitetaan**.

Käytännössä kaikissa oikeudenkäynneissä, joissa on **asian käsittelyn kirjallinen vaihe** ja jotka edellyttävät asianajajan käyttöä (eli oikeudenkäynnit Cour constitutionnellessa (perustuslakituomioistuin, Luxemburg), Cour de cassationissa (ylin kassaatiotuomioistuin, Luxemburg), Cour administrativessa (ylin hallintotuomioistuin, Luxemburg), Cour d'appelin (ylaoikeus, Luxemburg) siviili-, kauppa- ja työoikeudellisia asioita käsittelevillä osastoilla ja siviiliasioissa tribunal d'arrondissementeissa (piirituomioistuin, Luxemburg), kirjelmät laaditaan **ranskaksi**. Jos istunnossa on tarvetta selityksille, ne annetaan (yleensä) niin ikään ranskaksi.

Kaikissa **muissa asioissa** (eli rikosasioissa kaikissa tuomioistuimissa, tribunal d'arrondissementeissa – paitsi silloin kun niissä käsitellään siviiliasioita –, tribunal administratifissa (hallintotuomioistuin, Luxemburg) ja justice de paix:ssä), joissa yksityishenkilö voi osallistua asian käsittelyyn ilman asianajajaa, **lausumat voidaan esittää jollakin maan kolmesta virallisesta kielestä**. Näissä asioissa edes asianajajat eivät aina esitä suullisia väitteitään ranskaksi. Ja tämä järjestelmä toimii.

Kaikki yksityishenkilöt eivät tietenkään osaa (tai halua) ilmaista itseään millään näistä kolmesta kielestä. Heillä on tällöin oikeus ilmaista itseään valitsemallaan kielellä ja käyttää apunaan tulkkia. Minä toimin useita vuosia Cour d'appelin erään rikosasioita käsittelevän jaoston puheenjohtajana ja minun arvioni mukaan **lähes puolessa rikosoikeudenkäynneistä käytetään tulkkia**.

Tältä osin on syytä viitata prosessuaalisten takeiden vahvistamisesta rikosasioissa ja muun muassa **oikeudesta tulkkaukseen ja käännöksiin** rikosoikeudellisissa menettelyissä 20.10.2010 annetun Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivin 2010/64/EU saattamisesta osaksi kansallista lainsäädäntöä 8.3.2017 annettuun lakiin (loi du 8 mars 2017 renforçant les garanties procédurales en matière pénale et portant, entre autres, transposition de la directive 2010/64/UE du Parlement européen et du Conseil, du 20 octobre 2010, relative au droit à l'interprétation et à la traduction dans le cadre des procédures pénales), jolla Luxemburgin rikosprosessilakiin (Code de procédure pénale) otettiin sen 3-2-3-5 §.

Näissä pykälissä säädetään, että henkilöllä, joka ei puhu tai ymmärrä oikeudenkäyntikieltä, on oikeus maksuttomaan tulkkaukseen kuulustelussa (rikosprosessilain 3-2 §) ja että hänellä on oikeus saada ilmainen käännös kielelle, jota hän ymmärtää, kaikista hänelle tiedoksi annettavista asiakirjoista (saman lain 3-3 §). Uhreilla ja asianomistajilla on samat oikeudet (saman lain 3-4 ja 3-5 §).

Tästä aiheesta on syytä esittää useita huomautuksia. Ensinnäkin on todettava, että koska Luxemburgissa asuu paljon ulkomaalaisia ja koska maassa puhutaan monia eri kieliä, hyvin usein on **selvästi vaikeaa löytää tulkkeja tai kääntäjiä**, jotka voisivat tulkata tai kääntää pyydetylle kielelle, koska suurimmalla osalla näistä henkilöistä on toinen päätoimi, mistä syystä he eivät ole aina saatavilla. Näiden käytännön ongelmien ratkaiseminen vaatisi todellista oikeuslaitoksen omaa ”käännöspalvelua”. Joskus käy niinkin, että asianajaja tarvitsee tulkkausta voidakseen keskustella asiakkaansa kanssa. Valitettavasti tulkkauksen laatu jättää varsin usein toivomisen varaa. Tulkkauspyyntöjä, järjestelmän väärinkäyttämiseksi tai muuten, esitetään joskus viime hetkellä ennen istuntoa, jolloin asian käsittelyä lykätään.

Sanomattakin on selvää, että **käännös- ja tulkkauskulut** ovat kohtuuttoman korkeita. Vuonna 2021 oikeuslaitos maksoi 577 600 euroa tulkkauksesta poliisissa, 300 647,62 euroa tulkkauksesta tuomioistuimissa ja 980 940 euroa asiakirjakäännöksistä, eli yhteensä 1 859 187,62 euroa.

Anekdoottina mainitsen vielä mielenkiintoisen, saksan ja ranskan kielten käytöstä oikeuslaitoksessa 16.9.1879 annetun **valtionasiamiehen ohjeen** (circulaire du parquet général), joka – virallisesti – on edelleenkin voimassa. Kyseisen ohjeen mukaan ”siviili- ja kauppaoikeudellisissa asioissa, joissa osapuolia edustavat pätevyityneiden asianajajien luetteloon merkityt asianajajat (avocats-avoués), käytetään ranskan kieltä, kun taas tuomarit ja rikospoliisin virkamiehet käyttävät saksan kieltä kaikissa rikosoikeudellisissa toimissaan”. Ohjeessa lisätään, että ”rauhantuomarien on siis aina laadittava saksan kielellä poliisituomarina antamansa tuomiot, ja rauhantuomioistuinten kirjaajat käyttävät tätä kieltä lyhyissä ilmoituksissaan, jotka heidän on laadittava rikosoikeuden alalla laissa säädetyn nojalla”.

Rauhantuomarit eivät kuitenkaan käytännössä enää noudata viimeksi mainittua määräystä. Kun itse toimin justice de paix:ssä poliisituomarina viiden vuoden ajan, minun piti muistaakseni laatia yksi ainoa ratkaisu saksaksi – syytetyn nimenomaisesta pyynnöstä.

Sekä yleisissä että hallintotuomioistuimissa on kehitetty mielenkiintoista oikeuskäytäntöä, joka koskee yhtäältä sitä, **miten reagoidaan kannekirjelmään, joka on laadittu muulla kielellä** kuin jollakin kolmesta virallisesta kielestä, ja toisaalta **velvollisuutta vastata hallintoalalaisen valitsemalla kielellä**.

Siten on katsottu, että vaikka 24.2.1984 annetussa laissa tai muualla laissa ei nimenomaisesti säädetä, että kanne, joka on laadittu muulla kielellä kuin jollakin Luxemburgin suurherttuakunnan kolmesta virallisesta kielestä, joita voidaan käyttää tuomioistuimissa, ei täytä tutkittavaksi ottamisen edellytyksiä, on kuitenkin niin, että kun kannekirjelmä, jolla asia pannaan vireille, on laadittu jollain muulla kielellä kuin vuonna 1984 annetun lain 3 §:ssä tarkoitetulla virallisella kielellä eikä sen liitteenä esitetä käännöstä jollekin näistä kolmesta virallisesta kielestä, kyseisellä kannekirjelmällä voidaan loukata vastaajan ja mahdollisesti asiaan liittyvän kolmannen osapuolen puolustautumisoikeuksia eikä tuomioistuinkaan voi sen perusteella ymmärtää asiaa hyvin ja täydellisesti, sillä asiakirjan, jolla asia pannaan vireille, laatiminen jollakin maan kolmesta virallisesta kielestä on tae siitä, että tuomioistuin ymmärtää asian tällä tavalla täydellisesti, joten tällainen muulla kielellä laadittu kanne on jätettävä tutkimatta (ks. TA 12.2.2020, nro 42194).

Lisäksi on katsottu, että ”kielijärjestelmästä 24.2.1984 annetussa laissa hallintoviranomaisille asetettua velvollisuutta ei sovelleta tuomioistuihin; tuomioistuimet voivat käyttää ranskan kieltä, jota perinteisesti käytetään tuomioistuinratkaisujen laatimiskielenä” (ks. Cass 30.6.2011, Pas 2012, s. 592; TA 23.9.2015, nro 35036).

Todisteiden toimittamisesta jollain muulla kuin virallisella kielellä oikeuskäytännössä on katsottu, että tämä kysymys liittyy puolustautumisoikeuksien kunnioittamiseen.

Siten Cour d’appel on ensin muistuttanut, että vuonna 1984 annettua lakia, jonka mukaan tuomioistuimissa käytetään ranskaa, saksaa tai luxemburgia, sovelletaan ainoastaan oikeudenkäyntiin varsinaisesti liittyviin asiakirjoihin eli tuomioistuimen ratkaisuihin ja oikeudenkäynnin asianosaisten vaihtamiin kirjelmiin ja vaatimuksiin, mutta ei todisteisiin tai asiakirjoihin, jotka määritelmällisesti ovat olleet olemassa ennen oikeudenkäyntiä ja joihin edelleenkin viitataan oikeudenkäynnissä siltä osin kuin asian käsittelyyn osallistuvat tahot ymmärtävät niiden sisällön, ja tämän jälkeen se on hylännyt valitusperusteen, jolla pyrittiin poistamaan englanniksi laaditut todisteet oikeudenkäyntiasiakirjoista (ks. Cour 11.12.2019 CAL-2017-71).

Vastaavasti tribunal d’arrondissement de Luxembourg (Luxemburgin piirituomioistuin, Luxemburg) on ensin muistuttanut, että Conseil d’État’n ehdotuksesta tuomioistuinmenettelyt otettiin nimenomaisesti mainitun vuonna 1984 annetun lain soveltamisalaan, ja tämän jälkeen se on katsonut, että tuomioistuimissa ei voida vapaasti valita käytettävää kieltä, koska laissa säädetään ainoastaan mahdollisuudesta käyttää ranskaa, saksaa tai luxemburgia. Koska kyseisessä tapauksessa viitatut todisteet eivät

olleet arkielämään liittyviä, selkeällä englannin kielellä laadittuja ja sisällöltään helposti ymmärrettäviä asiakirjoja vaan oikeudellisia asiakirjoja, jotka oli kirjoitettu englannin oikeuskielellä ja joiden tulkinnasta voitiin olla eri mieltä, ja koska nämä asiakirjat olivat lisäksi ratkaisevia tribunal d'arrondissementin asiassa annettavan ratkaisun kannalta, tribunal d'arrondissement päätti, että niitä ei voitu ottaa huomioon sellaisenaan, koska niitä ei ollut laadittu jollakin tuomioistuimissa käytettäväksi säädetyistä kielistä. Näin ollen tribunal d'arrondissement kehotti asianosaisia toimittamaan sille sertifioitun käännöksen kyseisistä asiakirjoista (ks. TAL 14.11.2017, nro 228/2017).

Veroasioissa tribunal administratif on katsonut, että ”Luxemburgin verolainsäädännön erityispiirteet, kun erityisesti otetaan huomioon, että se on osin alkujaan saksankielistä, voivat olla perusteena saksan kielen käytölle toimivaltaisissa tuomioistuimissa niiden kielten lisäksi, joita asiassa käytetään jonkin asianosaisen identiteetin perusteella tai asian kielenä, vaikka tällaisissa tuomioistuimissa perinteisesti käytetään ranskaa ainakin tuomioistuimen laatimissa asiakirjoissa” (ks. TA 4.2.1998, nro 9850).

Siviili- ja rikosoikeudellisten asioiden **tutkinnassa** tuomioistuin useimmiten kuulee todistajaa luxemburgiksi, antaa ilmoituksensa saksaksi ja laatii tuomionsa ranskaksi.

Hallintotuomioistuimissa, joiden toimivaltaan kuuluu veroasiat, tuomarit kuulevat – yleensä – oikeudelliset väitteet ensin ranskaksi, mutta keskustelevat sitten ratkaisusta äidinkielellään eli luxemburgiksi saksaksi laaditun asiakirjan – *Abgabenordnung* – perusteella ja laativat lopuksi tuomionsa ranskaksi. Melko vaikuttavaa.

LOPUKSI

Vuodesta 2023 alkaen Euroopan unionin tuomioistuimen kolmannen tornin, jossa työskentelee tuomioistuimen juristeja ja juristi-lingvistejä, vieressä oleva vapaa tila muuttuu puutarhaksi, jonka tarkoituksena on tuoda pilkahdus vihreää tähän Kirchbergin tasangon tiiviisti rakennettuun osaan. Puutarhan nimeksi on annettu ”Monikielisyysden puutarha” muun muassa siitä syystä, että se sijaitsee lähellä unionin tuomioistuimen juristi-lingvistien työpisteitä, joissa he kääntävät unionin tuomioistuinten ratkaisut unionin 24 viralliselle kielelle (luxemburg ei ole yksi näistä), ja kyseisen tulevan vihreän tilan tarkoituksena on esittää ”Luxemburgin maisemalle tyypilliset metsäiset kukkulat ja pellot pienoiskoossa”, kuten ranskalainen maisema-arkkitehti puutarhaa on kuvaillut.

Luxemburgilaisen tuomarin François Biltgenin, joka on Euroopan unionin tuomioistuimen rakennuslautakunnan puheenjohtaja, mukaan kyseinen puutarha on myös kunnianosoitus

Luxemburgille, jossa kyseinen unionin toimielin on sijainnut perustamisestaan alkaen ja joka on vuosisatojen ajan ollut monikielinen.

Päätän tämän tekstiosuuden lainaamalla saman tuomarin puhetta puutarhan rakennustöiden avajaisissa: ”Monikielisyys on kuin puutarha – siitä on pidettävä huolta.”

Lähteet

François Biltgen, *”La libre Circulation des avocats au Luxembourg”*, Annales du droit luxembourgeois, 2012, s. 11.

Fernand Fehlen ja Andreas Heinz, Université du Luxembourg, *Die Luxemburger Mehrsprachigkeit – Ergebnisse einer Volkszählung* (Luxemburg, 2016, ISBN 978-3-8376-3314-6).

Paul Dicks ja Guayarmina Berzosa, Les cahiers du CEPS/INSTEAD, *”Pays multiculturel, pays multilingue? Un modèle pragmatique pour l’analyse des relations langagières au Luxembourg”*, heinäkuu 2010.

Paul Dicks ja Guayarmina Berzosa, Les cahiers du CEPS/INSTEAD, *”Les compétences linguistiques auto-attribuées”*, syyskuu 2010.

Université du Luxembourg, recherches sur le multilinguisme.

Perustuslain muutosta koskevat Luxemburgin parlamentin asiakirjat – ehdotus nro 7700 (Documents parlementaires relatifs à la révision de la Constitution – Projet n° 7700).

Kielijärjestelmästä 24.2.1984 annettua lakia koskevat Luxemburgin parlamentin asiakirjat – ehdotus nro 2535 (Documents parlementaires relatifs à la loi du 24 février 1984 quant au régime des langues – Projet n° 2535).

Vademecum *Ma vie au barreau de Luxembourg*.

Wikipedia, Multilinguisme au Luxembourg -artikkeli.

Wikipedia, Luxembourgeois-artikkeli.

Iirin kieli Euroopassa

— **Michael D. Higgins**

Tekstin on kirjoittanut Michael D. Higgins, joka on ollut Irlannin presidentti vuodesta 2011 lähtien (hänet valittiin uudelleen vuonna 2018). Tätä ennen hän toimi senaatin jäsenenä (25 vuoden ajan) ja Irlannin edustajainhuoneen (Teachta Dála) jäsenenä (9 vuoden ajan). Hän oli ensimmäinen kulttuuriministeri vuodesta 1993 vuoteen 1997 ja perusti tämän ajanjakson aikana iirinkielisen televisiokanavan (Teilifís na Gaeilge). Hän oli ministerinä suoraan vastuussa iirin kielen edistämisestä iirinkielisten alueiden taloudellisessa ja yhteiskunnallisessa kehittämisessä. Hän oli kahdesti Lord Mayor of Galway, ja ennen siirtymistään politiikkaan hän toimi luennoitsijana yliopistossa. Michael D. Higgins on runoilija, kirjailija, akateemikko, ihmisoikeuksien puolustaja ja osallistuvan kansalaisuuden edistäjä.

Monikielisyys on keskeisessä asemassa Irlannin yhteiskunnassa ja olen hyvin ylpeä monikielisistä yhteisöistä eri puolilla tätä saarta. On asianmukaista, että Euroopan unionin tuomioistuimien on päättänyt tunnustaa näin erityisellä tavalla 70 vuotta toimittuaan sen merkityksen, joka monikielisuudella on paitsi sen omassa työssä, myös niin monien unionin kansalaisten elämässä. Olen hyvin iloinen kutsusta osallistua tämän julkaisun laatimiseen ja kiitän järjestäjiä siitä.

Monikielisuuden vaaliminen ei ole aina helppoa. Se on kuitenkin tärkeää ja ilmentää sitä arvostusta, jota annetaan yhtenäisyydelle moninaisuudessaan Euroopassa. On erityisen ansiokasta, että unionin tuomioistuimien on toiminut 70 vuotta monikielisenä toimielimenä. Unionin tuomioistuimen toimintaympäristö on muuttunut huomattavasti sen jälkeen, kun se perustettiin vuonna 1952 osana Euroopan hiili- ja teräsyhteisöä. Kuka olisi voinut kuvitella silloin, että vuonna 2022 unionin tuomioistuimien hoitaisi menestyksekkäästi ydintehtäväänsä, joka koskee unionin oikeuden yhtenäisen tulkinnan ja soveltamisen varmistamista, 27 jäsenvaltiossa ja peräti 24 virallisella kielellä? Unionin oikeusjärjestelmässä viime vuosikymmeninä tapahtunut muutos, joka on johtunut useiden perättäisten perussopimusten ja laajentumisten voimaantulosta, on epäilemättä ollut haastava. Tällaiseen unionin huomattavaan laajentumiseen liittyy riski siitä, että kansalaisten yhteys keskeisiin toimielimiin heikentyy. Sen varmistamiseksi, että tämä yhteys pysyy vakaana, on keskeistä, että toimielimet ovat kaikkien kansalaisten käytettävissä yhdenvertaisesti riippumatta siitä, missä he asuvat tai mitä kieltä he puhuvat. Vaikka unionin toimiminen 24 kielellä luonnollisesti aiheuttaa taloudellisia kustannuksia, tämän investoinnin merkitystä ei näin olen voida liikaa korostaa.

Kun pohditaan monikielisuuden merkitystä nykyisessä Euroopan unionissa, kiinnitän huomiota neljään keskeiseen argumenttiin, jotka puoltavat sitä. Kuten edellä on todettu, Euroopan unionin kaltaisen ainutlaatuisen (sui generis) ylikansallisen yhteisön menestyksen kannalta on ensinnäkin tärkeää, että kansalaiset tuntevat voivansa sitoutua unioniin ja olevansa osa unionia. Tämän saavuttamiseksi heidän on voitava ymmärtää unionin toimintaa, hyötyä siitä ja asioida unionin toimielimissä ja virastoissa kielellä, jonka käyttäminen on heille mukavinta. Iirin kielen osalta tässä suhteessa on saavutettu suurta edistystä viime vuosina. Irlannissa oltiin ylpeitä siitä, että unionin tuomioistuimien käsitteli ensimmäisen asiansa iirin kielellä vuonna 2020 (An tAire Talmhaíochta, Bia agus Mara ym.). Sillä, että unionin tuomioistuimien antoi tuomionsa tässä asiassa iiriksi kansallisena vapaapäivänämme, Pyhän Patrickin päivänä vuonna 2021, oli symbolista merkitystä. Ainoastaan muutamia viikkoja sen jälkeen, kun iirin kielen osalta tehty poikkeus päättyi tämän vuoden tammikuussa, Euroopan parlamentissa käsiteltiin ensimmäistä iirinkielistä lainsäädäntömuutosta. Tämä myönteinen kehitys parantaa

iirinkielisten henkilöiden mahdollisuuksia asioida unionissa ja toivon, että nämä esimerkit kannustavat useampia tekemään näin tulevaisuudessa.

Toisena etuna, joka monikielisyydestä on unionissa, ovat erilaiset näkökulmat, joita useita kieliä puhuvat henkilöt voivat tuoda unionin päätöksentekomenettelyyn. Monikieliset henkilöt ovat usein todenneet, että tiettyä kieltä puhuessaan he yleensä ajattelevat tietyllä tavalla. Kieli nimittäin tarjoaa apuvälineen, jolla voidaan tarkastella ja ymmärtää ympäröivää maailmaa. Kuten kaikenlaisen monimuotoisuuden tiedetään rikastuttavan päätöksentekorakenteita, unionin päätöksentekijöiden erilaiset kielelliset taustat voivat ehkäistä ryhmäajattelua ja edistää monenlaisten eriytyneiden näkökulmien huomioon ottamista.

Kieli kertoo kolmanneksi siitä, mistä kansa on tullut ja mihin se on menossa. Euroopan tasolla kielet voivat olla muistutuksena maanosan keskinäisistä yhteyksistä vuosisatojen ja jopa vuosituhansien ajan. Vaikka iiri esimerkiksi on kelttiläinen kieli, jolla on yhteiset juuret Skotlannin gaelin, Walesin kymrin, bretonin, manksin ja kornin kielen kanssa, eurooppalaiset ystävämme saattavat olla kiinnostuneita kuulemaan, miten heidän omat kielensä ovat vaikuttaneet iiriin. Iirin kielen sanat, jotka liittyvät muun muassa merenkulkuun ja kauppaan, ovat usein peräisin Skandinavian kielistä, mikä johtuu yhteyksistä viikinkeihin 900–1200 jKr. Muutamina esimerkkeinä voidaan mainita sanat ”pingin” (penni) ja ”margadh” (markkinat). Myös ranskan kielen vaikutus iiriin ilmenee selvästi sellaisista sanoista kuten ”seomra” (huone, kamari) ja ”séipéal” (kappeli), joiden juurten katsotaan olevan normannien saapumisessa Irlantiin vuonna 1169.

Olen mielissäni siitä, että nämä keskinäiset kielelliset yhteydet eurooppalaisten naapuriemme kanssa ovat lisääntyneet viime vuosina ja että iiriä opiskellaan nykyään yliopistoissa Ranskassa, Puolassa, Tšekissä, Ruotsissa, Slovakiassa, Saksassa ja Itävallassa.

Lopuksi on tärkeää huomata, että kieli on erottamaton osa kansallista identiteettiä. Kaikkien unionin virallisten kielten tunnustaminen on muistutus siitä, että kaikki maat – pienet ja suuret – ovat tasa-arvoisia unionissa.

Iirin kieli Euroopassa

Kuten unionin tuomioistuimessa, Irlannissa juhliitaan monia tärkeitä merkkitapahtumia tänä vuonna. Vuonna 2022 tulee kuluneeksi 50 vuotta vuoden 1972 liittymissopimuksen, jolla Irlanti liittyi Euroopan yhteisöihin, allekirjoittamisesta. Tämän sopimuksen, joka oli ensimmäinen askel kohti Irlannin täysjäsenyyttä unionissa, allekirjoittamisen vuosipäivä

on sama päivä, jolloin iirin kieltä koskeva poikkeus päättyi unionissa tämän vuoden tammikuussa. On helppoa ajatella, kun tarkastellaan näitä päivämääriä, että työ vasta alkaa näiden välitavoitteiden saavuttamisen jälkeen ja että näiden ensimmäisten isojen askelten ottaminen oli yksinkertaista. Irlannin tapauksessa asia ei kummankaan osalta ollut näin.

Kun Irlanti ensimmäisen kerran haki Euroopan talousyhteisön jäsenyyttä vuonna 1961, hakemuksen käsittely tosiasiaassa estyi, kun kenraali De Gaulle käytti veto-oikeutta Yhdistyneen kuningaskunnan hakemuksen osalta. Euroopan yhteisöihin liittymistä koskeva toinen hakemus kuusi vuotta myöhemmin koki saman kohtalon ja joulukuussa 1967 Euroopan komissio ilmoitti, ettei se käsittele Irlannin liittymishakemusta. Irlannin protektionistinen talouspolitiikka itsenäistymisen jälkeen ei sopinut yhteen Euroopan yhteisöjen jäsenvaltioiden välistä vapaata kauppaa koskevan tavoitteen kanssa. Irlannin hallitus kuitenkin uskoi, että Irlannin tulevaisuus oli Euroopassa, ja teki kovasti työtä silloisten jäsenvaltioiden suostuttelemiseksi hyväksymään Irlannin liittyminen. Tämän työn tuloksena oli vuoden 1972 liittymissopimus, joka ratifioitiin 83 prosentin osuudella äänistä kansanäänestyksessä saman vuoden toukokuussa.

Tämä sinnikkyys ja sitoutuminen eurooppalaiseen projektiin näkyvät iirin kielen aseman paranemisessa Irlannin jäsenyyden aikana unionissa. Iiri on ollut perussopimusten kielenä vuodesta 1973, mikä tarkoitti sitä, että ainoastaan unionin perussopimukset käännettiin iiriksi. Vuonna 2005 hallitus haki iirin kielelle unionin virallisen kielen ja työkielen asemaa, joka sille myönnettiin 1.1.2007. Pätevien kääntäjien ja teknisten resurssien puuttumisen vuoksi kielen aseman osalta kuitenkin tehtiin poikkeus viiden vuoden ajaksi. Tätä poikkeusta pidennettiin kahdesti, koska henkilöstön, jolla oli vaadittu iirin kielen taito, saatavuus oli edelleen ongelmallista. Vuodesta 2017 neuvoston asetuksella säädettiin lainsäädännön luokkien, jotka unionin toimielimet käänsivät iiriksi, lisäämisestä. Näiden viiden vuoden aikana iirin kielen käännöskapasiteetti onkin kasvanut merkittävästi. Tämä on erityisesti Department of Tourism, Culture, Arts, Gaeltacht, Sport and Median (turismin, kulttuurin, taiteen, gaelinkielisen alueen, urheilun ja tiedotusvälineiden osasto) ansiota, joka on tehnyt työtä henkilöstön määrän lisäämiseksi iirin kielen korkeatasoisen taidon aloitteella (Advanced Irish Language Skills Initiative) sekä digitaalisilla ja teknisillä aloitteilla. Näiden ponnistelujen tulokset selvisivät pian: saatavilla olevan iirinkielisen aineiston määrä nousi lähes kuusinkertaiseksi 2016–2021 ja iirinkielisen henkilöstön määrä unionin toimielinten kielipalveluissa kasvoi 58:sta lähes 200:aan tammikuun 2016 ja tammikuun 2022 välisenä aikana.

Nykyään iiri on muiden unionin 23 kielen ohella täysin virallisen kielen asemassa, mikä merkitsee sitä, että kaikki unionin lainsäädäntö käännetään nyt iiriksi. Poikkeuksen päättymisen ansiosta unionin palvelut ovat paremmin iirinkielisten henkilöiden saatavilla kotimaassa ja ulkomailla. Tämä merkitsee huomattavaa edistystä Euroopan lisäksi myös Irlannissa, koska kansallinen kieleemme on saavuttanut sille kuuluvan aseman kansainvälisellä tasolla. Iirin kielen kehitysmahdollisuudet ovat parantuneet sen saatua virallisen aseman unionissa.

Iirin kieli Irlannissa

Iirin kieli unionin osana on tietysti vain pieni osa sen pidempää historiaa Irlannin saarella. Iirin kielen tarina on tuttu monille valloitetuille kansoille eri puolilla maailmaa. Vuosisatojen ajan iiri oli yleiskieli (*lingua franca*) saarellamme, huolimatta jatkuvista yrityksistä edistää englannin käyttöä. Suuren nälänhädän aikana 1845–1850 kielen asema lopulta heikentyi. Kun suuret ihmisjoukot muuttivat pois Länsi-Irlannista, äidinkielenään iiriä puhuvat henkilöt joutuivat opettelemaan englantia voidakseen sopeutua brittiläiseen ja Pohjois-Amerikkalaiseen yhteiskuntaan. Jopa monet heistä, jotka jäivät Irlantiin, eivät voineet enää ansaita elantoa perheilleen ja joutuivat muuttamaan kaupunkeihin, joissa englantia käytettiin yhä enemmän kaupankäynnin kielenä. On arvioitu, että lähes puolet Irlannissa 1800-luvun alkupuoliskolla syntyneistä ihmisistä oppi kotonaan puhumaan iiriä, mutta vuoden 1891 väestönlaskennassa enää ainoastaan 3,5 prosenttia väestöstä oppi iirin kieltä. Arnold totesi teoksessa *The Study of Celtic Literature*, että iirin kieleen liittyi ”voitetun rodun leima”.

Kuluneiden 130 vuoden aikana on yhteisillä ponnisteluilla pyritty iirin kielen säilyttämiseen. Ensimmäisten joukossa oli Gaelic League, sosiaali- ja kulttuurijärjestö, joka perustettiin vuonna 1893 iirin kielen aseman edistämiseksi Irlannissa ja muualla maailmassa. Gaelic League saavutti varhain menestystä, kuten Pyhän Patrickin päivän tunnustamisen kansalliseksi vapaapäiväksi ja iirin kielen ottamisen osaksi kansallista opetussuunnitelmaa. Ajan kuluessa Gaelic Leaguen tarkoitus kytkeytyi yhteen Irlannin itsenäistymispyrkimysten kanssa: liikkeen ensimmäisten edelläkävijöiden mielestä iirin kielen elvyttämiseksi kieli tarvitsi itsenäisen valtion kehittyäkseen täysipainoisesti ja samoin itsenäinen valtio tarvitsi oman kielensä kukoistaakseen. Kuten Patrick Pearse totesi, ”*Chan amháin saor ach Gaelach chomh maith. Chan amháin Gaelach ach saor chomh maith*” (Ei vain vapaa vaan myös iirinkielinen. Ei vain iirinkielinen vaan myös vapaa.).

Orastavan Irlannin valtion oli kuitenkin vaikea löytää paikkaansa maailmassa ilman englannin kielen käyttämistä. Kansainliiton virallisena kielenä englanti oli monin tavoin keskeisessä asemassa Irlannin valtiollista asemaa perusteltaessa. Valtioksi, joka syntyi väkivaltaisesti ja jolla oli yhä läheiset siteet brittiläiseen imperiumiin, Irlanti käytti englannin kieltä hyvin tehokkaasti viestiessään ja luodessaan suhteita kansainvälisten osapuolten kanssa. Irlannin talouden kasvaessa 1900-luvun loppupuoliskolla englannin kieli oli hyödyllinen keino kauppasuhteiden edistämisessä ympäri maailmaa ja huomion suuntautuessa ulospäin sisäänpäin kääntymisen sijasta. Irlannin talouden ja yhteiskunnan avaaminen tänä ajanjaksona johti kansakunnan uuteen aikakauteen, mihin liittyi väestön vähentymiskehityksen kääntyminen ensimmäistä kertaa sitten nälänhädän.

Tämä ei merkitse sitä, että Irlannin menestys olisi saavutettu iirin kielen kustannuksella tai että Irlannin saavutukset olisivat johtuneet englannin puhumisesta. Samalla kun englannin avulla pyrittiin aikaisemmin kansainväliseen kehitykseen, kotimaassa oli jo pitkään toteutettu toimia iirin kielen edistämiseksi. Minulla oli etuoikeus toimia taide-, kulttuuri- ja gaelinkielisen alueen ministerinä (Minister for Arts, Culture and the Gaeltacht¹) 1993–1997. Tänä aikana perustin Teilifís na Gaeilgen, nykyisen TG4:n, eli kansallisen iirinkielisen televisioaseman. TG4:llä on nykyään 600 000 katsojaa päivässä ja se lähettää päivittäin useita tunteja uutta iirinkielistä ohjelmaa. Iirinkielisten tiedotusvälineiden kehittämisen lisäksi allekirjoitin äskettäin vuoden 2021 virallisista kielistä annetun lain (muutos) (Official Languages (Amendment) Act 2021), jolla edistetään julkisten palveluiden saatavuutta iirin kielellä. Olen varma siitä, että tällä lainsäädännöllä tulee olemaan syvällisiä vaikutuksia iirin kielen käyttöön maassamme tulevina vuosina – kuten myös sillä, että yhä useammat vanhemmat Irlannissa päättävät lastensa iirinkielisestä koulutuksesta, jonka ansiosta heistä tulee kaksikielisiä.

Esitän lopuksi seuraavan ajatuksen: useiden kielten oppiminen ja puhuminen ei ole nollasummapeliä. Toisen kielen taidon hankkimiseen ei liity kielteisiä vaikutuksia. Irlannin ensimmäinen presidentti Dubhghlas de hÍde puhui monia kieliä ja perusti kieleen liittyvien oikeuksien järjestön Conradh na Gaeilgen. Hän katsoi, että hänen mieltymyksensä iirin kieleen ei vaikuttanut hänen kykynsä puhua saksaa vaimolleen, puhua hepreaa, tutustua latinan- ja kreikankielisiin teksteihin tai puhua ranskaa. Uusien virallisten kielten käyttöön ottaminen unionissa ei myöskään heikennä jo käytössä olevien kielten asemaa. Juhlissamme Euroopan lukuisten kielten ja kieliperinteiden monimuotoisuutta haluan rohkaista kaikkia hyödyntämään monikielisyyteen liittyviä runsaita mahdollisuuksia.

1 | Alueet, joilla iiriä puhutaan ensisijaisena kielenä. [Suom. huom.]

Monikielisyyden merkityksestä oikeudessa

— **Marin Mrčela**

Marin Mrčela, Vrhovni sud Republike Hrvatsken (Kroatian ylin tuomioistuin) tuomari, Osijekin oikeustieteellisen tiedekunnan apulaisprofessori, Euroopan neuvoston korruptionvastaisen valtioiden ryhmän (GRECO) puheenjohtaja.

I. Johdanto

1. Kielellä on erityinen merkitys oikeudessa. ”Kieli on oikeuden ilmaisemisen väline.”¹ Ilman kieltä ei ole oikeutta, koska kielen välityksellä oikeussäännöt ja niiden soveltaminen siirretään konkreettisiin tapauksiin ja jokapäiväiseen elämään. Oikeudella säännellään ihmisten välisiä suhteita, yksilöiden oikeuksia ja velvollisuuksia yhteisössä ja usein myös ihmisten nauttimia vapauksia. Näin ollen tärkeää on paitsi se, miten oikeussäännöt on kielellisesti muotoiltu, myös se, miten niitä sovelletaan tuomioistuinten ratkaisuissa. Näin on siksi, että niiden, joille oikeussäännöt ja erityisesti tuomioistuinratkaisut, joissa sääntöjä sovelletaan, on osoitettu, on kyettävä ymmärtämään ne. Oikeusriidan asianosaisten, juristien ja suuren yleisön on kyettävä ymmärtämään tuomioistuinratkaisujen syyt. Se, miten ratkaisu on kirjoitettu, on näin ollen erityisen tärkeää.
2. Kielen käyttämistä on mahdollista tarkastella useiden alojen näkökulmasta ja useiden seikkojen kannalta. Kullakin ammatilla tai tieteenalalla on omat sääntönsä, jotka usein ilmaistaan teknisin termein, jotka usein ainoastaan tietyllä alalla toimivat tuntevat. Asia on näin myös oikeuden osalta, mutta erotuksena on kuitenkin, että oikeuden ominaispiirre on se, että sitä sovelletaan kaikkiin, koska tuomioistuimen antamalla ratkaisulla, jolla ratkaistaan tiettyjen asianosaisten välinen oikeusriita, voi olla merkitystä myös muille henkilöille, jotka ovat samassa tai samankaltaisessa oikeudellisessa tilanteessa. Pituuteen liittyvien rajoitusten vuoksi tässä yhteydessä keskitytään ainoastaan kahteen ongelmalliseen seikkaan, jotka koskevat kielen käyttämistä oikeudessa.² Ensimmäinen seikka liittyy siihen, miten kieltä käytetään tuomioistuinratkaisuissa, ja toinen monikielisyyteen liittyviä haasteita, mukaan lukien ulkomainen oikeudellinen terminologia, joka ulkomaisten oikeudellisten ratkaisujen soveltamisen ja ylikansallisten tuomioistuinten ratkaisujen kautta siirtyy osaksi kansallista oikeutta.

1 | Barbić, J., *Jezik u propisima*, Okrugli stol ”Jezik u pravu”, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Modernizacija prava, kirja 20, Zagreb, 2013, s. 49.

2 | Kielen käyttäminen lainsäädännössä ja muissa säädöksissä on oma aiheensa, jota tässä yhteydessä ei voida käsitellä, vaikka kyse on erityisen tärkeästä aihepiiristä. Tältä osin viitataan edeltävässä alaviitteessä mainittuun julkaisuun, jossa aihetta käsitellään seikkaperäisemmin.

II. Kieli tuomioistuinten ratkaisuisa

3. Tuomioistuinten ratkaisujen kirjoittaminen on taito, jonka merkitystä ei aina riittävästi huomioida. Yleisen käsityksen mukaan tärkeää on se, mitä on kirjoitettu, ei se, miten on kirjoitettu. Tämä ilmenee erityisesti tuomioistuinten perusteluista, jotka ovat usein tarpeettoman toiston vuoksi liian pitkiä. Tuomioistuinten työjärjestykseen (Sudski poslovnik) sisältyy säännös, jonka mukaan ”tuomioistuinten ratkaisujen ja muiden kirjallisten asiakirjojen tekstin on oltava tiivistä ja selvää”.³ ”Tiivis” tarkoittaa sitä, että tuomioistuimen ratkaisun pitäisi sisältää ainoastaan se, mitä laissa edellytetään, ja oikeudellisesti tarkasteltuna ainoastaan se, mikä on hyödyllistä kyseessä olevan oikeudellisen kysymyksenasettelun kannalta. Tiiviys riippuu ensisijaisesti oikeuden tuntemisesta, erityisesti sen ymmärtämisestä, mikä on olennaista ratkaisun oikeudellisen ulottuvuuden kannalta. ”Selvä” tarkoittaa sitä, että ratkaisun on oltava sellainen, että paitsi juristit myös asianosaiset ja kaikki muut ratkaisun lukevat henkilöt kykenevät sen ymmärtämään. Selvyyteen vaikuttavat suuressa määrin kirjoitustyyli, sanavalinnat ja kroatian standardikielen, joka sisältää erilaisia sääntöjä ja normeja (oikeinkirjoitus, kielioppi, sanasto-oppi, tyyli), asianmukainen käyttö.
4. Tuomioistuinten ratkaisuisa on käytettävä oikeudellisia käsitteitä, tai, kuten tuomioistuinten työjärjestyksessä säädetään, ”laissa käytettyjen ilmaisujen käyttäminen on pakollista”.⁴ Tämä on ymmärrettävää, koska kyse on oikeuden soveltamisesta ja oikeudelliset käsitteet ovat selviä sisällöltään ja merkitykseltään. Näin ollen tuomioistuinten ratkaisuisa ei ole suositeltavaa käyttää ilmaisua ”vještvo”, koska laissa käytetään asiantuntijalausunnosta ilmaisua ”vještačenje”. Vastaavasti ruumiinavauksesta ei käytetä ilmaisua ”razudba” vaan ”obdukcija”, tuomion perusteluista ei käytetä ilmaisua ”obrazložba” vaan ilmaisua ”obrazloženje” ja oikeudenkäynnin pääkäsittely, joka on päättynyt, ei ole ”dokončana” vaan ”zaključena”.

3 | Tuomioistuinten työjärjestyksen 59 §:n 1 momentti (Sudski poslovnik, ”Narodne novine”, nrot: 37/2014, 49/2014, 8/2015, 35/2015, 123/2015, 45/2016, 29/2017, 33/2017 – täydennys, 34/2017, 57/2017, 101/2018, 119/2018, 81/2019, 128/2019, 39/2020, 47/2020, 138/2020, 147/2020, 70/2021, 99/2021 ja 145/2021).

4 | Tuomioistuinten työjärjestyksen 59 §:n 4 momentti.

- 4.1 Oikeudellisen käsitteistön ohella tuomioistuinten ratkaisujen ymmärrettävyyden kannalta tärkeää on myös kroatian standardikielen käyttäminen. Standardikielen käytöllä varmistetaan se, että kaikki kroatiaa puhuvat ymmärtävät toisiaan. Paikallisia erityispiirteitä sisältävien ilmaisujen käyttöä ei ole kielletty, mutta tuomioistuinten ratkaisuissa niiden merkitys on selvennettävä, jotta kaikki kroatiaa puhuvat kykenevät ne ymmärtämään. Tuomioistuimen ratkaisussa olevan lauseen "baltica je pronađena u ganjku" (käytävältä löydettiin pieni kirves) ymmärtävät kroatiaa puhuvat ihmiset Hrvatsko Zagorjen ja Prigorjen alueilla, mutta eivät välttämättä rannikkoseuduilla tai Dalmatian alueilla. Vastaavasti lause "pucao je iza štekata" (hän ammuskeli katukahvilan takaa) tai lause "droga je bila u buži ispod pitara" (huumeet olivat ruukun alla olevassa aukossa) ymmärretään Dalmatiassa, mutta ei välttämättä Zagorjessa tai Slavonijassa. Tämän vuoksi on tärkeää käyttää standardikroatiaa, joka vakiintuneiden ilmaisujen ja sääntöjen ansiosta helpottaa oikeudellisten tekstien asianmukaista muotoilua ja ymmärtämistä.
5. Kroatian standardikielen säännöt on opeteltava. "Ničija baba ne govori hrvatski standardni jezik" (kenenkään isoäiti ei puhu standardikroatiaa), kertoi tunnettu kroatialainen kielitieteilijä vitsaillen eräässä yhteydessä. Valitettavasti kroatialaisissa oikeustieteellisissä tiedekunnissa ei tarjota tuleville juristeille kursseja, joissa käsiteltäisiin kroatian standardikielen sääntöjä ja oikeudellisen muotoilun tärkeyttä. Lainkäyttöakatemia (Pravosudna akademija) järjestää koulutustilaisuuksia oikeudellisen terminologian ja kroatian standardikielen asianmukaisesta käytöstä. Koulutustilaisuudet on tarkoitettu lainkäyttöviranomaisille (tuomareille, syyttäjille ja esittelijöille).⁵
6. Kroatian standardikielessä on viisi toiminnallista tyyliä: kirjallis-taiteellinen tyyli, puhekielinen tyyli, journalistinen tyyli, hallinnollinen tyyli ja tieteellinen tyyli. Oikeudelliset tekstit kirjoitetaan hallinnollisella tyylillä, jonka tunnusmerkkejä ovat "asiallisuus, objektiivisuus, täsmällisyys, selkeys, yksinkertaisuus, loogisuus, tiiviys, avoimuus, analyttisyys, neutraalisuus sekä standardikroatian normien noudattaminen".⁶

5 | <https://www.pak.hr/iz-godisnjeg-kalendara-programa-pa-2/>

6 | Mrčela, M. ja Lewis, K., *I u pravu treba biti u pravu – o jeziku hrvatskih pravnih tekstova*, Hrvatski jezik, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2017, nr 3, s. 32.

7. Hallinnollisen tyylin pitäisi näkyä myös tuomioistuinten ratkaisuisissa. Näin ei kuitenkaan aina ole. Tuomioistuinten ratkaisuisissa virkerakenteet ovat erityisen ongelmallisia. Toisinaan on kyse pitkistä virkkeistä, joita muiden kuin juristien, ja joskus jopa juristien, on vaikeaa seurata ja vielä vähemmän ymmärtää. Sivunmittainen virke on käytännössä mahdoton lukea ja ymmärtää. Tästä syystä oikeudellisissa teksteissä ja varsinkin tuomioistuinten ratkaisuisissa olevien virkkeiden on oltava lyhyitä ja selviä. "Ako ljudi imaju red u glavi, lako će se jasno i izraziti." (Ihminen, jonka päässä vallitsee järjestys, kykenee helposti ilmaisemaan itseään selvästi.)⁷ Sanotaan, että lyhyiden ja selvien oikeudellisten argumenttien esittäminen on taiteenlaji. Oikeudellisten argumenttien selvä ja tiivis esittäminen on opittavissa ja kehitettävissä oleva taito.
- 7.1 Erityisiä ongelmia synnyttää tosiseikkojen kuvaileminen rikosasioissa, varsinkin talousrikosasioissa. Tosiseikastokuvaukset ovat usein monisivuisia ja sisältävät katkelmia, jotka ovat oikeudellisesta tarkastelukulmasta katsottuina tarpeettomia. On välttämätöntä luopua perinteisestä tavasta kuvailla kaikki tosiseikat yhdellä virkkeellä ja siirtyä malliin, jossa tosiseikat kuvaillaan usealla virkkeellä ja siten selvemmin. Tämä merkitsisi myös oikeudenkäyntimenettelyn helpottamista erityisesti näytön esittämisen ja tosiseikkojen vahvistamisen osalta.
- 7.2 Pitkät virkkeet eivät ole yksinomaan kroatialaisen oikeuskäytännön erityispiirre. Niitä löytyy myös Euroopan unionin tuomioistuimen ratkaisuisista.⁸ On tietenkin löydettävissä myös esimerkkejä ratkaisuisista, joissa virkkeet ovat suhteellisen lyhyitä ja jotka ovat näin ollen myös selvempiä.⁹

7 | Opačić, N., <https://slobodnadalmacija.hr/vijesti/hrvatska/nives-opacic-poplava-stranih-izraza-lakse-siri-kod-ljudi-koji-pate-od-sindroma-manje-vrijednosti-a-da-je-hrvate-briga-za-pravopis-odavno-bi-ga-naucili-1082177>.

8 | Esimerkkinä mainittakoon 15.10.2019 asiassa C-128/18 annetun tuomion tuomiolauselman. Tuomiolauselmassa on viisi kappaletta, joista ensimmäisen kappaleen ensimmäinen virke kattaa 13 riviä.

9 | Esimerkiksi Westminster Magistrates' Courtin 23.4.2018 antama tuomio. Tuomio on 17-sivuinen ja siinä on 86 kappaletta. Pisimmässä kappaleessa on 13 riviä, mutta seitsemän virkettä. Lisäksi, vaikka tuomio on luonnollisesti kirjoitettu englanniksi, myös henkilö, jonka äidinkieli ei ole englanti mutta joka osaa kyseistä kieltä kohtuullisesti, kykenee ymmärtämään sen. Tuomiossa on yksi ilmaisu, joka on mahdollisesti tarkistettava sanakirjasta, ja se sisältyy virkkeeseen "That sort of case is a far cry from the fraud alleged in this case." (*far cry is something notably different*, eli toisin sanoen jotakin olennaisesti erilaista).

8. Pitkien virkkeiden lisäksi tuomioistuinten ratkaisuihin sisältyy usein ilmaisuja (syntagma), jotka varastavat huomion. Pleonastiset ilmaisut, kuten "no međutim" (mutta kuitenkin), "čak štoviše" (vielä enemmän), "kako i na koji način" (miten ja millä tavalla), "zato jer" (siksi, koska), "javno objaviti" (julistaa julkisesti), "vremensko razdoblje" (ajallinen kesto) tai peräti "vremenski period" (ajallinen vuodenaika), eivät välttämättä vaikuta esityksen oikeudellisten seikkojen ymmärtämiseen, mutta kertovat varmasti jotakin tuomioistuimen ratkaisun laatijasta.

III. Ulkomainen oikeusterminologia ja monikielisyys

9. Tätä kysymystä voidaan tarkastella kolmelta kannalta: ulkomaisen (oikeudellisen) terminologian siirtyminen osaksi Kroatian oikeusjärjestystä, ulkomaisten oikeudellisten tekstien kääntäminen kroatiaksi ja päinvastoin ja monikielisyys erityisesti unionin oikeuden täytäntöönpanossa.
10. Ulkomaisen oikeudellisen terminologian käyttö liittyy ensisijaisesti vierasperäisten sanojen sisällyttämiseen kroatialaisiin oikeudellisiin teksteihin. Esimerkkinä voidaan käyttää sanaa "transparentan", jolla on kroatiassa useita merkityksiä – "providan, proziran, koji se lako uočava, pregledan, očit" (läpikuultava, läpinäkyvä, helposti nähtävä, kirkas, ilmeinen) ja kielikuvana myös "lako razumljiv" (helposti ymmärrettävä). Tämä sana sisältyy useisiin EU-säädösten käännöksiin.¹⁰ Näin ollen ei ole yllättävää, että kyseinen sana löytyy esimerkiksi pääomamarkkinoista annetussa laissa (Zakon o tržištu kapitala), jossa säädetään, että "markkinoilla on selvät ja läpinäkyvät säännöt".¹¹

10 | Direktiva 2004/109/EZ Europskog parlamenta i Vijeća od 15. prosinca 2004. o usklađivanju zahtjeva za **transparentnošću** u vezi s informacijama o izdavateljima čiji su vrijednosni papiri uvršteni za trgovanje na uređenom tržištu (säännellyillä markkinoilla kaupankäynnin kohteeksi otettavien arvopaperien liikkeeseenlaskijoita koskeviin tietoihin liittyvien **avoimuusvaatimusten** yhdenmukaistamisesta 15.12.2004 annettu Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2004/109/EY), Uredba (EU) 2017/2402 Europskog parlamenta i Vijeća od 12. prosinca 2017. o utvrđivanju općeg okvira za sekuritizaciju i o uspostavi specifičnog okvira za jednostavnu, **transparentnu** i standardiziranu sekuritizaciju itd. (yleisestä arvopaperistamista koskevasta kehyksestä ja erityisestä kehyksestä yksinkertaiselle, **läpinäkyvälle** ja standardoidulle arvopaperistamiselle jne. 12.12.2017 annettu Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus (EU) 2017/2402). Tässä yhteydessä ei käsitellä yksityiskohtaisemmin käsitettä "sekuritizacija" (arvopaperistaminen), eli rahoitusvälineiden, joilla ei voida käydä kauppaa, muuntamista rahoitusvälineiksi, joilla voidaan käydä kauppaa, eli arvopapereiksi.

11 | Mainitun lain 110 §:n 3 momentin 2 kohta.

Säännöksen tarkoituksena on saattaa kyseiset säännöt yleiseen tietoon, ja se on pitänyt siten muotoilla näin.

10.1 Puhekielessä ja kirjakielessä käytetään usein ilmaisuja ”implementacija” ja ”transponiranje”, vaikka on epäselvää, mitä vikaa kroatian kielen sanoissa ”primjena” (soveltaminen) ja ”prenošenje” (saattaminen osaksi) on, koska kyseisistä ilmaisuista on kyse puhuttaessa EU:n säännösten soveltamisesta tai saattamisesta osaksi Kroatian oikeusjärjestystä.

10.2 Erityinen ongelma on vieraskielisten sanojen käyttö kroatialaisten lakien otsikoissa. Kroatiassa on esimerkiksi laskusaatavarahoituksesta annettu laki (Zakon o faktoring), jossa englanninkielinen sana *factoring* on yksinkertaistesti siirretty kroatian kieleen.¹² Räikeämpi esimerkki laista, jossa englanninkielistä sanaa ei ole edes yritetty muuntaa kroatian kielelle, on leasingista annettu laki (Zakon o *leasingu*).¹³ Pitää toki paikkansa, ettei kyseisten englanninkielisten sanojen oikeudellista merkitystä ole mahdollista ilmaista yhdellä kroatian kielen sanalla. Ei kuitenkaan ole tiedossa, onko vastaavia kroatian kielen sanoja, joita olisi voitu käyttää lakien otsikoissa, edes yritetty löytää. Tämä olisi ollut toivottavaa myös siksi, että Kroatian perustuslaissa (Ustav Republike Hrvatske) on säännös, jossa säädetään, että Kroatian virallinen kieli on kroatia.¹⁴ Näin ollen vaikuttaa siltä, että lain otsikko on ristiriidassa Kroatian perustuslain kanssa.

11. Menettely, jossa Kroatian oikeutta eurooppalaistettiin eli saatettiin vastaamaan unionin oikeuden sääntöjä, edellytti useiden kroatialaisten säädösten kääntämistä englanniksi. Työ tehtiin kiireellä, ja myös useita lakeja säädettiin kiireellisessä menettelyssä. Kiire johti myös paikoin huvittaviin käännöksiin. Eräässä luonnoksessa ilmaisun ”Vrhovni sud” (ylin tuomioistuin) käännöksenä oli ”Vrhunsko igralište” (paras pelikenttä). Tuomioistuinten työjärjestyksen säännöksen, joka koski tuomion sivujen liittämistä toisiinsa sitomalla tai liimaamalla, ensimmäisessä englanninkielisessä käännöksessä ”sivut”

12 | Zakon o faktoringu, ”Narodne novine”, nrot 94/2014, 85/2015 ja 41/2016.

13 | ”Narodne novine”, nr 141/2013.

14 | Kroatian perustuslain 112 §, <https://www.usud.hr/hr/ustav-RH>.

käännettiin sanaksi *leaves*, mikä synnytti vaikutelman, että tuomioistuimen ratkaisu koostui kasvien lehdistä.

11.1 Siltä osin kuin on kyse käännöksistä kroatian kielelle, voidaan todeta, että edellä mainittujen englannin kielen sanojen *transparent*, *implementing* ja *transposing* käytöstä aiheutuvan kömpelyyden lisäksi myös vakavampia ongelmia esiintyy. On esimerkiksi epäselvää, minkä takia Advocate General (julkisasiamies, saksaksi *Generalanwalt*, ranskaksi *avocat général*) on käännetty ”nezavisni odvjetnik” (riippumaton asianajaja). Julkisasiamiehen tehtävä on avustaa unionin tuomioistuinta.¹⁵ Julkisasiamiehen on toimittava ”puolueettomana ja riippumattomana”.¹⁶ Julkisasiamiehet ovat siten tuomioistuimen avustajia tai neuvonantajia, eikä ”nezavisni odvjetnik” ole *Independent Lawyer, Unabhängiger Anwalt* tai *avocat indépendant*.

11.2 Suuren oikeuskäytäntöön liittyvän ongelman on aiheuttanut Euroopan unionin toiminnasta tehdyn sopimuksen 267 artiklan ensimmäisen kohdan virheellinen käännös. Kyseinen määräys kuuluu englanniksi seuraavasti: *The Court of Justice of the European Union shall have jurisdiction to give preliminary rulings concerning: ...* Ranskaksi säännös kuuluu näin: *La Cour de justice de l'Union européenne est compétente pour statuer, à titre préjudiciel: ...* Saksankielinen versio on tällainen: *Der Gerichtshof der Europäischen Union entscheidet im Wege der Vorabentscheidung: ...* Kaikissa kolmessa puhutaan näin ollen Euroopan unionin toimivallasta antaa ennakkoratkaisuja.

11.2.1. Määräyksen kroatiankielinen käännös kuuluu kuitenkin *Sud Europske unije nadležan je odlučivati o prethodnim pitanjima koja se tiču ...* (Euroopan unionin tuomioistuin on toimivaltainen ratkaisemaan ennakkoratkaisukysymyksiä, jotka koskevat ...). Kyseinen käännösvirhe johti siihen, että mainittu unionin oikeuden määräys pantiin täytäntöön rikosprosessilaissa (Zakon o kaznenom postupku) ja sisällytettiin virheellisesti kansallisia ennakkopäätösasioita koskevaan säännökseen (mainitun lain 18 §). Tämä johti siihen, että unionin oikeutta sovellettiin oikeuskäytännössä

15 | Euroopan unionista tehdyn sopimuksen (SEU) 19 artiklan 2 kohta (<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/HTML/?uri=CELEX:12016M019>).

16 | SEUT 252 artiklan toinen kohta.

virheellisesti. Asia korjattiin kyseisen lain myöhemmällä tulkinnalla ja muuttamisella.^{17 18}

12. Monikielisyyden merkitys on lopuksi korostunut entisestään unionin tuomioistuimen asiassa *CILFIT II* antaman tuomion jälkeen.¹⁹ Unionin tuomioistuin totesi kyseisessä tuomiossa, että kansallisen tuomioistuimen on harkitessaan sitä, onko sen käsiteltävänä olevassa asiassa esitettävä ennakkoratkaisupyyntö, ”otettava huomioon [kyseisen unionin oikeuden säännöksen] eri kieliversioiden väliset erot”. Nähtäväksi jää, miten tätä tullaan soveltamaan käytännössä, esimerkiksi miten kreikkalainen tuomari ottaa huomioon tietyn säännöksen vironkielisen version.

IV. Johtopäätös

13. Kielen käyttäminen oikeudessa on herkkä ja tärkeä aihe. Tässä yhteydessä on sivuttu vain joitakin niistä ongelmista, joiden ratkaiseminen voisi edistää oikeuden parempaa tulkintaa ja soveltamista ja tuomioistuinten ratkaisujen parempaa ymmärtämistä. Lähtökohtana on sen ymmärtäminen, että muutoksia tarvitaan, esimerkiksi oikeudellisten käsitteiden asianmukaisen tulkinnan ja käytön osalta, mutta myös kielellisen tyylin ja kieltä koskevien sääntöjen osalta. Ratkaisut olisi kirjoitettava selvästi ja tiiviisti. Hyvä ensiaskel voisi olla lyhyiden virkkeiden käyttäminen periaatteella ”yksi ajatus – yksi virke”. Juristien ja kielitieteilijöiden on kuitenkin tehtävä yhteistyötä varmistaakseen sen, että kieltä käytetään oikeudessa asianmukaisesti. Kyse ei ole ainoastaan satunnaisesta yhteistyöstä asiantuntijahankkeiden ja tieteellisten hankkeiden osalta, vaan myös elinikäisen koulutuksen järjestämisestä lainkäyttäjille. Lisäksi vaikuttaa tarkoituksenmukaiselta tarjota järjestelmällistä koulutusta tuleville

17 | ”Prethodni pitanje” viittaa paitsi unionin oikeuden mukaiseen ennakkoratkaisumenettelyyn, myös kansallisessa oikeudessa jo aikaisemmin tunnettuun mahdollisuuteen esittää ennakkoratkaisukysymyksiä. [Suom. huom.]

18 | Aiheesta lisää: Mrčela, M., *Utjecaj odluka europskih sudova na odluke hrvatskih sudova u kaznenim predmetima*, Okrugli stol ”Europska budućnost hrvatskoga kaznenog pravosuđa”, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Modernizacija prava, kirja 44, Zagreb, 2018, s. 69–77. Lainmuutoksen seurauksena ennakkoratkaisupyyntöjä koskevat kysymykset erotettiin 18 §:stä, joka koskee kansallisia ennakkopäätöksiä, ja siirrettiin erilliseen 18.a §:ään (”Narodne novine”, nr°126/2019).

19 | C-561/19, [EU:C:2021:799](#).

juristeille siten, että oikeustieteellisissä tiedekunnissa on vastuuhenkilöt, jotka perehdyttävät opiskelijat kielen ja oikeusterminologian asianmukaiseen käyttöön.

Elämänpituisen monikielisyys

— **Prof. Dr. Barbara Pozzo**

Barbara Pozzo on ollut vuodesta 2001 vertailevan yksityisoikeuden professori Università degli Studi dell'Insubria (Como, Italia), jossa hän toimi Dipartimento di Diritto, Economia e Culturen johtajana (2015–2021) ja nykyisin vararehtorina, jonka vastuualueena ovat sukupuolten tasa-arvo ja yhtäläiset mahdollisuudet. Hän on vuodesta 2016 toiminut kansainvälisen ja poikkitieteellisen oikeustieteellisen ja yhteiskuntatieteellisen tohtorinkoulutusohjelman koordinaattorina. Vuonna 2018 hänet nimettiin ”sukupuolten tasa-arvo ja naisten oikeudet monikulttuurisessa yhteiskunnassa” -oppituolin haltijaksi (UNESCO Chair on Gender Equality and Women's Rights in the Multicultural Society). Hän on International Academy of Comparative Law'n (IACL) vakinainen jäsen, Direttivo della Società Italiana di Diritto Comparato (SIRD) jäsen ja Direttivo Italiano della Association Capitant – Amis de la Culture Juridique Française jäsen.

Johdanto

Olen usein miettinyt, onko päätökseeni toimia akateemisella urallani vertailevan yksityisoikeuden professorina monikielisyyden parissa vaikuttanut – ainakin osittain – se, että olen kasvanut monikielisessä ympäristössä. Monikielisyydellä on ollut hyvät ja huonot puolensa, mutta se on aina kiehtonut minua suuresti.

Synnyin vanhempieni työskentelyn vuoksi Kalkutassa, kasvoin Milanossa ja Roomassa ja kävin koko kouluajan päiväkodista ylioppilaskirjoituksiin saakka sveitsiläistä koulua, jossa ensimmäisenä opetuskielenä oli saksa ja sen jälkeen ranska ja englantia. Vanhempani eivät valinneet tätä koulua kaukaisten sveitsiläisten sukujuurieni vuoksi vaan pikemminkin siksi, että he olivat vakuuttuneita siitä, että hyvään koulutukseen kuuluu ehdottomasti vieraiden kielten tuntemus.

Huomasin jo varhain vieraan kielen osaamisen tarjoamia mahdollisuuksia. Jos vanhempani halusivat kotona sanoa toisilleen jotain, jota ei ollut tarkoitettu meidän lasten korviin, he puhuivat keskenään hindiä, mutta pian myös me tyttäret aloimme käyttää samaa keinoa ja jos halusimme pitää jonkin asian omana salaisuutenamme, puhuimme keskenämme saksaa, jota meidän vanhempamme eivät ymmärtäneet. Erityisesti äitini oli tästä suuresti harmissaan huomattaessaan, että hänen taktiikkaansa käytettiin häntä itseään vastaan.

Sillä, että olin italialainen ja opiskelin Italiassa mutta kävin vieraskielistä koulua, oli, kuten kuvitella saattaa, hyvät ja huonot puolensa. Opin jo hyvin nuorena leikkien kautta lähes huomaamattani niinkin monitahoisien kielen kuin saksa. Mutta koska en voinut käyttää tätä kieltä vanhempieni kanssa, tunsin myöhemmin toisinaan olevani eksyksissä, kun kielenkäytöstä tuli vaikeampaa eikä enää riittänyt oppia ulkoa päiväkodin lastenlauluja vaan oli syvennyttävä Goethen, Schillerin ja myöhemmin Mannin, Dürrenmattin ja monien muiden kirjailijoiden teoksiin. Lisäksi yläasteella alkoi myös latinan opiskelu saksaa äidinkielenään puhuvan opettajan johdolla. Kouluni oli kaiken kaikkiaan erittäin vaativa ja vietimme siellä kaikki aamupäivät ja myös joitakin iltapäiviä viikoittain, ja kyseessä oli todellinen haaste monille meistä oppilaista, varsinkin niille, joiden kotona puhuttiin vain italiaa.

Vaikka nuorena luonnollisesti kritisoinkin erityisen ankaraa ja vaativaa kouluympäristöä, aikuisena minun on myönnettävä, että tällainen tausta oli hyvin rikastava: vietin koko lapsuuteni tietoisena siitä, että eri kieliin kuuluu erilaisia äänteitä, käsitteitä, ilmaisutapoja ja kielikuvia, ja toisinaan myös valtavia kulttuurieroja. Tämä herätti minussa uteliaisuutta ja valmiutta ymmärtää eroavaisuuksia ja erilaisuutta. Pohtiessani lapsena, miksi

ihmeessä italiaksi ja ranskaksi jollakin on suden nälkä (*fame da lupi; faim de loup*), kun taas saksaksi kiljuvasta nälästä puhutaan karhun nälkänä (*Bärenhunger*), ymmärsin, että ruoan puutteeseen voi liittyä eri näkökohtia. Lapsi, joka kuulee jonkin sanonnan ensimmäistä kertaa muodostaa usein mielikuvia ymmärtääkseen ilmaisun alkuperän mutta myös tehdäkseen vertailuja. Tilannetta, jossa henkilö ei kykene ratkaisemaan yksinkertaistakaan asiaa, kuvataan italiaksi ilmaisulla *perdersi in un bicchier d'acqua* (eksyä vesilasiin), mikä kuulostaa hauskalta, kun taas saksankielinen ilmaisu *in einer Pfütze ertrinken* (hukkua lätäkköön) kuulostaa paljon traagisemmalta.

Mieleeni palaa usein tilanne, jolloin olin yksitoistavuotias yläasteen oppilas. Äitini valvoi, että tein kaikki kotitehtäväni ja huolehti erityisesti, että seurasin oppitunteja tarkkaavaisesti. Ei ollut totisesti aina helppoa selostaa hänelle italiaksi, mitä olimme oppineet koulussa saksaksi, koska mitä pidemmälle edistyimme, sitä enemmän eri oppiaineissa käytettiin abstrakteja ja monitahoisia termejä, joita en ollut koskaan kuullut italian arkikielessä. Toisinaan en osannut ilmaista jotain käsitettä omalla äidinkielelläni, vaikka tunsin sen saksaksi. Äitini kuulusteli preussilaisen sotamarsalkan tavoin oppitunneilla käsiteltyjä asioita ja hänelle oli parasta vastata välittömästi. Tuossa kyseisessä tilanteessa tiesin varsin hyvin, että opettaja oli selostanut meille kansainvaelluksia (*Völkerwanderungen*) ja olin ymmärtänyt asian täysin, mutta en osannut kääntää tätä termiä yhtäkkiseltään italiaksi. Käänsin siten mielessäni summittaisesti tämän käsitteen muodostavat kaksi sanaosaa ja selostin äidilleni, että tunnilla oli käsitelty ajanjaksoa, jolloin kansat (*Völker*) vaelsivat (*wandern*) Euroopassa.

”Mitkä kansat? Ja mitkä vaellukset?” kysyi äitini ihmeissään.

”No visigootit, ostrogootit, burgundit ja frankit vaelsivat Euroopassa”, vastasin hänelle.

Äitini kysyi vielä enemmän kummissaan: ”Selostiko opettaja kenties barbaarien hyökkäyksiä (*le invasioni barbariche*)?”

”No ei! Eivät kyseessä olleet hyökkäykset eivätkä barbaarit. Nämä kansat muuttivat, koska heidän oli pakko.”

”Ehkä heidän omasta näkökulmastaan, mutta niiden asukkaiden mielestä, jotka jäivät näiden ’vaellusten’ jalkoihin, kyseessä olivat todelliset hyökkäykset.”

Vaikka äitini korjasikin minua ja toisti aikoinaan italialaisessa koulussa oppimaansa, en mitenkään voinut yhdistää tuohon kauniiseen, neutraaliin ja lähes runolliseen sanaan

Wanderungen, joka toi mieleeni vaellukset metsässä, hyökkäykset-sanana herättämään vihamielistä ja aggressiivista mielikuvaa.

Vasta myöhemmin ymmärsin, että eri näkökulmilla on suuri merkitys, että sanat kätkevät sisäänsä vuosisatojen kuluessa muodostuneita syviä merkityssisältöjä, ja ettei sanatarkka käänös jostakin kielestä toiseen aina pysty välittämään sanoihin ja käsitteisiin sisältyvien arvojen kokonaisuutta. Tälläkin hetkellä Wikipediassa sanasta *Völkerwanderungen* tehdyn haun tuloksena on italiaksi yhä artikkeli, jonka otsikko on *Invasioni barbariche (barbaarien hyökkäykset)*, ranskaksi *invasions barbares* ja espanjaksi *invasiones bárbaras*, mikä on osoitus siitä, että eteläeurooppalaisille väestöille nuo ”vaellukset” olivat paljon rankempi kokemus kuin germaanisille kansanryhmille.

Siitä, että lapsesta saakka käyttää useita kieliä, kertyy kokemuksia ja elämyksiä, jotka avaavat uusia näköaloja ja rikastuttavat koko elämää riippumatta siitä, mihin ammattiin aikoo ryhtyä; tämä pätee myös juristin ammattiin, jonka valitsin lukion päätettyäni.

Kielet, oikeustiede ja oikeusvertailu

Oikeustieteellisen tiedekunnan perinteisessä opetuksessa ei siellä 1980-luvulla opiskellessani kiinnitetty paljontaan huomiota vieraiden kielten opiskeluun. Suurin osa opiskelijoista oli suorittanut klassisen lyseon ja hallitsivat lähinnä muinaiskreikan ja latinan mutta eivät osanneet juurikaan eläviä eurooppalaisia kieliä. Erasmus-ohjelmaa ei vielä ollut, ja ajatus mahdollisuudesta suorittaa osa tutkintoon kuuluvista opinnoista ulkomailla vaikutti kaukaiselta haaveelta. Tuolloin keskityttiin kansallisen oikeuden opettamiseen ja tulevien tuomareiden, asianajajien ja notaarien kouluttamiseen.

Vertailevan oikeustieteen kursseilla, jotka alkoivat noina vuosina saavuttaa nopeasti suosiota ja joista tuli sittemmin pakollisia kaikille oikeustieteen opiskelijoille Italiassa, tuli kuitenkin nopeasti selväksi, että minkä tahansa ulkomaisen oikeusjärjestyksen analysointi ja tutkiminen edellyttää ennen kaikkea kielen tuntemusta.

Onnekkaimmat meistä pääsivät kaukokatseisten professoreidemme kannustamina opiskelemaan Strasbourgisiin *Faculté Internationale de Droit Comparéen*. Siellä saimme tavata professoreita ja opiskelijoita sekä Saksasta, Yhdistyneestä kuningaskunnasta, Ranskasta ja Belgiasta että myös Puolasta, Tšekkoslovakiasta ja Unkarista, jotka eivät tuolloin vielä olleet jäsenvaltioita, ja meillä oli siten mahdollisuus vertailla sekä juridisia että ennen kaikkea kulttuurisia, kielellisiä ja poliittisia järjestelmiä, jotka poikkesivat täysin siihen asti tuntemastamme.

Tuolloin, 1980-luvun puolivälissä, jolloin kiinnostus vertailevaa oikeustiedettä kohtaan lisääntyi, niiden, jotka jo osasivat vieraita kieliä, oli varmasti helpompaa omistautua akateemiselle uralle tällä alalla. Ei ole myöskään sattumaa, että tuolloin valmistuneet vertailevan oikeustieteen harjoittajat osoittivat suurta mielenkiintoa juridista kääntämistä kohtaan, koska heidän oli opiskellessaan juridisten ilmiöiden eroavaisuuksia ja erilaisuutta ensin luonnollisestikin ja väistämättä ratkaistava kielelliset kysymykset.

Juridista kääntämistä koskevissa opinnoissa käytettiin sekä oikeusvertailua että historiallista lähestymistapaa. Tämä johtui ensinnäkin siitä, että oikeuskielen kehityksen ja kansallisten oikeudellisten kielenkäyttöjen muotoutumisen historiallisen perspektiivin avulla voitiin ratkaista kääntämiseen liittyviä vaikeuksia. Toiseksi historiallisen perspektiivin avulla voitiin ymmärtää, miten tietyt sanat ovat saaneet tai menettäneet tietyn merkityksen, mikä osoitti, että oikeuskieltä voidaan ymmärtää täysin vain tietyn kulttuurisen asiayhteyden perusteella.

Erasmus-ohjelman käynnistyttyä 1980-luvun lopulla ja tämän jälkeen kaksoistutkintojen eli kahden eri maan yliopistojen kahdessa maassa järjestämien opintojen lisääntyttyä vieraiden kielten opetuksesta on tullut asteittain yhä tärkeämpää myös oikeustieteellisissä tiedekunnissa.

Samaan aikaan oikeustieteen Euroopan laajuinen ulottuvuus on tullut mukaan oikeustieteen opintojen kaikille osa-alueille, ja siksi huomiota kiinnitetään kielellisiin seikkoihin, jotka tulevat esiin aina silloin, kun kansallisen lainsäätäjän on saatettava omalla kansallisella kielellään Euroopan unionin oikeutta osaksi kansallista oikeusjärjestystä. Tästä on tullut yhä monimutkaisempaa erityisesti vuodesta 2004 lähtien, kun Euroopan unioniin liittyi kymmenen uutta jäsenvaltiota, kun virallisten kielten määräksi tuli lopulta 24, ja kun myös iirin kieltä koskeva poikkeusjärjestely hiljattain päättyi.

Italiassa oikeustieteelliseen perusopetukseen kuuluu nykyisin oikeuskielen kursseja, sekä, vaikkakin harvemmin, juridisen kääntämisen kursseja. Niiden parissa opiskelijat voivat tutustua oikeuden yhä kasvavaan ylikansalliseen ulottuvuuteen ja he tulevat tietoisiksi sekä erilaisten oikeuskulttuurien vuorovaikutukseen liittyvistä vaikeuksista että kiistattomasta intellektuaalisesta merkityksestä. Jatkotutkintovaiheessa on mahdollista seurata juridisen kääntämisen kursseja tietyillä oikeudenaaloilla, kun taas tohtorinkoulutusohjelmissa hyödynnetään monitieteisyyttä juristien ja lingvistien välillä. Muutaman vuosikymmenen takaiseen tilanteeseen verrattuna italialaisten juristien koulutukseen liittyy nykyään yhä enemmän eurooppalaista ulottuvuutta, johon väistämättä kuuluu monikielisyys.

Monikielisyyden opettaminen tuleville juristeille

Oikeustieteen opintojen nykyisin kansalliset rajat ylittävän uuden ulottuvuuden yhteydessä on tärkeää, että nuorten juristien koulutuksesta vastaavat tahot opastavat selkeästi eurooppalaiseen monikielisyyteen liittyvissä vaikeuksissa ja mahdollisuuksissa.

Yhtäältä opiskelijoille on näet osoitettava juridisen kääntämisen hyvät ja huonot puolet sekä se, miten monitahoista on kääntää yhdestä kielestä toiseen sellaisia teknisiä termejä, jotka ovat kehittyneet vuosisatojen ajan. Heitä on varoitettava sekaannussanoista ja tuotava esiin sellaisten termien omalaatuisuus ja kiehtovuus, joita ei ole mahdollista kääntää. Miten esimerkiksi on mahdollista kääntää millekään muulle eurooppalaiselle kielelle käsitettä ”interessi legittimi” (oikeutetut edut), joka meille italialaisille merkitsee kriteeriä, joka toimii vedenjakajana hallintotuomioistuinten ja yleisten tuomioistuinten toimivallan välillä?

Toisaalta on myös tärkeää tuoda esiin kielen poliittinen rooli Euroopan unionin oikeuden yhdenmukaistamisprosessissa. Kääntäminen ei monikielisessä yhteydessä näet tarkoita pelkästään käännöksiä eri eurooppalaisilla kielillä, vaan sillä on pyrittävä samoihin tavoitteisiin kuin monikielisellä lainsäädännölläkin ja erityisesti oikeuden yhdenmukaistamiseen.

Nykyinen näkökulma menee siten paljon pidemmälle kuin se binaarinen logiikka, joka liittyy käännöksiin yhdestä kielestä toiseen. Viimeksi mainitusta, toki monitahoisesta toiminnasta on kokemusta jo tuhansien vuosien takaa. Monikielisyydestä uusille sukupolville aiheutuva haaste on erilainen ja perustuu siihen ajatukseen, että eurooppalaisten säädösten on, sen jälkeen kun ne on laadittu 24 virallisella kielellä ja pantu täytäntöön 28:ssä (Brexitin jälkeen valitettavasti 27:ssä) jäsenvaltiossa, johdettava kaikkialla samaan lopputulokseen ja niillä on myönnettävä samat oikeudet kaikille unionin kansalaisille.

Eurooppalaisen kotimme monikielisyys on rikas ja monitahoinen. Sillä on vankka perusta, jossa tärkeimpänä perusteena on ”virallisen monikielisyyden” eli kielten yhdenvertaisuuden periaate, joka kuuluu erottamattomasti periaatteeseen, jonka mukaan kaikilla virallisilla kielillä on sama painoarvo muihin kieliin nähden niiden puhujakunnan koosta riippumatta, ja joka tarkoittaa sekä sitä, että lainsäädäntötoimet on annettava kaikilla virallisilla kielillä, että sitä, että säädöksen kaikilla eri kieliversioilla on sama todistusarvo. Unionin tuomioistuin on katsonut vakiintuneessa oikeuskäytännössään, että unionin säädöksen jonkin kieliversion ei voida sellaisenaan katsoa menevän

muiden kieliversioiden edelle, koska unionin oikeuden yhdenmukainen soveltaminen edellyttää, että tulkinnassa otetaan huomioon myös muut kieliversiot (ks. tuomio 12.11.1969, *Stauder*, 29/69, [EU:C:1969:57](#), 3 kohta ja tuomio 17.7.1997, *Ferriere Nord v. komissio*, C-219/95 P, [EU:C:1997:375](#), 15 kohta).

Toisaalta on muistettava, että virallinen monikielisyys perustuu suurimmassa osassa tapauksia juridiseen fiktion ja erityisesti oletamaan siitä, että kaikki kieliversiot laaditaan samanaikaisesti ja ovat keskenään identtisiä, mitä ei todellisuudessa juuri koskaan tapahdu. Lisäksi koska sillä, että säädös laaditaan usealla kielellä, pitäisi pyrkiä saamaan aikaan säädös, joka ilmaisee Euroopan lainsäätäjän tarkoittamaa merkitystä ja jolla on sen haluamat seuraukset, ja koska todistusvoimaisen toimen luotettavuus mitataan sen tulkinnan ja konkreettisen soveltamisen perusteella, laadittaessa säädöksiä usealla kielellä tavoitteena pitäisi olla se, että saadaan aikaan säädöksiä, joita tuomioistuimet tulkitsevat ja soveltavat samalla tavalla kaikissa eri kansallisissa konteksteissa. Todennäköisyys siihen, että tulkitsijat antavat säädöksen eri kieliversioille saman merkityksen on kuitenkin vähäisempi silloin, kun eri versioilla ei ole samaa viitejärjestelmää, käytetystä kielestä riippumatta. Eikä yhteinen viitejärjestelmä Euroopassa ole vielä todellisuutta, vaan rakennamme sitä yhä.

EU:n monikielisyys on ainutlaatuinen seikkailu. Se on ainutlaatuinen, koska koskaan aikaisemmin mikään oikeusjärjestys ei ole toiminut 24 virallisella kielellä, joilla voidaan muodostaa 552 kielyhdistelmää, sillä jokainen kieli voidaan ja pitää kääntää muille 23 kielelle. Eikä tämä ole vain ainutlaatuista vaan myös mahdollista, koska me eurooppalaiset, moninaisuudessamme yhtenäiset, uskomme siihen.

Latvian kieli ja monikielisyys Latviassa

— Professori, oikeustieteen tohtori Sanita Osipova

Sanita Osipova on tuomari, oikeustieteen tohtori ja yliopiston professori. Hän oli elokuun 2011 ja helmikuun 2022 välisenä aikana Latvian tasavallan perustuslakituomioistuimen tuomari, kyseisen tuomioistuimen varapresidentti ja lokakuusta 2020 helmikuuhun 2022 perustuslakituomioistuimen presidentti. Vuonna 2006 Sanita Osipova nimitettiin Latvian yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan oikeusteorian ja -historian professoriksi. Hänen tieteellinen toimintansa käsittää esityksiä kansallisissa ja kansainvälisissä tieteellisissä konferensseissa sekä yli 100 oikeusteoriaa ja -historiaa, valtiosääntöoikeutta, oikeussosiologiaa ja oikeusfilosofiaa koskevaa julkaisua. Vuonna 2020 Sanita Osipovalle myönnettiin Latvian vuoden 2020 eurooppalainen -tunnustus. Hän sai 19.1.2021 Latvian tiedeakatemian myöntämän Latvian historian Arveds Švābe -palkinnon artikkelisarjasta ”Kansa, kieli, oikeusvaltio: tie tulevaan”. Hän on vuodesta 2021 ollut Latvian tiedeakatemian jäsen.

**” – yksi suurimmista ihmeistä: KIRJOITTAMISEN RIEMU.
Käsi raapustaa kaikenlaisia merkkejä, vetää vertikaalisia ja horisontaalisia viivoja
ja rakentaa niistä monimutkaisia ajatusrakennelmia miljardien ihmisten
ulottuville.”**

Zenta Mauriņa¹

Latvialaiset puhuvat ”isänmaasta ja äidinkielestä”. Tällä ilmaistaan käsitystämme siitä, että yksilön persoonallisuuden perustana ovat maa, jonka tämä perii esi-isiltään, ja kieli, joka yhdistää hänet kansaansa. Nämä kaksi tekijää – maa ja kieli – varmistavat kansakunnan jatkuvuuden ja kestävyysmuodostamalla sillan menneen ja tulevan välille ja liittämällä sen, minkä henkilö saa vanhemmiltaan, siihen, minkä hän itse luo elinaikanaan välittäkseen sen omille lapsilleen.

Kielen merkitystä ihmisen yksilöllisessä ja sosiaalisessa kehityksessä on vaikeaa liioitella. Juuri kieli muuttaa yksilön biologisesta olennosta sosiaalseksi olennoksi: kieli muokkaa persoonallisuutta, luo perustan ajattelulle, mahdollistaa kommunikoinnin muiden ihmisten kanssa, avaa maailman, jossa moni asia voidaan nimetä ja kuvata. Kieli, jossa ajattelu saa konkreettisen muodon ja johon ihmisten välisten suhteiden ja yhteistyön hienovarainen rakennelma perustuu, on yksi minkä tahansa järjestäytyneen yhteiskunnan, myös kansakunnan, perustamisen ja olemassaolon edellytyksistä. Kieli yhdistää eri ihmiset yhteiseksi ja yhtenäiseksi ryhmäksi, ja kielen avulla he voivat vaihtaa tietoja, työskennellä yhdessä, osoittaa myötätuntoa, iloita ja surra ja muodostaa siten kollektiivisen tietoisuuden, joka käsittää niin suuret ajatukset kuin voimakkaat tunteet ja ankarat kokemukset, jotka ovat erityisesti tälle kulttuurille ominaiset. Kieli eroaa toisesta paitsi ääntämykseltään, rakenteeltaan ja muilta erityispiirteiltään myös käsitteiltään, jotka vain tietty yhteisö tuntee, sillä kieli peilaa yhteisön kulttuuria. Kieli erottaa yhteisön muusta maailmasta, kokoaa sen kansaksi, yhdistää kansakunnaksi. Joitakin sanoja ei ole helppoa kääntää muille kielille. Esimerkiksi latviassa yksi tällainen sana on ”talka”, jolla viitataan perinteeseen auttaa naapureita – talkootyönä – tärkeissä tehtävissä, kuten heinäkorjuussa tai perunannostossa. Kielen kautta kansakunta voi luoda oman taianomaisen yhteyden, jonka vain se itse ymmärtää ja joka voidaan välittää edelleen tuleville sukupolville.

1 | Zenta Mauriņa. ”Sirds mozaīka”. Atbalsis. Riika: Jumava, 2019, s. 50. Kirjailija ja kääntäjä Zenta Mauriņa (1897–1978) on latvialaisen kirjallisuuden- ja filosofiantutkimuksen perustaja ja kokoaja.

”Sillat isien isien rakentamat
poikien poikia kantavat.
Lapset, niin sillan ylitse käykää,
että se läpi elämän kestää.”
Latvialainen kansanlaulu²

Kieli on avain kansakunnan sieluun. Jokainen opettelemamme uusi kieli taas avaa oven toisen kulttuurin muovaamaan ainutlaatuisen ja värikkääseen maailmaan.

Niklas Luhmann kirjoitti, että ”yhteisö ei voi ylittää kielellä luotuja rajoja”.³ Samaan aikaan yhteisö jatkuvasti täydentää kieltä ja laajentaa näitä rajoja. Äidinkieltä on opeteltava koko elämän ajan, sillä jokainen uusi kokemus tuo kieleen uusia sanoja ja avaa uusia rajoja. Jokainen oppimamme uusi kieli myös avartaa mieltämme.

Kieli on selvästi yhteisön olennainen ominaispiirre, yhdistävä tekijä ja arvo, joka mahdollistaa yhteisön jatkuvuuden. Kielen menettäminen merkitsisi sitä, että myös merkittävä osa identiteettiä ja kulttuuriperintöä menetettäisiin. Jokaisen kulttuurin merkittävä osa liittyy kielelliseen ilmaisuun: kansanperinne, kirjallisuus, elokuvat, laulujen sanat. Siihen sisältyy koko oikeustieteen ala eli oikeussäännöt, oikeuskäytäntö ja oikeuskirjallisuus, jotka ilmaistaan sanoilla. Menetettäessä kieli menetetään myös osa kollektiivista muistia.

Kieli on erityisen tärkeä Latvian kansalle, koska vuosisatojen ajan vain kieli on yhdistänyt meidät latvialaisiksi. Selitys löytyy historiasta. Vaikka latvialaisten historialliset juuret ulottuvat yli tuhannen vuoden taakse, Latvian valtio, joka nykyään yhdistää kansakunnan ja suojelee sitä, on juuri täyttänyt sata vuotta. Ja puolet näistä sadasta vuodesta Latvia oli miehitetynä. Kautta historian Latvian ja Liivinmaan maita on liitetty Liivinmaan, Puola-Liettuan, Ruotsin ja Venäjän keisarikunnan alueisiin, ja Latvia oli Neuvostoliiton

2 | Kansanlaulun (saksaksi *Volkslied*) ilmaisu otettiin käyttöön kansainvälisessä kulttuurivirtauksessa valistusfilosofi ja kirjailija Johann Gottfried Herderin kirjoituksissa (se mainitaan ensimmäisen kerran vuonna 1773). Laajemmassa merkityksessä latvialaiset kansanlaulut ovat kaikkea kansan keskuudessa suullisesti välitettyä kansanlauluperinnettä, mutta käsitettä on tapana käyttää kaikkein vanhimmasta kansanlauluperinteestä, niin sanotuista perinteisistä kansanlauluista, joita kutsutaan *dainoiksi* (liettuan sanasta ”dainà” (laulu)).

3 | Луман, Н., Общество как система. Москва: Логос, 2004, с. 45.

miehittämä, kun taas Liivinmaan asukkaat kuuluivat keskiajalla Hansaliittoon. Aina 1200-luvulta lähtien, jolloin nykyisen Latvian alueella muodostettiin ensimmäinen valtio, viranomaiset käyttivät kansalle vierasta kieltä. Valloittajien mukana Latvian ja Liivinmaan alueilla otettiin peräjälkeen käyttöön latina, saksa, ruotsi, puola ja venäjä. Aikoinaan esi-isämme eivät olleet yhden ainoan julkisen vallan alaisuudessa, koska heidät oli jaettu eri maiden välillä. Esimerkiksi 1600-luvulla esi-isämme asuinsijoilla osa valtiomiehistä puhui puolaa ja osa ruotsia, ja valloittajat kunnioittivat paikallisen aateliston erioikeuksia, joihin kuului oikeus käyttää paikallishallinnossa saksan kieltä. 1700-luvulla esi-isämme oli jaettu Venäjän keisarikuntaan liitettyihin eri alueisiin. Baltian alueilla saksa oli paikallisia perinteitä kunnioittaen virallinen kieli 1800-luvun jälkipuolelle asti, kun taas itälatvialaisille – Vitebskin alueeseen kuuluneille latgalleille – virallinen kieli oli venäjä. Katolinen kirkko puolestaan hallitsi keskiajalla seurakuntalaisia latinaksi. Latvian kieli tuli kirkkoon vasta 1500-luvulla, jolloin uskonpuhdistuksen seurauksena luterilaiseen kirkkoon perustettiin latvialaisia seurakuntia ja ensimmäiset raamatunkäännökset ilmestyivät latviaksi.

Latvialaisten historiallinen kokemus on vaihteleva, monikulttuurinen ja monikielinen, sillä meidät on vuosisatojen ajan pakotettu puhumaan vieraita kieliä. Ainoastaan latvian kieli ja sillä luotu kulttuuriperintö, ennen kaikkea *dainat* (kansanlaulut), ovat auttaneet meitä pitämään yllä yhtenäisyyden ajatusta läpi vuosisatojen, syventämään identiteettiämme ja säilyttämään se sulautumatta suuriin kansallisiin ryhmiin, muuttumaan balttilaisista heimoista kansakunnaksi, tunnustamaan lopulta (kenties liian myöhään) suomalais-ugrilaisen kansan – liiviläisten – oikeus omaan identiteettiinsä, hyväksymään historian saatossa säilyneet lukuisat vähemmistöt ja lopulta luomaan ja saavuttamaan unelma omasta valtiosta. Latvian kieli on vahvistettu Latvian tasavallan perustuslaissa perustuslaillisena arvona ja perustuslaillisen identiteetin perustana.⁴ Perustuslain johdannon mukaan ”Latvian identiteettiä eurooppalaisessa kulttuuriympäristössä ovat antiikin ajoista lähtien muovanneet latvialaiset ja liiviläiset perinteet, latvialainen elämäntapa, latvian kieli ja yleismaailmalliset ihmisarvot ja kristilliset arvot”.

Samanaikaisesti Latvian kansa on muotoutunut historian saatossa ja asunut aina monikielisellä alueella, jossa hyvin monet ihmiset puhuvat useita kieliä. Perinteisesti 1900-luvun jälkipuolelle saakka nämä kielet olivat latvia, saksa ja venäjä, mutta nykyisin

4 | Latvian perustuslakia säätävä kokous hyväksyi 15.2.1922 Latvian tasavallan perustuslain, jossa määritellään Latvian valtiojärjestyksen perusteet, valtion organisaatio ja yksilön suhde valtion.

globalisaation johdosta saksa on menettämässä jalansijaa englannille. Miksi nämä kielet? Latvia siksi, että se on Latvian tasavallan perustamisesta vuonna 1918 lähtien ollut valtion virallinen kieli, jolla sekä latvialaiset että eri vähemmistöjen jäsenet kommunikoivat. Saksa siksi, että se oli lähes 700 vuoden ajan julkishallinnon kieli suurimmassa osassa Latvian aluetta, oikeudenkäyntikieli ja opetuskieli. Lisäksi vuoteen 1939 saakka Latviassa oli merkittävä baltiansaksalainen kansallinen vähemmistö. Venäjän kieli siksi, että se oli 1800-luvun lopulta Latvian valtion perustamiseen saakka valtion virallinen kieli. Venäläiset ovat myös historiallisesti olleet merkittävä vähemmistö yhdessä virolaisten, liettualaisten, puolalaisten, juutalaisten ja romanien kanssa.

Historian saatossa Latviassa on aina asunut rinnakkain latvialaisia ja muiden kansojen jäseniä. Latvian kansallisesta kulttuurista, joka oli jo kehittynyt ennen Latvian valtion perustamista, tuli itsenäisen valtion kulttuurin perusta. Latvian vähemmistökulttuurien erityinen kehitys alkoi 18.11.1918 jälkeen, kun etnisistä ja kulttuurisista ryhmistä tuli kansallisia vähemmistöjä ja niiden jäsenistä Latvian kansalaisia. Latvian tasavallassa on kunnioitettu kansallisten vähemmistöjen oikeuksia valtion perustamisesta lähtien. Valtiojärjestyksen perusteita vahvistettaessa 17.11.1918 hyväksyttiin kansallisneuvoston⁵ poliittinen ohjelma, jonka mukaan ”kansallisten ryhmien kulttuuriset ja kansalliset oikeudet turvataan perustuslaissa”.

Vaikka Latvian tasavallan perustamisen myötä virallinen kieli oli latvia, valtio käytti kansalaistensa kanssa viestintään kolmea kieltä: latviaa, saksaa ja venäjää. Nämä kolme kieltä kuuluivat myös lainsäädäntöelimen lehterille, sillä kansalliset vähemmistöt olivat edustettuina sekä perustuslakia säätävässä kokouksessa⁶ että myöhemmin *Saeimassa*⁷. Latvialaiset juristit olivat opiskelleet Tartossa pääosin saksaksi, Moskovan, Pietarin tai muissa keisarikunnan yliopistoissa venäjäksi, keisarikunnan ulkopuolella, esimerkiksi Pariisissa, ranskaksi, kun taas baltiansaksalaiset opiskelivat saksalaisissa yliopistoissa. Latviankielinen oikeudellinen terminologia oli alkutekijöissään, eikä latviaksi ollut oikeuskirjallisuutta. Lisäksi lakimiesammatin harjoittamiseen tarvittiin koulutettuja juristeja, jotka osasivat kaikkia kolmea kieltä, sillä asiakkaat edustivat eri kansallisuuksia.

5 | Ensimmäinen ja ylin Latvian tasavallan väliaikainen lainsäädäntöelin vuosina 1918–1920 (siihen saakka, kunnes koolle kutsuttiin Latvian perustuslakia säätävä kokous).

6 | Ensimmäinen vaaleilla valittu parlamentti, joka toimi 1.5.1920–7.11.1922, aloitti parlamentaarisen demokratian kauden Latvian tasavallassa.

7 | Latvian kansanedustuslaitos (parlamentti), joka hoitaa lainsäädäntötehtäviä ja muodostuu 100 kansanedustajasta (*Saeiman* jäsenestä).

Jo ensimmäisessä Latvian lakimieskokouksessa, johon osallistui vuonna 1932 kaikkia kansallisuuksia edustavia latvialaisia juristeja, annettiin seuraava oikeustieteellistä koulutusta koskeva lausunto: ”Kun otetaan huomioon oikeuskirjallisuuden opiskeluun liittyvät erityistarpeet ja Latvian erityiset olosuhteet, oikeustieteellistä koulutusta ja juristien ammatillista asemaa käsittelevä osasto esittää, että L. U:n (Latvian yliopisto) oikeustieteellisestä tiedekunnasta valmistuneilta edellytetään hyvää saksan ja venäjän taitoa.”⁸ Julkishallinnon ja koulutuksen monikielisyys jatkui Latviassa vuoteen 1934, jolloin Kārlis Ulmanisin vallankaappaus⁹ johti yksinomaan latvian kieltä käyttäneen kansallisvaltion vakiinnuttamiseen.

Neuvostomiehityksen aikana Latvian alue pakotettiin monikielisyyteen. Vaikka Neuvostoliitto jatkoi jo Venäjän keisarikunnan 1800-luvun jälkipuolella aloittamaa venäläistämispoliittikkaa ja väestön oli kaikilla miehitetyillä alueilla pakko osata venäjää, liitettyjen tasavaltojen väestöillä säilyi mahdollisuus käyttää omaa äidinkieltään, myös lainsäädännössä ja oikeudenkäynneissä. Latvian sosialistisen neuvostotasavallan lapset opiskelivat koulussa venäjää ja latviaa sekä yhtä vierasta kieltä, useimmiten saksaa tai englantia, harvemmin ranskaa.

Samalla kun Latvia on itsenäisyytensä palauttamisen jälkeen vahvistanut latvian käyttöä virallisena kielenä, se on myös edistänyt vähemmistökulttuurien ja monikielisyyden kehittämistä. Perustuslakituomioistuin on korostanut seuraavaa: ”Perustuslain 14 § on ilmaus perustuslain johdannossa vahvistetun kansallisten vähemmistöjen arvoa koskevan periaatteen sisällöstä. Latvialaisten arvojen ohella suojellaan siten myös kansallisten vähemmistöjen erityispiirteitä.”¹⁰ Latvia tunnustaa, että valtion on turvattava kansalliseen vähemmistöön kuuluvalla lapselle oikeus opiskella omaa äidinkieltään koulutuksen varhaisessa vaiheessa. Tämä merkitsee sitä, että valtion on taattava, että lapsilla on mahdollisuus kommunikoida keskenään äidinkielellään. Tämä voidaan varmistaa antamalla lapsille mahdollisuus

8 | Jurovska O. Pirmais juristu kongress. Atriferējums. Jurists, 1932, nro 1 (35), s. 10.

9 | Vuoden 1934 toukokuun 15. ja 16. päivän välisenä yönä pääministeri Kārlis Ulmanisin johtama ryhmä salaliittolaisia teki vallankaappauksen. Sen seurauksena perustuslaki kumottiin, *Saeima* hajotettiin, hallitus järjestettiin uudelleen ja maahan julistettiin poikkeustila. Näin Latvian tasavaltaan tuli autoritaarinen hallinto.

10 | Latvian tasavallan perustuslakituomioistuimen tuomio 23.4.2019 asiassa nro 2018-12-01, 23 kohta.

oppia äidinkieltään ja saada opetusta äidinkielellään esiasteen ja alemman perusasteen koulutuksessa.¹¹

Kun Latvia liittyi Euroopan unioniin, latviasta tuli yksi Euroopan unionin virallisista kielistä. Latvia vaalii edelleen monikielisyyden perinnettä mutta nykyisin Euroopan unionin perusvapauksien ja demokraattisen oikeusvaltion puitteissa. Erityisesti Latvian kansalaisten vuorovaikutus muiden unionin kansalaisten kanssa ja vapaa liikkuvuus Euroopan unionin alueella kannustavat Latvian kansalaisia ylläpitämään edelleen Latvian pitkää perinnettä monien kielten osaamisessa.

Kautta historian latvialaiset ovat säilyttäneet kansallisen identiteettinsä ja puhuneet latviaa ja samanaikaisesti opetelleet vieraita kieliä, sekä pakon sanelemana, vieraan vallan alaisina, että vapaaehtoisesti laajentaakseen osaamistaan, käydäkseen kauppaa, matkustaakseen vapaasti maailmassa, tehdäkseen yhteistyötä tieteen ja kulttuurin saralla tai yksinkertaisesti ymmärtääkseen paremmin kansallisiin vähemmistöihin kuuluvia naapureita. Monikulttuurisessa yhteiskunnassa monikielisyys on ainoa keino saada aikaan yhdenvertaista vuoropuhelua, jossa paitsi säilytetään kunkin osallistujan identiteetti myös vahvistetaan sitä, sillä vieraiden kielten taidolla laajennamme myös kielellisiä mahdollisuuksiamme.

11 | Latvian tasavallan perustuslakituomioistuimen tuomio 19.6.2020 asiassa nro 2019-20-03, 18.1 kohta.

Virallinen kieli ja sen asemaan liittyvien perustuslaillisten takeiden tulkinta Liettuan tasavallan perustuslakituomioistuimen oikeuskäytännössä

— **Professori Danutė Jočienė**

Liettuan tasavallan perustuslakituomioistuimen presidentti, professori Mykolas Romeris -yliopistossa ja Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tuomari (2004–2013). Hän on kirjoittanut lisäksi ihmisoikeuksista useita kirjoja ja lukuisia artikkeleita.

Johdanto

Kielelliselle monimuotoisuudelle¹ rakentuva Euroopan unioni perustuu muun muassa jäsenvaltioidensa valtiosääntöperinteeseen, johon kuuluu sen varmistaminen, että kansallinen tai virallinen kieli nauttii oikeudellista suojaa jäsenvaltioissa.

Samanaikaisesti kansallisen tai virallisen kielen suojeleminen Euroopan unionin jäsenvaltioiden oikeusjärjestyksissä, myös perustuslaillisella tasolla, ei kuitenkaan saa vaarantaa henkilöiden syrjimättömyyden ja tasa-arvon yleistä periaatetta, jota sovelletaan sekä Euroopan unionin oikeudessa että sen jäsenvaltioiden kansallisissa oikeusjärjestyksissä. Tällä periaatteella varmistetaan, ettei henkilöitä syrjitä kielen perusteella, ja taataan myös demokraattisen yhteiskunnan arvot, kuten suvaitsevaisuus, oikeudenmukaisuus ja ihmisarvon kunnioittaminen.

Tässä yhteydessä on huomautettava, että Euroopan unionista tehdyn sopimuksen 2 artiklassa määrätään, että Euroopan unionin perustana olevat arvot ovat ihmisarvon kunnioittaminen, vapaus, kansanvalta, tasa-arvo, oikeusvaltio ja ihmisoikeuksien kunnioittaminen. Nämä ovat jäsenvaltioille yhteisiä arvoja yhteiskunnassa, jolle on ominaista syrjimättömyys, suvaitsevaisuus, oikeudenmukaisuus, yhteisvastuu sekä naisten ja miesten välinen tasa-arvo.

Lisäksi Euroopan unionista tehdyn sopimuksen 3 artiklan 3 kohdassa korostetaan muun muassa, että Euroopan unioni kunnioittaa kulttuuriensa ja kielensä rikkautta ja monimuotoisuutta sekä huolehtii Euroopan kulttuuriperinnön vaalimisesta ja kehittämisestä. Muun muassa kielellisen monimuotoisuuden kunnioittaminen Euroopan unionissa on siten yksi peruseriaateista, jotka sen jäsenvaltioiden on myös otettava huomioon, kun ne toteuttavat perustuslaillisissa järjestelmissään tiettyjä toimenpiteitä kansallisen tai virallisen kielen suojelemiseksi (esimerkiksi perustuslain tasolla).

Suojellessaan ja edistäessään kansallista tai virallista kieltään Euroopan unionin jäsenvaltioiden on siten vaalittava näitä perusarvoja, joille Euroopan unioni itse perustuu. Samanaikaisesti niiden on myös edistettävä muun muassa kielellisen monimuotoisuuden kunnioittamista Euroopan unionissa.

1 | Kalbų įvairovės svarba (Kielellisen monimuotoisuuden merkitys), https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/file_import/lt_lithuanian_24.pdf.

Euroopan unionin jäsenvaltioissa perustuslain säännöksiä, jotka koskevat kansallista tai virallista kieltä ja/tai kielen käyttöön liittyviä erityisiä ihmisoikeuksia ja vapauksia sekä niiden takeita, tulkitsevat perustuslailliset lainkäyttöelimet. Liettuan tasavalta ei ole poikkeus, ja Liettuan tasavallan perustuslakituomioistuinta (jäljempänä perustuslakituomioistuin tai tuomioistuin) onkin useaan otteeseen pyydetty tulkitsemaan seikkoja, jotka liittyvät kansallisen kielen perustuslaillisen aseman turvaamiseen Liettuassa.

On huomattava, että Liettuan tasavallan perustuslaissa (jäljempänä perustuslaki) vahvistetaan kansallisen kielen suojelu. Perustuslakituomioistuin on perustuslain perusteella käsitellyt jo useita valtiosääntöä koskevia asioita, joissa se on tulkinnut näitä seikkoja ja kehittänyt vähitellen virallisen perustuslaillisen oikeudellisen kannan kansallisen kielen suojeluun ja sen turvaamiseen.

Tässä artikkelissa tarkastellaankin ensisijaisesti sitä, miten liettuan kielen asemaa virallisena kielenä on tulkittu perustuslakituomioistuimen oikeuskäytännössä. Kyseisessä oikeuskäytännössä myös selvennetään kahta muuta kansallisen kielen perustuslailliseen asemaan liittyvää perustuslaillista seikkaa: ensinnäkin yleistä taetta, jonka mukaan henkilöitä ei saa syrjiä kielen perusteella (tai kieleen perustuvan syrjinnän kieltö), ja toiseksi oikeutta tulkkiin koskevaa erityistä menettelyllistä seikkaa.

Nämä perustuslailliset seikat ovat olleet ja ovat edelleen erityisen merkityksellisiä turvattaessa kansallisten vähemmistöjen² oikeudet Liettuassa, kun otetaan myös huomioon Liettuassa oleskelevien ulkomaalaisten (sekä laillisesti oleskelevien ulkomaalaisten että kolmansien maiden kansalaisten, jotka ovat ylittäneet Liettuan

2 | Vuonna 2011 tehdyn yleisen väestölaskennan mukaan Liettuan väestöstä liettualaisia oli 84,2 %, puolalaisia 6,6 %, venäläisiä 5,8 % sekä valkovenäläisiä, ukrainalaisia ja muiden kansallisuuksien edustajia yhteensä 2,3 %. Esimerkiksi 77,1 % puolalaisista ja 87,2 % venäläisistä ilmoitti äidinkielekseen kansallisen kielen. Liettuan tilastokeskuksen tiedot, https://osp.stat.gov.lt/documents/10180/217110/Gyv_kalba_tikyba.pdf/1d9dac9a-3d45-4798-93f5-941fed00503f. Vuonna 2021 tehdyn väestö- ja asuntolaskennan mukaan 84,6 % väestöstä on etniseltä alkuperältään liettualaisia (vuonna 2011 vastaava osuus oli 84,2 %); puolalaiset muodostavat suurimman kansallisen vähemmistön Liettuassa, ja heidän osuutensa on 6,5 %, kun taas venäläisten osuus on 5 % ja valkovenäläisten 1 % väestöstä. Ks. <https://osp.stat.gov.lt/informaciniai-pranesimai?eventId=288049>. Historiallisesta näkökulmasta tarkasteltuna – N. Girasolin tekemää jakoa, jossa kansalliset vähemmistöt jaetaan kansallisiin historiallisiin vähemmistöihin ja kansallisiin etnisiin vähemmistöihin, mukaillen – esimerkiksi puolalaisten ja venäläisten muodostamat vähemmistöt kuuluvat G. Potašenkon mielestä ensiksi mainittuihin. Katuoka, S. ym., *Tautinių mažumų apsauga: tarptautinės teisės aspektai* (Vähemmistöjen suojelu: kansainvälisen lain näkökohtia), Vilna: Mykolas Romeris University, 2013, s. 14.

rajan laittomasti³⁾ määrän lisääntyminen ja siitä seuraava muiden kielten kuin liettuan (toisin sanoen vieraiden kielten) käytön kasvava merkitys yhteiskunnassa ja julkisessa elämässä. Näiden seikkojen voidaan myös katsoa turvaavan yksilöiden monikielisyyden⁴⁾ ja samaten edistävän muun muassa kielellisen monimuotoisuuden kunnioittamista Euroopan unionissa.

I. Liettuan kielen virallisen kielen aseman tulkinta perustuslakituomioistuimen oikeuskäytännössä

Perustuslakituomioistuin vastaa perustuslakia koskevasta lainkäytöstä ja takaa perustuslain ensisijaisuuden oikeusjärjestelmässä ja lakien perustuslainmukaisuuden. Samanaikaisesti se toimii perustuslaillisten arvojen suojelijana ja edistäjänä varmistaen, että ne säilyvät tasapainossa yksittäisissä perustuslakia koskevia riidoissa. Yksi perustuslaillisista arvoista, joihin Liettuan tasavallan kansalaisten 25.10.1992 järjestetyssä kansanäänestyksessä hyväksymä perustuslaki perustuu ja joiden vakiinnuttaminen, puolustaminen ja suojeleminen muodostavat itse valtion tarkoituksen (*raison d'être*),⁵⁾ on perustuslain 14 §:ään kirjattu virallinen kieli.

Perustuslain johdanto-osassa korostetaan, että Liettuan kansakunta hyväksyy ja julistaa, että perustuslailla suojellaan muun muassa sen puhuttua ja kirjoitettua kansalliskieltä. Tämän jälkeen liettuan kielen asemaa virallisena kielenä selvennetään *expressis verbis* perustuslain I luvussa, jonka otsikko on "Liettuan valtio" ja jonka säännökset saavat korkeammantasoisia perustuslaillista suojaa, koska niissä vahvistetaan erityisiä,

3 | Liettuassa 1.1.2021 lähtien kirjatut laittomat muuttovirrat (yhteensä 4 309 siirtolaista) osoittavat, että ilmoitetun kansalaisuuden mukaan suurin osa on Irakin (2 858), Kongon (203), Syyrian (170), Kamerunin (135), Valko-Venäjän (102) ja Afganistanin (101) kansalaisia. Liettuan tilastokeskuksen tiedot 13.12.2021, <https://ls-osp-sdg.maps.arcgis.com/apps/dashboards/9b0a008b1fff41a88c5efcc61a876be2>.

4 | Vaikka Euroopan neuvosto erottaa toisistaan monikielisyyden ("multilingualism"), jolla tarkoitetaan useiden käytettyjen kielten esiintymistä tietyllä maantieteellisellä alueella, ja plurilingualismin ("plurilingualism") (tai yksilön monikielisyyden), jolla tarkoitetaan puhujan käyttämien yksittäisten kielten (tai niiden muunnosten) kirjoa, Euroopan unionissa käytetään molemmista käsitettä "monikielisyys" ("multilingualism") (toisinaan korostaen "yksilön monikielisyyttä"). *Language Rich Europe: Trends in policies and practices for multilingualism in Europe* (toim. G. Extra ja K. Yağmu), 2012, https://www.teachingenglish.org.uk/sites/teacheng/files/pub_LRE_English_version_final_01.pdf.

5 | Perustuslakituomioistuimen tuomiot 19.8.2006 (Žin. [Valstybės žinios (virallinen lehti)]), 2006, nr^o90-3529), 24.9.2009 (Žin., 2009, nr^o115-4888) ja 24.1.2014 (TAR (säädösrekisteri), 2014-01-24, nr^o478).

perustavanlaatuisia perustuslaillisia arvoja (näitä säännöksiä voidaan muuttaa ainoastaan kansanäänestyksellä (perustuslain 148 §:n 2 momentti)).

Perustuslain I lukuun sisältyvässä 14 §:ssä säädetään, että ”virallinen kieli on liettua”.⁶ Oikeuskirjallisuudessa tätä säännöstä myös pidetään sen vakiintuneisuuden ja merkityksen vuoksi ensisijaisena perustuslaillisena periaatteena.⁷

Perustuslain 14 §:n tulkinnan yhteydessä perustuslakituomioistuin on useasti todennut, että liettuan kieli on erityinen perustuslaillinen arvo; se muodostaa Liettuan kansakunnan etnisen ja kulttuurisen erotettavuuden perustan ja on kansakunnan identiteetin ja selviytymisen tae. Virallinen kieli – liettuan yleiskieli – on väline, jolla voidaan oikeuttaa kansakunnan suvereniteetti ja viestiä arvokkaasti muun maailman kanssa.⁸

Ensimmäinen perustuslakituomioistuimen tuomio, joka havainnollistaa liettuan kielen virallisen kielen aseman tulkintaa, annettiin **21.10.1999**.⁹ Se koskee etnisiin ryhmiin kuuluvien kansalaisten henkilönimien kirjoitustapaa Liettuan kansalaisen passissa.

Tuomioistuimessa nostamassaan yksityisoikeudellisessa kanteessa kyseisen perustuslakia koskevan asian kantaja vaati, että poliisiviranomainen määrätään merkitsemään kantajan etu- ja sukunimi hänen äidinkielellään (puola) hänelle myönnettyyn uuteen liettualaiseen passiin. Kantajan asiaa käsitellyt tuomioistuin oli epävarma siitä, oliko korkeimman neuvoston¹⁰ etu- ja sukunimien merkitsemisestä Liettuan tasavallan

6 | Liettuan tasavallan perustuslaki (Žin., 1992, nro 33-1014; 1996, nro 64-1501, nro 122-2863; 2002, nro 65-2629; 2003, nro 14-540, nro 32-1315, nro 32-1316; 2004, nro 111-1423, nro 111-4124; 2006, nro 48-1701; TAR, 2019-04-02, nro 5330).

7 | Virallisen kielen periaate on kirjattu yhteen ainoaan perustuslain säännökseen; ”sen olemassaolon toteamiseksi tarvitsee vain viitata tähän säännökseen”. Kūris, E., *Konstituciniai principai ir Konstitucijos tekstas* (Perustuslailliset periaatteet ja perustuslain teksti) (2). *Jurisprudencija (oikeuskäytäntö)*, 2002, v. 24 (16), s. 59.

8 | Perustuslakituomioistuimen tuomio 5.5.2007 (Žin., 2007, nr 52-2025) ja päätös 27.2.2014 (TAR, 2014-02-28, nr 2336).

9 | Žin., 1999, nr 90-2662.

10 | Siitä käytetään myös nimitystä ”Reconstituent Seimas” (1990–1992); nykyisin Liettuan tasavallan Seimas (parlamentti).

kansalaisten passeihin 31.1.1991 antamaan päätöslauselmaan¹¹ sisältyvä säännös, jonka mukaan Liettuan tasavallan kansalaisten, jotka eivät ole kansallisuudeltaan liettualaisia, etu- ja sukunimet on myös kirjoitettava liettuan kielen kirjaimilla, yhteensopiva muun muassa perustuslain 22 §:n, jossa vahvistetaan yksilön oikeus yksityisyyteen, 29 §:n, jossa vahvistetaan henkilöiden tasa-arvoa koskeva perustuslaillinen periaate, ja 37 §:n, jossa taataan etnisiin yhteisöihin kuuluvien kansalaisten oikeus edistää muun muassa äidinkieltään, kanssa.

Tutkiessaan kyseisen säännöksen perustuslainmukaisuutta perustuslakituomioistuimien painotti virallisen kielen merkitystä, joka perustuu perustuslaissa vahvistettuun virallisen kielen asemaan. Virallinen kieli nimittäin säilyttää kansakunnan identiteetin, edistää kansakunnan yhdentymistä ja takaa kansallisen suvereniteetin ilmaisemisen, valtion koskemattomuuden ja jakamattomuuden sekä valtiollisten ja kunnallisten elinten asianmukaisen toiminnan. Samanaikaisesti virallinen kieli myös turvaa kansalaisten yhdenvertaisuutta ja antaa kaikille kansalaisille mahdollisuuden toimia vuorovaikutuksessa valtiollisten ja kunnallisten elinten kanssa tasavertaisina sekä käyttää oikeuksiaan ja ajaa oikeutettuja etujaan.

Kyseisessä perustuslakia koskeneessa asiassa perustuslakituomioistuin myös korosti sitä, että koska virallisella kielellä on tällainen asema, lainsäätäjän on määritettävä lainsäädännössä, miten kyseisen kielen käyttö on varmistettava julkisessa elämässä, ja otettava käyttöön toimenpiteitä sen suojelemiseksi.

Kyseisestä perustuslakituomioistuimen tuomiosta seuraa siten, että virallisen kielen perustuslaillinen asema tarkoittaa sitä, että liettuan kielen käyttö on pakollista ainoastaan Liettuan julkisessa elämässä. Perustuslakituomioistuimen mukaan liettuan kielen käyttö on pakollista seuraavilla julkisen elämän osa-alueilla: kaikissa Liettuassa sijaitsevilla valtiollisissa ja kunnallisissa instituutioissa, elimissä, yrityksissä ja organisaatioissa; lait ja muu lainsäädäntö on julkaistava virallisella kielellä; toimistyon, kirjanpidon, raportoinnin ja taloudellisten asiakirjojen käsittelyn on tapahduttava liettuan kielellä ja valtiollisten ja kunnallisten instituutioiden, elinten, yritysten ja organisaatioiden

11 | Kyseinen päätöslauselma kumottiin Seimasin 18.1.2022 hyväksymällä henkilön etu- ja sukunimen merkitsemisestä asiakirjoihin annetulla Liettuan tasavallan lailla nro XIV-903, joka tulee voimaan 1.5.2022 (poikkeuksena kyseisen lain täytäntöönpanolainsäädännön valmistelu). Ryhmä Seimasin jäseniä nosti 20.1.2022 perustuslakituomioistuimessa kanteen, joka koskee tiettyjen päätöslauselman säännösten perustuslainmukaisuutta (etenkin perustuslain 14 ja 29 §:n osalta).

välisen yhteydenpidon on tapahduttava virallisella kielellä. On kuitenkin korostettava, että muilla elämän osa-alueilla ihmiset voivat vapaasti käyttää mitä tahansa kieltä, jonka he hyväksyvät.

Edellä mainitussa 21.10.1999 antamassaan tuomiossa perustuslakituomioistuin totesi etnisiin ryhmiin kuuluvista kansalaisista, että sillä, että Liettuan kansalaisen passiin tehdään merkinnät virallisella kielellä, ei evätä eri etnisiin ryhmiin kuuluvilta kansalaisilta oikeutta kirjoittaa etu- ja sukunimensä millä tahansa muulla kielellä siltä osin kuin se ei koske laissa säädettyä virallisen kielen käyttöalaa. Kyseisessä tuomiossa todettiin lisäksi, että Liettuan tasavallan kansalaisen passi on virallinen asiakirja, jolla vahvistetaan yksilön ja valtion välinen pysyvä oikeussuhde, toisin sanoen yksilön kansalaisuus, ja että kansalaisuussuhde kuuluu valtion julkisen elämän piiriin. Näin ollen yksilön etu- ja sukunimi on perustuslakituomioistuimen mukaan kirjoitettava kansalaisen passissa virallisella kielellä. Jos näin ei tehtäisi, jätettäisiin huomiotta virallisen kielen perustuslaillinen asema.

On kuitenkin huomautettava, että nämä eri kansallisiin vähemmistöihin (ryhmiin) kuuluvien kansalaisten henkilönimien merkitsemistä Liettuan kansalaisen passiin koskevat kysymykset ovat olleet jo pitkään arkaluonteinen keskustelunaihe yhteiskunnassa. Perustuslakituomioistuin on tarkastellut niitä useissa edellä mainitussa 21.10.1999 annetussa tuomiossa säännöksistä esittämässään tulkinnossa ja/tai pyrkii selventämään niitä edelleen.

Perustuslakituomioistuimen 21.10.1999 annetussa tuomiossa todettiin muun muassa, että yksilön etu- ja sukunimi on merkittävä kansalaisen passiin virallisella kielellä. Kun näiden toteamusten tulkinnan yhteydessä tuli esille kysymys mahdollisuudesta tehdä Liettuan kansalaisen passiin lisämerkintöjä, toisin sanoen merkitä etnisiin ryhmiin kuuluvien yksilöiden henkilönimet muilla kuin liettuan kielen kirjaimilla ja muussa kuin kieliopillisessa muodossa, perustuslakituomioistuin esitti 6.11.2009 antamassaan ratkaisussa erityisen tärkeän päätelmän. Sen mukaan sen jälkeen, kun yksilön etu- ja sukunimi on merkitty Liettuan kansalaisen passiin virallisella kielellä, ne voidaan asianomaisen yksilön pyynnöstä merkitä muilla kuin liettuan kielen kirjaimilla ja muussa kuin kieliopillisessa muodossa saman passin lisämerkinnät-osioon. Kyseisen tuomioistuimen mukaan tällaisissa tapauksissa ei olisi perustetta katsoa, että tällöin jätettäisiin huomiotta perustuslakiin perustuvat vaatimukset, joiden mukaan ”yksilön etu- ja sukunimi on merkittävä kansalaisen passiin virallisella kielellä” ja että virallista kieltä on käytettävä valtion julkisessa elämässä.

Perustuslakituomioistuimen **6.11.2009** antama ratkaisu on näin ollen erityisen tärkeä monikielisyyden edistämiseksi Euroopan unionissa ja kielellisen monimuotoisuuden vaalimiselle. Kyseisessä ratkaisussa selvennettiin, että Liettuan kansalaisen passiin voidaan tehdä muita merkintöjä, jos etnisiin ryhmiin kuuluvien yksilöiden henkilönimet kirjoitetaan muilla kuin liettuan kielen kirjaimilla ja muussa kuin kieliopillisessa muodossa. Edellä mainitulla ratkaisulla siten paitsi edistetään monikielisyyttä näiden henkilöryhmien osalta myös asetetaan (joskin jokseenkin rajalliset) edellytykset heidän äidinkieltensä käytölle Liettuan julkisessa elämässä.

Tällaista kannustinta voitaisiin pitää myös mahdollisuutena vahvistaa (lainsäätäjän harkinnan mukaan tai sen valtuuttaman erityisen valtiollisen instituution puolesta) muita sääntöjä, jotka koskevat yksilön etu- ja sukunimen merkitsemistä Liettuan kansalaisen passiin, kuin säännöt, joiden mukaan henkilönimet on kirjoitettava liettuan kielen kirjaimilla ja ääntämistavan mukaisesti (nimittäin että muut kuin liettuantieliset etu- ja sukunimet voidaan kirjoittaa käyttämällä paitsi liettuan kielen aakkosia myös muita yksinomaan latinalaiseen kirjaimistoon perustuvia kirjaimia).¹² Näin tehtäessä on kuitenkin otettava huomioon perustuslakiin sisältyvä vaatimus suojella virallista liettuan kieltä.

Perustuslakituomioistuin tarkasteli tätä mahdollisuutta **27.2.2014** antamassaan ratkaisussa, jossa se myös tulkitsi 21.10.1999 annetun tuomion toteamuksia henkilönimien merkitsemisestä Liettuan kansalaisen passiin. Samalla se käsitteli lähemmin kysymystä liettuan kielen kirjaimista ja niiden käyttöön liittyviä näkökohtia.

Toista vähemmistökielten käyttöä koskevaa tilannetta tarkasteltiin perustuslakituomioistuimen **10.5.2006** antamassa tuomiossa. Siinä oli kyse näiden kielten käytöstä, kun Liettuan tasavallan kansalaisten tietyt ryhmät käyttivät perustuslaillista oikeuttaan äänestää kansanäänestyksessä. Perustuslakituomioistuin antoi ratkaisun keskusvaalilautakunnasta annetun Liettuan tasavallan lain säännöksen yhteensopivuudesta perustuslain 14 ja 29 §:n kanssa, minkä kantaja oli riitauttanut. Kyseisessä säännöksessä säädettiin, että kansanäänestyksessä käytettävät vaalilipukkeet painetaan virallisella kielellä ja että ne myös käännetään sellaisen kansallisen vähemmistön

12 | On huomattava, että tämä kirjoitustapa herättää edelleenkin vilkasta keskustelua poliitikkojen, eri alojen tutkijoiden, kieliasiantuntijoiden ja oikeusalan ammattilaisten keskuudessa sekä yhteiskunnassa laajemminkin. Lisäksi esimerkiksi paikannimien kirjoitusasu aiheuttaa myös erimielisyyksiä.

kielelle, jonka edustajia on perinteisesti asunut kunnan alueella huomattava määrä.¹³ Tässä yhteydessä on huomautettava, että kuten ryhmä Liettuan tasavallan Seimasin jäseniä väitti kyseisessä perustuslakia koskevassa asiassa nostamansa kanteen tueksi, Liettuassa on perinteisesti ollut puolan ja venäjän kieltä käyttävien kansallisten vähemmistöjen suuri keskittymä.¹⁴

Korostettuaan edellä mainitussa ratkaisussaan, että virallinen kieli on välttämätön edellytys kansalaisten täysivaltaiselle osallistumiselle valtion hallintoon (ja jokaisella kansalaisella perustuslain nojalla olevan kansanäänestyksessä äänestämistä koskevan oikeuden käytölle), perustuslakituomioistuin toisti aiemman kantansa, jonka mukaan muualla kuin Liettuan julkisessa elämässä voidaan käyttää mitä tahansa kieltä, jonka yksilöt hyväksyvät. Lisäksi se totesi, että ”se seikka, että viralliset asiakirjat laaditaan virallisella kielellä, ei tarkoita sitä, että sivuutettaisiin kansallisiin vähemmistöihin kuuluvien kansalaisten oikeudet kirjoittaa, lukea ja viestiä millä tahansa muulla kielellä siltä osin kuin se ei koske perustuslaissa määritetyn virallisen kielen käyttöalaa”.

Perustuslakituomioistuin tähdensi näin ollen kyseisessä tuomiossa nimenomaisesti, että kansanäänestyksessä käytettävät vaalilipukkeet on painettava ainoastaan virallisella kielellä eli liettuaksi. Kuten perustuslakituomioistuin katsoi, muutoin jätettäisiin huomiotta perustuslakiin sisältyvä virallisen kielen käsite, joka edellyttää selkeästi virallisen kielen käyttämistä kansallisesti merkittäviä päätöksiä tehtäessä, ja rikottaisiin näin perustuslain 14 §:ää.

Perustuslakituomioistuin ei kuitenkaan pitänyt kyseistä keskusvaalilautakunnasta annetun lain säännöstä perustuslain 29 §:n vastaisena. Kyseisessä asiassa perustuslakituomioistuin

13 | Keskusvaalilautakunnasta annetun lain (sellaisena kuin se oli voimassa 10.4.2003; Žin., 2003, nro 38-1737) 3 §:n 6 momentti, joka koskee kansanäänestyksessä käytettävien vaalilipukkeiden painamista virallisella kielellä ja niiden kääntämistä sellaisen kansallisen vähemmistön kielelle, jonka edustajia on perinteisesti asunut kunnan alueella huomattava määrä: ”Kansanäänestystä järjestettäessä – – keskusvaalilautakunta – – (5) painattaa lisäksi Liettuan tasavallan osallistumisesta kansainvälisiin järjestöihin järjestettävässä kansanäänestyksessä käytettäviä erityisiä vaalilipukkeita. Näissä vaalilipukkeissa on oltava virallisella kielellä painetun vaalilipukkeen tekstin lisäksi käännös tästä tekstistä sellaisen kansallisen vähemmistön kielelle, jonka edustajia on perinteisesti asunut kunnan alueella huomattava määrä. Näitä vaalilipukkeita käytetään äänestämiseen niissä äänestyspiireissä, joissa asuu perinteisesti huomattava määrä kansallisen vähemmistön edustajia, sekä äänestämiseen kaupunkien ja kunnallispiirien postitoimistoissa.”

14 | Liettuan tilastokeskuksen mukaan etniset yhteisöt ovat keskittyneet lähinnä tietyille alueille Kaakkois-Liettuassa – tällaisia alueita ovat Vilnan kunnallispiiri, Švenčionys, Švenčionėliai, Visaginas, Trakain kunnallispiiri ja Klaipėda.

katsoi etenkin, että perustuslaissa vahvistettua virallisen kielen asemaa ja vaatimusta ottaa huomioon virallisen kielen perustuslaillinen merkitys muun muassa kansallisesti merkittäviä päätöksiä tehtäessä ei voida tulkita kansallisten vähemmistöjen oikeuksien loukkaamiseksi. Päinvastoin, kuten edellä jo todettiin, virallisen kielen taito turvaa kaikkien valtion kansalaisten yhdenvertaisuuden.

Perustuslakituomioistuimen oikeuskäytännön tarkastelusta ilmenee siten selvästi kaksi suuntausta: Yhtäältä perustuslakituomioistuin puolustaa virallisen kielen eli liettuan perustuslaillista asemaa painottamalla Liettuan tasavallan kaikilla kansalaisilla (etnisestä alkuperästä ja tiettyyn kansalliseen vähemmistöön kuulumisesta jne. riippumatta) olevaa yleistä velvoitetta käyttää liettuan kieltä Liettuan valtion julkisessa elämässä. Toisaalta se ei mahdollista tulkintaa, jonka mukaan virallisen kielen perustuslaillisella merkityksellä loukataan kansallisten vähemmistöjen oikeuksia. Tätä suuntausta havainnollistaa esimerkiksi se, että sen jälkeen, kun yksilön etu- ja sukunimi on merkitty Liettuan kansalaisen passiin virallisella kielellä, ne voidaan asianomaisen yksilön pyynnöstä merkitä muilla kuin liettuan kielen kirjaimilla ja muussa kuin kieliopillisessa muodossa saman passin lisämerkinnät-osioon.

Näin ollen voidaan päätellä, että perustuslakituomioistuin on ensinnäkin turvannut virallisen kielen käytön Liettuan julkisen elämän eri osa-alueilla (kuten sen, että Liettuan tasavallan kansalaisten henkilönimet merkitään passiin liettuan kielellä ja että nämä henkilöt voivat käyttää perustuslaillista oikeuttaan äänestää kansanäänestyksessä). Turvatessaan virallisen kielen perustuslaillisen aseman ja suojellessaan sitä perustuslakituomioistuin on myös varmistanut Liettuan tasavallan kaikkien kansalaisten yhdenvertaisuuden korostamalla, että vaatimusta käyttää virallista kieltä valtion julkisessa elämässä sovelletaan erotuksetta kaikkiin kansalaisiin riippumatta esimerkiksi siitä, kuuluvatko he tiettyyn kansalliseen vähemmistöön. Perustuslakituomioistuin pyrkii siten löytämään tasapainon julkisen elämän ja muiden osa-alueiden, kuten tiettyihin kansallisiin vähemmistöihin kuuluvien yksityiselämän, välillä. Sen tarkoituksena on saattaa keskenään ristiriidassa olevat intressit asianmukaiseen tasapainoon, jotta varmistetaan, että muun muassa kansallisten vähemmistöjen oikeuksia ja myös niiden mahdollisuutta käyttää äidinkieltään muilla osa-alueilla kuin valtion julkisessa elämässä (ja myös valtion julkisessa elämässä siltä osin kuin se sallitaan perustuslakia koskevassa oikeuskäytännössä) ei heikennetä. Näitä takeita on tarkasteltava yksityiskohtaisemmin.

II .Muiden kielten kuin virallisen kielen käytön turvaamisen kannalta merkitykselliset perustuslailliset takeet

Muut perustuslailliset seikat, jotka liittyvät suoraan vähemmistökielten ja vieraiden kielten käyttöön, ovat myös tärkeitä kansallisten vähemmistöjen ja ulkomaalaisten, joiden määrä Liettuassa on kasvussa, oikeuksien turvaamiselle.

Esimerkiksi perustuslain II luvussa, jonka otsikko on ”Henkilöt ja valtio”, vahvistetaan ihmisoikeudet, jotka on taattava kaikille yksilöille (tietyin poikkeuksin; esimerkiksi perustuslain 32 §:ssä annetaan kansalaisille mm. oikeus poistua vapaasti Liettuasta ja kielletään se, että kansalaista estetään palaamasta Liettuaan, tai perustuslain 33 ja 34 §:ssä annetaan kansalaisille tiettyjä poliittisia oikeuksia, kuten oikeus osallistua valtion hallintoon ja äänioikeus) Liettuan tasavallan lainkäyttöalueella. Mainitussa luvussa olevaan 37 §:ään sisältyy erityisen tärkeä säännös, jossa edellytetään kansallisten vähemmistöjen oikeuksien suojelua ja kunnioittamista ja jossa säädetään, että ”etnisiin yhteisöihin kuuluvilla kansalaisilla on oikeus vaalia kieltään, kulttuuriaan ja tapojaan”.

Kyseistä säännöstä tulkitessaan perustuslakituomioistuin on aiemmin 21.10.1999 antamassaan tuomiossa todennut, että kyseisessä perustuslain säännöksessä taataan etnisen identiteetin säilyminen, kulttuurinen jatkuvuus ja kansallinen itseilmaisus kaikille Liettuan alueella asuville etnisille yhteisöille.

On myös huomattava, että edellä mainitulla perustuslain 37 §:llä turvataan kiistatta sellainen perustuslakiin sisältyvien ihmisoikeuksien ja vapauksien käsite, jossa yhden henkilön oikeudet ja vapaudet ovat olemassa rinnakkain muiden henkilöiden oikeuksien ja vapauksien kanssa,¹⁵ sillä perustuslakiin kirjatut ihmisoikeudet ja vapaudet muodostavat yhden yhtenäisen järjestelmän.¹⁶ Kansallisiin vähemmistöihin kuuluvien henkilöiden oikeudet muodostavatkin kiinteän osan perustuslailla taattua ihmisoikeuskehystä.

Vaikka perustuslain johdanto-osassa korostetaan, että Liettuan kansakunta hyväksyy ja julistaa perustuslain Liettuan kansallisen harmonian vaalimisen nimissä, on myös huomattava, että perustuslakituomioistuin on aiemmin todennut, että kansallisen harmonian ja siten valtaväestön ja kansallisten vähemmistöjen välisen harmonian vaaliminen Liettuassa on Liettuan valtion historiallinen perinne.

15 | Perustuslakituomioistuimen tuomio 29.12.2004 (Žin., 2005, nro 1-7).

16 | *Ibid.*

Liettuan tasavallan kansalaisuudesta 13.11.2006 antamassaan tuomiossa perustuslakituomioistuimien painotti aiemmin Liettuan kansan ja muiden Liettuan alueella asuvien etnisten yhteisöjen rauhanomaista rinnakkaiseloja samoin kuin eri kansojen edustavien ihmisten molemminpuolista pitkämielisyyttä ja suvaitsevaisuutta seuraavasti: ”– Liettuan mailla on asunut jo muinaisista ajoista lähtien myös muita kuin liettualaisia – muihin etnisiin kansoihin kuuluvia henkilöitä. Yhdessä liettualaisten kanssa he loivat Liettuan valtion ja puolustivat sitä sekä muokkasivat sen tulevaisuutta. Liettuan kansan elämäntapa on siten perustunut pitkään Liettuan kansan ja muiden Liettuan alueella elävien etnisten yhteisöjen rauhanomaiseen rinnakkaiseloon sekä eri kansoja edustavien ihmisten pitkämielisyyteen ja suvaitsevaisuuteen toisiaan kohtaan – ”

Tällaisen suvaitsevaisuuden, joka on myös tärkeää kielen käytön näkökulmasta, edellytys on perustuslain 29 §:ssä vahvistettu yhdenvertaisuusperiaate, jolla varmistetaan henkilöiden välinen syrjimättömyys. Vaikka perustuslain tekstissä (29 §:n 2 momentissa) vahvistettu luettelo tekijöistä, joiden perusteella ei saa esiintyä syrjintää (ks. vastaavasti Euroopan unionin syrjinnänvastainen oikeus¹⁷), ei ole tyhjentävä,¹⁸ perustuslakituomioistuin on oikeuskäytännössään selventänyt, ettei perustuslaissa pohjimmiltaan sallita syrjintää millään perusteella. Perustuslain 29 §:ssä kielletään syrjintä kielen perusteella (kieleen perustuvan syrjinnän kieltoon viitataan nimenomaisesti perustuslain 29 §:n 2 momentissa).¹⁹

On syytä mainita, että perustuslakituomioistuimen 13.12.2004 annetussa tuomiossa todetaan, ettei kansalaisia saa syrjiä eikä heille saa myöntää mitään erioikeuksia perusteilla, jotka eritellään expressis verbis perustuslain 29 §:n 2 momentissa, tai millään muulla perusteella, joka ei ole oikeutettu perustuslain nojalla.

17 | Euroopan syrjinnänvastaisen oikeuden käsikirja, vuoden 2018 painos <https://op.europa.eu/fi/publication-detail/-/publication/494aec98-2803-11e8-ac73-01aa75ed71a1>.

18 | Perustuslain 29 §:n 2 momentissa säädetään seuraavaa: ”Henkilön oikeuksia ei saa rajoittaa eikä mitään erioikeuksia saa myöntää sukupuolen, rodun, kansallisuuden, kielen, alkuperän, sosiaalisen aseman, uskonnon, vakaumuksen tai mielipiteiden perusteella.”

19 | Perustuslakituomioistuimen päätelmät 24.1.1995 (Žin., 1995, nro 9-199). Lisäksi, kuten perustuslakituomioistuimen 19.12.2017 antamassa tuomiossa todettiin: ”Perustuslain 29 §:ään, jossa vahvistetaan henkilöiden yhdenvertaisuuden periaate, perustuvaa kieltoa syrjiä henkilöitä sukupuolen, rodun, kansallisuuden, kielen, alkuperän, sosiaalisen aseman, uskonnon, vakaumuksen tai mielipiteiden perusteella, olisi myös pidettävä perustuslakiin perustuvan ihmisarvon suojelun osatekijänä.”

Tässä yhteydessä on myös huomattava, että Euroopan unionin perusoikeuskirjan 21 artiklassa kielletään myös kaikenlainen syrjintä, joka perustuu sukupuoleen, rotuun, ihonväriin tai etniseen taikka yhteiskunnalliseen alkuperään, geneettisiin ominaisuuksiin, kieleen, uskontoon tai vakaumukseen, poliittisiin tai muihin mielipiteisiin, kansalliseen vähemmistöön kuulumiseen, varallisuuteen, syntyperään, vammaisuuteen, ikään tai sukupuoliseen suuntautumiseen. Syrjintä muun muassa kielen perusteella kielletään myös Yhdistyneiden kansakuntien vuonna 1966 hyväksymässä kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevassa kansainvälisessä yleissopimuksessa, jonka 26 artiklassa määrätään, että kaikki ihmiset ovat oikeudellisesti yhdenvertaisia ja oikeutettuja ilman minkäänlaista rotuun, ihonväriin, sukupuoleen, kieleen, uskontoon, poliittiseen tai muuhun mielipiteeseen, kansalliseen tai yhteiskunnalliseen alkuperään, omaisuuteen, syntyperään tai muuhun asemaan perustuvaa syrjintää yhtäläiseen lain suojan. On huomattava, että Liettuan tasavalta on kyseisen kansainvälisen yleissopimuksen sopimuspuoli ja että sen määräykset sitovat näin ollen sitä.

Lisäksi, jotta turvataan henkilöiden yhdenvertaisuus ja syrjimättömyys ja taataan yhtäältä virallisen kielen periaatteen ja toisaalta vähemmistöjen oikeuksien suojelun ja vieraiden kielten käytön välinen tasapaino, tietyt perustuslaissa vahvistetut erityiset menettelylliset seikat ovat erityisen merkittäviä.

Esimerkiksi perustuslain IX luku, jonka otsikko on ”Tuomioistuinlaitos”, koskee tuomioistuinjärjestelmän perustuslaillisia perusteita. Kyseiseen lukuun sisältyvän 117 §:n 2 momentissa säädetään, että ”Liettuan tasavallassa tuomioistuinmenettelyt käydään virallisella kielellä”. Saman pykälän kolmannessa momentissa puolestaan säädetään, että ”henkilöille, jotka eivät osaa liettuan kieltä, on taattava oikeus osallistua tutkintaan ja tuomioistuinmenettelyihin tulkin avustuksella”.

Vaikka tämän oikeuden tulkkaukseen siinä tapauksessa, ettei henkilö ymmärrä tai puhu esitutkinnassa tai tuomioistuinmenettelyssä käytettävää virallista – liettuan – kieltä, sisältöä ei ole vielä selvennetty perustuslakituomioistuimen oikeuskäytännössä, edellä mainitulla Liettuan perustuslain säännöksellä turvataan kiistattomasti mahdollisuus käyttää vähemmistökieliä ja vieraita kieliä tietyillä aloilla, muun muassa takaamalla tulkkaus viralliselle kielelle tutkinnassa tai tuomioistuinmenettelyssä.

Yhteenvedona voidaan todeta, että säilyttämällä perustuslakiin kirjattujen arvojen välisen tasapainon ja tulkitsemalla perustuslakia yhtenä erottamattomana säädöksenä (perustuslain 6 §) paitsi sen sanamuodon mukaisen myös, ja ennen kaikkea, systematiikan mukaisen tulkinnan perusteella perustuslakituomioistuin paitsi suojelee liettuan

kielen asemaa virallisena kielenä ja tästä asemasta johtuvia takeita myös edistää yksilöiden, myös kansallisiin vähemmistöihin kuuluvien tai Liettuassa oleskelevien ulkomaalaisten, oikeuksia perustuslakia koskevissa asioissa. Monikielisuuden edistäminen ja kielellisen monimuotoisuuden kunnioittaminen ovat erityisen tärkeitä arvoja, jotka ovat välttämättömiä sekä perustuslakiin perustuvan henkilöiden yhdenvertaisuuden varmistamiselle että suvaitsevaisuuden edistämiseksi yhteiskunnassa ja kaikkien henkilöiden rauhanomaisen rinnakkaiselon vaalimiselle Liettuassa.

Päätelmät

Liettuan kielen erityissuoja virallisena kielenä perustuu perustuslakiin (sen 14 §:ään) ja asiaa koskevaan perustuslakituomioistuimen oikeuskäytäntöön ja varmistetaan niillä. Samalla kun perustuslakituomioistuin suojelee tätä virallisen kielen, joka perustuslain mukaan on liettuan kieli, asemaa ja takaa sen, se myös varmistaa, ettei Liettuassa asuvien kansallisten vähemmistöjen oikeutta vaalia kieltään, kulttuuriaan ja tapojaan (perustuslain 37 §) heikennetä, selventämällä perustuslaillisia seikkoja, jotka ovat tärkeitä näiden muiden kielten käytön turvaamiselle Liettuassa. Perustuslakituomioistuin on todennut oikeuskäytännössään selvästi, että kyseisellä perustuslain säännöksellä taataan etnisen identiteetin säilyminen, kulttuurinen jatkuvuus ja kansallinen itseilmaisu kaikille Liettuan alueella asuville etnisille yhteisöille. Se on samanaikaisesti painottanut Liettuan kansan ja muiden Liettuan alueella asuvien etnisten yhteisöjen rauhanomaista rinnakkaiseloja samoin kuin eri kansoja edustavien ihmisten molemminpuolista pitkämielisyyttä ja suvaitsevaisuutta.

Tässä artikkelissa tarkasteltuihin virallisen kielen asemaan liittyviin perustuslaillisiin seikkoihin, jotka koskevat vähemmistökielten ja vieraiden kielten käyttöä, kuuluvat etenkin perustuslain 29 §:ään kirjattu kielto syrjiä henkilöitä kielen perusteella, ja sen 117 §:n 3 momenttiin kirjattu tae siitä, että henkilöllä, joka ei osaa liettuan kieltä, on oikeus osallistua tutkintaan ja tuomioistuinmenettelyyn tulkin avustuksella.

Etnisiin ryhmiin kuuluvien kansalaisten henkilönimien merkitsemisestä Liettuan kansalaisen passiin on huomattava, että vaikka perustuslakituomioistuimen oikeuskäytännössä tehty jako sen välillä, käytetäänkö virallista kieltä Liettuan julkisessa elämässä vai yksilöiden yksityiselämässä, on edelleen merkityksellinen, on erityisen tärkeää korostaa, että virallisella kielellä passiin tehtävää merkintää voidaan tästä huolimatta täydentää kirjoittamalla yksilön etu- ja sukunimi myös hänen äidinkielellään lisämerkinnät-osioon. Tämä perustuslaillinen oikeus on äärimmäisen tärkeä kansallisiin

vähemmistöihin kuuluville yksilöille, koska heidän etu- ja sukunimensä voidaan kirjoittaa virallisiin asiakirjoihin muilla kuin liettuan kielen kirjaimilla ja muussa kuin kielipollisessa muodossa, jos he näin haluavat. On myös huomautettava, että perustuslakituomioistuin on todennut useaan otteeseen, että ”se seikka, että viralliset asiakirjat laaditaan virallisella kielellä, ei tarkoita sitä, että sivuutettaisiin kansallisiin vähemmistöihin kuuluvien kansalaisten oikeudet kirjoittaa, lukea ja viestiä millä tahansa muulla kielellä siltä osin kuin se ei koske perustuslaissa määritetyn virallisen kielen käyttöalaa”.

Virallisen kielen perustuslaissa vahvistettua asemaa ja vaatimusta ottaa huomioon viralliselle kielelle perustuslailla annettu merkitys muun muassa kansallisesti merkittäviä päätöksiä tehtäessä, ei näin ollen voida tulkita siten, että sillä loukataan Liettuan kansallisten vähemmistöjen oikeuksia. Perustuslakituomioistuin on päinvastoin katsonut, että soveltamalla vaatimusta virallisen kielen taidosta ja sen käytöstä julkisessa elämässä yhdenmukaisesti kaikkiin Liettuan tasavallan kansalaisiin varmistetaan valtion kaikkien kansalaisten yhdenvertaisuus.

Koska virallisen kielen periaate ei kiellä käyttämästä mitä tahansa muuta hyväksyttävää kieltä muualla kuin Liettuan julkisessa elämässä ja koska tällaisesta käytöstä säädetään myös yksityiskohtaisesti muissa perustuslaillisissa säännöksissä (esimerkiksi perustuslain 21 §:ssä taataan mm. ihmisarvon suojelu (2 momentti) ja sen 22 §:ssä vahvistetaan yksilön oikeus yksityisyyteen), virallisen kielen perustuslaillisesta asemasta on mahdollista esittää lisätulkintoja perustuslakituomioistuimen oikeuskäytännössä, samanaikaisesti kun edistetään monikielisyyttä ja kielellisen monimuotoisuuden kunnioittamista, koska liettualaisessa yhteiskunnassa, joka on moniarvoinen demokratia, tunnustetaan sekä Euroopan unionin oikeus että sen tulkinnasta annetut Euroopan unionin tuomioistuimen ratkaisut.²⁰

20 | Ks. mm. perustuslakituomioistuimen tuomiot 11.1.2019 ja 8.11.2019.

Monikielinen unionin lainsäädäntö Unkarin oikeuskäytännössä

— Réka Somssich

Professori Réka Somssich toimii yliopistonlehtorina Budapestin ELTE-yliopiston valtio- ja oikeustieteellisessä tiedekunnassa, jossa hän on pitänyt unionin oikeuden ja kansainvälisen yksityisoikeuden luentoja vuodesta 2001. Somssich on työskennellyt 13 vuoden ajan yhdyshenkilönä Unkarin oikeusministeriössä, jossa hänen tehtävänä on ollut muun muassa koordinoita unionin lainsäädännön kääntämistä unkarin kielelle Unkarin valmistellessa liittymistään Euroopan unioniin. Vuosina 2004–2010 hän toimi Unkarin hallituksen asiamiehenä Euroopan unionin tuomioistuimessa (jäljempänä unionin tuomioistuin). Tutkimustyössään Somssich on keskittynyt erityisesti lainsäädäntöprosessiin ja lainsäädännön yhdenmukaistamiseen monikielisessä ympäristössä.

Julkisasiamies Michal Bobek pohdiskeli äskettäin ratkaisuehdotuksessaan, onko kansallisten ylimmän oikeusasteen tuomioistuinten todellakin verrattava (kaikkia) unionin oikeuden samassa määrin todistusvoimaisia kieliversioita, kun ne arvioivat, voidaanko unionin säännöksen merkitys määrittää niin, ettei siitä ole vähäistäkään perusteltua epäilyä, ja ehdotti, että unionin tuomioistuin tarkastelisi uudelleen Cilfit-edellytyksiä, joita hän vertasi nukkuviin koiriin.¹ Vuonna 2008 julkaisemassaan artikkelissa – eli jo kauan ennen nimittämistään julkisasiamieheksi – Bobek korosti, että jatkuvasti monikielistyvässä unionin oikeusjärjestyksessä on yhä vaikeampi yltää vaatimuksiin ja että jäsenvaltioiden tuomareille asetetuista velvoitteista päätellen tuomaria pidetään jonkinlaisena dworkinilaista oikeuskäsitystä toteuttavana eurooppalaisena Herkuleena, joka hallitsee täydellisesti paitsi koko oman kansallisen lainsäädäntönsä myös unionin lainsäädännön ja pystyy soveltamaan niitä viran puolesta, joka kykenee lukemaan oikeussääntöjä monilla eri kielillä ja tekemään vaivattomasti lainkäyttöllistä oikeusvertailua niiden tulkitsemiseksi ja jolla kaiken lisäksi on selkeä käsitys unionin lainsäätäjän tarkoituksesta.²

Eri jäsenvaltioissa lainsoveltajina toimivien tuomioistuinten tuomareilla ei tietenkään voi olla kaikkia näitä valmiuksia, eikä niiden objektiivisista syistä ole myöskään mahdollista vertailla kaikkia unionin virallisia kieliä tulkintatoiminnassaan, sillä kaikkein kielitaitoisimmankin tuomarin olisi mahdotonta hallita oman äidinkielsensä ohella 23:a vierasta kieltä niin hyvin, että hän voisi lukea vaikeatajuista lainsäädäntöä ja oikeuskäytäntöä. Tämä olisi illuusio. Toisaalta ei voida myöskään katsoa, että unionin lainsäädännön monikielisyys ja mahdollisuus tarkastella sitä monikielisesti on pohjimmiltaan rasite, vaan pikemminkin sitä on pidettävä jonkinlaisena unionin oikeuden tulkinnan edellytyksenä. Nimenomaan siksi unionin tuomioistuimen oikeuskäytännössä paitsi edellytetään, että ylemmät tuomioistuimet unionin oikeutta tulkitessaan ottavat huomioon sen monikielisyyden, myös todetaan lähtökohtaisesti, että ”jossakin kieliversiossa käytettyä unionin oikeuden säännöksen sanamuotoa ei voida käyttää tämän säännöksen ainoana tulkintaperusteena eikä sille voida antaa etusijaa muihin kieliversioihin nähden”.³ Eri kieliversioiden huomioon ottamista voidaan siten pitää

1 | Ks. julkisasiamies Bobekin ratkaisuehdotus *Consortio Italian Management ja Catania Multiservizi* (C-561/19, [EU:C:2021:291](#)), 1 kohta.

2 | Michal Bobek, ”On the Application of European Law in (Not Only) the Courts of the New Member States: ‘Don’t Do as I Say’?”, *Cambridge Yearbook of European Legal Studies*, 2007–2008, s. 1.

3 | Ks. tuomio GSV (C-74/13, [EU:C:2014:243](#)), 27 kohta.

eräänlaisena yleisvaatimuksena, sillä se on välttämätöntä, jotta kansalliset lainsäätäjät voisivat korjata mahdolliset tahattomat lainmuotoilu- tai käännösvirheet.

On myös selvää, että vieraskielisten säännösten tutkiminen vaatii jatkuvasti enemmän työtä eri jäsenvaltioissa toimivilta tuomareilta, joista kullakin on oma taustansa ja oma erityinen kieliympäristönsä. Se onnistuu helpommin niiltä lainsoveltajilta, jotka ovat suorittaneet opintonsa maassa, jossa on jo ennestään useita virallisia kieliä, tai jotka ovat kasvaneet tai työskennelleet maassa, jossa osataan erityisen hyvin vieraita kieliä. Samaa ei kuitenkaan voida sanoa lainsoveltajista niissä jäsenvaltioissa, joissa vieraiden kielten taito on melko vähäistä.

Paitsi että Unkari on yksikielinen maa, se on myös kielellisesti eristynyt, eikä unkarin kielen etäisyys muista kieliryhmistä suinkaan auta unkarilaisia oppimaan vieraita kieliä helposti. Vaikka vuonna 2019 tehdyn kyselytutkimuksen mukaan noin 70 prosenttia Unkarin keskiasteen opiskelijoista, mikä on enemmän kuin unionissa keskimäärin,⁴ opiskelee vähintään kahta vierasta kieltä, toisen, 25–64-vuotiaille vuonna 2016 tehdyn kyselytutkimuksen tulokset ovat vähemmän mairittelevia. Tässä tutkimuksessa, jossa jäsenvaltioilta tiedusteltiin, kuinka suuri osuus niiden väestöstä puhuu vähintään yhtä vierasta kieltä, Unkari jäi sijalle 26.⁵

Kaikki nämä seikat on otettava huomioon, kun tarkastellaan, missä määrin unkarilaiset tuomioistuimet ovat sen jälkeen, kun Unkari liittyi unioniin, soveltaneet eri kieliversioiden vertailumenetelmää tulkitessaan unionin oikeuden yksittäisiä säännöksiä. Vaikka näiden oikeuskäytäntötietokannoista hakemieni unkarilaisten tuomioiden lukumäärä ei ole suuri – onnistuin löytämään vain kuusi tällaista ratkaisua – niiden merkitystä ei pidä aliarvioida, koska niissä nimenomaan lausutaan tärkeistä kysymyksistä. Näistä kuudesta tuomiosta kolme annettiin Unkarin ylimmässä tuomioistuimessa Kúriassa, jonka ratkaisee asiat viimeisenä asteena. Näissä kolmessa tuomiossa sovellettiin kyseistä vertailumenetelmää muun muassa ratkaistaessa kysymyksiä, jotka koskivat direktiivin säännösten sisällön tarkentamista sen selvittämiseksi, oliko direktiivillä vertikaalinen välitön vaikutus, kansallisen oikeuden ja unionin oikeuden välisen ristiriidan yksiselitteistä

4 | Ks. Eurostatin kyselytutkimus https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Foreign_language_learning_statistics.

5 | https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Foreign_language_skills_statistics

toteamista sekä sen määrittämistä, olisiko tietyn yrityksen pitänyt kyetä itse havaitsemaan kieliversioiden väliset erot ja tekemään niistä oikea tulkinta tullimenettelyssä.

Tarkastelen jäljempänä lyhyesti näitä kolmea tapausta, joiden perusteella voidaan katsoa, että eri kieliversioiden vertailuun perustuva tulkinta on todellakin elävä menetelmä, jota sovelletaan lainkäyttömenettelyissä Unkarissa.

I. Eri kieliversioiden vertailu sen määrittämiseksi, onko direktiivillä välitön oikeusvaikutus

Direktiivin säännösten välittömän oikeusvaikutuksen periaatteella jätetään suuri vastuu jäsenvaltioiden lainsoveltajille, koska se pakottaa ne toimimaan omien kansallisten oikeusjärjestystensä ulkopuolella. Lisäksi kyseinen periaate velvoittaa ne jättämään soveltamatta direktiivin vastaisia kansallisia säännöksiä ja siten ikään kuin ohjaa kansallista lainsäätäjää. Muiden kieliversioiden tarkastelulla voi olla keskeinen merkitys direktiivin konkreettisen sisällön määrittämisessä. Näin oli myös vuonna 2015 käsitellyssä asiassa, johon on sittemmin viitattu toistuvasti oikeuskäytännössä. Kyseisessä tuomiossa, joka annettiin periaatteellista arvoa omaavana ennakkopäätöksenä,⁶ Kúrian oli viime kädessä päätettävä, miten Unkarin liikevaihtoverolain⁷ 77 §:n ja arvonnäisäverodirektiivin⁸ 90 artiklan 1 kohdan välinen ristiriita ratkaistaisiin. Ensin mainituissa säännöksessä nimittäin sallittiin ainoastaan veron perusteen alentaminen *jälkikäteen*, jos liiketoimi on pätemätön (*”érvénytelenység”*) tai jos se on toteutettu virheellisesti (*”hibás teljesítés”*), kun taas sen direktiivin säännöksen, joka kyseisellä Unkarin säännöksellä oli pantu täytäntöön, unkarinkielisessä versiossa mainittiin veron perusteen alentamisen edellytyksinä muun muassa sopimuksen taannehtiva purkaminen sopimusvelvoitteiden laiminlyönnin seurauksena (*”elállás”*) ja sopimuksen täytäntöönpanon mahdottomuus (*”teljesítés meghiúsulása”*). Ennen ratkaisunsa antamista Kúria pyysi asiassa ennakkoratkaisua unionin tuomioistuimelta, joka totesi, että kyseistä direktiivin säännöstä oli tulkittava siten, että veron perustetta on alennettava kaikissa tapauksissa, joissa verovelvollinen

6 | EBH 2015. K11.

7 | Liikevaihtoverosta vuonna 2007 annettu laki nro CXXVII (2007. évi CXXVII. törvény az általános forgalmi adóról).

8 | Yhteisestä arvonnäisäverojärjestelmästä 28.11.2006 annettu neuvoston direktiivi 2006/112/EY (EUVL 2006, L 347, s. 1; oikaisut: EUVL 2007, L 335, s. 60 ja EUVL 2015, L 323, s. 31).

ei liiketoimen toteuttamisen jälkeen saa lainkaan vastiketta tai osaa siitä. Unionin tuomioistuin totesi, että kansallisen tuomioistuimen tehtävä oli tarkistaa, oliko asia näin.⁹ Kúrian mukaan oli selvää, että pätemättömyys (érvénytelenség) on paljon suppeampi käsite kuin se, johon direktiivin 90 artiklan 1 kohdassa viitataan. Tämän säännöksen konkreettisen merkityksen määrittämiseksi Kúria tukeutui direktiivin muihin kieliversioihin. Se piti tätä erityisen tarpeellisenä siksi, että direktiivin unkarinkielisessä versiossa käytetty, Unkarin oikeudessa tavanomainen ilmaus "elállás" on sisällöllisesti paljon suppeampi käsite kuin se, johon unionin tuomioistuimen tuomiossa viitattiin. Unkarin ylimmän tuomioistuimen oli siis selvitettävä, oliko niin, että 90 artiklassa ei viitata ainoastaan sopimuksen purkamiseen toisen sopimuspuolen tahdosta ("elállás") taannehtivin vaikutuksin, vaan siinä viitataan myös sopimuksen purkamiseen sopimuspuolten yhteisellä tahdonilmauksella ("felbontás"). Tämän se määrittä kahdessa vaiheessa: se teki ensin yksityiskohtaisen termianalyysin, jossa otettiin huomioon "suuret kielet" (ranska, saksa ja englanti, tässä järjestyksessä),¹⁰ ja vertasi sitten saamiaan tuloksia muissa kieliversioissa (puolan-, espanjan-, suomen-, italian- ja kroatiankielisissä versioissa) käytettyihin termeihin.¹¹ Ei ole sattumaa, ettei Kúrian tuomiossa lähde liikkeelle englanninkielisestä versiosta, koska sekä kyseisen säännöksen ranskan- että saksankielisessä versiossa on nähty selvästi enemmän vaivaa sen varmistamiseksi, että sopimuksen purkamista kuvaavat eri termit kattavat asianmukaisesti Ranskan ja Saksan lainsäädännöissä mainitut tilanteet, sillä kummassakin kieliversiossa käytetään kolmea eikä kahta termiä.¹² Sitä vastoin englanninkielinen versio, jossa käytetään ainoastaan kahta huomattavasti yleisluonteisempaa termiä – ja josta unkarinkielinen versio on epäilemättä käännetty, koska siinäkin termejä on ainoastaan kaksi – eli termejä "cancellation" ja "refusal", aiheuttaa paljon enemmän tulkinnallista epävarmuutta sellaisille lakimiehille, jotka joutuvat ratkaisemaan asioita mannermaisen oikeuden perusteella. Unkarin ylin tuomioistuin, joka tukeutui arvioinnissaan myös viiteen muuhun kieliversioon, totesi, että kyseinen direktiivin säännös koskee sekä yksi- että kaksipuolisia sopimusten purkamisia. Näin ollen se sovelsi veroviranomaiseen kyseisestä säännöstä ja jätti Unkarin säännöksen soveltamatta.

9 | Tuomio *Almos Agrárkölkereskedelmi* (C-337/13, [EU:C:2014:328](#)).

10 | Ks. tuomion 26 kohta.

11 | Ks. tuomion 27 kohta.

12 | Ranskan- ja saksankielisessä versiossa käytetään ilmauksia "annulation", "résiliation" ja "résolution" ja saksankielisessä versiossa ilmauksia "Annullierung", "Rückgängigmachung" ja "Auflösung".

Tämä Kúrian tuomio on huomionarvoinen useistakin syistä: paitsi siksi, että eri kieliversioiden vertailulla oli selvästikin ratkaiseva merkitys määrittäessä direktiivin säännöksen konkreettista sisältöä, myös siksi, että siinä jouduttiin tätä varten arvioimaan aineellisesti useita muita kieliversioita (kahdeksaa kieliversiota) unkarinkielisen version ohella, mikä on jo sinänsä ansiokasta. Lisäksi kyseinen ylin tuomioistuin havaitsi, että joutuessaan yksittäistapauksessa selvittämään säännösten piilevää merkitystä sen ei pidä tukeutua englanninkieliseen versioon, vaan niihin kieliversioihin, jotka perustuvat mannermaisissa oikeusjärjestyksissä käytettyyn terminologiaan ja jotka ovat aineellisesti tarkempia.

II. Tilanne, jossa lainsoveltajan on mahdotonta ratkaista kielellisiä eroja

Eri jäsenvaltioiden lainsoveltajat eivät kuitenkaan aina pysty itse ratkaisemaan eri kieliversioiden välisiä eroja, koska tietyissä tapauksissa unionin oikeusperiaatteet estävät tämän. Esimerkiksi vuonna 2019 antamassaan tuomiossa¹³ Kúria totesi – perustellusti – että käänteisen vertikaalisen välittömän vaikutuksen kieltoa ei voida tulkita laajasti sillä perusteella, että täytäntöönpanosäännöksessä käytetty käsite on suppeampi kuin direktiivissä käytetty käsite. Kyseisessä yksittäistapauksessa Unkarin viranomaiset olivat määränneet sakon todettuaan rajatarkastuksessa, että perävaunun tekniset asiakirjat olivat vanhentuneet. Asianomainen henkilö riitautti sakon oikeusperustan, koska asiaa koskevan Unkarin lainsäädännön¹⁴ mukaan teknisten asiakirjojen vanhentumisesta voitiin määrätä sakkoja ainoastaan moottoriajoneuvoille, eikä perävaunu ole moottoriajoneuvo, vaan se on moottoriajoneuvon kaltainen ajoneuvo. Toisen asteen hallintoviranomainen pysytti ensimmäisen asteen viranomaisen määräämän sakon sillä perusteella, että vaikka Unkarin lainsäädännöllä täytäntöön pannun unionin asetuksen unkarinkielisessä versiossa käytettiin käsitettä ”moottoriajoneuvo” (”gépjármű”), kyseisen asetuksen englanninkielisessä versiossa käytetty käsite (”vehicle”) osoitti selvästi, että unionin lainsäätäjän tarkoituksena oli sisällyttää sen soveltamisalaan kaikenlaiset ajoneuvot,

13 | Kfv. 37.271/2019/4.

14 | Tiettyjen maanteiden tavara- ja henkilökuljetusta ja maantiiliikennettä koskevien säännösten rikkomisesta määrättävien sakkojen määrästä ja sakkojen määräämiseen liittyvistä viranomaistehtävistä 29.7.2009 annettu hallituksen asetus 156/2009 (A közúti árufuvarozáshoz, személyszállításhoz és a közúti közlekedéshez kapcsoló egyes rendelkezések megsértése esetén kiszabható bírságok összegéről, valamint a bírságolással összefüggő hatósági feladatokról szóló 156/2009. (VII. 29.) Korm. Rendelet).

myös perävaunut. Toisen asteen hallintoviranomainen huomautti, että myös direktiivin,¹⁵ joka on kyseiseen unionin asetukseen nähden toissijainen, unkarinkielisessä versiossa käytetään selvästi käsitettä "ajoneuvo" ("jármű"), joten ei ole epäilystäkään siitä, että kyseinen käsite sisältää sekä moottoriajoneuvot että perävaunut. Asianomainen henkilö valitti Szegedi Közigazgatási és Munkaügyi Bíróságiin (hallinto- ja työtuomioistuim, Szeged, Unkari), joka kumosi hallintopäätöksen ja totesi, ettei hallinnollisen sakon määräämistä koskevia konkreettisia lakisääteisiä vaatimuksia voida tulkita yksinomaan unionin oikeuden valossa ja että jäsenvaltion viranomaiset eivät voi perustellusti vedota yksityistä vastaan sellaisiin direktiivin säännöksiin, joita kansallinen lainsäätäjä ei ole pannut asianmukaisesti täytäntöön. Tältä osin se muistutti, että käänteisen vertikaalisen välittömän vaikutuksen kiellon takia viranomaiset eivät voi vedota yksityistä vastaan suoraan unionin oikeuteen.¹⁶ Szegedin tuomioistuimen tuomiosta haettiin muutosta Kúrialta, joka tarkasteli ratkaisussaan muun muassa muiden kieliversioiden sisältöä. Kúria totesi, että sekä Unkarin säännöksessä, jolla unionin asetus oli pantu täytäntöön, että kyseisen asetuksen unkarinkielisessä versiossa käytettiin suppeampaa käsitettä "moottoriajoneuvo", kun taas kyseisen asetuksen muissa kieliversioissa joko jätettiin tämä käsite kokonaan pois tai käytettiin laajempaa käsitettä "ajoneuvo". Tätä varten Kúria tutki paitsi kyseisen asetuksen englanninkielisen myös ranskankielisen version. Se kuitenkin katsoi, että unionin asetuksessa käytettyjen käsitteiden merkityssisällön määrittämiseksi oli välttämätöntä ottaa huomioon direktiiveissä kyseisille käsitteille annetut määritelmät ja että niiden unkarinkielisten versioiden ohella sekä englannin- että ranskankieliset versiot puolsivat selvästi sitä, että kyseessä oli laajempi – "ajoneuvon" – käsite. Näin ollen, kuten Kúria totesi, käsitteiden käytössä todetuilla eroilla on hyvinkin merkitystä silloin, kun kyse on unionin oikeuden saattamisesta osaksi kansallista oikeutta,¹⁷ ja vaikka asianmukainen tulkinta oli, että myös perävaunujen osalta voidaan määrätä sakkoja, Kúria pysytti alemman oikeusasteen tuomion ja totesi, että jäsenvaltioiden viranomaiset eivät voi yksityistä vastaan ja tämän vahingoksi vedota sellaiseen direktiivin säännökseen, jota ei ole saatettu asianmukaisesti osaksi kansallista oikeusjärjestystä.

15 | Unionissa liikennöivien hyötyajoneuvojen liikennekelpoisuutta koskevista teknisistä tienvarsitarkastuksista ja direktiivin 2000/30/EY kumoamisesta 3.4.2014 annettu Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2014/47/EU (EUVL 2014, L 127, s. 134; oikaisut: EUVL 2014, L 197, s. 87 ja EUVL 2019, L 219, s. 77).

16 | 11.K.27.735/2018/9.

17 | Ks. 26 ja 27 kohta.

Tämä ylimmän tuomioistuimen tuomio siis osoitti, että kansallisen oikeuden ja unionin oikeuden välillä oli kielellisiin eroihin perustuva aineellinen ristiriita, jota lainsoveltaja ei voi poistaa, vaan jonka poistaminen on yksin lainsäätäjän tehtävä. Ratkaisussaan Kúrian oli siten sovittava yhteen – tai asetettava vastakkain – kaksi unionin oikeuden tulkintaperiaatetta: oikean merkityksen määrittäminen eri kieliversioiden avulla ja direktiivien käänteisen vertikaalisen välittömän vaikutuksen kieltö.

III. Velvollisuus tarkastella eri kieliversioita tullimenettelyssä

Unkarilaiset alemman asteen tuomioistuimet ovat nekin osaltaan rikastuttaneet unionin lainsäädännön virallisten kieliversioiden välisiä eroja koskevaa unionin tuomioistuimen oikeuskäytäntöä. Eräällä unionin tuomioistuimen antamalla tuomiolla vaikutettiin näin aina Kúriaan asti. Kyseessä oli asia *GSV (C-74/13)*,¹⁸ jossa Unkarin viranomaiset olivat luokitelleet erään lasikuitukankaan – maahantuojayrityksen ilmoituksesta poiketen – polkumyynnitullin alaiseen tariffinimikkeeseen, koska kudoksen ominaisuudet vastasivat kyseisen nimikkeen kuvausta (*hálós szövet*), *mutta eivät sen unkarinkielistä käännöstä (szitaszövet)*. Tämä käännösero esiintyi kuitenkin vain kyseisen nimikkeen unkarinkielisessä versiossa, sillä muissa kieliversioissa – myös englanninkielisessä versiossa – sekä tavarankuvauksessa että tullinimikkeessä käytettiin termiä *”szitaszövet”* (seulakangas). Tämä tarkoitti, että sen unkarinkielisen version perusteella – johon maahantuojan vaatimukset perustuivat – kyseiseen tariffinimikkeeseen kuuluvista kudoksista ei kannettu polkumyynitullia. Unionin tuomioistuin vastasi Debreceni Közigazgatási és Munkaügyi Bíróságin (hallinto- ja työtuomioistuin, Debrecen, Unkari) esittämään ennakkoratkaisukysymykseen siten, että kyseisessä asiassa todettujen kielellisten erojen perusteella ei voitu kumota tulliviranomaisten tämän koodin ja sovellettavien unionin asetusten muiden kieliversioiden perusteella tekemää kyseisen tuotteen tariffiluokittelua tähän koodiin. Tuomiossa tarjottiin kuitenkin takaporttina mahdollisuutta vedota yhteisön tullikoodeksin 239 artiklaan, jonka mukaan tulliviranomaisten tällä tavoin kantamat polkumyynitullit voidaan mahdollisesti palauttaa tai peruuttaa, jos kyseisessä artiklassa säädetyt edellytykset täyttyvät.¹⁹ Tämän unionin tuomioistuimen antaman ratkaisun perusteella maahantuoja peruutti vaatimuksensa ja teki tullille uuden hakemuksen, jossa tällä kertaa vaadittiin polkumyynitullien palauttamista. Kahden

18 | Alaviitteessä 3 mainittu oikeuskäytäntöviittaus.

19 | Ks. tuomion 52 kohta.

hallintopäätöksen ja alioikeuden asiassa antaman tuomion jälkeen asia päättyi lopulta Kúrian ratkaistavaksi. Tässä jälkimmäisessä menettelyssä hallinto- ja myöhemmin oikeusviranomaisten ei tarvinnut enää ottaa kantaa siihen, miten selvät kielelliset erot oli ratkaistava, koska unionin tuomioistuin oli jo selvittänyt tämän kysymyksen, vaan niiden oli ainoastaan määritettävä, voitiinko kyseisessä yksittäistapauksessa katsoa, että palautukselle asetetut erityiset edellytykset täyttyivät eli ettei maahantuojia ollut syyllistynyt vilpilliseen menettelyyn tai ilmeiseen laiminlyöntiin. Kyseisen menettelyn aikana hakija väitti muun muassa, että virheellinen unkarinkielinen termi (joka ei vastannut sen maahantuomia tuotteita) ei esiintynyt ainoastaan riidanalaisessa tariffinimikkeessä, vaan se esiintyi myös itse polkumyyntitulleista annetussa asetuksessa, joten hakijalla ei ollut mielestään mitään syytä olettaa, että kyse oli käänkösvirheestä, koska samaa ilmaisua oli käytetty johdonmukaisesti eri oikeuslähteissä. Ensimmäisen ja toisen asteen toimivaltaiset hallintoviranomaiset hylkäsivät maahantuojan hakemuksen sillä perusteella, että kieliversioiden välinen ero oli unionin toiminnasta aiheutuva poikkeuksellinen olosuhde, ja totesivat, että vaikka hakija ei ollut syyllistynyt vilpilliseen menettelyyn, sen menettelyä voitiin kuitenkin luonnehtia laiminlyönniksi. Perustelujensa tueksi ne totesivat, että säännöstä, johon virhe sisältyi, ei voitu pitää erityisen vaikeatajuisena ja että todellisuudessa virhe olisi voitu havaita jo lukemalla *Euroopan unionin virallisessa lehdessä* julkaistuja tekstejä. Ne pitivät merkityksellisenä myös sitä, että hakija oli kokenut maahantuojia, joka hankki säännöllisesti tavaraa kolmansista maista ja kävi neuvotteluja ja laati sopimuksia englanniksi, ja sitä, että hakijan lähettämissä laskuissa, jotka nekin oli laadittu englanniksi, käytetty nimitys vastasi polkumyyntitullin alaisille tuotteille annettua englanninkielistä tariffiluokitusta. Edellä esitetyn perusteella toisen asteen hallintoviranomainen totesi, että hakija tiesi tai sen olisi pitänyt tietää – jos se olisi noudattanut vaadittavaa huolellisuutta – mikä oli maahantuodun tavarán vieraskielinen nimitys, ja että hakijan olisi pitänyt havaita, että polkumyyntitullien vahvistamisesta annetun asetuksen unkarinkielisessä versiossa oli virhe, joten hakija olisi virallisessa lehdessä julkaistut tekstit huomioon ottaen kyennyt luokittelemaan tavarán oikein. Debreceni Törvényszék (alioikeus, Debrecen, Unkari), joka tutki kyseisestä hallintopäätöksestä tehdyn valituksen, ei kuitenkaan yhtynyt hallintoviranomaisen tulkintaan, vaan tulkitsi hyvin eri tavalla sitä, että unionin asetuksen virallisessa unkarinkielisessä versiossa käytettiin polkumyyntitullin alaisista tavaroista nimitystä, joka ei vastannut lainkaan hakijan maahantuomia tavaroita. Kyseinen tuomioistuin totesi Unkarin perustuslain perusteella, että vaatimus, jonka mukaan kaikkien oikeussääntöjen on oltava saatavilla unkarin kielellä, joka on Unkarin virallinen kieli, on oikeusvaltion pilareihin kuuluva perusoikeus ja keskeinen normatiivinen tae, joka ulottuu myös Unkarin lain mukaan perustettuihin oikeushenkilöihin, joiden työntekijöiden ja johdon

äidinkielenä on unkari. Unionin lainsäädännön osalta tämä tarkoittaa sitä, että koska se on pantu yhdenmukaisesti täytäntöön kaikilla virallisilla kielillä, kieliversioiden väliset erot eivät voi johtaa siihen, että tietyllä kieliversiolla, joka on pantu asianmukaisesti täytäntöön, ei olisi minkäänlaista oikeusvaikutusta. Muuten kyseinen perustuslakiin perustuva vaatimus, jolla on tärkeä periaatteellinen arvo, menettäisi merkityksensä. Hakijan huolellisuuden osalta Debrecenin alioikeus totesi, että unkarinkielinen versio oli yksiselitteinen ja ettei hakijalla voinut olla mitään syytä epäillä sitä.

Muutoksenhaun käsitellyt Kúria oli kuitenkin valituksenalaisesta tuomiosta eri mieltä nimenomaan siltä osin kuin oli kyse hakijan huolellisuudesta ja kyseisen lainsäädännön vaikeataajuudesta.²⁰ Se korosti, että hakijalta voitiin odottaa erityistä huolellisuutta, koska tämä oli tulliasioissa kokenut toimija. Tältä osin se huomautti, että kansainvälisessä kaupassa kääntäminen ja vierailla kielillä kommunikointi, jossa ilmaistaan tarkoitus liiketoimen tekemiseen, on osa näiden toimijoiden arkirutiineja. Hakijan tapauksessa tavaroiden nimitykset oli käännettävä englannista, jotta niistä voitiin tehdä tullilmoitukset unkariksi. Merkittessään kyseisen nimityksen unkarin kielellä hakija oli kuitenkin jättänyt pois kudosta kuvaavan termin ”háló” (englanniksi ”mesh”), riidanalaisen tavaran olennaisen ominaisuuden, siitä huolimatta, että kyseinen termi sisältyi vastaavaan englanninkieliseen nimitykseen, jota käytettiin sekä tavaroihin liittyneissä laskuissa että kyseisen tullikoodin englanninkielisessä versiossa. Kyseisen termin merkityksen selvittämiseksi Kúria käytti myös tunnetuinta kattavaa englanti-unkari-sanakirjaa,²¹ koska se oli helposti saatavilla oleva lähde, jossa ei ollut teknistä sanastoa, ja termin perusmerkitys ilmeni siitäkin yksiselitteisesti. Edellä esitetyn perusteella Kúria totesi, ettei termin kääntämistä voitu pitää hakijalle liian vaikeana tehtävänä, sillä se oli unkarilainen maahantuoja, joka osallistui aktiivisesti kansainväliseen kauppaan. Näin ollen hakija oli Kúrian mukaan selvästi syyllistynyt laiminlyöntiin, mikä tarkoitti, ettei sen palautusvaatimus voinut menestyä.

Unkarin ylin tuomioistuin otti kantaa myös valituksenalaisessa tuomiossa esitettyyn argumenttiin, joka koski perustuslaissa säädettyjä keskeisiä takeita. Se totesi, että perustuslain ja Euroopan unionissa käytettäviä kieliä koskevista järjestelyistä annetussa neuvoston asetuksessa N:o 1 vahvistetun monikielisyyden periaatteen välinen ristiriita on jo ratkaistu unionin tuomioistuimen oikeuskäytännössä, jonka mukaan yhtä ainoaa

20 | Kfv. 35.294/2015/3.

21 | László Ország és Tamás Magay: *Angol-magyar nagyszótár*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1999.

kieliversiota ei voida käyttää tulkinnan perustana, ja että kyseisen oikeuskäytännön tarkoituksena on estää asianosaisia asettamasta omaa kieltään etusijalle unionin muihin virallisiin kieliin nähden. Unionin oikeuden yhdenmukaisuuden vaatimus menee tässä oikeusvaltioperiaatteen ja oikeusvarmuuden periaatteen edelle, koska tietyn kieliversion suosiminen tilanteessa, jossa on kyse käännösvirheestä, olisi selvästi ristiriidassa unionin oikeuden yhdenmukaisen tulkinnan vaatimuksen kanssa. Tästä syystä unionin tuomioistuin on vetänyt oikeusvarmuuden rajalinjat toisaalle: oikeusvarmuutta katsotaan loukatun silloin, kun kyseessä on täytäntöönpanon laiminlyönti, ei silloin, kun täytäntöönpano on tapahtunut ”virheellisesti” jollakin unionin virallisista kielistä.

IV. Lopuksi

Kuten Tony Weir totesi jo vuonna 1995, 15:een jäsenvaltioon laajentuneessa unionissa, jolla oli 12 virallista kieltä, yksi eurooppaoikeuden suurista kysymyksistä oli se, voitiinko lainsäädäntöä yhdenmukaistamalla todellakin päästä siihen, että erikieliset valtiot alkaisivat toimia samalla tavalla.²² Harmonisoidun lainsäädännön yhdenmukaisuuden toteutuminen mitataan viime kädessä nimenomaan lainkäyttöviranomaisessa, sillä se joutuu selviytymään monista uusista haasteista tämän yhdenmukaisuuden varmistamiseksi. Se ei esimerkiksi voi tyytyä tarkastelemaan pelkästään omaa kieliversiotaan, vaan sen on otettava huomioon harmonisoidun lainsäädännön monikielisyys. Samalla lainsoveltajan käyttöön kansallisessa oikeudessa annettu tulkintavälineiden valikoima täydentyy uudella vertailuun perustuvalla menetelmällä, joka edistää säännösten asianmukaista tulkintaa.

22 | Tony Weir: "Die Sprachen des europäischen Rechts – eine skeptische Betrachtung", *Zeitschrift für Europäisches Privatrecht*, 3, 1995, s. 368–374.

Monikielisyys ja pienet valtiot

— Tonio Borg

Tonio Borg, oikeustieteen tohtori, filosofian tohtori, K.O.M., toimi terveysasioista vastaavana Euroopan komission jäsenenä vuodesta 2012 vuoteen 2014. Hän oli Maltan parlamentin jäsen vuodesta 1992 vuoteen 2012 sekä varapääministeri (2004–2012), sisäasiainministeri (1995–1996 ja 1998–2008) ja ulkoasiainministeri (2008–2012). Hän on nykyisin Maltan yliopiston julkisoikeuden vanhempi yliopistonlehtori. Hän on myös Euroopan lääkeviraston (EMA) hallintoneuvoston jäsen. Hän on kirjoittanut useita oikeudellisia teoksia sekä poliittista historiaa käsitteleviä teoksia.

Se, että Euroopan unionissa on useampi kuin yksi virallinen kieli, on osoitus siitä, missä määrin Euroopan unioni kunnioittaa kunkin jäsenvaltion suvereniteettia ja identiteettiä. Siksi on luonnollista, että Maltaan kaltaiset pienet valtiot arvostavat tätä seikkaa vähintään yhtä paljon kuin muut maat.

Muistan hyvin, miten Euroopan unioniin liittymistämme vuonna 2004 edeltäneinä vuosina hallituksessa keskusteltiin siitä, että maltan kieli on tärkeää tunnustaa unionin viralliseksi kieleksi. Neuvottelujen kuluessa komissio päätti lopulta puheenjohtaja Romano Prodin johdolla hyväksyä tämän tunnustamisen. Se oli tärkeä hetki Maltalle.

Meillä on Maltalla kaksi virallista kieltä, malta ja englanti, mutta perustuslain mukaan vain yksi kansalliskieli, joka on malta. Lisäksi maltan kieli on tuomioistuintemme virallinen kieli. Kieli on yhdessä uskonnon ja muiden tekijöiden ja perinteiden kanssa ollut pienelle valtiolle, joka on aina pyrkinyt olemaan suvereeni ja itsenäinen, tapa säilyttää identiteettinsä. Tämä ei ole ollut helppoa. Välimeren karttaa tarkasteltaessa voidaan havaita, että tällä merellä on vain kaksi suvereenia saarta: Malta ja Kypros. Malta on 318 neliökilometrillään ja väestömäärällään, joka ei ole koskaan ylittänyt puolta miljoonaa, Euroopan unionin pienin jäsenvaltio ja yksi maailman pienimmistä itsenäisistä valtioista, ja lisäksi sen väestötiheys on hyvin suuri, noin 1 200 asukasta neliökilometriä kohti.

Sillä, että maltan kieli on hyväksytty Euroopan unionin viralliseksi kieleksi, on suurempi historiallinen merkitys kuin sillä, että pienimmälläkin jäsenvaltiolla on oikeus omaan identiteettiinsä unionissa.

Maltan kieli on ainoa Euroopan unionin virallinen kieli, joka on seemiläistä alkuperää. Se on ainoa todellinen koko Välimeren kieli, sillä se on saanut runsaasti vaikutteita sekä pohjoisesta että etelästä. Kun maltan kielen luonnetta tarkastellaan yksityiskohtaisesti, voidaan selvästi havaita, että itse kielen perustana on arabia. Suuri osa sanastosta on arabialaista alkuperää: numerot, luontoon liittyvät elementit, ruumiinosat, maanviljelyksessä käytettyjen työkalujen kaltaiset alkeelliset työkalut, sanonnat ja viikonpäivät. Ne kaikki perustuvat lähes identtisiin arabian kielen sanoihin. Tämä sanastoa koskeva perintö säilyy riippumatta siitä, että suurin osa maltalaisista on katolisia, jotka rukoilevat ja palvelevat "Allaa" (Jumalaa).

Koska kaikki Maltan valloittajat aina vuodesta 1090 lähtien ovat tulleet jostakin Euroopan maasta ja koska Malta sijaitsee alle 100 kilometrin päässä Sisiliasta, monet roomanisten kielten, etenkin italian kielen, sanat ovat kuitenkin rikastuttaneet tätä seemiläistä kieltä.

Siten esimerkiksi hienostuneempaan elämäntapaan liittyvät sanat, kuten furketta (haarukka), tvalja (pöytäliina), požati (astiat), gwardarobba (vaatekaappi), testiera (sängynpäätty) ja gradenza (lipasto), ovat peräisin italiasta.

Tämä vahvistaa Maltan poliittisia, taloudellisia ja kulttuurisia siteitä Pohjois-Afrikan maihin ja arabimaailmaan. Kun Maltasta tuli Euroopan unionin jäsen, pelättiin, että Euroopan unionin jäsenyys heikentäisi Maltan perinteisiä yhteyksiä arabimaihin. Todellisuudessa kävi juuri päinvastoin. Se, että Euroopan unioni kunnioittaa liittoutumattomien jäsenvaltioidensa puolueettomuutta, merkitsee sitä, että jäsenvaltiot, joilla on erityiset suhteet naapurimaihin tai alueisiin Euroopan unionin ulkopuolella, saattavat edistää keskinäistä ymmärrystä Euroopan ja muiden alueiden ja maiden tarpeista ja intresseistä.

Muistan vielä, että kun olin terveysasioista vastaava komission jäsen, puheenjohtajavaltio Italia ja erityisesti silloinen terveysministeri Beatrice Lorenzin järjestivät Roomassa konferenssin kaikille Välimeren alueen terveysministereille. Tämä tapahtui lokakuussa 2014, hieman ennen kuin toimikauteni komission jäsenenä päättyi. Päätin käyttää pari ensimmäistä minuuttia konferenssissa pitämästäni puheesta välittääkseni arabimaille suoran viestin maltan kielellä. Muistan, kuinka puhuessani Libanonin ministerin kuultiin huudahtavan ”fhimt kollox, fhimt kollox” (”ymmärsin kaiken, ymmärsin kaiken”). Se, että Euroopan komission jäsen ilmaisi itseään Euroopan unionin virallisella kielellä, jossa käytettiin niin monia arabian kielen sanoja, että libanonilainen ministeri saattoi seurata puhetta, oli mahdollinen yhdistävä tekijä edistämässä Euroopan unionin ja arabimaailman välistä yhteistyötä tuolla nimenomaisella alalla.

Maltalaisena tunnen suunnatonta ylpeyttä kuullessani omaa kieltäni, pienen maan kieltä, yhtenä ministerineuvoston ja Euroopan unionin tärkeimmän demokraattisen foorumin, Euroopan parlamentin, kaltaisissa ylimmissä toimielimissä puhutuista 24 kielestä. Tilanne on sama unionin tuomioistuimessa, jossa voi käyttää maltan kieltä. Unionin tuomioistuimen ratkaisuun johtavissa tuomarien sisäisissä päätösneuvotteluissa käytetään kuitenkin ainoastaan ranskan kieltä. Epäilen, että lopulta tämä sisäinen sääntö, joka ei sisälly perussopimuksiin, muuttuu. Se oli alussa järkeenkäypä, kun kuudesta perustajavaltiosta kolme käytti kansallisena kielenään ranskaa. Koska nykyisin jäsenvaltioihin kuuluu kaksi Yhdistyneen kuningaskunnan entistä siirtomaata sekä useita Itä-Euroopan maita, joissa englanti on yleisempi kieli (Romaniaa lukuun ottamatta), on tullut tarpeelliseksi käyttää vähintään kolmea ”työkieltä”, kuten Euroopan komissiossa on jo tehty (ranskaa, englantia ja saksaa). Jos tämä järjestely toimii unionin täytäntöönpanoelimen neuvotteluissa eli komission 27 jäsenen välillä, miksi se ei loppujen lopuksi toimisi Luxemburgissa unionin tuomioistuimen 27 tuomarin välillä?

Euroopan parlamentissa varmistetaan monikielisyyden korkein taso. Jokaisella Euroopan unionin kansalaisella on oikeus osallistua Euroopan parlamentin vaaleihin. Olisi kohtuutonta odottaa, että Euroopan parlamentin jäsenellä on yhden tai useamman yleisimmin käytetyn kielen, kuten englannin ja ranskan, täydellinen taito. Parlamentin työjärjestyksessä tunnustetaan nimenomaisesti jokaisen jäsenen oikeus lukea ja kirjoittaa parlamentin asiakirjoja, seurata keskusteluja ja käyttää puheenvuoroja omalla kielellään. Kaikilla unionin kansalaisilla pitäisi olla mahdollisuus tutustua itseään koskeviin lakeihin oman maansa kielellä. Euroopan parlamentilla on toisena lainsäätäjänä myös velvollisuus varmistaa kaikkien antamiensa säädösten kielellinen laatu siten, että puutteita ja virheitä vältetään kaikissa virallisissa kielissä. Unionin kansalaisilla on oikeus seurata parlamentin työskentelyä, esittää kysymyksiä ja saada vastauksia omalla kielellään.

Usean virallisen kielen käyttäminen merkitsee epäilemättä huomattavia käännös- ja tulkkaukskustannuksia, ja ehkä jokin mekanismi tai menetelmä voi auttaa järjeistämään toimintaa tällä alalla. Aivan kuten jäsenvaltiot eivät ole tähän mennessä luopuneet siitä, että kullakin jäsenvaltiolla on Euroopan komissiossa jäsen, katson myös, että ainakin tärkeimmissä tilaisuuksissa ja keskeisissä lainsäädäntöelimissä kaikkien jäsenvaltioiden virallisten kielten asema pitäisi säilyttää ennallaan. Tässä piilee Euroopan unionin kauneus: se on moninaisuudessaan yhtenäinen.

Epäilemättä mikä tahansa Euroopan unionin tuleva laajentuminen luo paineita tälle järjestelmälle. Voiko komissio toimia yli 27 jäsenellä? Voivatko toimielimet, erityisesti käännös- ja tulkkaukspalvelut, selvittää tulevista laajentumisista? Euroopan nykyisessä poliittisessa tilanteessa uskon, että tämän asian ratkaisemiseen on vielä aikaa. Kun kyse on niin perustavanlaatuisesta seikasta kuin kielikysymyksestä, Euroopan unionin on varmistettava, ettei se anna sellaista vaikutelmaa, että nykyisten jäsenvaltioiden on hyväksyttävää noudattaa yhtä sääntöä, kun taas uusille jäsenvaltioille asetetaan eri säännöt –eräänlainen toisen luokan jäsenyys. Jo nyt aiheutuu monia vaikeuksia siitä, että joillakin perustajajäsenvaltioilla on tiettyjä erioikeuksia, joita muilla ei ole.

Asia kiinnostaa minua henkilökohtaisesti. Olen aina kannattanut laajentumista, kunhan se on järkevää. Jos jäsenehdokkaana oleva maa läpäisee kaikki testit ja täyttää kaikki vaatimukset, miksi se ei voisi liittyä Euroopan unioniin? Suurempi unioni on vahvempi unioni. Jos esimerkiksi Balkanin maat tekevät riittäviä uudistuksia voidakseen liittyä Euroopan unioniin ja läpäisevät kaikki testit, miksi niiden ei annettaisi liittyä jäseniksi? Miksi hyväksyä maa "ehdokkaaksi", jos sen asema ei muutu, vaikka se läpäisee kaikki testit? Laajentumisella varmistetaan myös rauha Balkanin alueen kaltaisilla alueilla, joilla on lähihistoriassa käyty sotia ja tehty vakavia rikoksia ihmisyyttä vastaan. Laajentuminen

rikastuttaa Euroopan unionia paitsi poliittisesti ja taloudellisesti myös kulttuurisesti uusien kulttuurien, kielten ja perinteiden nivoutuessa yhteen Euroopan unionissa jo esiintyvien kulttuurien, kielten ja perinteiden kanssa. Lisäksi Ison-Britannian ja Pohjois-Irlannin yhdistyneen kuningaskunnan erottua unionista on tarpeen välittää viesti: vaikka tämä ero on aiheuttanut vahinkoa kummallekin osapuolelle, on monia maita, jotka haluavat *liittyä* unioniin, eivät erota siitä. Maltillisella, järkevällä ja harkitulla laajentumisella välitetään tämä viesti; viesti siitä, että Euroopan unionin on lisättävä itseensä ja tulevaisuuteensa kohdistuvaa luottamusta.

Usean virallisen kielen käyttäminen ei merkitse Baabelin tornia. Euroopan unionin poliitikot, parlamentin jäsenet ja virkamiehet ovat aina ymmärtäneet toisiaan nykyisillä virallisilla kielillä. Kansallisvaltion käsite syntyi Euroopassa. Tämä aiheutti pitkään levottomuutta ja sotia. Viime vuosisadan kaksi maailmansotaa saivat alkunsa Euroopassa. Tänä päivänä kansallinen identiteetti ei aiheuta jännitteitä. Näin on tapahtunut, koska unioni on kyennyt mukautumaan eri aikoihin ja edistämään monimuotoisuutta sen tukahduttamisen sijaan, niin kauan kuin kaikki hyväksyvät järjestön yleiset ja erityiset säännöt. Monimuotoisuus ei tarkoita sitä, että jokainen saa tehdä, mitä haluaa. Se tarkoittaa pikemminkin sitä, että tässä ”itsenäisten valtioiden liitossa”, joksi puheenjohtaja Barroso tapasi kutsua unionia, on tilaa jokaiselle omine perinteineen, kielineen ja kulttuureineen, mutta kaikkien edellytetään harjoittavan niitä tiettyjen normien ja sääntöjen rajoissa. Olen vakuuttunut siitä, ettei kukaan tunne itseään vähemmän maltalaiseksi, vähemmän ranskalaiseksi tai vähemmän puolalaiseksi sen vuoksi, että hän kuuluu Euroopan unioniin. Jotta näin olisi jatkossakin, on välttämätöntä säilyttää monikielisyys.

Monikielisyys merkitsee myös sitä, että Euroopan unioni kannustaa kaikin mahdollisin tavoin unionin kansalaisia opiskelemaan muita kieliä oman kielensä lisäksi. Koska Malta on pieni maa ja vain maltalaiset puhuvat maltan kieltä, meidän maltalaisten on välttämätöntä opiskella muita kieliä, joista yleisimpänä opiskellaan englantia ja sen jälkeen italiaa (vuoteen 1934 asti italia oli vielä Maltan virallinen kieli) ja ranskaa. Se, että eurooppalaisia kannustetaan opiskelemaan muita kieliä, lujittaa yhteyksiä ja yhteistyötä ja auttaa meitä ymmärtämään toisiamme paremmin, ei pelkkänä viestintävälineenä vaan myös käsitteiden ja ideoiden tasolla. Jopa siinä määrin, että Eurooppa-neuvosto totesi vuonna 2017 antamissaan päätelmissä Euroopan unionin jatkavan työtä, joka tähtää ”kielten oppisen tehostamiseen, jotta nykyistä useammat nuoret puhuisivat vähintään kahta eurooppalaista kieltä oman äidinkielensä lisäksi”.

Euroopan unionin tärkeä periaate on se, että oikeudellisesti jokainen on Euroopan unionissa yhdenvertainen. On ymmärrettävää, että suuremmilla mailla on oikeutetusti tiettyä valtaa kokonsa perusteella. Kukaan ei oleta, että puolen miljoonan asukkaan maalla pitäisi olla sama edustus Euroopan parlamentissa kuin 80 miljoonan asukkaan maalla. Kuitenkin suhteellisesti Maltalla on asukasta kohden parempi edustus kuin esimerkiksi Saksalla. Sama koskee ministerineuvostoa. Vaikka Euroopan unionin säännöissä annetaan perustellusti enemmän äänivaltaa väestömäärältään ja kooltaan suuremmille valtioille, käytännössä suositaan konsensusta virallisten äänestysten sijaan. Komissiossa sekä suuret että pienet jäsenvaltiot nimeävät yhden komission jäsenen, joka siitä huolimatta, ettei hän edusta hallitusta, joka hänet on nimennyt, osallistuu komission työskentelyyn asiantuntijana niissä kysymyksissä, jotka koskevat "parhaiten tuntemaani maata", *"the country I know best"*. Tätä ilmaisua meillä oli tapana käyttää komissiossa välttääksemme mainitsemasta nimeltä omaa maatamme, samalla kun korostimme, ettemme edustaneet sitä. Siksi usean virallisen kielen käyttämistä on tärkeää jatkaa eikä vähentää. Tällä tavoin jokainen voi tuntea itsensä tervetulleeksi Euroopan unionissa ja jokainen voi tuntea olevansa yhdenvertainen.

Eurooppaoikeus Alankomaissa: hollanti liittävänä tekijänä

— **Prof. Dr. J. W. van de Gronden**

Eurooppaoikeuden professori Radboud Universiteit Nijmegenissä valtiosääntöoikeuden tutkimuskeskuksessa ja ylimääräinen oikeusneuvos Raad van Staten (Alankomaiden ylin hallintotuomioistuin) hallintolainkäyttöjaostossa.

Johdanto

Meistä jokaisella on kokemusta tilanteesta, jossa jokin laite yritetään kytkeä toiseen laitteeseen (esimerkiksi tietokone näyttöön), mutta kummassakin laitteessa on erilainen liitäntä. Sovitin tarjoaa siihen ratkaisun. Sovittimen avulla molemmat laitteet voivat toimia myös yhdessä.

Hollannin kielellä on mielestäni sovittimen kaltainen tehtävä. Eurooppaoikeudella on tunnetusti suuri vaikutus jäsenvaltioiden ja siis myös Alankomaiden kansallisiin oikeusjärjestyksiin. Eurooppaoikeuden kehityksessä sekä englannin että ranskan kielellä on erittäin suuri merkitys. Mutta eurooppaoikeutta on kuitenkin sovellettava myös muissa maissa, esimerkiksi Alankomaissa. Tätä prosessia, johon liittyy monimutkaisia kysymyksiä, helpottaa se, että meillä on käytettävissämme tärkeitä juridisia tekstejä kuten unionin lainsäädäntöä ja oikeuskäytäntöä jäsenvaltioiden virallisilla kielillä ja siten myös hollanniksi. Hollannin kieli liittyy siten Euroopan unionin oikeuden ja kansallisen oikeuden toisiinsa Alankomaiden oikeusjärjestyksessä.

Selostan jäljempänä tarkemmin hollannin kielen roolia. Ensin selostan Euroopan unionin oikeuden yhä kasvavaa vaikutusta Alankomaiden oikeuteen. Sen jälkeen käsittelen lyhyesti termeihin ja käsitteisiin liittyvää kysymyksenasettelua. Lopuksi jaan eurooppaoikeuden professorina kokemuksiani siitä, miten opiskelijoiden uutta sukupolvea koulutetaan juristeiksi.

Eurooppaoikeuden vaikutus Alankomaiden oikeusjärjestykseen

Eurooppaoikeuden yhä kasvava vaikutus on valtaisa. Tämä prosessi alkoi klassisista periaatteista, jotka koskevat esimerkiksi eurooppaoikeuden ensisijaisuutta,¹ välitöntä oikeusvaikutusta ja vapaata liikkuvuutta. Eräässä perustavanlaisista tuomioista oli kyseessä Alankomaiden esittämä ennakkoratkaisupyyntö asiassa Van Gend & Loos.² Hyvin pian oli selvää, ettei Alankomaiden oikeutta voitu harjoittaa ilman eurooppaoikeuden tuntemusta.

1 | Ks. mm. asia 6/64, Costa, 15.7.1964, [EU:C:1964:66](#) ja hiljattain asia C-824/18, A.B. ym. (Tuomareiden nimittäminen ylimpään tuomioistuimeen – Muutoksenhaku), 2.3.2021, [EU:C:2021:153](#).

2 | Asia 26/62, Van Gend & Loos, 5.2.1963, [EU:C:1963:1](#).

Merkittävää on myös se, että eurooppaoikeus vaikutti ja vaikuttaa edelleen myös kansalliseen prosessioikeuteen. Tunnetuissa tuomioissa Rewe³ ja Comet⁴ todettiin, että kansallinen prosessioikeus ei saa johtaa siihen, että vetoaminen eurooppaoikeuteen perustuviin oikeuksiin olisi (lähes) mahdotonta eikä siinä saada kohdella näitä oikeuksia epäedullisemmin kuin kansalliseen säännöstöön perustuvia oikeuksia. Tästä oikeuskäytännöstä alkoi erityisten lähestymistapojen kehittäminen kansallisen oikeuden perinteisiin käsitteisiin kuten siihen, että tuomioistuin tutkii asian viran puolesta.⁵ Prosessioikeudella on olennainen merkitys yksityisille oikeussubjekteille, jotka haluavat vedota tuomioistuimissa oikeuksiinsa, jotka perustuvat oikeussääntöihin. Niinpä Euroopan unionin perusoikeuskirjan 47 artiklassa on vahvistettu oikeus tehokkaisiin oikeussuojakeinoihin. Koska eurooppaoikeus ei voinut olla vaikuttamatta prosessioikeuteen, luotiin juridinen infrastruktuuri Euroopan unionin säännösten vaikutuksen toteutumiselle.

Prosessioikeus ohjaa oikeusriitaa ja on ratkaiseva saatettaessa asiaa tuomioistuimen käsiteltäväksi. Lisäksi prosessioikeus liittyy läheisesti valtion suvereniteettiin. Tässä yhteydessä kielellä on tietenkin tärkeä merkitys. Alankomaiden prosessioikeudessa hollannin kieli on tietenkin hyvin tärkeä. Ei pidä myöskään unohtaa sitä, että hollanti on oikeuskieli ja että sitä käytetään ratkaistaessa riita-asioita, jotka on pantu vireille muun muassa alankomaalaisissa tuomioistuimissa. Unionin oikeuden vaikutus kansalliseen prosessioikeuteen on johtanut myös kiinnostavaan vuorovaikutukseen Alankomaiden oikeuden ja unionin oikeuden käsitteiden välillä.⁶

Toinen merkittävä kehitys liittyy yhä laajempaan unionin tason yhdenmukaistamiseen. Poliitikkojen kehittyminen unionin tasolla johtaa unionin lainsäädännön antamiseen. Vuosien saatossa on annettu huomattava määrä lainsäädäntöä. Lukuisia unionin asetuksia ja direktiivejä sovelletaan kaikenlaisilla politiikkojen aloilla. Kuten tiedämme, direktiivit

3 | Asia 33/76, Rewe-Zentralfinanz ja Rewe-Zentral, 16.12.1976, [EU:C:1976:188](#).

4 | Asia 45/76, Comet, 16.12.1976, [EU:C:1976:191](#).

5 | Ks. mm. S. Prechal ja R. J. G. M. Widdershoven, *Inleiding tot het Europees bestuursrecht*, Nijmegen, 2017, s. 410 ja sitä seuraavat sivut.

6 | Tätä kehitystä kuvataan mm. seuraavissa teoksissa: S. Prechal ja R.J.G.M. Widdershoven, *Inleiding tot het Europees bestuursrecht*, Nijmegen, 2017; B. Hessel, *Het recht van de EU voor decentrale overheden*, Nijmegen, 2016, ja A. Hartkamp, *Vermogensrecht algemeen – Europees recht en Nederlands vermogensrecht*, Deventer, 2019.

on saatettava osaksi kansallista oikeutta.⁷ Asetusten täytäntöönpano on sitä vastoin kiellettyä.⁸ Tämä ei kuitenkaan tarkoita, etteivätkö kansalliset täytäntöönpanotoimet olisi tarpeen, jotta asetusta voidaan soveltaa ja jotta se voidaan panna täytäntöön. Päinvastoin, sekä direktiivit että asetukset edellyttävät (mm. niiden täytäntöönpanon osalta) toimivaltaisten kansallisten elinten nimeämistä, kansallisten sääntöjen (esimerkiksi prosessioikeuden säännösten) mukauttamista ja unionin oikeuden yleisten käsitteiden kehittämistä.⁹ Tästä seuraa, että unionin oikeuden saattaminen osaksi kansallista oikeutta, mukaan luettuna soveltaminen ja täytäntöönpano, on suuressa määrin riippuvainen jäsenvaltioiden kansallisista oikeusjärjestyksistä. Ilman kansallisen oikeuden säädöskehystä unionin oikeus olisi hampaatonta. Lyhyesti voidaan todeta, että unionin normien ja sääntöjen on saatava paikkansa kansallisessa säädöskehyksessä. SEU 4 artiklan 3 kohdan mukaan jäsenvaltioiden on huolehdittava siitä, että niiden unionin oikeudesta johtuvat velvoitteet täytetään. Alankomaiden osalta tämä tarkoittaa tietenkin sitä, että unionin normien ja sääntöjen hollanninkielisen version on muodostettava osa Alankomaiden lainsäädäntöä. Hollannin kielen ansiosta myös Alankomaiden viranomaiset voivat soveltaa Brysselissä, Strasbourgissa ja Luxemburgissa kehitettyä oikeutta. Kuten jo totesin, unionin tason yhdenmukaistaminen on lisääntynyt huomattavasti direktiivien, asetusten ja muiden toimien kautta. Tästä syystä yhä enemmän EU-säännöstöä on saatettava osaksi kansallista oikeusjärjestystä. Alankomaissa täytäntöönpanossa turvaudutaan usein jo olemassa oleviin kansallisiin normikokoelmiin kuten siviililakiin, tiettyihin hallinto-oikeudellisiin lakeihin (ympäristöhallinnosta annettu laki, kilpailulaki ym.) ja rikoslainsäädäntöön. Tämä tarkoittaa, että useat Euroopan unionin säännöt ja normit elävät rinnakkain Alankomaiden oikeuden säännösten kanssa. Unionin ja Alankomaiden sääntöjen ja normien välillä vallitsee tietynlainen osmoosi eli vuorovaikutus. Hollannin kielen ansiosta tämä rinnakkaiselo on mahdollista. Unionin säännösten ja määräysten virallisen hollanninkielisen version ansiosta Alankomaiden viranomaiset voivat soveltaa unionin oikeutta läheisessä yhteydessä kansallisen oikeuden kanssa.

Yhä laajemman unionin tasoisen yhdenmukaistamisen vuoksi tällainen samanaikainen soveltaminen on yhä yleisempää ja useille juristeille siitä on tullut osa jokapäiväistä

7 | Ks. SEUT 288 artiklan kolmas kohta.

8 | Mm. asiassa 94/77, Zerbone, 31.1.1978, [EU:C:1978:17](#) tämä johdettiin SEUT 288 artiklan toisesta kohdasta.

9 | Ks. mm. asia 205/82–215/82, *Deutsche Milchkontor ym.*, 21.9.1983, [EU:C:1983:233](#), 17 kohta ja asia C-367/09, *SGS Belgium ym.*, 28.10.2010, EU:C:2010:648, 33 kohta.

toimintaa. Mielestäni unionin politiikka tuodaan tällä tavalla myös lähemmäksi kansalaisia. Esimerkiksi takuuta, johon alankomaalaisella kuluttajalla on oikeus ostoksensa yhteydessä, säännellään pitkälti säännösin, jotka ovat peräisin unionin oikeudesta. On vielä eräs seikka, johon on mielestäni kiinnitettävä huomiota. Kun unionin säännöt omaksutaan saumattomasti osaksi kansallisia lainsäädäntökokonaisuuksia, monet kansalaiset ja jopa osa juristeistakaan eivät enää ymmärrä, että nämä säännöt ovat peräisin Euroopan unionista: ne näyttävät ensi silmäyksellä olevan alankomaalaista alkuperää. Siksi tätä seikkaa kannattaa tuoda esiin, jotta tämä hieno ”duetto unionin oikeuden ja Alankomaiden oikeuden välillä” tulee yleisölle tunnetummaksi.

Termit ja käsitteet

Hollannin kielellä on olennaisen tärkeä rooli saatettaessa unionin oikeutta osaksi Alankomaiden oikeusjärjestystä. Oikeustieteessä kiinnitetään tietenkin paljon huomiota termeihin ja käsitteisiin. Tietyt Alankomaiden oikeuden käsitteet voivat saada unionin oikeuden ansiosta uuden sisällön. Kun tietyille unionin oikeuden käsitteille on virallinen hollanninkielinen termi, muutokset voidaan saattaa suhteellisen yksinkertaisesti osaksi Alankomaiden oikeusjärjestystä. Esimerkkinä voidaan mainita jätteen (afval) käsite.¹⁰ Aluksi tällä käsitteellä tarkoitettiin Alankomaiden oikeudessa ainoastaan esineitä, jotka hävitetään pysyvästi. Unionin tuomioistuimen oikeuskäytäntö osoitti, että tämä lähestymistapa oli liian rajoitettu. Myös aineita, joita voidaan käyttää uudelleen, on pidettävä jätteinä.¹¹ Tämä ei ole semanttinen kysymys vaan kyse on siitä, voidaanko ympäristön ja ihmisten suojelemiseksi annettua lainsäädäntöä soveltaa. Unionin oikeuteen sisältyvän jätteen käsitteen virallisen hollanninkielisen version, joka sisällytettiin Alankomaiden lainsäädäntöön, ansiosta unionin tuomioistuimen tulkinta voitiin omaksua nopeasti kansalliseen oikeuskäytäntöön.

Toinen esimerkki liittyy lupajärjestelmän käsitteeseen. Palveludirektiivi¹² koskee jäsenvaltioiden käyttöön ottamia lupajärjestelmiä. Tällaiset järjestelmät voivat tietysti edellytyksin johtaa palvelujen tarjoamisen vapauden perusteettomiin rajoituksiin.

10 | Ks. J. W. van de Gronden, *De Implementatie van het EG-milieurecht door Nederlandse decentrale overheden*, Deventer, 1998, s. 260–266.

11 | Ks. mm. asia C-129/96, *Inter-Environnement Wallonie*, 18.12.1997, EU:C:1997:628, 31 kohta.

12 | Palveluista sisämarkkinoilla annettu direktiivi 2006/123 (EUVL 2006, L 376, s. 36).

Englanniksi käytetään termiä "authorisation" ja ranskaksi termiä "autorisation". Palveludirektiivin hollanninkielisessä versiossa käytetään hollanninkielistä sanaa "vergunning". Tämän avulla Alankomaiden lainsäätäjän oli mahdollista tätä direktiiviä täytäntöönpannessaan käyttää Alankomaiden hallinto-oikeudessa jo käytössä olevaa termiä "vergunning". Tämä teki täytäntöönpanomenettelystä yksinkertaisempaa. Toimivaltaiselle viranomaiselle on selvää, että kansallisiin päätöksiin, joita kutsutaan hollanniksi nimellä vergunning, on sovellettava palveludirektiiviä. Tässä yhteydessä on hyvin tärkeää, että EU:n palveludirektiivissä käytettyä määritelmää termistä "vergunning" seurataan tarkasti, mikä voi johtaa tarpeeseen mukauttaa Alankomaiden oikeuteen perinteisesti sisältyvää luvan (vergunning) käsitettä. Palveludirektiivin 4 artiklaan sisältyy määritelmä lupajärjestelmästä myös hollannin kielellä,¹³ joten myös tämä määritelmä voidaan ottaa osaksi Alankomaiden oikeuskäytäntöä. Siten ei ole yllättävää, että palveluista annettuun lakiin (Dienstenwet) sisältyy lupajärjestelmän (vergunningstelsel) määritelmä, joka vastaa palveludirektiivissä tehtyä määritelmää.¹⁴

Pyrittäessä yhä enenevässä määrin unionin tason yhdenmukaistamiseen useita unionin oikeuden termejä on otettu osaksi Alankomaiden oikeutta. Juridiselta kannalta katsottuna tämä on haasteellista. Siitä, että käytettävissä on tärkeitä hollanninkielisiä oikeuslähteitä, on tässä kiistatta apua. Alankomaista löytyy jopa esimerkkejä spontaanista yhdenmukaistamisesta. Tuolloin kansallinen lainsäätäjä pyrkii vapaaehtoisesti sellaisiin ratkaisuihin, jotka ovat yhteensopivia unionin oikeuden kanssa, vaikka sillä ei ole tähän velvollisuutta. Tunnetuin esimerkki tästä on Alankomaiden kilpailulaki (Mededingingswet).¹⁵ Tämän lain aineelliset säännökset on johdettu SEUT 101 ja SEUT 102 artiklasta ja

13 | Tämä määritelmä kuuluu seuraavasti: lupajärjestelmällä tarkoitetaan "menettelyä, jonka mukaisesti palveluntarjoajan tai vastaanottajan on käännyttävä toimivaltaisen viranomaisen puoleen saadakseen virallisen päätöksen tai hiljaisen päätöksen, joka oikeuttaa palvelutoiminnan aloittamiseen tai harjoittamiseen".

14 | Palveluista annetun lain (Dienstenwet) 1 §:ssä määritetään lupajärjestelmä seuraavasti: "menettely, jossa palvelujen tarjoajalla tai vastaanottajalla on velvollisuus toteuttaa toimivaltaisessa elimessä toimia luvan saamiseksi".

15 | Ks. Kamerstukken II, 24 707, nro 3, s. 10.

EY:n sulautuma-asetuksesta,¹⁶ vaikka unionin oikeudessa ei tätä edellytetäkään.¹⁷ Perussopimuksen ja sulautuma-asetuksen viralliset hollanninkieliset versiot ovat helpottaneet suuressa määrin tätä prosessia. Asianmukaiset termit ja käsitteet olivat jo olemassa hollanniksi. Tästä syystä lainsäätäjän oli mahdollista käyttää olennaisen tärkeitä kilpailuoikeudellisia käsitteitä kuten yritys, sopimus, määräävä markkina-asema ja keskittymä. Tietyillä termeillä viitataan jopa suoraan vastaaviin käsitteisiin EU-oikeudessa: kilpailulaissa näet säädetään, että tässä laissa tarkoitetuilla termeillä yritys ja sopimus on sama sisältö kuin vastaavilla SEUT 101 artiklassa käytetyillä käsitteillä. Tästä seuraa, että unionin tuomioistuinten oikeuskäytännössä sopimuksen ja yrityksen kaltaisista termeistä vahvistettu tulkinta muodostaa automaattisesti myös tulkinnan Alankomaiden kilpailulain¹⁸ vastaavista käsitteistä.

Eurooppaoikeuden opetus hollanniksi

Oikeustieteen yhä enenevä eurooppalaistuminen on johtanut siihen, että eurooppaoikeuden opetus on saanut Alankomaiden yliopistoissa vakituisen sijan oikeustieteellisten opintojen joukossa. Lisäksi globalisaatio on tuonut mukanaan sen, että oikeustieteen opetuksesta on tullut kansainvälisempää. On herännyt kysymys, pitäisikö EU-oikeuteen liittyviä aineita opettaa kokonaan englanniksi. Mielestäni tähän ei voida antaa yksioikoista vastausta. Yhtäältä on tärkeää, että juristit kykenevät keskustelemaan tärkeistä kysymyksistä muista maista peräisin olevien kollegoidensa kanssa. Toisaalta heidän tehtävänä on soveltaa eurooppaoikeutta kansallisella tasolla. Tästä syystä on suotavaa, että eurooppaoikeutta opetetaan Alankomaiden yliopistoissa sekä englanniksi että hollanniksi. Ensimmäisenä vuonna opiskelijat voivat tutustua eurooppaoikeuteen omalla kielellään ja he voivat opiskella tätä oikeudenalaa rinnakkain kansallisen oikeuden kanssa, johon he tietenkin myös tutustuvat ensimmäistä kertaa tässä vaiheessa opintojaan. Myöhemmässä vaiheessa opiskelijat voivat perehtyä eurooppaoikeutta

16 | Yrityskeskittymien valvonnasta annettu asetus (EY) N:o 139/2004 (EUVL 2004, L 24, s. 1).

17 | Osa kilpailuoikeuden soveltamista koskevista kysymyksistä kuuluu kuitenkin pakollisen yhdenmukaistamisen piiriin. Ks. jäsenvaltioiden kilpailuviranomaisten täytäntöönpanovalmiuksien parantamiseksi ja sisämarkkinoiden moitteettoman toiminnan varmistamiseksi annettu direktiivi 2019/1 (EUVL 2019, L 11, s. 3).

18 | Eri menetelmistä, joilla kilpailulakia on pyritty mukauttamaan unionin oikeuteen, ks. M. R. Mok, *Kartelrecht I Nederland: de Mededingingswet*, Deventer, 2004, s. 69–72.

koskeviin kysymyksiin ja aiheisiin englanniksi. Kokemukseni opetuksesta Radboud Universiteit Nijmegenissä, jossa opetan eurooppaoikeutta, on, että tämä monikielisyys on rikkaus. Opiskelijat tiedostavat siten unionin oikeuden monikielisen ulottuvuuden. Lisäksi heille tulee selväksi, että eurooppaoikeuden harjoittaminen saavuttaa täyden tehokkuutensa, jos siinä otetaan huomioon kansallinen oikeuskehys. Siksi myös Nijmegenin European Law Schoolin opiskelijoille opetetaan Alankomaiden oikeuden perusteita eurooppaoikeuden ja kansainvälisen oikeuden ohella. Kuten jo totesin, hollanti on oikeuskieli, koska sitä käytetään oikeudenkäynneissä Alankomaiden tuomioistuimissa. On hyvin tärkeää, että tulevilla eurooppaoikeuden asiantuntijoilla on syvä tuntemus siitä kansallisesta oikeuskehystä, jossa he aikovat soveltaa asiantuntemustaan, samoin kuin kielestä, jota tässä yhteydessä käytetään. On esimerkiksi tärkeää tietää, mitä vahingonkorvausvastuun perustavalla tapahtumalla (onrechtmatige daad) tarkoitetaan Alankomaiden oikeudessa, kun on selvitetävä, onko Alankomaiden valtion laitos unionin tuomioistuimen asiassa *Francovich* vahvistaman oikeuskäytännön¹⁹ perusteella vastuussa vahingosta, jota on aiheutunut unionin oikeuden rikkomisesta. Toinen esimerkki liittyy avustuksen myöntämiseen. Jos tuki halutaan riitauttaa sillä perusteella, että sen väitetään olevan unionin oikeuden vastainen valtiontuki, on tärkeää selvittää, onko tämä tuki myönnetty sellaisella päätöksellä, joka voidaan riitauttaa Alankomaiden hallintotuomioistuimissa.

Monikielisyys tarkoittaa Nijmegenissä sitä, että huomiota kiinnitetään paitsi englannin ja hollannin, myös ranskan kieleen. Opiskelijat voivat suorittaa European Law School-bachelor-ohjelmassa juridisen kääntämisen erikoistumiskurssin. Tämän kurssin tarkoituksena on tutustuttaa opiskelijat oikeudellisten tekstien kääntämiseen ranskasta hollantiin. Ranskan kielellä on perinteisesti ollut keskeinen merkitys eurooppaoikeudessa. Ranskahan on unionin yleisen tuomioistuimen ja unionin tuomioistuimen työskentelykieli. Juridisen kääntämisen kurssilla opiskelijat oppivat, millä tavalla unionin oikeutta harjoitetaan unionin tuomioistuimissa. Opiskelijat voivat seurata luentoja, joilla käsitellään kääntämistä ja unionin oikeuteen liittyviä tärkeitä seikkoja, ja he saavat konkreettisia ohjeita siihen, miten juridisia tekstejä on käännettävä ranskasta hollantiin. Luennoitsijoilla on paljon käytännön kokemusta aiheesta. Koen Wolfs, joka on unionin tuomioistuimen hollanninkielen käännösyksikön päällikkö, osallistuu myös tähän kurssiin sekä luennoitsijana että innoittajana. Mielestäni ranskan kielen lisääminen

19 | Ks. mm. yhdistetyt asiat C-6/90 ja C-9/90, *Francovich* ym., 19.11.1991, [EU:C:1991:428](#), ja yhdistetyt asiat C-46/93 ja C-48/93, *Brasserie du Pêcheur ja Factortame*, 5.3.1996, [EU:C:1996:79](#).

opetussuunnitelmaan rikastuttaa huomattavasti Nijmegenin European Law Schoolin koulutusohjelmaa. Juridisen kääntämisen erikoistumiskurssi korostaa unionin tasolta kansalliselle tasolle tapahtuvan käännöstyön merkitystä.

Lisäksi opiskelijat voivat juridisen kääntämisen erikoistumiskursseilla tutustua kääntäjän ammattiin. Niiden, joiden tehtävänä on kääntää esimerkiksi tuomio ranskasta hollanniksi, panosta EU-oikeuden saattamisessa osaksi kansallista oikeusjärjestystä ei pidä aliarvioida. Unioni perustuu monikielisyteen ja siksi kääntäjillä on olennaisen tärkeä tehtävä.

Mielestäni tällaiset taidot ovat varmasti hyödyllisiä kaikenlaisissa tehtävissä (kääntäjien työn lisäksi). Opiskelijat saavat tuntemusta eurooppaoikeuden monikielisestä aspektista. Jos he työskentelevät myöhemmin esimerkiksi oikeuslaitoksessa, ranskan kielen taidosta on heille apua tiettyjen tuomioiden ja EU-säännösten tulkinnassa. Saattaa myös olla, että heidän on tehtävässään oikeuslaitoksen palveluksessa osallistuttava ennakkoratkaisukysymysten esittämiseen asioissa, joissa ovat kyseessä unionin oikeuteen liittyvät kysymykset. He voivat kysymyksiä muotoillessaan ottaa huomioon sen, että nämä kysymykset on käännettävä muun muassa ranskaksi. Jos he työskentelevät myöhemmin virkamiehinä ministeriöissä ja ovat tekemisissä unionin oikeutta koskevien kysymysten kanssa, he voivat myötävaikuttaa niiden ratkaisemiseen konsultoimalla relevantteja oikeuslähteitä ranskaksi ja tietenkin myös englanniksi.

Lopuksi

Hollannin kielellä on suuri merkitys eurooppaoikeuden harjoittamisessa. Euroopan unionin säännökset on saatettava osaksi kansallista oikeusjärjestystä ja tämä täytäntöönpano on siksi suurella määrällä riippuvainen kansallisesta oikeudesta. Unionin toimien virallinen hollanninkielinen versio helpottaa unionin oikeuden saattamista osaksi Alankomaiden oikeusjärjestystä ja siten myös toimien tosiasiallista täytäntöönpanoa. Hollannin kieli on tällöin liittävä tekijä unionin oikeuden ja Alankomaiden kansallisen oikeusjärjestyksen välillä. Monikielisyys on unionin oikeuden tärkeä osa. Se, että unionin oikeuden merkittäviä lähteitä on saatavilla useilla kielillä, tuo Euroopan unionin ja unionin oikeuden, joka perustuu jäsenvaltioiden erilaisiin oikeustraditioihin, lähemmäksi kansalaisia ja yksityisiä oikeussubjekteja.

Monikielisyyden merkitys tulevaisuuden eurooppalaiselle yliopistolle

— **Prof. Dr. Jan Wouters**

Jan Wouters on kansainvälisen oikeuden ja kansainvälisiä järjestöjä koskevan oikeuden professori ja hänellä on Jean Monnet ad personam -oppituoli KU Leuvenissa, jossa hän on myös Instituut voor Internationaal Rechtin ja Leuven Centre for Global Governance Studiesin johtaja sekä Raad voor Internationaal Beleidin puheenjohtaja. Hän on Koninklijke Vlaamse Academie van België'n jäsen ja vieraileva professori Columbia Universityssä, College of Europessa Bryggessä sekä Paris 2 Panthéon-Assas-, Sciences Po- ja LUISS -yliopistoissa, ja asianajaja Brysselin asianajajayhteisössä (Belgia).

Johdanto

Tässä puheenvuorossa esitän pohdintoja monikielisyyden merkityksestä tulevaisuuden eurooppalaiselle yliopistolle. Olen työskennellyt Euroopan yhdentymisen ja Euroopan rikkaan kulttuurisen monimuotoisuuden parissa koko yliopistourani ajan, ja esitän tässä henkilökohtaisia näkemyksiäni professorina. Eurooppaoikeus on aina kiehtonut minua yhdentymisen välineenä, mutta näen sen myös erinomaisena välineenä vuoropuhelussa jäsenvaltioiden kansallisten ja alueellisten kulttuurien ja oikeusjärjestysten sekä kansainvälisen oikeuden kanssa, johon eurooppalainen oikeusjärjestelmä perustuu.¹

Kun valmistuin Antwerpenin yliopistosta heinäkuussa 1987, Euroopan yhtenäisasiakirja oli juuri tullut voimaan. Moni ei enää muista, että tämä sopimus merkitsi tärkeää nousukautta Euroopan yhdentymiselle, eikä ainoastaan vuoden 1992 sisämarkkinahankkeen, vaan myös Euroopan poliittisen yhteistyön (yhteisen ulko- ja turvallisuuspolitiikan (YUTP) edeltäjä), Euroopan ympäristöpolitiikan, Euroopan parlamentin kasvavan roolin ja useiden muiden alojen osalta. Ensimmäinen julkaisuni vuodelta 1988 koski pääomanliikkeiden vapauttamista Euroopassa; tämä ala oli jäänyt useiden vuosien ajan ETY:n perustamissopimuksessa vahvistettujen perusvapauksien varjoon. Erityisesti Maastrichtin sopimus vuodelta 1992 muodosti historiallisen läpimurron Euroopan mantereen yhdentymisessä ja toi mukanaan sekä integraation voimakkaan syvenemisen (talous- ja rahaliitto ”kattona” tulliliitolle ja sisämarkkinoille) että laajentumisen (poliittinen unioni, johon kuuluu unionin kansalaisuus, YUTP, yhteistyö oikeus- ja sisäasioissa ym.).

Maastrichtin sopimuksella EY:n perustamissopimukseen lisättiin myös kulttuuria koskeva luku. Tästä sai alkunsa kaunis muotoilu, jonka mukaan yhteisö, ja myöhemmin unioni, ”myötävaikuttaa siihen, että jäsenvaltioiden kulttuurit kehittyvät kukoistaviksi pitäen arvossa niiden kansallista ja alueellista monimuotoisuutta ja korostaen samalla niiden yhteistä kulttuuriperintöä”²; eli yhtenäisyys moninaisuudessa! Kirjoittaessani Maastrichtin sopimusta käsittelevää kirjaa³ vuosina 1994–1996 käytin perustamissopimuksen kaikkia

1 | Valitettavasti kansainvälisen oikeuden ja eurooppaoikeuden välillä on nykyisin jännitteitä. Ks. aikaisempi artikkeli: J. Wouters, ”The Tormented Relationship between International Law and EU Law” teoksessa P. H. F. Bekker, R. Dolzer ja M. Waibel (toim.), *Making Transnational Law Work in the Global Economy. Essays in Honour of Detlev Vagts*, Cambridge, Cambridge University Press, 2010, 198–221.

2 | Nykyisin Euroopan unionin toiminnasta tehdyn sopimuksen (SEUT) 167 artiklan 1 kohdassa.

3 | Ks. W. Devroe ja J. Wouters, *De Europese Unie. Het Verdrag van Maastricht en zijn uitvoering: analyse en perspectieven*, Leuven, Peeters, 1996, jolle myönnettiin Stibbe-palkinto.

silloisia kieliversioita. Se sai minut voimakkaasti tiedostamaan juridisen monikielisyyden valtavan voiman. Ja se lisäsi ihailuani EU:n kääntäjiä kohtaan: koettakaapa esimerkiksi kääntää toissijaisuusperiaatteen⁴ hankala määritelmä yhdenmukaisesti kaikille unionin virallisille kielille! Suuri kunnioitukseni EU:n kääntäjiä ja tulkkeja kohtaan heräsi jo työskennellessäni yhteisöjen tuomioistuimessa lakimiesavustajana vuosina 1991–1994, jolloin käännösyksiköillä oli täysi työ kääntää niitä toisinaan hyvinkin pitkiä ratkaisuehdotuksia (joissa oli huomattava määrä alaviitteitä), joita julkisasiamies Walter van Gervenin kabinetista niille toimitettiin.⁵

Vuoden 2017 lopusta lähtien olen myös ollut tiiviisti mukana eurooppalaisten yliopistojen alliansseihin liittyvässä toiminnassa ja auttanut luomaan perustan yhdelle tällaiselle allianssille nimeltään Una Europa.⁶ Tässä yhteydessä olemme viime vuosina tehneet lujasti töitä paitsi luodaksemme perustan tulevaisuuden yliopistolle, jossa monikielisyys on keskeisessä asemassa, myös perustaaksemme yhteisen monitieteisen Eurooppa-tutkimuksen kandidaatin (bachelor) tutkinnon, jossa monikielisyys on yksi keskeisistä painopisteistä. Seuraavaksi selostan niitä tarkemmin.

Eurooppalaiset yliopistot -aloite ja Una Europa

Ranskan presidentti Emmanuel Macron vetosi Sorbonnessa 26.9.2017 pitämässään kuuluisassa puheessa lämpimästi eurooppalaisten yliopistojen puolesta:

”Ehdotan, että perustetaan eurooppalaisia yliopistoja, jotka muodostavat useiden Euroopan maiden yliopistoverkoston, joissa jokainen opiskelija opiskelee ulkomailla ja suorittaa kursseja vähintään kahdella kielellä ja joissa toteutetaan myös pedagogisia innovaatioita ja huippututkimusta. Meidän on sitouduttava rakentamaan vuoteen

4 | Sisältyy nykyisin Euroopan unionista tehdyn sopimuksen (SEU) 5 artiklan 3 kohtaan; sen alkuperäinen versio oli EY:n perustamissopimuksen 3 B artiklassa.

5 | Käännösyksiköiden esitettyä vastalauseen yhteisöjen tuomioistuimen hallinnollinen kokous valmisti muistion, joka koski alaviitteiden ylenpalttista käyttöä tiettyjen julkisasiamiesten ratkaisuehdotuksissa. Julkisasiamies Walter van Gerven laati tämän jälkeen itse muistion, jossa hän siteerasi Peter Shafferin näytelmää *Amadeus*. Siinä keisari Jozef II huomauttaa Mozartille, että tämän oopperassa *Die Entführung aus dem Serail* on ”liikaa nuotteja”. Mozart vastaa: ”Nuotteja on juuri niin monta kuin tarvitaan, majesteetti. Ei enempää eikä vähempää.”

6 | Ks. <https://www.una-europa.eu/>.

2024 mennessä vähintään kaksikymmentä tällaista yliopistoa, mutta meidän on jo seuraavasta syyslukukauden alusta alkaen rakennettava ensimmäiset yliopistot, joissa on todelliset eurooppalaiset lukukaudet ja todelliset eurooppalaiset tutkinnot.”⁷

Ranskan presidentin ehdotus sai tukea Göteborgin ja Brysselin huippukokouksissa syksyllä 2017 ja se tuli tunnetuksi nimellä ”Eurooppalaiset yliopistot -aloite”. Myös 14.12.2020 kokoontuneen Eurooppa-neuvoston päätelmissä todetaan heti eurooppalaisia yliopistoja koskevan maininnan jälkeen, että tavoitteena on myös ”kieltenoppimisen tehostaminen, jotta nykyistä useammat nuoret puhuisivat vähintään kahta eurooppalaista kieltä oman äidinkiellensä lisäksi”.⁸

Innostuimme KU Leuvenissa tästä aloitteesta välittömästi. Keväällä 2018 loimme perustan yliopistoyhteistyölle Pariisissa ja Bolognassa pidetyissä kokouksissa, joita seurasivat perusteelliset keskustelut Madridissa ja Berliinissä saman vuoden kesällä. Näin syntyi Una Europa, joka on ainutlaatuinen allianssi, jonka muodostavat nykyisin yhdeksän johtavaa eurooppalaista yliopistoa: Freie Universität Berlin, Alma Mater Studiorum Università di Bologna, University of Edinburgh, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, Helsingin yliopisto / Helsingfors universitet, KU Leuven, Universidad Complutense de Madrid, Université Paris 1 Panthéon-Sorbonne ja Universiteit Leiden.⁹ Hankkeen monikielisyys näkyy heti jo yliopistojen nimissä!

Una Europa ei ole pelkkä eurooppalaisten yliopistojen välinen konsortio tai hanke. Edes sana ”allianssi” ei kuvasta täysin sen lukuisia mahdollisuuksia. Pohjimmiltaan kyse on työmme urauurtavasta, ainutlaatuisesta, yhä tiiviimmästä yhtenäisyydestä ja yhdentymisestä yhä useammilla tutkimusta, koulutusta ja yhteiskuntaa koskevilla aloilla eli siis todellisesta tulevaisuuden eurooppalaisesta yliopistosta. Aloitimme Eurooppa-tutkimuksesta, kulttuuriperinnöstä, kestävästä kehityksestä, datatieteestä ja tekoälystä, mutta nyt mukaan on tullut myös terveyden ja tulevaisuuden materiaalien kaltaisia aloja. Emme ole myöskään mitään aloittelijoita: useimmilla kumppaniyliopistoilla on takanaan satoja vuosia – joskus lähes 1 000 vuotta – henkistä historiaa, ja yhdessä opetamme 450 000 opiskelijaa, puhumattakaan digitaalisista oppimisryhmistä (joita on miljoonia).

7 | <https://www.elysee.fr/emmanuel-macron/2017/09/26/initiative-pour-l-europe-discours-d-emmanuel-macron-pour-une-europe-souveraine-unie-democratique>.

8 | <https://www.consilium.europa.eu/media/32430/14-final-conclusions-rev1-fi.pdf>.

9 | Lähiaikoina mukaan tulee kymmenes ja yhdestoista kumppani, mutta tältä osin olen vielä vaitiolovelvollinen.

Una Europa on määrätietoisesti valinnut alusta asti monikielisyyden: käytämme kumppaniyliopistoissa yhdeksää kieltä: englantia, espanjaa, hollantia, italiaa, puolaa, ranskaa, ruotsia, saksaa ja suomea. Kannattaa lukea tulevaisuuden yliopistoa koskeva ohjelmajulistus, jossa Una Europa paljastaa sisimmän olemuksensa. Tässä ohjelmajulistuksessa korostetaan muun muassa, että Una Europa on ”tiedon, ideoiden ja arvojen kokonaisuus, joka kehittyy vapaasti rajoista, välineistä ja ajasta riippumatta, ei pelkkä fyysinen paikka”, ja ”monimuotoisen ihmisyyden peili, joka heijastaa kulttuureja ja kieliä, tapoja ja murroksia”.¹⁰ Monikielisyys on keskeisellä sijalla muiden keskeisten tavoitteiden, kuten tieteidenvälisyyden, osallisuuden, innovoinnin, vuorovaikutteisuuden, vaikuttavuuden ja kansainvälisen avoimuuden, joukossa.

Osoituksena monikielisyyteen sitoutumisestaan Una Europa aikoo tulevaisuudessa avata kaikkien yliopistojen kielikurssit toistensa opiskelijoille, ottaa käyttöön keskusteluvaihtoa,¹¹ antaa opiskelijoille mahdollisuuden seurata kursseja muilla kuin kotiyliopistonsa kielillä virtuaalisen liikkuvuuden ja opetushenkilöstön liikkuvuuden avulla sekä luoda MOOC-opintokokonaisuuksia,¹² joilla edistetään kielten opiskelua alkeistasolla. Selostan jäljempänä monikielisyyttä uudessa yhteisessä Eurooppa-tutkimuksen kandidaatin tutkinnossa.

Una Europan näkemys on yhdenmukainen EU:n neuvoston 22.5.2019 ”kokonaisvaltaisesta lähestymistavasta kielten opetukseen ja oppimiseen” antaman suosituksen¹³ kanssa, vaikka suosituksessa keskitytäänkin perus- ja keskiasteen koulutukseen sekä ammatilliseen koulutukseen. Neuvoston toteamusta kielitietoisuudesta kouluissa voitaisiin kuitenkin soveltaa soveltuvin osin myös yliopistokoulutukseen:

”Koulujen kielitietoisuus voisi sisältää tietoisuuden ja ymmärryksen kaikkien oppilaiden luku- ja monikielitaidosta, myös sellaisten kielten taidosta, joita ei opeteta kyseisessä koulussa. Koulut voivat erottaa toisistaan eri monikielitaidon tasoja asiayhteyden

10 | Ks. <https://www.una-europa.eu/about>.

11 | Keskusteluvaihdossa kieltä opitaan kahden henkilön välisessä vaihdossa, jossa kumpikin keskustelee toisen osallistujan kanssa omalla ensimmäisellä kielellään, jonka toinen henkilö haluaa oppia.

12 | MOOC, joka on lyhenne sanoista ”massive open online course”, on massiivinen avoin verkkokurssi, jossa kurssimateriaali (johon voi sisältyä kirjallista ja audiovisuaalista materiaalia) jaetaan verkossa, jolloin osallistujien ei tarvitse olla tietyssä paikassa.

13 | Euroopan unionin virallinen lehti, 5.6.2019, C 189, s. 15.

ja kielenkäyttötarkoituksen mukaan sekä kunkin oppijan olosuhteiden, tarpeiden, kykyjen ja kiinnostuksenkohteiden mukaan.”¹⁴

On kuitenkin jokseenkin yllättävää, että huolimatta kaikesta siitä huomiosta, jota eurooppalaiset poliittiset päättäjät ovat kiinnittäneet eurooppalaisia yliopistoja koskevaan aloitteeseen, ei näyttäisi olevan yhtään poliittista asiakirjaa, jossa käsiteltäisiin monikielisyyttä (tai sen puutetta) yliopistotasolla. Euroopan komissio toteaa 30.9.2020 antamassaan tiedonannossa ”Eurooppalaisen koulutusalueen toteuttaminen vuoteen 2025 mennessä”, että ”kieltenopiskelun ja monikielisyyden edistäminen” on osa eurooppalaisen koulutusalueen laatutavoitetta, sillä ”kyky puhua useita kieliä on edellytys sille, että on mahdollista opiskella ja työskennellä ulkomailla ja tutustua Euroopan kulttuuriseen monimuotoisuuteen. Kielitaidon avulla opiskelijat ja opetushenkilöstö voivat hyödyntää todellista eurooppalaista koulutusalueutta.”¹⁵ Mutta komissio ei tee tältä osin mitään uusia ehdotuksia, vaan viittaa pääasiallisesti edellä mainittuun neuvoston suositukseen vuodelta 2019, joka ei koske yliopistotasoa.

Myöskään Erasmus+-ohjelman vuoden 2022 ehdotuspyyntö eurooppalaisille yliopistoille ei ole erityisen täsmällinen tältä osin.¹⁶ Vaikka eurooppalaisia yliopistoja kehoitetaan sitoutumaan eurooppalaisen koulutusalueen poliittisiin tavoitteisiin, mukaan lukien monikielisyys, tämä ei poikkea ensimmäisestä vuoden 2018 ehdotuspyynnöstä eurooppalaisille yliopistoille. Vaikuttaa siltä, että Euroopan komission näkemys monikielisyydestä ei ole juurikaan kehittynyt viime vuosina. Korkeakouluja koskevasta EU:n strategiasta 18.1.2022 annetussa komission tiedonannossa ei ole mitään mainintaa monikielisyydestä tai tähän liittyvistä erityisistä aloitteista tai toiminnoista.¹⁷

14 | Suosituksen johdanto-osan 16. perustelukappale.

15 | Euroopan komissio, Eurooppalaisen koulutusalueen toteuttaminen vuoteen 2025 mennessä, tiedonanto Euroopan parlamentille, neuvostolle, Euroopan talous- ja sosiaalikomitealle ja alueiden komitealle, 30.9.2020, COM(2020) 625 final, s. 7.

16 | Ks. <https://erasmus-plus.ec.europa.eu/news/2022-erasmus-european-universities-call>.

17 | Euroopan komissio, Korkeakouluja koskeva EU:n strategia, tiedonanto Euroopan parlamentille, neuvostolle, Euroopan talous- ja sosiaalikomitealle ja alueiden komitealle, 18.1.2022, COM(2022) 16 final.

Yhteinen Eurooppa-tutkimuksen kandidaatin tutkinto

Lukuvuodesta 2022–2023 alkaen Una Europa -yliopistot tarjoavat yhteistä monitieteistä ”Joint Bachelor of Arts in European Studies” (BAES) -opintokokonaisuutta.¹⁸ Tätä varten ne ovat käyneet läpi vaativan akkreditointiprosessin, johon kuului Alankomaiden ja Flanderin akkreditointiorganisaation (NVAO) osalta vuonna 2021 nk. eurooppalainen lähestymistapa yhteisten ohjelmien laadunvarmistukseen (European Approach for Quality Assurance of Joint Programmes),¹⁹ että useita kansallisia menettelyjä.

BAES-opintokokonaisuudessa tavoitteena on opettaa Euroopasta ja muualta maailmasta tuleville opiskelijoille kaikkea sitä, mikä kuuluu Eurooppaan: sen perusarvot, historia, politiikka, toimielimet, talous, yhteiskunta, oikeus, ... sekä kulttuuri-identiteetti ja monimuotoisuus. Tämän uuden ohjelman opetustavoitteissa mainitaan nimenomaisesti monikielisyys: ohjelman – joka on kolmivuotinen ja jonka laajuus on 180 opintopistettä eurooppalaisen opintosuoritusten ja arvosanojen siirtojärjestelmän (ECTS) mukaisesti – päätyttyä opiskelijoiden on kyettävä ilmaisemaan itseään vähintään yhdellä eurooppalaisella kielellä äidinkiensä ja englannin kielen lisäksi, jotta he voivat toimia monikielisessä eurooppalaisessa todellisuudessa. Miten aiomme saavuttaa tämän?

Monikielisyyteen kiinnitetään paljon huomiota ennen kaikkea tämän kandidaattiohjelman pakollisessa osassa, jota kutsutaan nimellä *truncus communis*. Una Europa -yliopistoista neljä (Bologna, Krakova, Leuven ja Madrid) tarjoaa tällä hetkellä tätä *truncus communis* -ohjelmaa. Se on tehokas yhdistelmä yhtäältä johdantokursseja humanististen tieteiden ja yhteiskuntatieteiden keskeisiin tieteenaloihin, joita kaikkia opetetaan eurooppalaisesta näkökulmasta (taloustiede, filosofia, historia, valtiotiede, oikeustiede, ja lisäksi syventäviä kursseja Euroopan taloudesta, kansainvälisistä suhteista sekä eurooppaoikeudesta ja kansainvälisestä oikeudesta), ja toisaalta erittäin monitieteisiä kursseja, joihin kuuluu erityisesti kaksi laajaa opintokokonaisuutta Euroopan kulttuureista ja yhteiskunnista, sekä Euroopan yhdentymisestä. Tutkimustaitojen ja -menetelmien oppimiseen kiinnitetään myös paljon huomiota, sillä koulutusohjelman lopussa opiskelijoiden on laadittava monitieteinen kandidaatin tutkielma. *Truncus communis* -ohjelman puitteissa tarjotaan yhteinen kielikurssi, jolla varmistetaan, että opiskelijat osaavat ilmaista itseään vähintään

18 | Ks. tarkemmin osoitteessa <https://www.una-europa.eu/stories/introducing-the-una-europa-joint-bachelor-in-european-studies>, <https://baes.una-europa.eu/overview>, ja www.jointbaes.eu.

19 | https://www.eqar.eu/assets/uploads/2018/04/02_European_Approach_QA_of_Joint_Programmes_v1_0.pdf

yhdellä eurooppalaisella kielellä äidinkiellensä ja englannin lisäksi, ja lisätään heidän kykyään työskennellä ja tehdä tutkimusta monikielisessä ympäristössä.

Monikielisyys pysyy kuitenkin keskeisenä myös truncus communis -ohjelman jälkeen, koska silloin alkaa Euroopan sisäisen liikkuvuuden vaihe. Toisesta lukuvuodesta alkaen opiskelijoiden on valittava, haluavatko he jatkaa opintojaan yhdessä tai mahdollisesti jopa kahdessa muussa Una Europa -yliopistossa. Tämä hyödyttää myös eurooppalaisten kielten ja kulttuurien tuntemusta, sillä kaikki kumppanuusyliopistot tarjoavat kursseja myös omilla kielillään.

Lopuksi BAES-opintokokonaisuuden toisen ja kolmannen vuoden erikoistumisvaiheessa, jossa opiskelijat voivat valita noin 20 pääaineen ja 30 sivuaineen välillä, tarjolla on myös kielten ja kulttuurin opintosuunta.

Joitakin kriittisiä näkökohtia

Vaikka Una Europan tulevan strategian ja erityisesti BAES-opintokokonaisuuden suunnittelun ja toteuttamisen osalta on työskennelty valtavasti – on muistettava, että tämän ohjelman oli oltava yhteensopiva kaikkien Una Europa -maiden kansallisten ja/tai alueellisten säännösten kanssa, mikä oli valtava haaste – on tärkeää tarkastella kriittisesti saavutettuja tuloksia ja jatkosuunnittelua erityisesti monikielisyyden näkökulmasta.

On kiistaton tosiasia, että myös Yhdistyneen kuningaskunnan erottua Euroopan unionista englannin kieli on Euroopan yliopistojen lingua franca. Se on Una Europan ja sen elinten työkieli. Tämä on tietenkin valinta, johon on päädytty tehokkuussyistä, vaikka onkin ymmärrettävä, ettei kaikkien englannin kielen taito ole yhtä hyvä ja että monille Una Europa -yliopistoyhteisön jäsenille on valtava ponnistelu ajatella, puhua ja kirjoittaa englannin kielellä. Eurooppalaisella yliopistoallianssilla ei kuitenkaan ole resursseja työskennellä jatkuvasti tulkkien ja kääntäjien kanssa.

Englannin kielen ylivalta jättää luonnollisesti jälkensä myös koulutustarjontaan. Jotta koulutusta voitaisiin tarjota mahdollisimman monille opiskelijoille, suurin osa Una Europan järjestämistä kursseista – olipa kyse sitten BAES-ohjelmasta, tohtorinkoulutusohjelmista tai MOOC-kursseista – on pääasiassa englanninkielisiä. Jotta koulutustarjonta olisi houkutteleva BAES-ohjelmaa tai muita kursseja suorittaville tuleville opiskelijasukupolville riippumatta siitä, mistä päin Eurooppaa tai maailmaa he tulevat, Una Europa -yliopistojen englanninkieliseen opetustarjontaan tullaan epäilemättä panostamaan edelleen merkittävästi.

Meidän on pysyttävä tässä yhteydessä valppaina, jotta opetus omalla kielellämme ja yleisemmin rikas kulttuurinen monimuotoisuutemme eivät kärsi tästä. Ei ole suotavaa, että oppiaineita tarjottaisiin englanniksi pelkästään siksi, että saataisiin aikaan kiinnostavampia yhteisiä opintokokonaisuuksia esimerkiksi eurooppalaisen yliopistoallianssin puitteissa.

Vaikuttaa itsestään selvältä, että opiskelijoiden, jotka opiskelevat vähintään yhden lukukauden tai jopa kaksi tai kolme lukukautta samassa yliopistossa (kuten BAES:n truncus communis -ohjelman yhteydessä), olisi hallittava kyseisen yliopiston ja sen elinympäristön ensimmäinen kieli vähintään alkeistasolla, mutta käytännössä näin ei useinkaan ole. Henkilökohtainen kokemukseni Erasmus-vaihto-ohjelman opiskelijoista Leuvenissa on, että ainakaan Flanderissa näin ei usein ole. Mielestäni meidän on uskallettava suhtautua tähän kriittisesti ja etsittävä kannusteita ja keinoja, jotta ulkomaalaiset opiskelijat oppivat peruskäsitteitä myös hollannin kielellä. Sama koskee kaikkia muita Una Europa -yliopistoja, jotka tarjoavat truncus communis -ohjelmaa tai liikkuvuutta BAES:n myöhempinä vuosina. Kyse ei ole vain opinto-ohjelmasta vaan myös kulttuuritarjonnasta ja sosiaalisesta elämästä vastaanottavassa yliopistossa ja sitä ympäröivässä elinympäristössä. Opiskelijayhteisön, vaikka se olisikin erittäin kansainvälinen, ei pidä olla täysin erillään muusta maailmasta. Tämä voi johtaa vaaralliseen eristäytymiseen ja hyvin keinotekoisesti erotettuihin elämänpiireihin, joissa ei usein ole juuri minkäänlaista vuorovaikutusta paikallisten opiskelijoiden ja heidän elinympäristönsä kanssa. Paikallisyhteisöillä on oikeus odottaa, että ulkomaalaiset opiskelijat pystyvät keskustelemaan heidän kanssaan näiden yhteisöjen äidinkielellä ainakin alkeistasolla. Jos emme saavuta tätä, "Eurooppa" on vaarassa jäädä ainaiseksi eliitin hankkeeksi. Tällöin emme voi luoda perustaa Euroopalle, joka on kestävä ja yhtenäinen sekä sisäisesti että maailmalla.

Niin monta maailmaa kuin kieliä

— Katarzyna Kłosińska

Katarzyna Kłosińska on professori Varsovan yliopistossa ja kielitieteilijä, joka on perehtynyt nykyaikaiseen puolan kieleen. Hän on ollut vuodesta 2019 alkaen puolan kielen neuvoston puheenjohtaja Puolan tiedeakatemian presidiumissa (hän oli sen tiedesihteeri vuosina 1999–2019). Tieteellisen toimintansa lisäksi hän tekee työtä kieltä koskevan tiedon levittämiseksi. Suuri yleisö tuntee hänet säännöllisistä radiolähetyksistä, joita hän on juontanut vuodesta 2004 alkaen. Vuodesta 2018 alkaen hän on johtanut työtä Varsovan yliopiston kielitieteellisessä observatoriossa, jossa on laadittu puolalaisten neologismien sanakirja.

Kieli on maailma. Meidän ympärillämme oleva maailma – maailma, joka ympäröi meitä. Maailma meidän sisällämme – ajatustemme, kokemustemme ja mielikuvituksemme maailma. Ihmisten välinen maailma – meidän välistemme suhteiden maailma ja maailma, joka muodostuu keskusteluista ja tekstien lukemisesta.

Kieli ilmentää ulkomaailmaa: esineitä, ilmiöitä, tilanteita, tapahtumia – se erottelee todellisuuden yksittäiset elementit, nimeää, kuvaa, luokittelee ja arvottaa ne, ja osoittaa niiden väliset suhteet. Tällä tavoin se antaa todellisuudelle järjestyksen, jonka avulla voimme liikkua tässä todellisuudessa ja ymmärtää sitä: havainnoimme maailmaa, jossa ”jokin” muistuttaa aina ”jotakin muuta”, ja me löydämme tämän samankaltaisuuden sanojen ja kieliopillisten muotojen avulla. Näin voimme esimerkiksi kuvitella, mikä on itseään monistava haitallinen tietokoneohjelma, koska sillä on sama nimi kuin kehoomme hyökkäävällä tarttuvalla oliolla: virus.

Äidinkieliset puhujat ovat yleensä tuskin tietoisia siitä, missä määrin heidän ajattelunsa on kielen leimaamaa. Puolalaisen miehen tai puolalaisen naisen on ennen monikossa olevan verbin käyttöä tiedettävä, yhdistetäänkö verbi (vaikka vain ajatuksissa) substantiiviin, joka nimeää miehiä, vai substantiiviin, joka viittaa naisiin, eläimiin, lapsiin tai esineisiin. Ensimmäisessä tapauksessa hän käyttää maskuliinista persoonamuotoa, toisessa neutraalia persoonamuotoa. Tämä kieliopillinen luokka ”jakoi” maailman kahteen ryhmään: miehet ja muut (minkä vuoksi puolaa puhuvat naiset pitävät puolaa joskus naisvihamielisenä kielenä – tällöin on kuitenkin kyse yksinkertaistuksesta, jota ei voida hyväksyä). Kun slovenialainen puhuu useammasta kuin yhdestä esineestä, hänen on täsmennettävä, kuinka paljon on ”enemmän kuin yksi”: kaksi vai enemmän kuin kaksi. Slovenian kielessä on muista kielistä tuttujen yksikön ja monikon lisäksi kaksoisluku (joka muuten oli myös puolan kielessä 1500-luvulle asti) – kahteen esineeseen viittaavat substantiivit ovat eri muodossa kuin ne, jotka nimeävät yhden esineen, ja ne, jotka nimeävät kolme, neljä tai viisi esinettä tai useampia esineitä. Toisaalta unkarilaisen on toiminnasta puhuessaan päätettävä, onko kohde, johon toiminta viittaa, keskustelukumppanin tiedossa vai ei. Tästä riippuen sama verbi taivutetaan jompaankumpaan kahdesta taivutusmuodosta – objektista tai subjektista riippuvaan muotoon. Puolan kielen puhujille ei ole tärkeää, onko keskustelukumppani jo kuullut esineestä tai henkilöstä, josta puhumme (paitsi ehkä silloin, kun haluamme yhdistää esineen tai henkilön nimeävän substantiivin numeroon ”kaksi” – jos tiedämme, kenestä tai mistä puhumme, sanomme obydwa (molemmat) eikä dwa (kaksi). On kuitenkin kyse perusajatuksesta, joka tulee mieleen saksalaiselle, ranskalaiselle tai englantilaiselle (luultavasti niin nopeasti, ettei hän edes tajua sen olemassaoloa), kun hän käyttää substantiiveja ja joutuu valitsemaan oikean artikkelin (määräisen tai epämääräisen).

Jokainen kieli asettaa todellisuudelle oman käsitejärjestelmänsä, jonka yleensä huomaamme vasta, kun opimme vieraan kielen ja joudumme ”siirtymään” ajattelemaan tällä kielellä. Esimerkiksi puolalainen, jonka on kuvailtava englanniksi jotakin menneisyyden toimintaa, joutuu joka kerta ”aktivoimaan” ajatuksen siitä, tuntuvatko tämän toiminnan vaikutukset yhä vai eivät (siitä riippuen hän käyttää, kuten tiedämme, Present Perfect- tai Past Simple -*aikamuotoa*). *Aivan kuten puolalaisella on tiettyjä vaikeuksia (ei kieliopillisesti vaan henkisesti) erottaa muodot I have bought (something) ja I bought (something)*, englantilaisen on vaikea ymmärtää (ja kääntää omalle kielelleen) seuraava lause: *Pisałam wczoraj artykuł, ale go nie napisałam* (kirjoitin eilen artikkelia, mutta en kirjoittanut sitä loppuun), jossa on kaksi eri verbiä (imperfektiivinen ja perfektinen), jotka vastaavat englannin verbiä to write. Merkittävintä on kuitenkin, että tämä ongelma tulee esiin aina, kun brittiläinen, amerikkalainen tai kuka tahansa muun kielen käyttäjä, joka ei tee eroa imperfektiivisten ja perfektivisten verbien välillä, haluaa soveltaa puolan kieleen ajatustaan ajallisista suhteista, jotka ovat muodostuneet hänen oman kielensä ja sen aikamuotojen järjestelmän vaikutuksesta.

Käsitteet ilmaistaan tietenkin sanoilla. Kuten tiedämme, eri kielten sanat, joita pidetään yleisesti toisiaan vastaavina, voivat poiketa toisistaan käyttöalueeltaan. Näin ollen englannin to go tai ranskan *aller* vastaavat kahta puolalaista liikkumisverbiä: *iść* (liikkua omin jaloin) ja *jechać* (käyttää liikennevälinettä). Puolan kielessä erotetaan siis jalkaisin liikkuminen jollakin liikennevälineellä liikkumisesta, mutta jälkimmäisiä ei eroteta toisistaan. Verbejä *iść* ja *jechać* vastaa englannin kielen verbi *to go*, joka ei kuitenkaan vastaa jokaista puolankielistä verbiä *jechać*, koska sellaisten substantiivien kuin *rower* (bike – polkupyörä) tai *koń* (*horse* – hevonen) kanssa käytetään toista verbiä – *to ride*. Liikkumiseen liittyvien sanojen käyttöalojen rajat kulkevat siis englannin kielessä aivan eri paikoissa kuin puolan kielessä. Kielten väliset erot todellisuuden osa-alueiden käsitteellistämässä ovat erityisen selviä mentaalisten käsitteiden osalta. Niinpä puolan kielessä, toisin kuin joissakin muissa kielissä, erotetaan toisistaan kahdenlaisia epämukavuuden tunteita, jotka liittyvät siihen tosiseikkaan, että ihmisellä ei ole sitä, mitä jollakin toisella on. Jos tähän tunteeseen ei liity kyseiseen henkilöön kohdistuvia pahoja ajatuksia, se on vain *zazdrość* (kateutta). Jos lisäksi toivomme kyseiselle henkilölle pahinta, se on jo *zawiść* (pahansuopaisuutta). Unkarin kielessä on kaksi adjektiivia, jotka kuvaavat punaista väriä: *piros* ja *vörös*, joiden käyttöalaa ei määrittele mikään objektiivisesti erottuva piirre (esim. värisävy), vaan ainoastaan ne miellelyhtymät, joita punainen voi herättää meissä – toisinaan se on ”emotionaalisesti neutraali” väri (*piros*), ja toisinaan se on punainen, joka herättää voimakkaita tunteita (*vörös*).

Siinä määrin, kun omaksumme vieraan kielen, "sulaudumme" sitä käyttävän yhteisön maailmaan. Kieli kerää käyttäjiensä peräkkäisten sukupolvien kokemuksia, ja se on symbolinen "opas kulttuuriin". Juhlien, rituaalien, tapojen tai tyyppisten ruokalajien nimet (puolalaiset *pierogi*, *bigos* tai *gołąbki*, tšekkiläinen *knedlík* ja slovakialainen *knedľa*, italialainen *spaghetti* tai unkarilainen *pörkölt*), jotka opitaan yleensä oppimisen alkuvaiheessa, ovat eräänlainen oma pääsylippunsa hengelliseen kulttuuriin ja perinteeseen. Jokaisen kielen fraseologia osoittaa, miten ihmiset elivät, mitä he tekivät ja millaiset arvot heitä ohjasivat. Puolan kielessä on esimerkiksi paljon enemmän maatalouskulttuuriin viittaavia ilmaisuja tai fraaseja kuin porvarillista kulttuuria ilmentäviä ilmaisuja tai fraaseja – ei ihme, sillä maatalouskulttuuri oli vallitseva vuosisatojen ajan. Puolan kielessä ei ole paljon viittauksia purjehdukseen, mutta ratsastukseen niitä sen sijaan on melko paljon – sellaisen maan asukkaille, joilla ei ole juurikaan (esimerkiksi Ranskaan, Espanjaan tai Kreikkaan verrattuna) pääsyä merelle, purjehdus ei ollut tärkeä osa elämää, kun taas ratsastus oli. Fraseologian perusteella on mahdollista "luoda uudelleen" paikkakunnalle, jolla kielenkäyttäjät elivät tai elävät, tyyppinen maisema: sellaiset puolalaiset ilmaisut ja fraasit kuin *sprać kogoś na kwaśne jabłko* (sananomukaisesti: hakata joku happamaksi omenaksi – hakata joku pahasti), *obiecować gruszki na wierzbie* (sananomukaisesti: luvata päärynöitä pajusta – antaa epärealistisia lupauksia), *wpuścić kogoś w maliny* (sananomukaisesti: päästää joku vadelmien sisään – huijata joku epäedulliseen tilanteeseen), *dziewczyna jak malina* (sananomukaisesti: tyttö kuin vadelma – kaunis tyttö), *wpaść jak śliwka w kompot* (sananomukaisesti: pudota kuin luumu kompottiin – joutua hankalaan tilanteeseen, josta on vaikea päästä pois), osoittavat meille, että puolalaisissa kylissä kasvaa omena-, päärynä- ja luumupuuta eikä esimerkiksi oliivipuuta tai taatelipalmuja.

Lopulta kieli on opas arvomaailmaan, mikä käy hyvin selvästi ilmi sananlaskuista, jotka ilmentävät vuosisatojen ajan vallinneita moraalisääntöjä. Niinpä puolalaisista sananlaskuista opimme esimerkiksi, että sukulaisille on oltava lojaali (Zły to ptak, co własne kala gniazdo – sananomukaisesti: paha on lintu, joka häpäisee oman pesänsä) tai vanhemmilleen on oltava kuuliainen (Kto nie słucha ojca, matki, będzie słuchał psiej skóry – sananomukaisesti: joka ei kuuntele isäänsä tai äitiään, kuulee koirannahkaa). Moniin puolan kielen (mutta luultavasti myös muiden kielten) sanoihin, fraaseihin ja sananlaskuihin on "kirjattu" tyyppinen kuva ihmisestä moraalisesti moitteettomana olentona: To jest człowiek przez duże „c” (sananomukaisesti: tämä on ihminen isolla I:llä – tämä on jalo ihminen), zrobić z kogoś człowieka (sananomukaisesti: tehdä jostakusta ihminen – vaikuttaa siihen, että jostakusta tulee jalo ihminen), zachowuj się jak człowiek (sananomukaisesti: käyttäydy kuten ihminen – käyttäydy yleisesti tunnustettujen sääntöjen mukaisesti) jne. Toisaalta eläimiin liitetään moraalin puute ja ne rinnastetaan epäeettiseen käyttäytymiseen: świnia

(sananmukaisesti: sika – henkilö, joka käyttäytyy epäeettisesti), *bydlak* (sananmukaisesti: sonni – halpamainen henkilö), *matpia złośliwość* (sananmukaisesti: apinan pahansuopuus – äärimmäisen pahansuopa käytös, joka on samalla laskelmoivaa ja petollista), *zejść na psy* (sananmukaisesti: mennä koirien eteen – joutua suden suuhun eli epäonnistua), *łgać jak pies* (sanamukaisesti: valehdella kuin koira – valehdella röyhkeästi), *żyć na kocią łapę* (sananmukaisesti: elää kuin kissan kypälillä – elää kuin aviopari, mutta ilman avioliittoa eli synnissä) jne. Nämä esimerkit (joita on tässä tekstissä ymmärrettävistä syistä vain vähän) antavat meille erittäin arvokkaita tietoja siitä, että ihminen pitää itseään maailman keskipisteenä (ei ole sattumaa, että puhekielen sanotaan olevan antropokeskeistä): se soveltaa ”inhimillisiä” kategorioita kaikkiin todellisuuden osatekijöihin, jopa niihin, joilla ei todellisuudessa ole niihin mitään yhteyttä. Loppujen lopuksi sikaa tai koiraa ei voi syyttää eettisyyden puutteesta, koska eläimet eivät toimi ihmisten sääntöjen mukaan. Me tulkitsemme niiden käyttäytymistä ja arvioimme sitä meidän inhimillisellä mittapuullamme – tässä tapauksessa moraalaisella mittapuulla (jonka juuret ovat muuten usein eurooppalaisen kulttuurin tärkeimmässä tekstissä, raamatussa). Ihminen on myös silloin oma vertailupisteensä, kun hän ilmoittaa konkreettisia tai abstrakteja etäisyyksiä. Puhekielessä käytetään sellaisia ”mittayksiköitä” kuin askel (*asun kahden askeleen päässä*), käsi (*se on käteni ulottuvilla*), nenä (*bussi lähti nenäni edestä*) tai hius (*se oli hiuskarvan päässä tragediasta*).

Sanoimme alussa, että kieli on maailma, joka ympäröi meitä ja maailma meidän sisällämme – esineiden ja tosiseikkojen maailma sekä arvojen, uskomusten ja kokemusten maailma. Äidinkielisille puhujille se on tapa ilmaista toisiaan seuraavien sukupolvien kokemuksia (mikä on yleensä tiedostamatonta), ja vaikka heidän näkemyksensä eri asioista ovatkin muuttuneet vuosisatojen kuluessa, he eivät yleensä ole hylänneet pitkään käytössä olleita tapoja puhua niistä (esim. sanomme edelleen, että jokin asia on *zeszło na psy* (sananmukaisesti: mennyt koirien eteen – epäonnistunut), vaikka olemme jo kauan sitten lakanneet pitämästä koiraa epäpuhtaana eläimenä). Ulkopuolisille, jotka opiskelevat vierasta kieltä, tämä kieli on avain toisen kansan henkiseen ja aineelliseen kulttuuriin.

Kieli on myös maailma välillämme. On selvää, että se on viestinnän perusväline – sitä käytetään ajatusten ja tunteiden ilmaisemiseen sekä suhteiden luomiseen ja ylläpitämiseen. Ihmisten välisen maailman luominen kielen avulla voidaan kuitenkin ymmärtää myös toisella tavalla, nimittäin siten, että kieli muodostaa kuvan sosiaalisesta järjestyksestä ja ylläpitää tätä kuvaa niin, että jokainen meistä toimii tässä maailmassa kielen hänelle osoittamassa roolissa. Vuosisatojen ajan esimerkiksi henkisesti häiriintyneitä ihmisiä kuvattiin sanoilla, joilla oli koominen sävy (esim. *hän on höperö*, *hän on kaistapää*, *hän on sekopää*, *hän on puolihullu*), mikä johti välttämättä siihen, että näitä ihmisiä

pidettiin oudolla tavalla poikkeavina (mikä johtui yleensä siitä, että heitä pelättiin). Näin vahvistettiin järjestys, jossa normista (miten tahansa se ymmärrettiinkin) poikkeava henkilö oli naurettava ja parhaimmillaankin säälittävä. Nykyisin tätä järjestystä yritetään muuttaa monien ihmisten ja sosiaalisia kampanjoita toteuttavien eri instituutioiden ponnistelujen avulla kannustamalla luopumaan (ainakin julkisuudessa) niiden sanojen käytöstä, joilla tämä järjestys vahvistettiin, ja ymmärtämään ei-neurotyypillisyyss yhtenä monista maailmassa esiintyvistä luonnollisista eroista. Eikä kyse ole edes siitä, ettei mieleltään sairaita ihmisiä kutsuttaisi *hulluiksi, sekopäiksi tai tärähtäneiksi* (sillä tämän oppitunnin toimittajat ja poliitikot ovat jo kauan sitten oppineet), vaan esimerkiksi siitä, että käytetään ilmaisia, joissa kukin piirre on "irrotettu" substantiivista sen sijaan, että käytettäisiin substantiiveja, jotka "tiivistävät" piirteen ja tekevät siitä kyseisen henkilön luonteen pääelementin. Tämä ei muuten koske ainoastaan mielenterveyshäiriöistä kärsivien ihmisten nimityksiä vaan myös muita ryhmiä, joita on syrjitty kielessä lähes järjestelmällisellä tavalla. "Normeista poikkeamista" pyritään pitämään pikemminkin ylimääräisenä ominaisuutena kuin henkilön perusominaisuutena, minkä vuoksi luovumme sellaisten sanojen käytöstä kuin *skitsofreenikko, autisti, homoseksuaali, koditon, raajarikko (vammainen), lihava, anorektikko, vasenkätinen* ja suosimme sellaisia nimityksiä kuten *skitsofreniaa sairastava henkilö, autismin kirjoon kuuluva henkilö, ei-heteroseksuaali, asunnoton henkilö, vammautunut henkilö, ylipainoinen henkilö, anoreksiaa sairastava henkilö, vasenkätinen henkilö*. Tällä tavoin siirrymme hitaasti pois maailmasta, jossa henkilön asema määräytyy sen mukaan, vastaako hän yleistä (lue: enemmistön) käsitystä "tavallisuudesta", maailmaan, jossa jokainen on ennen kaikkea ihminen ja häntä voidaan lisäksi luonnehtia jollakin ominaisuudella (vammainen, asunnottomuus tai vasenkätisyys), maailmaan, jossa ihmisen persoonaa ei rajoiteta sukupuoliseen suuntautumiseen, henkiseen kyvykkyyteen tai ulkonäköön. Institutionaaliset toimenpiteet, joiden tarkoituksena on parantaa sellaisten ihmisten tilannetta, jotka ovat "erilaisia" ja joita on yhteiskunnassa syrjitty vuosikymmeniä, olisivat hyödyttömiä, jos näihin toimiin – jotka yleensä toteutetaan lainsäädännöllä – ei liittyisi kielellisten tottumusten muuttamista, sillä ihmissuhteisiin vaikuttaa etenkin kieli.

Juuri tästä syystä viime vuosina on pyritty tekemään kielestä naiset "paremmin huomioon ottavaa". Puolan kielessä käytetään yhä useammin naispuolisia nimityksiä tehtävistä ja ammateista (dyrektorka, architektka, profesorka), mikä muuttaa vakiintunutta tapaa nimetä arvostetut virat, vaikka ne olisivat naisten hoitamia, niiden miespuolisilla muodoilla. Käytäntö kutsua naista hänen miehensä aseman mukaan (dyrektorowa (rouva johtaja), doktorowa (rouva lääkäri)) on jo pitkään ollut harvinainen (ja tämä tapahtui itsestään yhteiskunnan muuttuessa). Nykyään törmäämme harvoin tilanteeseen,

jossa nainen esitellään kutsumalla häntä esimerkiksi nimityksellä profesorowa (rouva professori ja miehen nimi). Useimmat poliitikot ja toimittajat (eli henkilöt, jotka suurelta osin muokkaavat kielellisiä tapojamme) eivät enää käytä (ainakaan julkisesti) yhtäältä halveksuvia ilmaisuja ja fraaseja, jotka ylläpitävät kuvaa naisista miehiä tyhmempinä olentoina (*babska logika*; sananmukaisesti: naisten logiikka – logiikan puute, *babskie gadanie*; sananmukaisesti: naisten puhe – sisällöltään vähämerkityksellinen), tai toisaalta ilmaisuja ja fraaseja, jotka esittävät miehet älyllisesti etuoikeutetussa asemassa (*męska decyzja*; sananmukaisesti: miehen päätös – oikea päätös, *męska rozmowa*; sananmukaisesti: miesten keskustelu – rohkeutta vaativa keskustelu).

Ei-binääriset henkilöt vaativat kielellisiä oikeuksiaan ja väittävät oikeutetusti, ettei puolan kieli (eivätkä muutkaan kielet) ota heitä huomioon. Kumpikaan ei ole yllättävää. Sukupuolen ei-binäärisyyttä ei ilmaista kielessä, koska kieli on luonut sellaisen näkemyksen maailmasta, joka perustuu havaintoihin, joita ei ole tehty asiantuntijoiden toimistoissa vaan jokapäiväisessä elämässä tavallisten ihmisten käytössä olevien välineiden eli aistien avulla. Tämän näkemyksen mukaan ihminen on joko nainen tai mies – henkilöitä, joilla on muu sukupuoli-identiteetti, ei yksinkertaisesti nähdä. Siksi ei ole yllättävää, ettei myöskään kieli ”näe” heitä. Ei kuitenkaan pitäisi olla yllättävää, että tällä yhteiskunnan osalla on oikeus kielelliseen itsemääräämisoikeuteen. Ei-binäärisyys alkaa ”olla olemassa” kielessä, mikä ilmenee toistaiseksi lähinnä sukupuolta ilmentämättömien nimien käyttämisenä (tämä on suuri uutuus, sillä puolalaisten käyttämät nimet ovat aina mahdollistaneet sukupuolen tunnistamisen). Myös uusia kieliopillisia muotoja on yritetty rakentaa (enemmän tai vähemmän onnistuneesti), mutta tältä osin ei pidä odottaa menestystä, koska kielioppi muuttuu paljon hitaammin kuin sanasto, eikä se ennen kaikkea ole altis ”ylhäältä alaspäin” annetuille säännöille.

Niin monta maailmaa kuin kieliä – tämä otsikon lausuma voidaan ymmärtää kahdella tavalla. Ensiksi, kun opimme uutta kieltä, lähdemme kiehtovalle matkalle uuteen maailmaan. Toiseksi, kun valitsemme tavan puhua (yhden kielen sisällä) tietyistä ilmiöistä ja erityisesti ihmisistä, valitsemme maailman, jossa elämme – kunnioituksen kieli on kunnioituksen maailma, halveksunnan kieli on halveksunnan maailma.

Monikielisyys – Erään yliopistouran tehneen tuomarin kokemus

— **Ana Maria Guerra Martins**

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tuomari 1.4.2020 lähtien. Portugalin perustuslakituomioistuimen tuomari, 2007–2016. Lissabonin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan professori. Vieraileva tutkija vertailevan julkisoikeuden ja kansainvälisen oikeuden alan Max Planck -instituutissa, Heidelberg, Saksa, 1997–1999. Ihmisoikeuksia koskevan kansainvälisen oikeuden professori, 1999–2020. Vieraileva professori, Jean Monnet’n oikeustieteellinen tiedekunta, Université Paris XI, 2004. Vieraileva professori, Eduardo Mondlane de Maputon yliopisto, Mosambik, 2004–2005. Euroopan komission ”European Network of Legal Experts in Gender Equality and Non-Discrimination” -verkoston jäsen, 2016–2020. Vieraileva professori, IREDIES (Institut de recherche en droit international et européen de la Sorbonne) (Sorbonnen kansainvälisen oikeuden ja eurooppaoikeuden tutkimusinstituutti), Oikeustieteellinen tiedekunta, Université Paris I Panthéon-Sorbonne, 2019.

Monikielisyystä kirjoittaminen ei ole helppo tehtävä varsinkaan henkilölle – kuten minulle – joka ei ole ammatiltaan lingvisti. Ajattelin kuitenkin, että aidoin tapa ilmaista näkemykseni tästä aiheesta on kertoa omista kokemuksistani kielen tai pikemminkin kielten, joita käytän työssäni, oppimisesta ja käyttämisestä.

Ensin on kuitenkin kerrottava lähtökohdistani. Vaikka monikielisyys merkitsee henkilön tai kansakunnan kykyä ilmaista itseään useilla kielillä, on myös niin, että kieli ilmentää kansakunnan kulttuuria, minkä vuoksi aina, kun jokin kieli katoaa tai sitä puhutaan vähemmän, olemme kaikki kulttuurillisesti köyhempiä.

Koska olen syntynyt maassa, jossa vallassa oli diktatorinen hallinto, joka käytti suurimman osan rahavaroistaan siirtomaasodan tarpeisiin, kun kaikki muut olivat jo hyväksyneet kansakuntien itsemääräämisoikeuden periaatteen ja tämän seurauksena luopuneet siirtomaistaan, on luonnollista, että kasvava köyhyys ja poliittinen eristyneisyys eivät kannustaneet kielten oppimiseen.

Lukioissa – joihin vain pieni vähemmistö saattoi päästä – opiskeltiin portugalin kieltä ja kirjallisuutta, jotka olivat hallinnon sallimia lukuaineita, ja vieraat kielet jäivät toissijaisiksi. Tämän lisäksi vieraita kieliä opettivat opettajat, jotka monesti eivät olleet koskaan edes käyneet maissa, joissa näitä kieliä puhuttiin. Tulos – kuten kuvitella saattaa – ei ollut kaksinen.

On kuitenkin huomattava, että poliittinen tilanne, siirtomaasota ja Portugalissa diktatuurin aikana vallinnut yleinen köyhyys ajoivat miljoonia portugalilaisia muuttamaan ulkomaille, esimerkiksi Ranskaan, Sveitsiin, Luxemburgiin tai Saksaan, tavoittelemaan vapautta, jota heillä ei ollut Portugalissa, tai tavoittelemaan taloudellisesti ja sosiaalisesti parempaa elämää, taikka keinona paeta siirtomaasotaa. Kaikissa näissä tilanteissa portugalilaisten oli välttämätöntä oppia niiden maiden kieltä, joihin he asettautuivat, usein ilman mitään pedagogista tukea, mikä useimmissa tapauksissa johti puutteelliseen kielitaitoon.

Diktatuurin kukistuttua 25.4.1974 demokraattisen hallinnon rakentaminen vaati kaikilta tahoilta paljon energiaa ja ponnisteluja, minkä vuoksi kielten opiskelu, kuten on hyvä huomata, ei edelleenkään ollut valtion pääasiallinen huolenaihe.

Vieraiden kielten opiskeluun kannustivat Portugalin avautuminen maailmalle 25.4.1974 jälkeen ja liittyminen eri kansainvälisiin järjestöihin, kuten esimerkiksi Euroopan neuvostoon vuonna 1976, sekä ennen kaikkea Portugalin liittyminen tuolloisiin Euroopan yhteisöihin vuonna 1986. Euroopan integraation mukanaan tuoma henkilöiden vapaa liikkuvuus lisäsi portugalilaisten siirtymistä ulkomaille työskentelemään, opiskelemaan

tai vain oleskelemaan sekä kasvatti ulkomaalaisten maahanmuuttoa Portugaliin. Tämä aiheutti portugalilaisille tarpeen kommunikoida muilla kielillä sekä kotimaassa että ulkomailla.

Koska lukiossa saavuttamamme vieraiden kielten taito oli niukka, useat meistä turvautuivat kieli-instituutteihin – omassa tapauksessani näitä olivat *Alliance Française*, *British Institute* ja *Goethe Institut* – parantaaksemme kielitaitoamme. Tämä osoittautuikin hyvin hyödylliseksi jatkossa.

Kun työskentelin tutkijana Euroopan unionin oikeuden ja kansainvälisen oikeuden alalla, ulkomaisen oikeustieteellisen teorian ja oikeuskäytännön tutkimus tuli merkittäväksi osaksi työelämäni, samoin kuin yhteydet muiden maiden tieteentekijöihin. Suullinen ja kirjallinen viestintä englanniksi, ranskaksi ja saksaksi muodostui näin ollen olennaisen tärkeäksi itselleni asettamieni akateemisten tavoitteiden saavuttamisessa. Laadin tohtorinväitöskirjani Saksassa, jossa olin kaksi ja puoli vuotta vierailevana tutkijana täysin kansainvälisessä ympäristössä Heidelbergissa – työpaikkani oli *Max-Planck-Institut für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht*. Siellä käytettävissäni oli yksi eurooppalaisen julkisoikeuden alan parhaista kirjastoista, minkä lisäksi seurasin viikoittaisia keskusteluja julkisoikeuden maailmanlaajuisista ajankohtaisista aiheista, mikä auttoi ajan mittaan muodostamaan oikeuden suhteen kosmopoliittisen näkökulman, joka minulla on yhä. Tutustuin tuona aikana myös monenmaalaisiin tutkijoihin, jotka – kuten minäkin – olivat uransa alussa ja jotka siitä huolimatta toimivat kansallisesti ja kansainvälisesti merkittävissä tehtävissä. Tuolloin luomani yhteysverkoston ansiosta sain minulla yhä olevan mahdollisuuden osallistua kansainvälisiin työryhmiin.

Luonnollisesti aikaisemmin hankkimani kielitaito helpotti sopeutumistani erilaisiin kansainvälisiin ympäristöihin, joissa olen vaikuttanut työelämäni aikana.

Kenellekään ei siis tule yllätyksenä, että nykyisessä globalisoituneessa maailmassa vieraiden kielten osaaminen on perustavanlaatuisen tärkeää, mitä viestiä olen yrittänyt välittää oppilailleni.

On kuitenkin huomattava, että vieraan kielen osaaminen – vaikka se olisi todella korkealla tasolla – harvoin yltää samalle hallinnan tasolle kuin oman äidinkielemme osaaminen.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tuomarina kohtaan tämän ongelman päivittäin. Koska tuomioistuimen virallisia kieliä ovat vain ranska ja englanti ja koska oikeudellinen terminologia on hyvin täsmällistä, kollegat, jotka tulevat valtioista, joissa puhutaan

jompaa kumpaa virallisista kielistä, ovat epäilemättä paremmassa asemassa kuin he, jotka tulevat valtioista, joissa puhutaan muita kieliä.

Tämän vuoksi kansainvälisillä forumeilla ideaalitilanne olisi se, että kukin voisi ilmaista itseään omalla kielellään. Tiedämme kuitenkin, ettei tämä ole taloudellisesti mahdollista, varsinkin kun kyse on hyvin monista valtioista ja kielistä, kuten esimerkiksi Yhdistyneiden kansakuntien yhteydessä. Näissä tilanteissa on välttämättä hyväksyttävä rajoitettu määrä virallisia kieliä.

Tämän seurauksena tilanteissa, joissa valtioiden lukumäärä on rajoitettu, on parempi, että kukin voi ilmaista itseään omalla äidinkielellään, sillä muutoin hyväksytään yhden tai joidenkin kielten alisteisuus muihin kieliin nähden. Jos kieli ilmentää kansakunnan kulttuuria, kuten edellä sanoin, yhden tai joidenkin kielten ylemmyyden hyväksyminen muihin kieliin nähden merkitsee kulttuurien asettamista paremmuusjärjestykseen, mikä on kansainvälisen oikeuden perustavimmanlaatuisten periaatteiden vastaista. Toisaalta tiettyjen kielten erilainen kohtelu merkitsee sitä, että virallisia kieliä puhuvat kansalaiset asetetaan muihin nähden parempaan asemaan. Tämän vuoksi on korostettava, että monikielisyudessa ei pidä sulkea pois portugalin kieltä, joka on maailman viidenneksi puhutuin kieli.

Tiivistetysti voidaan todeta, että portugalin kieltä on välttämätöntä käyttää sellaisilla kansainvälisillä forumeilla, joilla – kuten Euroopan unionissa – portugali on virallinen kieli.

Mahdollisuus ilmaista itseään omalla äidinkielellään nimittäin vahvistaa paitsi kaikkien valtioiden tasa-arvoisuutta myös kaikkien kansalaisten tasa-arvoisuutta, koska jos tietyn valtion kansalainen ei voisi tutustua asiakirjoihin omalla kielellään, hän olisi luonnollisesti heikommassa asemassa sellaisiin kansalaisiin nähden, jotka voivat tutustua asiakirjoihin omalla äidinkielellään.

Käytännössä Euroopan unionin laajentumisten myötä Euroopan unioni on ”englanninkielistynyt” siinä mielessä, että vaikka tärkeimmät lopulliset asiakirjat, kuten esimerkiksi asetukset ja direktiivit, käännetään kaikille kielille, valmistelevat asiakirjat ja asiakirjat, jotka eivät ole sitovia, ovat usein saatavilla ainoastaan englanniksi.

Tämä aiheuttaa kansalaisten etääntymisen eurooppalaisista kysymyksistä. Jos kuitenkin kansalaisten halutaan osallistuvan enemmän unionissa, panostaminen kieliin on nähtävä keinona turvata tämä osallistuminen.

Loppupäätelmänä sanoisin, että kuten kaikessa, yhtäältä monikielisyyden ja toisaalta eri kielten säilyttämisen ja puolustamisen välillä on löydettävä tasapaino.

Interpretare humanum est

— Radu Paraschivescu

Radu Paraschivescu (syntynyt Bukarestissa vuonna 1960) on kirjailija ja kääntäjä. Hän on kirjoittanut 30 kirjaa ja kääntänyt noin 120 teosta. Hänen tuotantoonsa kuuluu romaaneja (*Fluturele negru (Musta perhonen)*, *Cu inima smulsă din piept (Rinnasta revitty sydän)*, *Acul de aur și ochii Gloranei (Kultaneula ja Glorianan silmät)*, *Astăzi este mâinele de care te-ai temut ieri (Tänään on se huominen, jota eilen pelkäsit)*), lyhytproosaa (*Bazar bizar (Outo basaari)*, *Aștept să crăpi (Odotan että halkeat)*, *Omul care mută norii (Mies joka siirtää pilviä)*) ja romanialaisia tapoja tarkastelevia teoksia (*Ghidul nesimțitului (Hävyttömän opaskirja)*, *Două măhuri stau de vorbă (Kahden luudan jutustelua)*, *În lume nu-s mai multe Români (Maailmassa ei ole montaa Romaniaa)* [yhtään teoksista ei ole suomennettu, suom. huom.]. Hän on kääntänyt mm. sellaisia tunnettuja kirjailijoita kuin Julian Barnes, Salman Rushdie, Jonathan Coe, Martin Amis, Kazuo Ishiguro, Stephen Fry, William Burroughs ja John Steinbeck. Hän on Digi FM- ja Rock FM -radiokanavien sekä Digi Sport -televisiokanavan vakituinen avustaja.

Kun *The Greek Interpreter* -teos¹ ilmestyi, olin lopettelemassa uraa, jota saattoi luullakseni pitää kommunismin aikana varsin yllättävänä. *The Greek Interpreter* on Max Davidsonin romaani konferenssitulkista: miehestä, joka siirtää sanoja kielestä toiseen ja hikoilee kopissa, jollaisesta ahtaan paikan kammosta kärsivän on parempi pysyä kaukana. Päähenkilö, Stavros de Battista, on varsinainen identiteettien sekamelska: hän asuu Sveitsissä, on puoliksi saksalainen ja puoliksi kreikkalainen ja hänen isäpuolensa on italialainen ja puolisonsa irlantilainen. Monikielisyyden ruumiillistuma, voisi kai sanoa! Mitäpä muuta Stavroksesta olisi tällaisella sukupuulla voinut tulla kuin ajatuksia yli kielirajojen välittävä yhteyshenkilö. Romaniassa Humanitas-kustantamo julkaisi teoksen vuonna 2005 nyt jo unhoon painuneessa kirjasarjassa ”Râsul lumii” (Yleinen naurunaihe). Toimitin sarjaa sen jälkeen, kun olin itse työskennellyt melkein viisitoista vuotta tulkkina – en pelkästään konferenssitulkkina, mutta sellaisenakin. Kirjan käänsi romaniaksi Cornelia Bucur, joka on entinen konferenssitulkki ja entinen koppikollegani Prahassa, Sibiussa, Buștenissa ja Timișoarassa. Vaikka ”maa on pitkä”,² maailma on yhä pieni.

Hyvät kollegat. *Dear colleagues. Chers collègues.*

Siitä kaikki alkaa.

Näistä sanoista käynnistyy seikkailu – seikkailu, jossa sinä, tulkki, olet kuin sijaisnäyttelijä elokuvassa. Toimintakohtausten stunteista poiketen sinua ei tosin pyydetä hyppäämään palavasta kerrostalosta tai loikkaamaan liikkuvaan junaan. Jo sana ”toiminta” tuntuu hupaisalta liioittelulta, kun puhutaan sinun työstäsi. ”Tulkkaus ja shakki ovat kaksi suurinta peräpukamien aiheuttajaa”, lausui muuan skottilainen koomikko – ja oli aivan oikeassa. Tulkkauskoppiin sijoittuvassa seikkailussasi sinun on istuttava paikallasi kuulokkeet päässä ja pysyttävä lähellä mikrofonia. Kirjoittamaton perustuslaki takaa sinulle muutamia oikeuksia: oikeuden jännityksestä kuivaan suuhun; oikeuden juoda vettä niin, ettei se kuulu yleisön kuulokkeisiin; oikeuden viilentää itseäsi viuhkalla, jos on kuuma (yleensä on); ja oikeuden pidätellä, kun hätä yllättää. Kaiken tämän lisäksi pääsi yläpuolella roikkuu valtaisa Damokleen miekka. Elokuviissa, kun syyllinen saadaan kiinni, käsikirjoittaja panee poliisin suuhun äänikuiset sanat: ”Anything you say may be used against you”. Sama pätee myös konferenssitulkin kohdalla. Joskus tulkki joutuu syntipukiksi puhujalle, joka päästää sammakon suustaan ja, nähdessään yleisön epäuskoiset ilmeet, päättää

1 | Kirjaa ei ole suomennettu [suom. huom.].

2 | ”E lung pământul”, George Coșbucin tunnetun romaniankielisen runon alkusanat [suom. huom.].

välttää diplomaattisen selkkauksen kohauttamalla olkapäitään ja osoittamalla koppia: ”En minä niin sanonut, tuo idiootti käänsi väärin”. Ja vaikka tiedät hyvin sanoneesi sen, mitä sinun pitikin sanoa, pehmentämättä ja parantelematta, olet hetkessä päätenyt elokuvan syyllisen saappaisiin: sitä, mitä sanoit, voidaan käyttää sinua vastaan. Kun jalkapallojoukkue menestyy kehnosti, uhrataan valmentaja. Kun kokous uhkaa kääntyä välikohtaukseksi, uhrataan tulkki. Stallone, Lundgren, Statham ja Jet Li eivät suinkaan ole ainoita *The Expendables* -elokuvan pääosiin sopivia näyttelijöitä. Kuka tahansa tulkki voi saada roolin, jos sattuu tahattomasti paikalle huonolla hetkellä.

Monikielisyyden merkitystä voidaan pohtia ja ruotia. Sen tarpeellisuutta voidaan korostaa, sen etuja havainnollistaa. Mutta tapahtuman ja kopin lämpötilan huomioon ottaen jokainen, joka on koskaan nostanut kuulokkeet korvilleen, tietää että lopulta kaikki on tässä ja nyt. Konferenssitulkkaus on laihdutuskuuri, jota ravitsemusneuvojat eivät suosittele. Miksi? Koska heille ei tule mieleen, että kun tulkki on viettänyt päivän kopissa, kenties hajamielisen kollegan ja sekavien puhujien armoilla, hänen painonsa on pudonnut verrattuna aamuun. Niin käy siinäkin tapauksessa, että tulkki on syönyt tukevan lounaan – *jos* on saanut siihen mahdollisuuden. (Kaikkihan tuntevat nuo osallistujat, jotka haluavat keskustella täysistunnon aiheista lounastauolla ja turvautuvat siksi tulkkiin, joka jauhaa sanoja lihapulla haarukan piikkeihin seivästettynä ja odottaa sopivaa hetkeä voidakseen panna sen suuhunsa ja pureskella nopeasti sillä välin, kun osallistuja juo vettä, tilaa toisen jälkiruuan tai vastaa kännykkäänsä.)

Leikki sikseen. Mutta konferenssitulkkaus todellakin puristaa ihmisestä mehut. Koppiin mennään appelsiineina ja ulos tullaan mehuna ja kuorina. Mennessä painetaan 75 kiloa ja tullessa 73 ja puoli. Edes sauna ei ole yhtä tehokas. Saunassa sitä paitsi vain ollaan ja hikoillaan, kun taas kopissa aivojen rattaat pyörivät villisti. Sekunninkin herpaantuminen voi vaarantaa enemmän kuin yhden lauseen. Aivastus ainakin pilaa virkkeen feng shuin. Tulkki toki vaihtuu aina 20 minuutin välein: mutta siihenkin voi liittyä vaikeasti ennakoitavia ansoja. Jotkut tulkit esimerkiksi voivat hyvin puhua sadoille korvapareille, mutta kiusaantuvat koppikollegan läsnäolosta: osallistujista poiketen kollega nimittäin on todistamassa, kuinka heidän lihaksensa jännittyvät, hiki haisee, elohiiri nykii, kädet tärisyvät ja otsa hikoaa. Se hermostuttaa. Ja nostaa pintaan pelon epäonnistumisesta. Ja aiheuttaa – *tietenkin* – virheen. Eikä kollegalle voi sanoa: ”Mene ja tule takaisin 20 minuutin päästä”. Se olisi sääntöjen rikkomista, eikä sinua ehkä enää pyydetäisi tulkkamaan.

Monikielisyys, jota muun muassa konferenssitulkkaus edustaa, ei ole yksinomaan kohteliaisuutta ja yhdenvertaisia mahdollisuuksia. Maltalle ja Saksalle on toki

taattava yhtäläiset olosuhteet, mutta kyse ei ole pelkästään siitä. Oli sellainenkin aika – nykynäkökulmasta kokousten kivikausi –, jolloin kaikki tapahtui englanniksi. Jos osasit englantia, osallistuit. Jos et osannut, lähetit jonkun, joka osasi. Näin kävi myös 90-luvun alun Romaniassa, joka vilisi ulkomaista kokousväkeä, joka oli tullut puhumaan yksityistämisestä, kustannustoiminnasta, ammattiliittojen ja työnantajien välisistä suhteista, työterveydestä, huumekaupan torjunnasta ja vaikka mistä. Kaikki tapahtui englanniksi, myös romanialaisten osallistujien osuudet. Asiat sujuivat kohtalaisesti, kunnes eräs herrasmies hiukan hermostuksissaan lausui erehdyksessä naisvaltaiselle yleisölle (johon kuului muutamia veistoksellisen kauniita naisia) ”I want to undress you” eikä ”I want to address you”. Reaktiot olivat arvatenkin vaihtelevia. Kokouksen kunniavieras – tai keynote speaker, kuten on tapana sanoa – yritti keventää tunnelmaa ja kertoi nähneensä hotellinsa aamiaisella ulkomaisille vieraille tarkoitetun kyltin, jossa luki: *Take a tour of Bucharest by carriage. We guarantee no miscarriages*. Kaikki nauroivat, mutta järjestäjät päättivät, että näin ei voinut jatkua: oli saatava tulkkeja.

Lähde- ja kohdekielten salojen, tarkan kokousprotokollan ja joidenkin osallistujien jäykän muodollisuuden vaatimusten lisäksi tulkin on oltava hyvin perillä yhdestä asiasta: siitä että se, joka nostaa kuulokkeet korvilleen, ei kuule muita ääniä kuin vain *hänen* äänensä, tulkin äänen. Se velvoittaa tulkin paitsi pysymään totuudessa myös olemaan johdonmukainen. Osallistujille päätyvän viestin on vastattava alkuperäistä ja oltava looginen. Heille ei voi tarjoilla vain lauseen riekaleita, alkuja tai loppuja. Virke on lausuttava kokonaan. Se voi kuulostaa helpolta, mutta sitä se ei todellakaan ole. Tulkin epäonneksi puhujaksi saattaa sattua joku, jonka puheesta puuttuu punainen lanka, joka jaarittelee tai joka ei piittaa tulkille ennakoon toimitetusta kirjoitetusta puheesta. Osa puhujista myös rakastaa sanaleikkejä, mikä vaatii tulkilta paitsi tarkkaavaisuutta myös inspiraatiota, joka ei aina käskystä ilmaannu. Englantilaisilla, joita Euroopassa ei nytemmin enää juuri näykään, on sanoilla leikkijöiden maine. Yksi heistä suorastaan kaiveli sopimattomien sutkausten säkkiä ja laukaisi konferenssissa, jonka tunnelma oli näin karkealle vitsille aivan liian juhlava: *What happened when Jesus went to Mount Olive? Popeye got pissed*.

Katsokaamme siis tulkkeja.

Ja katsoessamme tuntekaamme myötätuntoa heitä kohtaan. Ja tunnettuamme myötätuntoa ihailkaamme heitä. Sen he todella ansaitsevat. Tulkit ovat nimittäin yhdysmerkki-ihmisiä. Ihmisiä, jotka yhdistävät ajatuksia, kulttuureita, suuntauksia ja vaikutteita. Ihmisiä, jotka harjoittavat hurjan monimutkaista sukkulointia (ja näin sanoo siis vihamielisessä ympäristössä pitkään pendelöinyt): sukkulointia kahden kielen ja kaksien erilaisten

rakenteiden välillä. Ihmisiä, joiden mieli ja ilmaisukyky ovat äärimmäisen joustavia. Ihmisiä, jotka eivät välitä hengetöntä viestiä vaan lisäävät siihen vakuuttuneisuuden tuomaa aitoutta osoittaen näin myös näyttelijän taitoja, jotka usein jäävät huomaamatta.

Koska totta on, että tulkki on lopulta näyttelijä. Hänelle annetaan rooli, jonka hän esittää ehtimättä juuri harjoitella. Tänään roolityön aiheena on *rolling assets* (juoksevat varat, jos et vielä tiennyt). Huomenna puolestaan *mixed feeds* (rehuseokset, jos kiinnostuit). Ylihuomenna taas *shop stewards* (luottamusmiehet, jos jäit pohtimaan). Ja tulkin on annettava roolille kaikkensa, voimia säästämättä. Tulkki, joka säästelee itseään, ei ole tulkki. Sellainen tulkki on harvinainen laji, joka ei jossakin vaiheessa melkeinpä nielaise mikrofonia kaikkine kuulokkeineen.

On tulkki vielä muutakin: ihminen, jota aina välillä kukaan ei kiitä. Vain saman kokeneet tietävät, millainen merkitys on järjestäjän tai puhujan yhdelläkin arvostavalla sanalla. Ei siksi, että se hivelee itsetuntoa: vaan siksi, että se vahvistaa tulkin yhdysmerkkiyttä. Samoin kuin yhdysmerkin puute tai olemassaolo voi aiheuttaa ongelmia tai pelastaa pulasta, samoin myös tulkin puute tai läsnäolo johtaa umpikujaan tai raivaa tien. Ehkä juuri tämä on yksi monikielisyyden eduista: puhuja saa ilmaista itseään omalla kielellään, tuttuun ja turvalliseen perustuvalla luottamuksella. Hänen puheessaan on sävyjä, tyylikeinoja, kielikuvia. Ja hän tietää, että jossakin hänen selkensä takana lasin sisään muurattu joku keskittyy ja hikoilee sanoja tapaillen ja tekee – monille käsittämättömiä – taikoja välittääkseen sisällön samoine sävyineen ja tyylikeinoineen toisella kielellä.

Sellaisina monikielisyyden välittäjät todellisuudessa näyttäytyvät. Eivätkä he tästä juuri poikkea kirjoissakaan. Katso vaikka:

”Varsinainen väittely alkoi kaksikymmentä minuuttia myöhemmin. Virallinen kompromissi oli saavutettu kokoukseen osallistuneen Sainte Croix’n piispan, Singaporen verevän apostolisen nuntiuksen, hyvien sovittelutaitojen ansiosta. Kokouksessa oli joka tapauksessa pidettävä lounastauko, mutta tavanomaisten kolmen tunnin sijaan vain tunnin mittainen: ja menetetyn ajan korvaamiseksi puheenvuorojen pituus lyhennettiin kahdeksasta ja puolesta minuutista seitsemään ja puoleen minuuttiin osallistujaa kohti. Ratkaisua pitivät nerokkaana kaikki paitsi tulkit, jotka voihkivat vastalauseita. He tiesivät jo, mitä tästä seuraisi. Delegaatit eivät lyhentäisi puheitaan, vaan pitäisivät samat puheet tavallista nopeammin. He muistivat, kuinka Strasbourgissa vuonna 1986 espanjaa puhunut turkkilainen piti kahdenkymmenen minuutin puheen Kyproksesta tasan viidessä minuutissa jättäen Euroopan parhaat kielentaitajat änkyttämään avuttomina.” (Max Davidson, *Interpretul grec*, Humanitas, 2005, s. 110–111).

Kuulostaako tutulta? Monikielisyys

— Stanislav Vallo

Stanislav Vallo (1951), aiemmin diplomaatti ja nykyisin kääntäjä, opiskeli ranskaa ja italiaa Comenius-yliopistossa Bratislavassa, siirtyi Tšekkoslovakian diplomaattiseen palvelukseen työskenneltyään 14 vuotta Slovenský spisovateľ -kustannusyhtiössä ja toimi 1.1.1993 alkaen juuri perustetun Slovakian tasavallan diplomaattisessa palveluksessa.

*”Monikielisyyden suojele on välttämätön väline, jolla varmistetaan kansalaisten demokraattinen osallistuminen tämän päivän ja huomisen Euroopan rakentamiseen.”*Tämä lainaus ja muita yhtä tärkeitä ajatuksia voidaan löytää Ginevra Peruginellin teoksesta **Multilingualism and Legal Information Access Systems** (Giuffrè Editore, 2009) tehdystä laajasta ja hyvin innostavasta arvostelusta. Kirja-arvostelun on kirjoittanut italialainen tutkija ja (Padovan yliopiston) kirjastonhoitaja Antonella De Robbio. Tässä on kyse lähinnä edellä mainittuun teokseen sisältyvän lainauksen lainauksesta, sillä Ginevra Peruginelli itse lainaa David Mellinkoffia (The Language of Law). Antonella De Robbio lainaa myös esipuheen kirjoittajaa Nicola Palazzoloa, joka korostaa, että ”oikeus on kieltä ja kieli on oikeutta, koska oikeutta ei voi olla olemassa ilman kieltä, joka on sen väline”. Ja tämä viittaa taas Mellinkoffiin, jonka mukaan kieli on välttämätöntä oikeudelle, koska ”kielitiede ja oikeustiede ovat aina olleet tiiviisti sidoksissa toisiinsa, ja toinen niistä on kehittynyt toisen kautta ja toisen avulla”.

Arvostellussa teoksessa olevat lukuisat lainaukset sekä mainittujen kirjoittajien ja muiden kirjoittajien lainausten esittäminen kirja-arvostelussa korostavat monikielisyyden merkitystä ja alleviivaavat sitä, erityisesti eurooppalaisessa ja oikeudellisessa kontekstissa. Toisaalta kirjoittaja ei välttele – pikemminkin päinvastoin – viittauksia monikielisyyden vaaroihin. Muistutettakoon, että kirja on kirjoitettu ja julkaistu vuonna 2009. Nämä vaarat ovat edelleen olemassa. Jatkuva ja jatkuvasti kasvava tarve optimoida hallintomenoja johtaa näennäisratkaisuihin, joilla rajoitetaan Euroopan unionin virallisten kielten käyttöä ja sivuutetaan tällä tavoin se kulmakivi, jolle Euroopan unioni on rakennettu: lainsäädännön, oikeuskäytännön ja tiedon yhtäläisen saatavuuden periaate.

Kielestä ei kuitenkaan tule vitsailla. Kieli ei ole ainoastaan tietyn ihmisryhmän, esimerkiksi kansakunnan, viestintäväline, vaan se on myös yksi kyseiseen ryhmään kuulumisen perusominaisuuksista. Lisäksi useiden kielten tehokkaan ja samanaikaisen käytön ansiosta viestintä voi tapahtua laajemmassa kokonaisuudessa, mikä luo loputtomia mahdollisuuksia ajatusten, mielipiteiden tai inhimillisten tarpeiden jakamiseen. Eikö tämä ole Euroopan unionin kaltaisen demokraattisen yhteiskunnan ydin, johon kansalaiset tulevaisuudessa osallistuvat aktiivisesti? Oma kieli on oikeus, monikielisyys on etuoikeus. Nämä sanat merkitsevät kuitenkin paljon enemmän kuin saatamme ajatella.

Ensiksi haluan kertoa henkilökohtaisista kokemuksistani kielenkäytöstä. Kuulun pieneen kansakuntaan, jonka kieltä – slovakia – puhuu (eräässä Ginevra Peruginellin julkaisussa olevan luettelon mukaan) 5 600 000 ihmistä ja jota ymmärretään myös Tšekissä ja Unkarissa. Lisäisin tähän vielä laajat alueet esimerkiksi Serbiassa ja Romaniassa ja ehkä osan Argentiinan Chacon maakuntaa. Minua kiehtoivat aina, kun virallisissa tilaisuuksissa,

joihin minulla oli kunnia osallistua, ulkomainen vieras (diplomaatti, presidentti, virkamies, taiteilija) aloitti puheensa slovakiksi: *"Dobry deň, vážené dámy, vážení páni, dobrý deň, priatelja"* ("Hyvää päivää, naiset ja herrat, hyvää päivää, ystävät"). On vaikea kuvailla tunteita, jotka liittyvät näin pieneen ja ensi silmäyksellä merkityksettömään eleeseen: Ylpeys? Kiitollisuus? Arvostus? Hiljainen ilo? Jotakin näistä kaikista. Yleisö reagoi aina, todella aina, suosionosoituksilla. Ja ei vain täällä Slovakiassa. Olen kokenut tämän kaikkialla, missä minulla on ollut kunnia ja ilo edustaa maatani diplomaattina. Ymmärrettävästi olen usein joutunut vastakkaiselle puolelle, puhujakorokkeelle. Italiassa, Ranskassa ja Belgiassa. Kahdessa ensimmäisessä puhuin sujuvasti italiaksi tai ranskaksi, mistä minut palkittiin puheeni jälkeen yllättävillä suosionosoituksilla (ainakin pienissä kaupungeissa). Minua on aina houkutellut käyttää kieltä hieman epätavallisella ja odottamattomalla, erilaisella tavalla, kuin mitä yleisö on tottunut odottamaan diplomaatilta. Yritin tällä tavoin tavoittaa yleisöni jollakin, joka ilahduttaisi heitä, yllättäisi heidät tai saisi heidät hymyilemään, vaikka vain rehellisen vitsin avulla. Jouduin Belgiassa kielellisesti hankalaan tilanteeseen, koska (toisin kuin aiemmissa työtehtävissäni Roomassa ja Pariisissa) en puhunut toista maan virallisista kielistä, flaamia. Mutta myös siellä sain onnellisen sattuman ansiosta aikaan jotakin, jota kuvailisin flaaminkielisen yleisön osalta ilmaisulla *captatio benevolentiae*. Jokaisen puheen alussa sanoin flaamiksi: "Hyvää iltaa, naiset ja herrat, olen Slovakian suurlähettiläs, en puhu flaamia, opettelen sitä ahkerasti, mutta tie on vielä hyvin, hyvin pitkä." Sitten kerroin ranskaksi, kuinka Flanderin silloinen pääministeri Gerd Bourgeois lahjoitti minulle huivin, jossa oli kirjaimia, kun vierailin hänen luonaan virkaanastumiseni jälkeen. Kun sain tietää, mistä kirjaimissa oli kyse, olin aivan lumoutunut: Kyseessä oli hyvin vanha teksti, ensimmäinen vanhaksi hollanniksi kirjoitettu teksti 1000-luvulta. Teksti löydettiin 1930-luvulla *erästä koodeksista Englannissa*. Kyse on kahdesta lyhyestä lauseesta, jotka munkki, joka kirjasi koodeksin, kirjoitti tavanomaisen latinankielisen kaavan *"Probatio pennae si bona sit"* tilalle kokeillessaan uutta hanhen sulkaa. Kyseinen munkki oli ilmeisesti kotoisin Länsi-Flanderista ja kirjoitti sen sijaan: *"Hebban olla vogala nestas hagunnan hinase hic enda thu, wat unbidan we nu?"* (mikä tarkoittaa: "Kaikki linnut ovat jo rakentaneet pesänsä, vain sinä ja minä emme ole sitä vielä tehneet – mitä me vielä odotamme?). Yleisön hyväntahtoisuus oli taattu, koska tiesin ja mainitsin jotakin, jonka he kaikki tiesivät hyvin koulusta ja joka oli osa heidän identiteettiään ja myös heidän kansallista ylpeyttään. Useimmat kansakunnat säilyttävät tällaisia kielellisiä muistomerkkejä arvokkaina aarteina.

Diplomaattina olen aina pyrkinyt kunnioittamaan keskustelukumppanini kieltä, ja aistin reaktioista, etten ole millään tavalla rikkonut etikettiä – päinvastoin, keskustelukumppani piti sitä aina yllätyksenä, ehkä hieman odottamattomana, mutta sitäkin mukavampana.

Kun luovutin Maltan silloiselle presidentille Edward Fenech Adamille valtakirjan toukokuussa 2006, en lausunut tavanomaista kaavaa englanniksi vaan luin sen maltaksi. Kuten myöhemmin sain kuulla, läsnäolijat ottivat tämän vastaan hyvin yllättävänä ja tervetulleena kunnianosoituksena Maltan äidinkielelle.

Kun isännöin Slovakian tasavallan suurlähettiläänä Belgian kuningaskunnassa perinteistä yhteistä lounasta Euroopan unionin jäsenvaltioiden suurlähettiläskollegoilleni Euroopan unionin neuvoston puheenjohtajakaudellamme, puheeni viimeiset sanat ”Tervetuloa ja paljon onnea” lausuttiin 23 kielellä.

Siksi katson, että monikielisyydellä on välttämätön ja kiistaton rooli Euroopan unionin suuren kokonaisuuden rakentamisessa ja toiminnassa, yhteisen tietoisuuden luomisessa ja unionin yhteenkuuluvuuden ja solidaarisuuden vahvistamisessa. Se on myös osoitus kunnioituksesta vuosisatoja kestänyttä äidinkielen kehitystä kohtaan ja rikastuttaa kulttuuriperintöämme. Monikielisyyden usein hauras ja haavoittuva luonne tekee sen suojelemisesta sitä tärkeämpää, mitä sinnikkäämmin taloudellinen voitontavoittelu yrittää sysätä sen tarpeettomien asioiden varastoon ja tuomita sen kadotukseen yhden, universaalin ja yhteisen kielen käytön nimissä.

Yksi aikamme merkittävimmistä ajattelijoina, italialainen kirjailija Umberto Eco, otti tähän asiaan selkeän ja päättäväisen kannan sanomalla, että Euroopan yhteinen kieli on kääntäminen. Yhtenä hänen lukuisista kääntäjistään muistan hyvin ja mielelläni ne laajat, hyvin yksityiskohtaiset ohjeet ja selitykset, joita hän lähetti meille, kun käänsimme yhtä tai toista hänen teoksistaan. Näistä ohjeista ja suuntaviivoista kumpusi ilo leikkiä kielellä, sen vivahteilla, sen piilotetuilla kulmilla ja vinkkeillä.

Econ maanmies Ginevra Peruginelli kuvaa julkaisussaan kielellisen monimuotoisuuden suojelua symbolina politiikalle, jolla pyritään säilyttämään kansalliset erityispiirteet Euroopan unionissa. Viesti on selkeä ja ymmärrettävä kaikilla kielillä. Taloudellisen kannattavuuden kasvavan paineen myötä siitä tulee yhä tarpeellisempi.

Kokemuksia ja näkemyksiä Euroopan unionin toimielinten monikielisyydestä

— **Prof. Dr. Rajko Knez**

Prof. Dr. Rajko Knez toimii Slovenian tasavallan perustuslakituomioistuimen tuomarina ja opettaa Mariborin yliopiston oikeustieteellisessä tiedekunnassa. Hän on yliopiston Jean Monnet Center of Excellencen johtaja ja Jean Monnet -oppituolin haltija. Vuosina 2015–2017 hän toimi EU-oikeuteen erikoistuneena oikeusneuvoksena Slovenian tasavallan korkeimman oikeuden hallintoasioiden osastolla. Hän on kirjoittanut lukuisia tieteellisiä ja akateemisia artikkeleita, monografioita ja lakien kommentaareja. Vuonna 2017 hänestä tuli perustuslakituomioistuimen tuomari ja vuosina 2018–2021 hän toimi perustuslakituomioistuimen presidenttinä. Hänen toimikautensa perustuslakituomioistuimen tuomarina päättyy huhtikuussa 2026.

I Johdanto

Otin mielelläni vastaan kutsun jakaa kokemuksiani ja ajatuksiani monikielisyyden merkityksestä Euroopan unionissa. Minua on aina kiehtonut kysymys kielen roolista yhteisössä ja ihmisten välisissä suhteissa, erityisesti luottamusta luovana mutta toisaalta myös poissulkevana tekijänä. Tähän kysymykseen liittyy useita mielenkiintoisia seikkoja. Esimerkiksi se, miten kieli saa aikaan mielikuvia ja luo yhteenkuuluvuuden tunnetta johonkin maahan eikä vain tiettyyn kansallisuuteen. Kieli vähemmistöjen oikeutena. Kieli laittomana syrjivänä edellytyksenä. Kieli erottavana mutta samalla kuitenkin myös yhdistävänä tekijänä. Tämä viimeksi mainittu, ristiriitaiseltakin kuulostava seikka on aina erityisesti kiinnostanut minua ja se on myös Euroopan unionin erityispiirre. Selostan tästä seuraavaksi ajatuksiani ja kokemuksiani. Ensin haluan kuitenkin korostaa, että myös puhtaasti henkilökohtaiset olosuhteet ovat vaikuttaneet näihin pohdintoihini. Aloitan niistä.

II Lapsuusajan kokemus

Vietin lapsuuteni ja nuoruuteni tuolloin melko uudessa ja nopeasti kehittyvässä kaupungissa, joka oli teollisuuden keskus. Siellä oli runsaasti työtä tarjolla ja sinne muuttikin paljon siirtolaisia entisen Jugoslavian tasavalloista. Siirtolaisten ja heidän perheidensä puhumat kielet olivat hyvin erilaisia verrattuna omaan kieleeni. Usein kommunikoin kuitenkin luokkatovereideni tai myöhemmin työtovereideni kanssa muulla kuin paikallisväestön äidinkielellä. Ala-asteella opimme myös serbokroatiaa, jolla ei ole nykyisin enää virallisen kielen asemaa. Samalla opimme myös kyrillisen kirjaimiston. Varhaisin hyvin miellyttävä kokemukseni kaikesta tästä on peruskoulun ala-asteajalta. Siirtolaisten mukana näet muuttivat myös heidän perheenjäsenensä, tai toisinaan perhe saapui myöhemmin, kun isä tai äiti oli löytänyt työtä ja riittävän toimeentulon. Näiden perheiden lasten piti usein muuttaa sosiaalista ympäristöään kouluvuoden aikana. Se ei varmasti ollut helppoa. Kun he saapuivat ensimmäistä kertaa luokkaani ala-asteella, opettajat lähestyivät heitä tarkkaavaisesti ja pyrkivät löytämään meidän joukostamme luokkatoverin, joka parhaiten voisi auttaa uutta oppilasta tai jonka kanssa tämä voisi helpoiten tulla toimeen. Usein tämä tarkoitti sitä, että toimimme vuoroittain. Uudelle oppilaalle annettiin tietty paikka, ja me istuimme hänen vieressään vuoron perään, jokainen vuorollaan. Jokainen vietti uuden tulokkaan kanssa jonkin aikaa, muutamasta päivästä muutama viikkoon sen mukaan, miten se sujui, opettajien valvonnassa. Tällä tavalla pyrimme ratkaisemaan monia, myös kielellisiä, esteitä. Kun muistelen nykyisin näitä hetkiä, ymmärrän, että niillä on ollut hyvin yhdentävä vaikutus. Tuolloin, ollessani

lapsi, en ymmärtänyt, miten merkittävä tämä tilanne oli, vaan pidin sitä normaalina osana jokapäiväistä elämääni. Tunsin kuitenkin, että kyseessä oli ystävällinen suhtautuminen siirtolaislapsiin, ja siten myös heidän vanhempaisiinsa ja perheisiinsä. Tämä heijastui myös muille elämänalueille. Kanssakäyminen ja eläminen tällä tavalla yhdessä oli luonnollista ja sopeutuminen uuteen kouluympäristöön onnistui. Olen varma, vaikka en sitä silloin huomannutkaan, että näillä kokemuksilla oli minuun positiivisia vaikutuksia. Näen kielen vahvana yhdyntävänä tekijänä myös Euroopan unionissa. Palaan tähän jäljempänä.

III Juridisia seikkoja Sloveniassa ja Euroopan unionissa

Edellä selostettu ei ole ainoa kielen ja yhdyntymisen rooliin liittyvä positiivinen seikka. Säännöt, jotka edistävät tätä kaikkea, muodostavat myös ympäristön, jossa kielen rooli on asianmukaisesti tunnustettu. Slovenian normihierarkian ylimmänasteisessa säädöksessä eli Slovenian tasavallan perustuslaissa säädetään kansallisten yhteisöjen ja vähemmistöjen, erityisesti Slovenian italian- ja unkarinkielisten alkuperäisyhteisöjen¹ oikeudesta omaan kieleen. Kunnissa, joissa asuu italian- tai unkarinkielisiä yhteisöjä, virallisena kielenä on myös italia tai unkari (perustuslain 11 §). Lisäksi pidän merkittävänä sitä, että perustuslaissa kielletään kaikki syrjintä johonkin kieliryhmään kuulumisen perusteella (perustuslain 14 §:n 2 momentti) ja kannustetaan kansallisen identiteetin ilmaisemista kielen avulla. Perustuslain 61 §:n mukaan jokaisella on siten oikeus vapaasti ilmaista kuulumistaan omaan kansaan tai kansalliseen yhteisöön, edistää ja ilmaista kulttuuriaan ja käyttää omaa kieltään ja kirjoitustapaansa. Hiljattain vuonna 2021 perustuslakiin on lisätty näkövammaisten oikeus omaan kieleen. Perustuslain 62a §:ssä säädetään, että perustuslaissa taataan oikeus vapaasti käyttää ja kehittää slovenialaista viittomakieltä. Lisäksi oikeus vapaasti käyttää italialaista ja unkarilaista viittomakieltä on taattu kunnissa, joissa myös italia tai unkari ovat virallisia kieliä.

Uskon, että Slovenian perustuslaissa on tunnustettu kielen henkilöllinen, antropologinen, historiallinen, kulttuurinen, kansallinen ja sosiologinen arvo. Ne kaikki ovat tärkeitä seikkoja. Kielessä ei ole kyse ainoastaan oikeudesta omaan kieleen sellaisenaan vaan myös monista muista seikoista, joilla viranomaisten lähestymistavasta riippuen voi olla positiivinen tai negatiivinen vaikutus monilla sosiaalisen elämän alueilla. Myös Euroopan

1 | Italian- ja unkarinkieliset alkuperäisyhteisöt nauttivat myös erityistä suojaa kansallissymbolien käyttöoikeuden, opetuksen ja koulutuksen, yhdistymisvapauden ja kulttuuri-identiteetin ym. osalta. Kummallakin yhteisöllä on myös oikeus tulla edustetuiksi kuntien ja parlamentin edustuselimissä.

unionissa ja sitä ennen Euroopan talousyhteisön ja Euroopan yhteisön toimielinten politiikoissa voidaan havaita tietoisuus tästä. Mieleeni muistuu yksi ensimmäisistä tapauksista, joiden yhteydessä aloin pohtia kielenkäytön vaikutukseen liittyviä eri seikkoja yhteiskunnassa. Havaitsen yhteneväisyyksiä Slovenian perustuslain säännösten ja sen välillä, miten tulkitseen yhteisöjen tuomioistuimen tuomiota asiassa, jossa tunnettu hollantilainen taiteilija Anita Groener halusi opettaa taidekasvatusta Irlannissa.² Kyseessä oli sikäli kuin tiedän yksi ensimmäisistä riita-asioista, joissa tuli esiin jonkin jäsenvaltion kielen rooli yhdentymistä ja sisämarkkinoiden toteuttamista koskeissa prosesseissa tuolloisessa Euroopan talousyhteisössä.

Tuossa tuomiossa vahvistetussa oikeuskäytännössä tunnustettiin kansalliskielen (iiri) arvo tuona ajankohtana ja Irlannin viranomaisten pyrkimys säilyttää kieli, joka oli jäämässä englannin kielen varjoon. Ajankohtana, jona asia Groener käsiteltiin, yli 30 vuotta sitten, Euroopan (talous)yhteisön ja sittemmin Euroopan unionin tunnuslausetta ”moninaisuudessaan yhtenäinen” pidettiin hyvin tärkeänä. Tällä tunnuslauseella on ollut suuri merkitys ja usein hyvin myönteinen ja yhdentävä rooli, vaikka se on nykyisin jäänyt jossain määrin unhoon ja vaikuttaa siltä, ettemme elä enää yhtä yhdistäviä ja yhdentäviä aikoja. Yksi valtio erosi Euroopan unionista, kansallisesta identiteetistä on useita eriäviä näkemyksiä ja sitä on käytetty perusteena erilaisuudelle ja poikkeuksille. Joissakin jäsenvaltioissa viranomaiset kyseenalaistavat Euroopan unionin oikeuden ensisijaisuuden ja meihin kohdistuu konflikteja ja sodan uhkaa Euroopan unionin ulkorajoilla. Jotkin Euroopan unionin politiikat, esimerkiksi siirtolaispolitiikka, jakavat jäsenvaltioita ja niiden viranomaisia ja kansalaisia. Esimerkkejä voisi luetella vielä paljon lisää. Siksi uskon, että monikielisyyttä koskevaa kysymystä yhdessä Euroopan unionin yhdentävän roolin kanssa pitäisi tuoda enemmän esille. Ajanjakso, jolloin moninaisuus, jota itsekkin koin edellä selostamallani tavalla, oli, vaikka tämä voi vaikuttaa ristiriitaiselta, todellinen käynnistävä voima yhteiselle tai yhdistävälle toiminnalle, on päättynyt. Tämän taustan valossa selostan seuraavaksi joitakin monikielisyyttä Euroopan unionissa koskevia seikkoja.

2 | Asia C-379/87, *Anita Groener v. Minister for Education and the City of Dublin Vocational Educational Committee*. Taiteilija nosti kanteen Irlannin opetusministeriötä ja Dublinin kaupungin ammatillisen koulutuksen lautakuntaa vastaan, koska ministeriö kieltäytyi nimittämästä häntä taideaineiden opettajan kokoaikaiseen vakinaiseen toimeen, koska hän ei ollut suorittanut menestyksekkäästi koetta, jossa arvioitiin hänen iirin kielen taitoaan. Irlannin lainsäädännön mukaan kokoaikainen vakinainen opettajan toimi julkisissa opetuslaitoksissa on luonteeltaan sellainen, että kielitaitoa koskeva vaatimus on oikeutettu. Yhteisöjen tuomioistuin katsoi tämän vaatimuksen olevan yhteensopiva yhteisöjen oikeuden kanssa, jos kielitaitovaatimus kuuluu osana kansalliskieltä, joka on samanaikaisesti ensimmäinen virallinen kieli, edistävään politiikkaan ja jos vaatimus toteutetaan oikeasuhtaisesti ja ilman syrjintää.

IV Monikielisyys Euroopan unionin toimielimissä

Kieli ja yhteenkuuluvuuden tunne

Kieli on ratkaiseva tekijä yhteenkuuluvuuden luomisessa sekä tiettyyn kansaan että myös tiettyyn yhteisöön. Yhteisö on ryhmä henkilöitä, joita voi ainakin teoriassa olla jopa miljoonia ja joilla on samat arvot, tavoitteet tai tulevaisuudensuunnitelmat (vaikka näitä olisi vaikea vahvistaa tai toteuttaa), ja jotka siis katsovat samaan suuntaan ja pyrkivät kehittymään tuohon nimenomaiseen suuntaan. Kieli voi kuitenkin olla myös este jopa yhteisön sisällä. Jos kielestä tulee este, se saa aikaa tunteen rajoituksesta. Kieli voi halvaannuttaa, mikä vähentää yhteenkuuluvuuden tunnetta. Ja käänteisesti, mitä parempi kielitaito henkilöllä on, sitä suurempi on hänen yhteenkuuluvuuden tunteensa. Näin on myös silloin, kun henkilö ei osaa jotain kieltä mutta voi käyttää omaa kieltään yhdenvertaisesti, sillä mitä enemmän on mahdollista käyttää omaa kieltä yhdenvertaisesti muiden kielten kanssa, sitä suurempi on yhteenkuuluvuuden tunne.

Mieleeni muistuu eräs kansainvälisen yksityisoikeuden luento kauan sitten. Luennoitsija toi silloin esiin ajatuksen siitä, että edes kansalaisuus, joka on yleensä tärkein liittymäperuste lain soveltamiseksi (yksilön oikeudelliseen asemaan, esimerkiksi oikeustoimikelpoisuuteen) kansainvälisissä suhteissa, ei saa aikaan niin suurta yhteenkuuluvuuden tunnetta johonkin tiettyyn maahan kuin kieli. Tämä ajatus jäi tuolloin mieleeni ja keskustelin siitä sellaisten ystäväni ja tuttavieni kanssa, jotka olivat muuttaneet Sloveniaan ja hakeneet siellä maan kansalaisuutta. Heidän oli pitänyt osoittaa myös, että heillä oli sloveenin kielen perustaidot. Muistan, kuinka onnellisia he olivat kyettyään suorittamaan tämän osan vaatimuksista. He totesivat ilolla tuntevansa yhteenkuuluvuutta uuteen asuinmaahansa. He olivat tuolloin onnellisempia kuin silloin, kun he saivat päätöksen siitä, että heille oli myönnetty kansalaisuus. Kansalaisuus on keinotekoinen juridinen rakennelma, kun taas kieli muodostaa todellisen jokapäiväisen kontaktin sosiaaliseen ympäristöön. Tulen itsekin monikulttuurisesta perheestä, sillä äitini on kroatialainen ja isäni sloveeni. Tiedän omasta kokemuksesta, että veri- ja sosiaaliset siteet ovat oikeudellisia siteitä vahvempia. Yhteenkuuluvuuden tunne ei yleensä liity lakiin, sääntöihin tai oikeudellisiin toimiin. Merkitystä on yksilön tunteilla. Esimerkiksi sillä, missä määrin henkilö tuntee olevansa tiettyssä yhteisössä tai sosiaalisessa ympäristössä antropologisesti hyväksytty. Se, että henkilöllä on hallussaan asiakirja, joka osoittaa hänen juridisen sidoksensa johonkin maahan, on tärkeää, mutta ei niin tärkeää kuin tunne kuulumisesta johonkin yhteiskuntaan. Tämä on yhdentymisen subjektiivinen puoli. Yhteenkuuluvuuden tunne on yksi niistä seikoista, jotka määrittävät yksilön. Ja koska, kuten olen selostanut,

yhteenkuuluvuuden tunne liittyy läheisesti kieleen, se liittyy myös läheisesti Euroopan unionin toimintaan.

Monikielisyyden rooli ja Euroopan unionin toimielimet

Euroopan unionin olemassaolo ja kehittyminen edellyttävät, että maanosamme asukkaat tuntevat yhteenkuuluvuutta tähän kansainvälistä yhdentymistä koskevaan ajatukseen. Yhteenkuuluvuuden tunne on siten äärimmäisen tärkeä. Näin ollen se, mitä edellä selostin yksilöiden mukaan ottamisesta ja yhteenkuulumisesta pätee myös toimielinten ja yksilöiden väliseen suhteeseen. Millä tavalla Euroopan unioni siis käyttää kieltä voidakseen tulla lähemmäksi kansalaisia? Sillä jos Euroopan unioni ei tulisi lähemmäksi jokaisen jäsenvaltion asukkaita monikielisyyden eli kielten yhdenvertaisen kohtelun avulla, Euroopan unionin toimielinten ja toisaalta maanosamme asukkaisen välille syntyisi vieraantumisen tunnetta tai sovittamaton juopa. Tällainen lähentyminen Euroopan unionin asukkaiden kanssa ja kielten yhdenvertainen kohtelu ovat yhteisön toiminnan kannalta välttämättömiä. Ne saavat aikaan yhteishenkeä ja yhdenvertaisuutta. Vain asianmukaisesti toimiva yhteisö voi herättää luottamusta, erityisesti silloin, jos yhteisö on saatu aikaan keinotekoisesti ja etenkin, jos kyseessä on unioni. (Unioni terminä tarkoittaa yksinkertaistettuna sitä, että kansallista suvereniteettia luovutetaan Euroopan unionin toimielimille). Tämän avulla voimme ymmärtää, että luottamusta, joka on välttämätöntä Euroopan unionin toiminnalle ja olemassaololle, ei olisi, jos toimielimet eivät olisi lähellä kansalaisia, myös kielen välityksellä.

Yhteisön toiminta myös vähentää individualismia. Ja individualismin lisääntyessä yhteisön edistymismahdollisuudet vähenevät. Niiden välillä on käänteinen suhde. Kieli voi asianmukaisen politiikan puuttuessa lisätä individualismia sekä yksittäisten kansalaisten että tämän seurauksena jäsenvaltioiden tasolla. Tämä puolestaan voi johtaa kansallisten etujen edistämiseen. Mainitsen esimerkkinä taloudelliset edut sisämarkkinoilla, jotka ovat edellytys Euroopan unionin toiminnalle toimielinten tasolla. Tällainen individualismi voisi ilmetä kansallisten tuottajien, kauppiaiden, palveluntarjoajien, työvoiman ym. suosimisena. Vielä vaarallisempaa on individualismi poliittisissa kysymyksissä. Se vieraannuttaa meidät yhdentymisestä. Yhdentymisen ei ole tulosta individualistisesta rationaalisuudesta vaan kyvystä ajatella suuren ryhmän etua. Tämä on mahdollista vain ihmisille ja menestymisemme perustuu siihen. Yhdentymisen saavuttaminen ja ylläpito

ei ole aina helppoa. Monikielisyys Euroopan unionin kaltaisessa hyvin moninaisessa yhteisössä on näin ollen yksi sen perusedellytyksistä.³

Euroopan unionissa on aina pyritty estämään seuraukset, joita voisi aiheutua kielellisistä esteistä. Sen omaksuma lähestymistapa, jossa kunnioitetaan kaikkia kansallisia kieliä ja kohdellaan niitä yhdenvertaisesti, on ainutlaatuinen maailmassa. Euroopan maanosassa on paljon isoja ja pieniä valtioita, joilla jokaisella on omia historiallisia, uskonnollisia ja kulttuurisia ominaispiirteitä ja eroavuuksia. Kieli on yksi näistä. Maailmassa ei ole mitään muuta maanosaa, jossa näin rajoitetulla alueella olisi yhtä paljon moninaisuutta. Euroopan unioni on onnistunut yhdentämään ja tuomaan yhteen kaiken tämän. Sen uranuurtajat ovat mielestäni todellisia visionäärejä ja sankareita. Sankareita, joilla ei tietenkään ole aseita. Pyrkiessään toteuttamaan kaupankäynnin syventämistä koskevaa taloudellista ajatusta (eli ajatuksena ei ollut ainoastaan kaupankäynti vaan yhteismarkkinat) *Robert Schuman, Konrad Adenauer, Jean Monnet, Walter Hallstein, Paul-Henri Spaak ja muut* alkoivat yhdentää Eurooppaa toista maailmansotaa seuranneen kylmän sodan aikana. Kyseiset vuodet olivat ratkaisevia. Näiden ajatusten ja niiden toteuttamiseksi suoritettujen ponnistelujen ansiosta Euroopan maanosan kehitys (joka on nykyään historiaa) johdettiin hyvään suuntaan. Suurten ikäluokkien edustajana voin vain todeta, kuinka etuoikeutettu ja onnekas olen siitä, että olen saanut elää tänä aikana, jolloin minun on ollut mahdollista kehittyä sellaiseksi kuin olen. En ole varma, olemmeko kaikki aivan tietoisia tästä, ottaen huomioon nykyisen hajoamissuuntauksen.

V Johtopäätös

Euroopan yhdentymistä koskevan kauaskantoisen vision toteuttamisen alkuvaiheessa kieli ei ollut este. Tämä ei kuitenkaan ollut itsestäänselvää. Kieltä koskevien esteiden poistaminen oli osa Euroopan yhdentymisprosessia, ja kuten olen edellä pyrkinyt selostamaan, se oli tuohon yhdentymiseen liittyvä ehdottoman välttämätön seikka tai

3 | Kielen ei siten pitäisi olla este. Rajoitetummassa yhteydessä voidaan havaita seuraukset, joita kielellä on sen ollessa este; ajatellaanpa esimerkiksi sellaisille suurille kaupungeille tyypillisiä, taloudellisesti tai muutoin tietyssä määrin suljettuja kaupunginosia, joissa on paljon taloudellisista tai muista syistä tulleita siirtolaisia. On totta, että näissä tapauksissa kyseessä eivät ole ainoastaan kielelliset vaan myös kulttuuriin ja sosiologisiin seikkoihin perustuvat esteet. Kieli on kuitenkin yksi suurimmista esteistä. Tällaisista esteistä voidaan vapautua tarjoamalla ainakin aivan perustason palveluja (esimerkiksi ruokakaupat ym.) tietyin korttelin asukkaiden omalla kielellä, mutta ajan myötä tämä johtaa eristäytymiseen tai individualismiin.

pikemminkin osa sitä. Nämä ponnistelut ansaitsevat kaiken arvostuksemme ja voimme nykyisin olla kiitollisia Euroopan unionille sen omaksumasta lähestymistavasta.

Tämä kaikki vaatii valtavan määrän työtä. Tässä yhteydessä Euroopan unionin toimielinten kielenkääntäjillä on hyvin tärkeä tehtävä. Usein heidät unohdetaan ja heitä pidetään itsestäänselvyytenä, mutta tässä artikkelissa ilmaisemani perusajatukset liittyvät heihin syvästi. He ovat äärimmäisen tärkeä osa tässä suuressa hankkeessa, jolla pyritään säilyttämään Euroopan unionin, joka on moninaisuudessaan yhtenäinen, eheys. Tällä tavalla sekä pidetään yllä rauhaa maanosassamme, joka on kokenut lukuisia sotia historian saatossa, että myös myötävaikutetaan suurempaan kokonaisuuteen sekä taloudellisen hyvinvoinnin että monien kansojen ja kulttuurien yhteiselon muodossa.⁴

Aluksi selostamani, nuoruuteni monikulttuurisen kotikaupungin yhdentymistä koskevan lähestymistavan ja monikulttuurisen Euroopan välillä on paljon yhtäläisyyksiä. Nämä kaksi tarinaa muistuttavat toisiaan: kummassakin on kyseessä yhdentymisprosessi (joka ei ole nopea, mutta jolla on tärkeä tavoite), jossa kieli ei muodosta estettä vaan moninaisuuden, joka rikastaa ja yhdistää. Voimme vain toivoa, että tämä entisen Euroopan talousyhteisön, sittemmin Euroopan yhteisön ja nykyisin Euroopan unionin visio jatkaa matkaansa ja kehittyy entisestään. Sen ei välttämättä tarvitse tapahtua nopeasti; itse jatkaisin ilomielin kulkua tällä tiellä mitä tahansa vauhtia. Tämä aikojen kuluessa kehittynyt lähestymistapa kieleen on osoittautunut hyvin asianmukaiseksi ja voimme havaita tässä lähestymistavassa tärkeän osan Eurooppaa, jonka olemme rakentaneet ja joka vielä tänäkin päivänä tarvitsee pikaisesti lisää yhdentymisprosesseja.

4 | Ks. myös Harari, Y. N., 21 nasvetov za 21. stoletje (21 oppituntia maailman tilasta), Mladinska knjiga, 2020, s. 139.

Monikielisyys ja oikeudellinen yhteistyö Pohjoismaissa

— **Heikki E. S. Mattila**

Heikki Eero Sakari Mattila 1. on oikeustieteen tohtori, vertailevan oikeustieteen dosentti ja oikeuslingvistiikan emeritusprofessori. Oikeuslingvistiikan alalla Mattila on tutkinut sekä juridista suomea että muita oikeuskieliä. Hän on julkaissut alalta teoksia ja artikkeleita, paitsi suomeksi ja ruotsiksi, myös englanniksi, espanjaksi ja ranskaksi. Nykykielten ohessa Mattilan tutkimusten kohteena on ollut lakimieslatina, nimenomaan se, missä määrin eurooppalaisissa oikeuskielissä esiintyy edelleen latinalaisia ilmauksia.

1 Yleiskatsaus Pohjoismaiden kielioloihin.¹

Pohjoismaissa joillakin kielillä (islanti, suomi, norja, ruotsi ja tanska) on hallitseva asema kansallisella tasolla, kun taas toiset ovat vähemmistökieliä.²

Islanti, norja, ruotsi ja tanska ovat toistensa sukulaiskieliä: ne ovat suurimmat skandinaaviset (pohjoisgermaaniset) kielet.³ Islantia (joka on lähempänä muinaisskandinaavia eli muinaisnorjaa) lukuun ottamatta näiden kielten vastavuoroinen ymmärtäminen on vaivatonta, erityisesti kirjallisessa muodossa. Kirjoitettujen tekstien ymmärtäminen on suurelta osin lähes automaattista tai vaatii vain totuttelua, ja tämä pätee myös oikeudellisiin teksteihin.⁴ Olisi kuitenkin vaarallista ajatella, että nämä kielet olisivat suhteessa toisiinsa täysin transparentteja, sillä norjan, tanskan ja ruotsin kielessä on joukko sanastollisia eroja ja nk. *faux amis* ("petollinen ystävä") -sekaannussanoja (lisäksi norjan kielestä on olemassa kaksi eri varianttia, ks. jäljempänä 3.1 kohta). Suullinen kommunikaatio näiden kielten välillä on puolestaan paljon vaikeampaa, erityisesti kun kyse on tanskan kielestä, jonka ääntäminen eroaa huomattavasti ruotsin ja norjan ääntämisestä.

Suomen pääkieli, suomi, kuuluu eri kieliperheeseen. Skandinaavisten kielten ja suomen suhdetta voidaan verrata saksan ja unkarin väliseen suhteeseen: kielet ovat täysin erilaisia. Suomen rannikkoalueilla on kuitenkin ruotsinkielinen vähemmistö (hieman yli 5 % koko maan väestöstä). Huolimatta tämän vähemmistön pienestä koosta, ruotsin kielellä on historiallisista syistä Suomen (toisen) virallisen kielen asema, ja suomenkieliset

1 | Suomen korkeimman oikeuden emerituspresidentti Timo Esko, joka on ollut mukana pohjoismaisessa yhteistyössä vuosikymmeniä, on ystävällisesti lukenut tämän artikkelin käsikirjoituksen ja kommentoinut sitä. Häneltä on saatu lukuisia asiantuntevia huomioita, jotka ovat parantaneet tätä käsikirjoitusta huomattavasti. Kirjoittajan ranskaksi kirjoittaman artikkelin raakaversion on tarkistanut yliopisto-opettaja Frédéric Nozais (Helsingin yliopiston kielikeskus). Käsillä olevan suomenkielisen version on ranskasta kääntänyt unionin tuomioistuimen vanhempi juristi-lingvisti Marja Liettä. Kirjoittaja haluaa esittää lämpimät kiitoksensa näille kolmelle asiantuntijalle. On selvää, että kirjoittaja on yksin vastuussa lopullisessa julkaistussa versiossa mahdollisesti olevista virheistä tai puutteista.

2 | Näillä vähemmistökielillä (kuten saamen kielillä) voi olla virallisen kielen asema.

3 | Mainittakoon tässä yhteydessä myös fäärin kieli. Erinomaisen osuva yhteenvedo Pohjoismaiden kieliolosuhteista ja niiden muutoksista on Karl Erland Gadeliin melko tuoreessa artikkelissa "Écologie des langues dans le Norden", *Nordiques*, nro 35, 2018, s. 77–93; <https://journals.openedition.org/nordiques/1570#tocto1n1>.

4 | Esim. sana oikeus on tanskaksi ret, norjaksi rett ja ruotsiksi rätt. Sana vakuutus on sekä tanskaksi että norjaksi *forsikring* ja ruotsiksi *försäkring*.

opiskelevat sitä ylemmillä koululuokilla.⁵ Suomen lainsäädäntö on olemassa myös ruotsiksi, ja suomen- ja ruotsinkieliset versiot ovat täysin tasavertaisia. Myös monia muita virallismateriaaleja on saatavilla ruotsiksi. Lisäksi osa suomalaisesta oikeuskirjallisuudesta ilmestyy suoraan ruotsiksi (kuten alaviitteessä 15 on todettu).

Pohjoismaat ovat oikeuskulttuuriltaan pitkälti samankaltaisia, mikä johtuu yhteisistä arvoista, historiallisesta vuorovaikutuksesta⁶ ja lainsäädännöllisestä yhteistyöstä erityisesti 1900-luvulla.⁷ Merkittävä osa pohjoismaisesta lainsäädännöstä yhdenmukaistettiin 1800-luvun lopulta 1900-luvun jälkipuoliskolle. Nämä lait ovat nykyään varsin samankaltaisia ja joissakin tapauksissa jopa hyvin samankaltaisia, erityisesti yksityisoikeuden alalla. Lisäksi on olemassa pohjoismaisia valtiosopimuksia muun muassa kansainvälisen prosessioikeuden alalla (keskinäinen oikeusapu, tuomioiden täytäntöönpano jne.). Yleiseurooppalainen ja maailmanlaajuinen oikeudellinen yhteistyö on kuitenkin kaventanut tämän pohjoismaisen yleissopimusjärjestelmän merkitystä.⁸

Edellä mainituista syistä Pohjoismaiden välinen oikeudellinen viestintä on runsasta, ja tässä viestinnässä tanskan, norjan ja ruotsin kieltä käytetään perinteisesti sekaisin ja eri yhdistelminä tilanteen mukaan. Kyse on monikielisyydestä kolmen läheisesti toisiinsa

5 | Ruotsin kielen taito ja käyttö on kuitenkin ollut Suomessa laskusuunnassa, myös viranomaisissa, mikä käy ilmi lukuisista viime vuosikymmeninä laadituista virallisista selvityksistä. Mm. Euroopan neuvosto on useaan otteeseen kiinnittänyt huomiota ruotsin kielen asemaan Suomessa, erityisesti kielen osaamiseen suomenkielissä piireissä sekä sen olemassaolon ja käytön turvaamiseen maan koulu- ja hallintojärjestelmässä ja viime kädessä koko yhteiskunnassa.

6 | Ruotsi ja Suomi muodostivat valtiollisen kokonaisuuden useiden vuosisatojen ajan, ja Tanskaa ja Norjaa yhdisti ensin personaaliunioni ja sitten reaaliunioni.

7 | Tämän osalta hiljattain julkaistussa ranskankielisessä artikkelissa, jonka on toimittanut Marie-Louise Holle ("Le projet d'Ole Lando sur les contrats: le code sur le droit nordique des contrats", *Revue internationale de droit comparé*, osa 69, nro 4, 2017, s. 779–805), on sopimusoikeutta koskevan kattavan esityksen lisäksi relevantti yleiskatsaus pohjoismaisiin lainsäädäntöihin ja pohjoismaiseen oikeudelliseen yhteistyöhön yleisesti, ja suuri määrä alan lähteitä. Pohjoismaisten kirjoittajien näitä kysymyksiä koskevasta artikkelikokoelmista mainittakoon Letto-Vanamo, P., Tamm, D. ja Mortensen, B. O. G. (toim.), *Nordic Law in European Context*, Springer, 2019, sekä Husa, J., Nuotio, K. ja Pihlajamäki, H. (toim.), *Nordic Law: Intersentia*, 2007.

8 | Pohjoismaisten yleissopimusten yksityiskohtia on usein jouduttu oikaisemaan ristiriitojen välttämiseksi unionin oikeuden kanssa, mikä on johtanut siihen, että näistä yleissopimuksista muodostuva järjestelmä on nykyisin kokonaisuutena melko monimutkainen ja osittain jopa keinotekoinen.

liittyvän kielen muodostamassa kontekstissa. Voidaan siis puhua pohjoismaisesta oikeuskieliyhteisöstä.

2 Kielten käyttö pohjoismaisessa oikeudellisessa kommunikaatiossa

Pohjoismainen yhteistyö ulottuu monille eri aloille (kulttuuri, oikeus, ympäristö, energia, talous, terveydenhuolto jne.), ja tämän yhteistyön työkielinä toimivat edellä mainitut kolme skandinaavista kieltä, joita käytetään sekä virallisissa että epävirallisissa yhteyksissä. Nykyisin on kuitenkin yhteistyöalueita, joilla englannin puhumisesta on tullut normi.⁹ Oikeudellinen yhteistyökään ei ole täysin immuuni tälle suuntaukselle, mutta skandinaavisilla kielillä on siinä kuitenkin edelleen vahva asema (ks. jäljempänä).

Pohjoismaisen yhteistyön kielellistä ulottuvuutta voidaan kuvata tarkemmin seuraavasti: norjalaiset voivat halutessaan käyttää jompaa kumpaa norjan kielivarianteista (ks. jäljempänä 3.1 kohta), ruotsalaiset ja suomalaiset käyttävät ruotsia (ks. jäljempänä 3.2 kohta) ja tanskalaiset, kuten tavallisesti myös islantilaiset, käyttävät tanskaa (jota opetetaan islantilaisissa kouluissa). Suullisessa viestinnässä voidaan käyttää myös sekakieltä (*skandinaviska*), joka sisältää elementtejä kahdesta tai useammasta skandinaavisesta kielestä ja jossa vältetään sanojen liian tanskalaista ääntämistä.

Erityisesti oikeuden alalla tämä tarkoittaa, että pohjoismaiset oikeus- ja hallintoviranomaiset tekevät tavanomaisesti yhteistyötä skandinaavisilla kielillä. Oikeusministeriöillä (etenkin lainvalmistelussa) ja tuomioistuimilla on tässä keskeinen asema: korkeimpien oikeuksien ja korkeimpien hallinto-oikeuksien¹⁰ presidenttien säännölliset tapaamiset ovat tästä oiva esimerkki. Muilla oikeudellisen toiminnan aloilla, kuten asianajotoiminnassa, skandinaavisten kielten käyttäminen on myös hyvin yleistä pohjoismaisissa yhteyksissä. Kun kahden tai useamman Pohjoismaan asianajotoimistot hoitavat yhteistä toimeksiantoa, kielivalinta määräytyy asian luonteen ja asiakkaan kielen mukaan. Näin esimerkiksi

9 | Katso virallinen verkkosivusto <https://www.norden.org/en/language>.

10 | Oikeuslaitos on Suomessa rakenteellisesti kaksijakoinen: se jakautuu siviilituomioistuimiin ja hallintotuomioistuimiin. Todettakoon lisäksi, että pohjoismaisten hovioikeuksien presidentit tapaavat myös toisiaan säännöllisesti.

oikeudenkäyntiä valmisteltaessa pohjoismaiset asianajajat käyttävät usein skandinaavisia kieliä, etenkin kun kyse on perheoikeudellisista asioista.¹¹

Kansainvälinen keskinäinen oikeusapu on tärkeä osa pohjoismaista virallista yhteistyötä. Tällä sektorilla yhteispohjoismaisten sopimusten mukaan viranomaisten välisessä viestinnässä on käytettävä tanskaa, norjaa ja ruotsia. Tämä koskee erityisesti asiakirjojen tiedoksiantoa (haasteet jne.), todistelua ja tuomioiden täytäntöönpanoa.¹² Nämä kolme kieltä ovat täysin tasavertaisessa asemassa. Suomalaiset voivat näin ollen kommunikoida ruotsiksi yhteydenpidossaan myös tanskalaisten ja norjalaisten kanssa. Eli kun suomalainen tuomioistuin pyytää Tanskassa tai Norjassa asuvan henkilön kutsumista todistajaksi suomalaiseen oikeudenkäyntiin, se lähettää pyyntönsä ruotsiksi. Vastaavasti pohjoismaisissa yleissopimuksissa lähdetään siitä, että Suomen viranomaiset ymmärtävät ruotsiksi laadittujen asiakirjojen lisäksi tanskaksi tai norjaksi laadittuja asiakirjoja.¹³ Helsingissä voidaan näin vastaanottaa tanskan- tai norjankielisiä hakemuksia elatusavun perimiseksi Kööpenhaminassa tai Oslossa asuvalle lapselle.

Oikeuskirjallisuuden osalta voidaan todeta, että kaikissa Pohjoismaissa akateemisten julkaisujen kieli on 2000-luvulla ollut yhä useammin englanti kansallisten kielten kustannuksella.¹⁴ Tämän muutoksen myötä ei ole enää harvinaista, että nuoret juristit Suomesta – mutta myös muista Pohjoismaista – pitävät esitelmänsä englanniksi pohjoismaisissa konferensseissa tai seminaareissa. Oikeuskirjallisuudessa kokonaiskuva

11 | Kaupan alalla, missä kansainväliset sopimukset laaditaan tavallisesti englanniksi, tilanne on toinen. Englanninkielisen sopimuksen laatimista edeltävissä neuvotteluissa saatetaan kuitenkin käyttää skandinaavisia kieliä. Tietyissä tilanteissa neuvotteluja voidaan väärinkäsitysten välttämiseksi käydä myös kahdella kielellä (englanniksi ja jollakin skandinaavisella kielellä).

12 | Esim. vuonna 1974 tehty sopimus Suomen, Islannin, Norjan, Ruotsin ja Tanskan kesken oikeusavusta tiedoksiannon toimittamisessa ja todistelussa (2 artikla) ja vuonna 1962 tehty Suomen, Islannin, Norjan, Ruotsin ja Tanskan välinen sopimus elatusavun perimisestä pakkotoimin (2 artikla). Näissä sopimuksissa edellytetään, että niiden nojalla lähetettäviin asiakirjoihin liitetään norjan-, ruotsin- tai tanskankielinen käännös, jos niitä ei ole laadittu jollakin näistä kolmesta kielestä (eli jos ne on kirjoitettu suomeksi tai islanniksi). Kaikki nämä kolme kieltä ovat päteviä näiden sopimusten kattamissa tapauksissa.

13 | Tämä oletamus ei aina kuitenkaan vastaa todellisuutta, minkä vuoksi yksityisoikeudellista vaatimusta koskevien pohjoismaisten tuomioiden täytäntöönpanosta annetussa asetuksessa (5 §) säädetään, että jos täytäntöönpanoa koskeva hakemus tai siihen liitetty asiakirja on laadittu norjan tai tanskan kielellä, saa käräjäoikeus tarvittaessa käännättää asiakirjan suomen tai ruotsin kielelle.

14 | Tämä käy ilmi mm. siitä, että Suomessa englanti on jo ohittanut suomen oikeustieteellisten tiedekuntien opettajien tieteellisten töiden julkaisukielenä (tiedekuntien keräämien tilastotietojen perusteella).

on kuitenkin erilainen. Ensinnäkin kaikki käytännön lakimiestoiminnassa käytettäväksi tarkoitetut julkaisut sekä monet teoreettiset akateemiset julkaisut ilmestyvät kansallisilla kielillä. Tanskalaisia, norjalaisia ja ruotsalaisia julkaisuja voi siis lukea kaikkialla Pohjoismaissa, ja sama pätee myös suomalaisiin julkaisuihin, sillä osa suomalaisesta oikeuskirjallisuudesta – vaikkakin vain pieni osa – julkaistaan ruotsiksi.¹⁵ Yhteispohjoismaisissa oikeudellisissa julkaisuissa julkaistaan artikkeleita tanskaksi, norjaksi ja ruotsiksi,¹⁶ minkä lisäksi kansallisissa julkaisuissa ilmestyy tekstejä (tosin melko harvoin) pohjoisten naapurimaiden kielillä. Samoin pohjoismaisten juristien tapaamisissa ja seminaareissa käytetään usein skandinaavisia kieliä.¹⁷ Erityisesti on mainittava pohjoismaiset lakimieskokoukset, joille kokoontuu suuri joukko sekä akateemisia että käytännön lakimiestoiminnan eri sektoreilla työskenteleviä juristeja.¹⁸ Ei siis voida missään nimessä väittää, että perinteinen monikielisyys olisi täysin menettänyt merkityksensä pohjoismaisten juristien akateemisessa tai koulutusyhteistyössä.

3 Pohjoismaiden välisen viestinnän ongelmat

Pohjoismaiden välinen viestintä skandinaavisten kielten avulla ei ole ongelmatonta, vaikka osallistujien äidinkieli olisikin tanska, norja tai ruotsi. Edellä jo esiin tuotujen ongelmien (erot yleiskielen sanastossa ja kieliopissa sekä ääntämisessä, erityisesti tanskan ääntämisen osalta) lisäksi ongelmia pohjoismaiden välisessä oikeudellisessa

15 | 2000-luvun alussa noin 5 % oikeustieteen monografioista ja noin 10 % alan artikkeleista julkaistiin Suomessa ruotsin kielellä (Suomen eduskunnan kirjaston henkilöstön laskelmien mukaan). Tässä yhteydessä on syytä mainita, että Suomessa oikeustiedettä on mahdollista opiskella ruotsiksi lakimiesammattiin pätevöitymiseksi. Tilanne oli pitkään se, että oikeustieteen opinnot voi suorittaa ruotsiksi ainoastaan Helsingin yliopistossa, joka on kaksikielinen korkeakoulu. Vasta hiljattain, tammikuusta 2022 alkaen, oikeustieteen tutkinto-opinnot on päätetty tarjota ruotsiksi myös Åbo Akademiassa, ruotsinkielisessä yliopistossa Turussa.

16 | Näissä aikakausjulkaisuissa julkaistaan nykyisin artikkeleita myös englanniksi, usein juuri suomalaisten juristien kirjoittamina.

17 | Ks. esim. Helsingin yliopiston vuonna 2019 järjestämä seminaari varallisuus oikeudesta Pohjoismaissa (*Nya trender och bärande principer i den nordiska förmögenhetsrätten*).

18 | Viimeksi vuonna 2017 Helsingissä. Pohjoismaainen lakimieskokous (*De nordiska juristmötena*, joskus myös ranskaksi: "Congrès des juristes nordiques" tai "Réunions des juristes nordiques") on erityisen tärkeä instituutio. Lakimieskokouksia on pidetty jo yli 150 vuotta ja nykyisin kokoukseen osallistuu kaikista Pohjoismaista jopa yli tuhat henkilöä. Osallistujat pitävät luentoja, esitelmiä, vaihtavat ajatuksia pohjoismaisesta lainsäädännöstä ja solmivat yhteistyösuhteita, usein iltaisin järjestettävissä tilaisuuksissa.

viestinnässä aiheuttavat ennen kaikkea sellaiset omaleimaiset juridiset termit, joita edes sukulaiskieliä puhuvat ulkomaalaiset eivät tunnista. Termistön poikkeavuus voi johtua paitsi oikeudellisten instituutioiden¹⁹ eroavaisuuksista myös muuten samanlaisten instituutioiden erilaisista nimistä. Tilannetta mutkistaa entisestään se, että Norjassa on kaksi kirjakielen varianttia, joilla on tasavertainen asema ja joissa sanojen oikeinkirjoitus – mukaan lukien oikeudelliset termit – on enemmän tai vähemmän erilainen. Tällaiset oikeudelliset termit voivat joskus olla kahdessa norjankielisessä versiossa täysin erilaisia. Vastaavasti Suomessa käytetty juridinen ruotsi voi poiketa Ruotsissa käytetystä oikeuskielestä, vaikka tämä on suhteellisen harvinaista ja erot ovat melko pieniä. Näitä ilmiöitä tarkastellaan lyhyesti seuraavissa kohdissa.

3.1 Yksi maa – kaksi varianttia samasta kielestä: norja

Historia kertoo, että kaikkialla maailmassa on ollut tilanteita, joissa kaksi saman kielen varianttia – kaksi vakiintunutta muotoa samasta kielestä – ovat kilpailleet keskenään yhteiskunnan kielinä,²⁰ juridiikka mukaan lukien. Norjassa tilanne on ollut tämä 1800-luvun lopulta lähtien. Tämä erityinen kielipoliittinen tilanne vaikeuttaa edelleen viestintää Pohjoismaiden välillä: muualla Pohjoismaissa juristien on kyettävä ymmärtämään kumpaakin näistä varianteista, jotka ovat kuitenkin melkein eri kieliä (vaikkakin sukua toisilleen).

Tämän erikoisen tilanteen ymmärtämiseksi on muistettava, että Tanska ja Norja muodostivat vuosisatojen ajan unionin, joka alkoi myöhäiskeskiajalla ja jatkui aina 1800-luvun alkupuolelle asti. Tämän pitkän ajanjakson aikana tanskan kieli tuli vähitellen

19 | Erittäin selkeä esimerkki tästä on Norjan maataloja koskeva perimysjärjestelmä (*åsetesrett*), jonka erityispiirteet selittyvät sillä, että tämän järjestelmän sääntelyssä lainsäätäjän oli otettava huomioon vanhanaikainen sukunustusinstituutio (*odelsrett*), joka on edelleen voimassa Norjassa. Ks. tästä laajemmin Mattila, H., *Les successions agricoles et la structure de la société – Une étude en droit comparé*, ranskankielinen teksti Rabier, J.-C., Helsinki, Juridica, 1979, s. 115 –.

20 | Mainittakoon tässä esimerkkinä Kreikka, missä julkaistaan tekstejä sekä katharévousaksi ("puristinen", oppineiden kreikka) että dimotikiksi ("kansankreikka"). Näiden varianttien käytöstä juridiikassa ks. lyhyesti ranskaksi esimerkiksi Mattila, H., *Jurilinguistique comparée – Langage du droit, latin et langues modernes*, ranskankielinen teksti Gémard, J.-C., Cowansville, Les Éditions Yvon Blais, 2012, s. 101–107, tai englanniksi Mattila, H., *Comparative Legal Linguistics – Language of Law, Latin, Modern Lingua Francas*, 2. painos, kääntänyt Goddard, C., Farnham, Ashgate, 2013, s. 75–79.

muinaisnorjan (joka oli melko lähellä tanskaa) sijaan maan keskushallinnon kielenä. Muutos tapahtui myös paikallishallinnon tasolla.

Noin vuonna 1830, tuolloisessa kansallisromanttisessa ilmapiirissä, heräsi halu luoda norjan kirjakieli, joka erottuisi tanskasta. Tämän toteuttamiseen oli tarjolla kaksi eri lähestymistapaa. Ensimmäisen, maltillisemman lähestymistavan mukaan uuden kirjakielen piti perustua Norjassa perinteisesti käytettyyn tanskan kieleen siten, että siihen lisättäisiin elementtejä norjan puhekielestä. Toisen radikaalimman lähestymistavan mukaan oli luotava kokonaan uusi kirjakieli muinaisnorjaan perustuvien norjan ”hyvien” murteiden pohjalta. Näin muokkautui ja syntyi vähitellen kaksi vakiintunutta muotoa norjan kirjakielestä.

Näillä kahdella variantilla – joista toinen perustuu tanskan kieleen (nykyisin bokmål, kirjanorja) ja toinen norjan murteisiin (nynorsk, uusnorja) – on monia yhtäläisyyksiä, mutta myös huomattavia eroja. Ennen kaikkea oikeinkirjoituksessa²¹ on lukemattomia pieniä eroja, ja tietyt sanat ovat täysin erilaisia (myös lakikielessä).²² Myös kieliopillisia eroja on olemassa (esimerkiksi sanojen taivutuksessa jne.).

Nämä kaksi varianttia kilpailevat edelleen toistensa kanssa. Uusnorjan käyttö laajeni aina 1900-luvun alkupuolelle, mutta viime vuosikymmeninä sen käyttö on tasaisesti vähentynyt. Molemmilla kielivaihtoehdoilla on tasavertainen virallinen asema, mutta kirjanorja on selvästi hallitseva kieli kaikilla yhteiskuntaelämän aloilla. Tämä koskee myös lainsäädännön, tuomioistuinten ja oikeustieteen kieltä. Lainsäädäntö laaditaan useimmiten kirjanorjaksi, ja valtaosa tuomareista ja akateemisista juristeista käyttää sitä työkielenään.²³

21 | Esimerkiksi maan nimi on uusnorjaksi *Noreg*, mutta kirjanorjaksi *Norge*.

22 | Esimerkiksi yksi (vaikkakin hyvin harvinainen) uusnorjalainen vastine sanalle ”konkurssi” on *buslit*, joka esiintyy vain tässä kielivariantissa.

23 | Norjan kielen varianttien osalta on olemassa suuri määrä kansainvälisiä lähteitä eri kielillä. Ks. erityisesti oikeudellisen toiminnan osalta: Askedal, J. O. ja Lilleholt, K., ”*Sprache und Recht in Norwegen*”, *Europa ethnica*, 1 ja 2, 1999, s. 62–65, ja Mattila, H., 2012, s. 107–115 tai Mattila, H., 2013, s. 79–85 (ks. alaviite 20). Erityisen rikas yhteisjulkaisu norjaksi: Hæreid, G. O., Lilleholt, K., Skeie, I. Risnes ja Tollefsen, M. (toim.), *Mål og rett – Juristmållaget 75 år*, Oslo, Institutt for privatrett, 2010.

3.2 Ruotsi: kaksi maata ja joitakin kielellisiä eroja

Kuten edellä jo todettiin, ruotsi on Suomessa virallisen kielen asemassa. Ruotsissa käytetyn ruotsin ja Suomessa käytetyn ruotsin välisiä eroja on pyritty rajoittamaan mahdollisimman paljon niin yleis- kuin virkakielessäkin. Oikeuden alalla tämä käy ilmi toimenpiteistä, joilla on pyritty turvaamaan lakikielen asianmukainen käyttö. Pyrkimyksenä on ollut mahdollisimman samankaltainen kielenkäyttö kummassakin maassa. Suomenruotsi ei ole erillinen kieli niin yleiskielen kuin oikeudellisen kielenkäytönkään osalta.²⁴ Joitakin eroavaisuuksia on kuitenkin olemassa. Ne johtuvat pääasiassa tiettyjen oikeudellisten instituutioiden eroista näissä maissa. Mutta kun kyseessä ovat samanlaiset instituutiot, erot selittyvät historiallisesti²⁵ tai suomen kielen vaikutuksella (suomi on ollut jo sadan vuoden ajan maan pääkieli).

Oikeuskielen erojen rajoittaminen on tärkeää, koska niistä aiheutuu joskus väärinkäsityksiä Ruotsin ja Suomen välisessä kanssakäymisessä ja Pohjoismaiden välisissä suhteissa yleensä. Euroopan unionilla on tässä yhteydessä nykyisin merkittävä rooli. Unionissa käytetään näet vain yhtä varianttia ruotsin kielestä ja se on Ruotsille ja Suomelle yhteinen. Unionin direktiivit saatetaan osaksi jäsenvaltioiden oikeusjärjestystä kansallisella lainsäädännöllä, eikä direktiiveissä käytettyä ruotsinkielistä terminologiaa ole välttämättä omaksuttu sellaisenaan vaan sitä on mukautettu kulloinkin kyseessä olevan oikeudenalan säädösten terminologiaan Ruotsissa ja Suomessa. Tästä huolimatta voidaan sanoa, että pitkällä aikavälillä Euroopan unionin toiminta on omiaan yhdenmukaistamaan Ruotsissa ja Suomessa käytettyä lakiruotsia. On muistettava, että tietyillä sektoreilla unioni käyttää usein lainsäädäntötyössään mekanismia asetuksia, mikä johtaa siihen, että ruotsinkieliset tekstit ovat lopullisessa muodossaan voimassa täysin identtisinä kummassakin maassa.

24 | Ks. ohjeistus ruotsinkielisen lakikielen käyttöön Bruun, H. ja Palmgren, S. (toim.), *Svenskt lagspråk i Finland*, Helsingfors, Statsrådets svenska språknämnd & Schildts, 1998, s. 107 ja 108, ja yleisemmin, Reuter, M. ym., "Swedish in Finland in the 20th century", *The Nordic Languages – An International Handbook of the History of the North Germanic Languages*, 2017, nide 22/2, s. 1647–1656.

25 | Ei pidä unohtaa, että monet oikeudelliset instituutiot perustettiin Suomeen 1800-luvulla, jolloin maa oli osa Venäjän keisarikuntaa autonomisena suuriruhtinaskuntana, jossa pääasiallisena oikeuskielenä oli vielä ruotsi.

3.3 Terminologiset erot läntisen ja itäisen Pohjolan välillä

Kullakin Pohjoismaalla on luonnollisesti omat oikeudelliset instituutionsa, joita ei tunneta muualla (kuten *åsetesrett*, ks. alaviite 19). Lisäksi tietyllä instituutiolla voi olla monta eri nimeä, vaikka se olisi sellaisenaan täysin samanlaisena olemassa kaikissa Pohjoismaissa.

Huomionarvoista on yhtäältä se, että vaikka pohjoismaiset oikeusjärjestelmät muodostavat melko yhtenäisen kokonaisuuden – pohjoismaisen oikeusperheen – se voidaan jakaa kahteen osaan: läntiseen oikeusperheeseen (Tanska, Norja, Islanti) ja itäiseen oikeusperheeseen (Ruotsi, Suomi).²⁶ Käsitteelliset ja terminologiset erot ovat merkittävämpiä näiden ryhmien välillä kuin tällaiset erot ryhmien sisällä. Esimerkiksi tietäntyyppiset varallisuuden jakamiseen (perintö, aviovarallisuus, konkurssipesä) liittyvät kysymykset ovat Tanskassa ja Norjassa erillinen oikeudenala (*skifteret/skifterett*), ja sillä käytetään termejä, joita ei Ruotsissa ja Suomessa tunneta.

Toisaalta tanskalaisilla ja norjalaisilla oikeusinstituutioilla ja viranomaisilla on erityisiä omaperäisiä nimiä, vaikka niillä onkin selvä käsitteellinen vastine Ruotsissa ja Suomessa.²⁷ Pohjoismaista lainsäädäntöä yhdenmukaistettaessa näitä ongelmia on pyritty helpottamaan valitsemalla joko yhteinen tai sellainen käsitteistö, jossa eri kielivarianttien terminologia on helposti tunnistettavissa kaikissa Pohjoismaissa. Tällä linjalla ei kuitenkaan ole helppo edetä, sillä kansalliset perinteet ovat voimakas jarruttava tekijä uutta termistöä muodostettaessa.

Tämä merkitsee sitä, että näiden kahden pohjoismaisen kieliperheen alaryhmän välisessä asiakirjaliikenteessä käytettyjä oikeudellisia termejä ja joidenkin viranomaisten nimiä on joskus vaikea ymmärtää oikein. Yksi tapa välttää tämä on laatia monikielisiä malliasiakirjoja, joissa keskeiset oikeudelliset käsitteet ilmaistaan käyttämällä kussakin Pohjoismaassa käytössä olevia vastineita.

26 | Kuten voidaan nähdä, tämä oikeusjärjestelmiin perustuva ryhmittely ei vastaa kieliin perustuvaa ryhmittelyä. Ks. esim. ”Skandinaaviset kielet”, Wikipedia.

27 | Esim. sanan ”ulosmittaus” ruotsinkielinen vastine on *utmätning*, mutta tanskankielinen vastine on *udlæg* tai – aiemmin – *udpantning*.

4. Monikielisyyden tulevaisuus pohjoismaisessa oikeudellisessa yhteistyössä

Pohjoismaiden välisen kommunikaation tarve säilyy varmasti myös tulevaisuudessa siitäkin huolimatta, että yhteistyö Euroopan unionissa jatkuvasti tiivistyy, erityisesti lainsäädännön alalla, mikä tietyssä määrin kaventaa pohjoismaista yhteistyötä. Pohjoismaat eivät enää voi (toisin kuin vielä 1900-luvun puolivälissä) saattaa voimaan unionin lainsäädännön kanssa ristiriidassa olevia lakeja, mutta ne voivat toisaalta yhdessä vaikuttaa tämän lainsäädännön muotoutumiseen.²⁸ On myös huomattava, että maiden ja ihmisten välisten yhteyksien lisääntymisen myötä pohjoismaisen yhteistyön merkitys on tietyillä aloilla entistä suurempi. Henkilöiden (tavaroiden, palvelujen...) liikkumisvapauden myötä Pohjoismaidenkin välillä syntyy yhä enemmän sekä jatkuvia että satunnaisia oikeussuhteita (kuten suomalaisten auto-onnettomuudet Norjassa, Tanskassa asuvan lapsen elatusapujen perintä Suomessa jne.). Akateemisten lakimiesten yhteistyö jatkuu sekin tiiviinä.

Kuten edellä on todettu, pohjoismaisessa oikeudellisessa yhteistyössä vallitsee makrotasolla monikielisyy. Alueella käytetään kolmea sukulaiskieltä (tanskaa, norjaa ja ruotsia), jopa neljää, mikäli norjan kaksi eri varianttia katsotaan erillisiksi kieliksi. Tässä monikielisessä ympäristössä lähdetään erityisesti virallisissa yhteyksissä mutta yleisemminkin siitä, että yhteistyökumppanit ja pohjoisten naapurimaiden viranomaiset ymmärtävät kukinanskaa, norjaa ja ruotsia.

Ja kuten edellä on jo myös tuotu esiin, vakavampi ongelma pohjoismaisessa kommunikaatiossa johtuu siitä, että Suomen pääkieli eroaa täysin muista pohjoismaisista kielistä ja että Ruotsin tosiasiallinen asema ja osaaminen on heikkenemässä Suomessa²⁹ (vastaavalla tavalla tanskan asema Islannin koulujärjestelmässä on aiempaa vaatimattomampi). Muissa Pohjoismaissa vallitsevia ongelmia ei myöskään ole syytä sivuuttaa. Norjalaistenkin on joskus vaikea ymmärtää tanskaa siitä huolimatta, että kirjanorja perustuu tanskan kieleen; kirjallisten tekstien ymmärtäminen ei myöskään ole aina itsestään selvää tanskalaisten, norjalaisten ja ruotsalaisten välillä ja vaatii harjoittelua. Skandinaavisuuden idea ei myöskään ole enää niin vahva kuin aiemmin

28 | Pohjoismaisen oikeudellisen yhteistyön tulevan kehityksen osalta ks. ruotsiksi *Sevón, L., "Nordiskt lagstiftningsamarbete – forntid eller framtid?", Tidskrift utgiven av Juridiska Föreningen i Finland, 3 ja 4, 2009, s. 545–550.*

29 | Ks. alaviite 5.

eivätkä nuoret skandinaavit enää ole halukkaita näkemään vaivaa (vaikka suuria ponnistuksia ei todellakaan vaadittaisi) kyetäkseen lukemaan naapurimaidensa kielillä tai osallistuakseen monikieliseen keskusteluun toisiaan lähellä olevien kielten avulla.³⁰ Itse asiassa nuoret kaikkialla maailmassa ovat sitä mieltä, että englantia on luonnollinen ja neutraali viestintäväline kaikissa kansainvälisissä suhteissa, jopa sellaisten naapureiden kanssa, jotka puhuvat hyvin samanlaista kieltä.³¹ On muistettava myös nk. ”petollisiin ystäviin” eli samanlaisiin mutta merkitykseltään erilaisiin sanoihin liittyvät ongelmat. Toisena, ulkopuolisena tekijänä on ollut itsenäistyneiden Baltian maiden pyrkimys lähentyä Pohjoismaita³² (Neuvostoliiton purkautumisen jälkeen), mitä voidaan pitää luonnollisena historiallisista syistä (1600-luvulla Itämeren pohjoisosat kuuluivat Ruotsin kuningaskuntaan). On hyvin harvinaista, että Baltian maissa juristi ymmärtäisi skandinaavisia kieliä.

Tämä kaikki huomioon ottaen on vaikea varmuudella sanoa, tulevatko skandinaaviset kielet säilyttämään asemansa pohjoismaisen yhteistyön välineenä. Edellä tarkasteltuja argumentteja ei pidä ottaa kevyesti, mutta on muistettava, että pohjoismainen yhteistyö toimii melko kiitettävästi erityisesti kirjallisessa muodossa skandinaavisilla kielillä. Lisäksi nämä kielet antavat skandinaaveille (islantilaisia lukuun ottamatta) merkittävän edun: heidän on helppo kommunikoida aktiivisesti, koska he voivat käyttää äidinkieltään kirjallisessa ja suullisessa ajatustenvaihdossa. On myös paljon helpompi keskustella Pohjoismaille ominaisista oikeudellisista ilmiöistä käyttämällä skandinaavisissa kielissä jo olemassa olevaa termistöä sen sijaan, että turvauduttaisiin johonkin muuhun välittävään kieleen (englanninkieliset käännökset ovat usein epätarkkoja).

Vaikka pohjoismaisessa oikeudellisessa yhteistyössä siirryttäisiinkin tulevaisuudessa yleisesti käyttämään englantia, se ei radikaalisti vaikuttaisi tarpeeseen osata naapurimaiden kieliä ainakin kirjoitettujen tekstien ymmärtämisen osalta. Euroopan unioniin liittyviä asioita lukuun ottamatta käytännön oikeudellisissa kysymyksissä (lainsäädäntöpolitiikka

30 | Tämä käy selvästi ilmi Pohjoismaiden ministerineuvoston tuoreesta raportista (*Har Norden et språkfelleskap?*, 2021). Tutkimuksessa pohjoismaisilta nuorilta kysyttiin, mitä kieltä he puhuvat, kun he tapaavat henkilön, jonka äidinkieli on jokin muu skandinaavinen kieli. Noin 60 % näistä nuorista vastasi valitsevansa englannin kielen.

31 | Pohjoismaisen oikeuden professori Johan Bärnlund totesi tämän – pahoitellen – oikeustieteen opiskelijoiden osalta vuoden 2019 pohjoismaisessa seminaarissa (ks. alaviite 16).

32 | Tämä on jo havaittavissa asianajajayhdistysten kansainvälisessä yhteistyössä. Siitä lähtien, kun Baltia tuli mukaan pohjoismaisten asianajajayhdistysten yhteistoimintaan, englantia on käytetty siinä laajalti.

jne.) kansallisen tason keskustelut käydään kaikkialla valtion virallisilla kielillä. Vain satunnaisesti voidaan löytää sellaisia näitä keskusteluja koskevia tekstejä, jotka olisi laadittu englanniksi, minkä lisäksi käännöstekstit ilmestyvät aina viiveellä. Tiettyä käytännön juridista ongelmaa koskevista pohjoismaisista keskusteluista voi tämän johdosta saada täydellisen ja tasapainoisen kuvan vain perehtymällä skandinaavisilla kielillä julkaistuihin dokumentteihin (juridisiin monografioihin ja artikkeleihin).

Tästä on hyvä olla tietoinen, erityisesti nykyisin, kun nuoret pohjoismaalaiset ovat vakuuttuneita englannin kielen kaikkivoipaisuudesta. Jos pohjoismaiseen yhteistyöhön osallistuvat juristit ymmärtäisivät edes kirjallisessa muodossa tanskaa, norjaa ja ruotsia, he saisivat paremman ennakkokäsityksen tässä yhteistyössä tarkasteltavista kysymyksistä. Lukemalla naapurimaan keskeisiä tekstejä alkukielisinä kaikissa näissä maissa vallitseva todellisuus ja siellä käytävissä keskusteluissa esitetyt argumentit tulevat heille tutuiksi. On selvää, että tällaiset tiedot vaikuttavat yhteistyöhön osallistuvien henkilöiden panokseen ja parantavat heidän mahdollisuuksiaan löytää kysymyksiin relevantteja vastauksia.

On niin ikään tärkeää, että pohjoisissa naapurimaissa puhuttuun kieleen harjaannutaan keskustelujen käymiseksi näillä kielillä.³³ Henkilö, joka ei ymmärrä skandinaavisia kieliä, jää helposti niiden käytävillä ja illanvietoissa käytävien keskustelujen ulkopuolelle, joissa muotoutuvat myöhemmin virallisissa yhteyksissä esitettävät puheenvuorot. Ei myöskään ole syytä unohtaa kielitaidon sosiaalista puolta. Illallispöytä, jossa keskusteluja käydään vapaasti ja vuoron perään eri skandinaavisilla kielillä, on omiaan vahvistamaan pohjoismaista identiteettiä aivan erityisellä tavalla.

33 | Tämä tarkoittaa suomen- tai islanninkielisten osalta aktiivista ruotsin-, tanskan- tai norjan kielen harjoittelua keskustelujen aikana ja edellyttää tanskankielisiltä erityisen selkeää artikulaatiota.

Kieli oikeustieteen avaimena

— Stig Strömholm

Stig Strömholm oli Uppsalan yliopiston rehtori 1989–1997 ja hän on siviilioikeuden ja kansainvälisen yksityisoikeuden emeritusprofessori. Strömholm toimi aiemmin yleisen oikeustieteen professorina kyseisessä yliopistossa. Hän on laatinut lukuisia oikeustieteellisiä, historiallisia ja kirjallisia julkaisuja ja vastaanottanut tunnustuksia useassa Euroopan maassa sekä monikielisestä toiminnastaan kansallisen ja kansainvälisen oikeustieteen alalla että kirjoituksistaan usealla eurooppalaisella kielellä.

Une science est une langue bien faite – ”Tiede on hyvää kieltä” – on sanonta, joka kuuluu ranskalaiselle fyysikolle Henri Poincarélle (1854–1912), joka on yksi viimeisistä suurista monitieteilijöistä. Hänen kuvauksensa on erityisen osuva oikeustieteen suhteen, jossa ei ole luonnollisen kielen lisäksi muita ilmaisukeinoja tai apuvälineitä. Kieltä ei voi korvata kokonaan numeroilla tai kaavoilla, vaikka eräät oikeusteoreetikot ovatkin kunnianhimoisesti yrittäneet käyttää niitä oikeudellisen sisällön välittämiseen. Seuraavassa käsitellään lähinnä oikeuskieltä.

Yleiset oikeusperiaatteet ja konkreettiset yksityiskohtaiset säännöt ilmaistaan, esitetään, kuvataan ja määritellään kielen avulla, joka on ”luonnollista” (keinotekoiseen ja muodolliseen nähden) mutta joka usein on paitsi erityiskieltä – ja jo siitä syystä vaikeaselkoista alaan perehtymättömille – myös vanhanaikaista. Sellaisessa kielessä, jota käytetään pitkän katkeamattoman historian omaavassa yhteiskunnassa ja joka perustuu yhteiskunnassa aiemmin vallinneisiin olosuhteisiin, puhutaan väistämättä joskus jopa sellaisista esineistä, mielikuvista ja teoista, jotka ovat vieraita nykyisen kieliyhteisön jäsenille.

Pitkälle kehittyneissä oikeusjärjestyksissä oikeuskieli muodostaa monimutkaisen järjestelmän, jolle ovat ominaisia sekä ”tavanomaiset” loogiset semanttiset suhteet että oma hierarkkinen järjestys, jonka rakenne lukijan tai kuulijan on tunnettava ainakin pääosittain voidakseen täysin ymmärtää kyseisellä kielellä laadittua tekstiä. Tämä järjestelmä on syntynyt eri kulttuureissa ja eri maissa eri tavalla kulkeneen historiallisen kehityksen tuloksena. Järjestelmien välillä esiintyy silloin tällöin selkeitä ja käytännön kannalta merkittäviä eroja sellaisissa pienissä yhteiskunnissa, jotka ovat suurilta osin lähekkäisiä, toisiinsa läheisesti liittyviä sekä poliittisesti, taloudellisesti ja kulttuurisesti samanlaisia. On välttämätöntä ymmärtää kielen sanoja ja rakennetta sekä sääntelyjärjestelmän loogista ja hierarkkista rakennetta voidakseen paitsi älyllisesti ymmärtää oikeusjärjestystä myös – yleistä ja neutraalia sanaa käyttäen – ”hallita” oikeusjärjestystä. Yleisin ja asiasisällöllisesti tärkein ”hallinnan” muoto on tietenkin sääntöjen soveltaminen eli se, että tehdään päätös, jolla säännön sisältö muutetaan toiminnaksi, mistä on kyse esimerkiksi silloin, kun vedotaan rikosoikeudelliseen säännökseen langettavan tuomion perustelemiseksi tai kun asianajaja esittää, että sopimukseen sovelletaan tiettyä siviilioikeudellista sääntöä. Oikeustieteen yliopisto-opinnot olivat kaikissa maissa ainakin 1900-luvun puoliväliin asti ja usealla alalla pidempäänkin suuntautuneet kapea-alaisesti kansalliseen oikeuteen, ja käytännön tason soveltamisessa otettiin huomioon ainoastaan yksi ja pääsääntöisesti kansallisesti rajattu järjestelmä.

Eurooppalaisen mutta myös amerikkalaisen, afrikkalaisen ja aasialaisen juristin voidaan katsoa olleen ja hyvin pitkälti vieläkin olevan omassa suljetussa kielimaailmassaan, joka on usein kansallisesti rajattu. Tämä ei ole hämmästyttävää.

Sellaiset käsitteiden määritelmät ja tulkinnat, jotka ”toimivat” omassa kielimaailmassa eli joita voidaan siellä menestyksellisesti ”hallita”, mielletään näin ollen myös ”oikeiksi” ja ehkä jopa ”ainoiksi oikeiksi”. Kohtuullisen valistuneet juristit luonnollisesti tietävät, että on olemassa muitakin käsitteiden määritelmiä ja tulkintoja, ja että ne toimivat muissa kansallisissa järjestelmissä. Kansainvälisessä yksityisoikeudessa (ja tietyissä erityistapauksissa yleisessä kansainvälisessä oikeudessa) esiintyvät pienet aukot johtavat mainittuihin muihin järjestelmiin niissä tilanteissa, joissa se on eri syistä välttämätöntä. Kohtuullisen valistuneet juristit tietävät myös, että suurella osalla siitä järjestelmästä, jonka sitomia he katsovat olevansa, on sama historiallinen alkuperä useiden muiden järjestelmien kanssa, eli ne perustuvat roomalaiseen oikeuteen, kanoniseen oikeuteen ja germaaniseen oikeuteen. Valtaosassa niistä tilanteista, jotka lakia soveltava juristi kohtaa ammattia harjoittaessaan, kyseisellä historianantuntemuksella ei kuitenkaan ole käytännön kannalta välitöntä merkitystä. Juristin etsimät konkreettiset ratkaisut ongelmiin on löydettävä omasta järjestelmästä oman oikeuskielen avulla. En usko, että on liioiteltua väittää, että kokeneet juristit tietoisesti tai tiedostamatta kantavat mielessään tietynlaista karttaa siitä oikeusjärjestyksestä, jonka piirissä he toimivat. Kartta on syntynyt oikeustieteellisten opintojen ja oppikirjojen sekä erityisesti ehkä oikeudenalan ja sen perusteella miten oikeudenala jäsentyy lainsäädännössä.

Edellä mainittu pätee oikeusalalla toimiviin lainsoveltajiin, mutta myös teorioiden parissa työskentelevän juristin on otettava kyseinen historiallinen tilanne lähtökohdaksi suorittaessaan vertailevia tutkimuksia missä tarkoituksessa tahansa. Tästä lähtökohdasta lainsäätäjänkin on aloitettava työnsä etsiessään uusia ratkaisuja, olipa kyse sitten kansallisesta lainsäädännöstä tai sellaisten säännösten antamisesta, joita on tarkoitus soveltaa useassa oikeusjärjestelmässä. Vertaileva työ vaikeutuu huomattavasti sen vuoksi, että kansallisten oikeusjärjestysten tarjoamien ratkaisujen, jotka koskevat yhteiskunnallisia ongelmia, todellisessa asiasisällössä esiintyvät samankaltaisuudet (ja eroavuudet) saattavat usein jäädä sellaisten terminologisten ja muiden kielellisten erojen varjoon, joiden voidaan katsoa syntyneen sattumanvaraisesti tai satunnaisesti pikemminkin kuin ilmaisuina merkittävistä eroista asiasisällössä.

Vertailevan työn aiheuttamien ongelmien hallitsemiseksi juristilla on oltava suhteellisen syvällinen tuntemus kyseessä olevien oikeusjärjestelmien enemmän tai vähemmän vakiintuneista kielitottumuksista ja jopa sellaisista pieniltä näyttävistä eroista, joita

ilmenee rekistereitä, oikeustapausten otsikoita ja julkaisuluetteloita koskevien hakusanojen valinnassa.

Esitän seuraavaksi omia esimerkkejä joistakin sellaisista ongelmista, joita esiintyy oikeuden alalla silloin, kun eri kielet kohtaavat tai kieliä käännetään. Toivon, että esimerkit havainnollistavat, miten monipuolista ja haastavaa kääntäjän työ saattaa olla jopa oikeuden alalla, joka on rajattu ja suhteellisen selkeästi määritelty ala. Käännökset ovat hyvin harvoin keskenään samanlaisia.

Kesällä 1956 olin vielä oikeustieteen opiskelija ja työskentelin palkattomana harjoittelijana Ruotsin kauppakamarissa Pariisissa, jonka toimitilat sijaitsivat tuolloin ”ruotsalaisessa talossa” osoitteessa 125, avenue des Champs-Élysées. Kauppakirjeenvaihdon kääntäminen ruotsin kieleltä ranskan kielelle ja toisin päin kuului tavallisimpiin työtehtäviini. Olin suorittanut parhain arvosanoin filosofian kandidaatin tutkinnon pääaineenani romaaniset kielet sekä lukenut laajasti ranskalaista kirjallisuutta. Lisäksi rakastin ranskan kieltä, eikä se lähes koskaan aiheuttanut minulle vaikeuksia. Eräänä päivänä suuren ranskalaisen rakennusyrityksen edustaja tuli kauppakamariin ja kysyi, voisiko joku auttaa hänen yhtiötään kääntämään Ruotsin koneteollisuusliiton nosturistandardit ranskan kielelle. Ranskalaisen yrityksen oli tarkoitus jättää tarjous, joka koski usean suuren nostokurjen rakentamista ruotsalaiseen satamaan. Kauppakamarin harjoittelijoilla oli yksityishenkilöinä ja maksua vastaan oikeus vastaanottaa tällaisia tehtäviä, jos niiden voitiin katsoa liittyvän läheisesti kauppakamarin toimintaan, jossa oli kyse Ranskan ja Ruotsin taloudellisten suhteiden edistämisestä. Käytyäni melko perusteellisen keskustelun ranskalaisen insinöörin kanssa otin tehtävän hoidettavakseni.

Tehtävä osoittautui hyvin työlääksi, mutta toisaalta se oli itse asiassa suhteellisen yksinkertainen. Tehtävässä oli lähinnä kyse siitä, että selkeä ja erillinen osio teknistä proosaa, jonka konkreettista sisältöä en luonnollisesti täysin ymmärtänyt kummallakaan kielellä, muutetaan ruotsin kielestä ranskan kieleksi täysin oikein ja erittäin täsmällisesti sekä terminologian että lauseopin kannalta. Idiomaattisille tai tyyllillisille pyrkimyksille tai vivahteiden etsimiselle ei tietenkään ollut tilaa. Tehtävä edellytti etenkin tarkkuutta, joka oli välttämätöntä ehdottoman oikeellisuuden saavuttamiseksi terminologian osalta, olipa kyse sitten materiaaleja ja rakentamista koskevista käsitteistä tai kyseessä olevilla tuotteilla suoritettavien nosto- ja kuljetustoimenpiteiden kuvailusta. Valtaosa sanoista löytyi – joskus pitkän etsinnän jälkeen – asiaa koskevista tietosanakirjoista, mutta joitakin asioita oli vaikea löytää. Muistan edelleen hyvin, kun etsin kauan sellaista ilmaisua, joka vastaisi ranskaksi täysin Ruotsin nosturistandardien ilmaisua ”maximal tillåten skjuvpåkänning” (korkein sallittu leikkausjännitys). Tehdessäni kyseistä tehtävää

heinäkuun kiireisinä hellepäivinä näin silloin tällöin silmissäni idyllisessä ruotsalaisessa satamassa sijaitsevan valtavan kokoisen nostokurjen romahtavan alas käännöksessäni esiintyvän virheen seurauksena. Lopputulos oli kuitenkin se, että ranskalainen tilaaja hyväksyi tekstini esittämättä kysymyksiä tai väitteitä. Käännöksestäni näytti tulleen käyttökelpoinen. Sitä en kuitenkaan osaa sanoa, toteutuiko tilaus. Ruotsalaisissa lehdissä ei ainakaan ollut seuraavina vuosina uutisia Ruotsin satamissa romahtaneista nostokurjista.

Toinen esimerkkini on peräisin aivan toisenlaisesta intellektuellista ympäristöstä. Tukholmalainen professori Folke Schmidt (1909–1980), joka oli mittakaavaltaan ja merkitykseltään nopeasti kasvavan uuden oikeudenalan eli työoikeuden edelläkävijä, oli yksi niistä ruotsalaisista oikeustieteilijöistä, jotka aikaisessa vaiheessa ymmärsivät, että on tärkeää, että pohjoismaiset oikeusjärjestelmät ja pohjoismainen oikeustiede ovat aktiivisesti yhteydessä toisen maailmansodan jälkeen avautuvaan maailmaan. Hän oli keulahahmo niiden pohjoismaisten oikeustieteilijöiden piirissä, jotka yhdessä perustivat ja toimittivat englanninkielistä vuosikirjaa *Scandinavian Studies in Law*, jonka ensimmäinen vuosikerta ilmestyi Tukholmassa vuonna 1957. Schmidt toimitti kyseistä julkaisua vuonna 1980 tapahtuneeseen kuolemaansa saakka, ja hän teki paljon työtä vuosikirjan eteen.

Jokainen *Scandinavian Studies* -vuosikirja koostui juuri julkaistuista pohjoismaisista oikeustieteellisistä artikkeleista, joiden katsottiin olevan kansainvälisesti kiinnostavia. Schmidtä avusti tukholmalaisista professoreista muodostuva toimituskunta. Kussakin Pohjoismaassa oli kirjeenvaihtaja, jonka tehtävänä oli valita ja ehdottaa artikkeleita omasta maastaan. Tutustuin Schmidtin 1950-luvun lopussa, ja tulin kääntämään hänen oppikirjansa *Kollektiv arbetsrätt* (Kollektiivinen työoikeus) englannin kielelle. Minusta tuli 1960-luvun alussa *Scandinavian Studies in Law*'n toimitussihteeri, ja sitä tehtävää hoidin usean vuoden ajan. Lähtökohtana oli se, että pohjoismaisten kirjoittajien tekstit saapuisivat toimitukseen englanninkielisinä versioina, mutta erityisesti alkuvaiheessa ne vaativat usein perusteellisen kielentarkastuksen, jota suoritimme Folke Schmidtin kanssa pääosin kahdestaan. Lopputarkastuksen suoritti kokenut englantilainen kääntäjä Richard Cox. Olimme alusta alkaen kieliasun, oikeinkirjoituksen mutta myös graafisen ulkoasun suhteen hyvin kunnianhimoisia. Toimituskunnan panos kirjoitusten tarkastuksessa ja oikoluvussa oli suuri, mutta työssä tarvittiin useita silmäpareja, ja toimitussihteerin tehtävä vaati paljon työtä. Toimitussihteerinä toimiessani oli itsestään selvää, että minulla oli lento-, juna- ja laivamatkoilla aina mukana pino kirjallisia töitä ja korjattavaa.

Pohjoismaisten tekstien kääntämisellä englannin kielelle *Scandinavian Studies in Law*'ta varten, oli vuosikirjan ensisijaisen tehtävän rinnalla toinen, laajempi ja pidempiaikaisempi toissijainen tavoite, joka oli yksittäisten kirjoitusten asettaminen englanninkielisen lukijakunnan saataville ja siten edellytysten luominen kansainväliselle tieteelliselle vuoropuhelulle. Katsoimme, että tämä lukijakunta muodostuisi – mikä myös osoittautui realistiseksi näkemykseksi – pääasiallisesti rajatusta joukosta korkeasti koulutettuja ja usein työelämässä olevia henkilöitä, jotka ovat kiinnostuneita oikeustieteestä tai ainakin yhteiskuntatieteistä. Toissijaisena tavoitteena oli rakentaa asteittain melko yleisesti sovellettava englanninkielinen termipankki, jota voisi jatkossa hyödyntää pohjoismaisten käsitteiden ja instituutioiden ilmaisemiseen meidän toivomassamme kansainvälisessä ideoiden vaihdannassa. Kyseinen termipankki laajeni luonnollisesti jokaisen *Scandinavian Studies* -vuosikirjan myötä. Richard Cox kokosi vuosittain uudet sanat, mutta meidän suunnitelmamme saada tarpeeksi aineistoa kattavamman oikeustieteellisen ruotsi–englanti-sanakirjan laatimiseksi eivät koskaan toteutuneet. Tämä ei sinänsä ollut yllättävää. Vuosikirjan artikkelit valittiin lähinnä niiden tieteellisen mielenkiinnon ja laadun perusteella, ja ne olivat usein aiheeltaan suhteellisen kapea-alaisia ja koskivat erityisaloja. Länsimaissa oli 1950- ja 1960-luvulla tiettyä uteliaisuutta ja parhaassa tapauksessa kunnioitettavaa kiinnostusta pohjoismaisten yhteiskunnallisten ratkaisujen suhteen. Länsimaalaisilla juristeilla ja yhteiskuntatieteellisillä kirjoittajilla oli laajalti sellainen käsitys, että Pohjoismaat ja erityisesti Ruotsi edustavat sosialismin ja kapitalismin väliin sijoittuvaa ”a middle way’tä”. Vaikka valituista artikkeleista ei täysin puuttunutkaan laajoja katsauksia suurimmista oikeudenaloista, tuli pohjoismaisen oikeuden esityksestä liian selektiivinen, jotta varsin suurestakaan määrästä vuosikirjoja, joista kussakin oli kymmenkunta artikkelia ja yhteensä noin 200–300 sivua, olisi saatu kohtuullisessa ajassa tarpeeksi aineistoa käyttökelpoista oikeustieteellistä yleisanakirjaa varten. Brittiläisen ja amerikkalaisen oikeuskielen välinen ero oli yksi niistä ongelmista, joka tuli esiin varhaisessa vaiheessa toteutettaessa sanakirjaa koskevia suunnitelmia. Ruotsalaisen oikeudellisen käsitteen ilmaisemiseksi englannin kielellä tarvittiin usein useampi sana.

Toisin kuin käännettäessä Ruotsin koneteollisuusliiton nosturistandardeja, oli *Scandinavian Studies in Law*'n oikeustieteellisten tekstien kääntämisen yhteydessä jonkin verran tilaa pohtia tyyliseikkoja ja jopa esteettisiä seikkoja. Meidän tavoitteenamme oli esitellä pohjoismaista oikeustiedettä niin houkuttelevalla englannin kielellä kuin mahdollista säilyttäen kuitenkin samalla tieteellisen kurinalaisuuden. Tämä tavoite johti usein siihen, että käännettäessä oikeudellisia käsitteitä ja ehkä erityisesti virkojen, tehtävien ja toimielinten nimiä mutta myös oikeusteoreettisia käsitteitä, tuli esiin tietty ristiriita,

mikä on minun mielestäni väistämätöntä aina kun yhteiskuntaoloja koskevia tekstejä käännetään ammattimaisesti.

Kyseisen ristiriidan voisi yksinkertaisesti tiivistää seuraavasti: olisiko valittava tyyllillisesti houkutteleva ja ehkä idiomaattisesti hyväksyttävä mutta toisaalta asiasisällöltään ylimalkainen ja suurpiirteinen ratkaisu vai nähtävä vaivaa luodakseen kielellisesti raskas ja täsmällinen määritelmä, johon liitetään selityksiä ja joka ollakseen ylipäänsä ymmärrettävissä vaatii joskus sellaisen määrän tietoa todellisista ympäröivistä yhteiskuntaoloista, että yhden ainoan käsitteen kääntäminen vaatii kokonaisen oman luvun.

Valittaessa näiden kahden periaatteellisen vaihtoehdon välillä on väistämättä yritettävä kuvitella, mihin tarkoitukseen todennäköinen lukijakunta käyttää tekstiä. Nyt kyseessä olevassa tapauksessa vaikutti ja vaikuttaa yleisestikin epätodennäköiseltä, että ammatissa toimivat juristit hyödyntäisivät kyseistä tekstiä tiedonlähteenä päätöksenteossa. Ammatissa toimivat juristit hankkivat sellaiset tiedot pääsääntöisesti muilla tavoin kuin lukemalla akateemisia vuosikirjoja. Pohjoismaisen oikeuden tutkimisen tarkoituksen voitaisiin suurella todennäköisyydellä olettaa olevan luonteeltaan teoreettinen. Tällainen arvio antoi ja antaa edelleen enemmän painoarvoa väitteille, jotka puoltavat idiomaattista ja tyyllillisesti sujuvaa esitystapaa sellaisen esitystavan sijaan, joka on yksityiskohtainen, kuvaileva ja tutkiva. Kyseiseen arvioon on kuitenkin liitettävä varoitus: tekstistä ei saa tulla *niin* idiomaattinen, että se peittää esityksen kohteena olevien sääntöjen ja toimielinten välillä olevat todelliset erot. Siinä tapauksessa tekstistä tulee suorastaan harhaanjohtava. Tuntemattomien seikkojen on saatava olla tuntemattomia vaikka ne esitettäisiin tunnetussa kielellisessä muodossa. On tuskin liioiteltua väittää, että kielellisen ja terminologisen osa-alueen suhteen pohjoismainen ja saksalainen (ja itse asiassa myös ranskalainen) oikeus ovat keskenään samankaltaisempia kuin mitä skandinaaviset oikeusjärjestykset ja ne oikeusjärjestelmät, jotka kuuluvat tai perustuvat angloamerikkalaiseen *common law* -järjestelmään, ovat keskenään. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että pohjoismaisista oikeusjärjestyksistä puuttuisi kokonaan sellainen kielellinen erikoisuus, joka ulkomaisen tarkastelijan näkökulmasta usein liitetään englantilaiseen ja pohjoisamerikkalaiseen oikeuteen. Annettakoon yksi ainoa esimerkki. Se koskee sittemmin jo Ruotsin oikeusjärjestyksestä kadonnutta virkanimikettä, joka oli selitettävä suhteellisen kattavasti, jotta virkamiehen kolmiosainen ammatillinen rooli olisi täysin ymmärrettävissä. Miten sanan *landsfiskal* (*maaviskaali*) voisi kääntää jokseenkin luotettavasti englannin, ranskan tai saksan kielelle (tai tanskan tai norjan kielellekään) käyttämättä useampaa sanaa?

Kolmas esimerkki koskee aivan toisenlaisia käännösongelmia. Toisen maailmansodan jälkeisinä vuosikymmeninä yksityiselämän oikeudellista suojaa koskevat kysymykset olivat erittäin ajankohtaisia läntisissä demokratioissa. Nämä kysymykset herättivät eurooppalaisten ja amerikkalaisten juristien kiinnostuksen etenkin sen vuoksi, että yksityiselämää kohtasi kasvava uhka salakuuntelun, salakuvauksen ja uusien teknisten menetelmien johdosta. Keskustelua ruokki erityisesti se, että yksityiselämän vahvemman oikeudellisen suojan kannattajat omaksuivat ajatuksen perustavanlaatuisista ihmisoikeuksista, jotka konkretisoituivat huomattavasti, kun YK antoi vuonna 1948 ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen ja Euroopan neuvosto teki vuonna 1950 Euroopan ihmisoikeussopimuksen näiden oikeuksien suojaamiseksi.

Ihmisoikeudet ja ”henkilöoikeus” (*Persönlichkeitsrecht*), jonka etenkin saksalaiset juristit yrittivät jo 1800-luvulla ottaa käyttöön yleisnimityksenä muun muassa tekijänoikeuteen kuuluville moraalisille oikeuksille (aihe, jota käsittelin väitöskirjassani Uppsalassa vuonna 1966), asettuvat eri alueille oikeudellisella kartalla. Ihmisoikeudet, joiden juuret ovat sekä Yhdysvaltojen julistuksessa oikeuksista että Ranskan vallankumouksen ihmis- ja kansalaisoikeuksien julistuksessa (*Déclaration des droits de l’homme et du citoyen*), kuuluivat julkisoikeuteen, ja henkilöoikeus kuului yksityisoikeuteen. Tällaiset perinteiset rajanvedot ohjaavat mieltä voimakkaammin kuin kuvitellaan.

Kansainvälinen kiinnostus yksityiselämän oikeudellista suojaa kohtaan johti siihen, että International *Commission of Jurists* (ICJ), jonka toimipaikka oli Genevessä, päätti järjestää aiheesta konferenssin Tukholmassa keväällä 1967. Komission ruotsalaista osastoa johti arvostettu tuomari Gustaf Petrén. Hän sai minut vakuuttuneeksi siitä, että laatin konferenssia varten aiheesta englanninkielisen oikeusvertailevan kertomuksen, jossa olisi ehdotuksia keskustelunaiheiksi ja myöskin oikeudellisia ratkaisuja. Sain jonkin verran apua ICJ:n sihteeristöltä ja onnistuin saamaan kertomuksen valmiiksi. Se julkaistiin myöhemmin vuonna 1967 kirjana (*Right of Privacy and Rights of the Personality – A Comparative Survey*, Acta Instituti Upsaliensis Iurisprudentiae Comparativae, 8, Tukholma, Norstedts, 1967, 250 sivua).

Kertomukseni toimi konferenssin ja mahdollisten lainsäädäntöehdotusten perustana ja sen tarkoituksena oli antaa selkeä ja jokseenkin täydellinen kuva yksityiselämän oikeudellisen suojan todellisesta tilanteesta niissä Euroopan maissa, joita voitiin pitää johtavina kyseisellä alalla, sekä Yhdysvalloissa. Tehtävää vaikeutti etenkin se, että oikeudellinen suojat – siltä osin kuin sitä ylipäänsä oli – asettui niin eri alueille kyseessä olevilla oikeudellisilla kartoilla, ja siksi sillä oli myös *niin erilaisia nimiä*.

Kattava esitys saatiin tässä yhteydessä aikaiseksi tiettyjen laajasti tunnettujen oikeustapausten avulla, joille yhteistä oli se, että ne koskivat yksityiselämän oikeudellista suojaa riippumatta siitä, minkä otsikon alta ne löytyivät. Kokoelmaan kuului muun muassa joitakin kuuluisia pohjoisamerikkalaisten tuomareiden antamia ratkaisuja 1900-luvun alusta, joita on kuvailtu ja tarkasteltu uuden oikeuden eli *right of privacy*n ilmentymänä, yksi Norjan korkeimman oikeuden tuomio toisen maailmansodan jälkeiseltä ajalta (jossa käytettiin käsitettä ”yksityiselämän kunnioittaminen”), ja muutama niin ikään uusi ja ennakkotapauksen muodostava länsisaksalaisen *Bundesgerichtshof*in ratkaisu. Tässä ei ollut kyse siitä, että yhden tai useamman oikeusjärjestelmän käsitteitä olisi käännetty toisen järjestelmän yhdeksi tai useammaksi käsitteeksi. Yleiskatsauksen toteuttamiseksi oli välttämätöntä olla takertumatta terminologisiin eroihin ja katsottava suoraan niiden läpi oikeudellisen ratkaisun asiasisältöön. Se, mikä *nimi* kyseiselle ratkaisulle annettaisiin, ei tietenkään ollut yhdentekevää, sillä nimet eivät koskaan ole yhdentekeviä merkityksellisessä kielessä, mutta se oli toissijainen kysymys. Selvityksessä merkittävää oli se, että tarkastellut oikeusjärjestykset tarjosivat asianmukaisen oikeussuojakeinon pääosin samoin perustein.

Muistiinpanot

[illegible]

[illegible]

This image shows a blank sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and extend across the width of the page, providing a template for writing or drawing. There are no margins, text, or other markings on the paper.

EUROOPAN UNIONIN TUOMIOISTUIN

L-2925 Luxemburg
P. +352 4303-1

Tuomioistuin internetissä: curia.europa.eu

Käsikirjoitus on valmistunut joulukuussa 2022.

Toimielin ja toimielimen nimissä toimivat henkilöt eivät vastaa edellä esitettyjen tietojen mahdollisesta käytöstä.

Luxemburg: Euroopan unionin tuomioistuin | Monikielisyyden pääosasto
Tietopalvelut | Tiedotusosasto | Julkaisut ja sähköiset tiedotusvälineet

Luxemburg: Euroopan unionin julkaisutoimisto, 2023

Valokuvat: © Alan Xuereb, Taiteilija, 2023; © Joseph Alfred Izzo Clarke, Valokuva, 2023

© Euroopan unioni, 2023

Tekstin jäljentäminen on sallittua, kunhan lähde mainitaan.

Sellaisten valokuvien tai muun materiaalin käyttö tai jäljentäminen, joihin Euroopan unionilla ei ole tekijänoikeuksia, on kiellettyä ilman tekijänoikeuksien haltijoiden lupaa.

EUROOPAN UNIONIN TUOMIOISTUIN

Monikielisyysden pääosasto

Tietopalvelut
Tiedotusosasto
Julkaisut ja sähköiset tiedotusvälineet

Toukokuu 2023

ISBN 978-92-829-3819-5
doi:10.2862/260809
QD-01-21-581-FI-N

